

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια
(2. Majjhima Nikāya - Aṭṭhakathā)

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες (1. Mūlaparipāśa-
aṭṭhakathā)

1. Το κεφάλαιο της ομιλίας για τη ρίζα όλων των φαινομένων
(1. Mūlapariyāyavaggo)

PaliVerse

2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια

1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Majjhimanikāye

Mūlapaṇṇāsa-aṭṭhakathā

(Paṭhamo bhāgo)

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayaṃ, paññāpajjotavihatamohatamaṃ;
Sanarāmaralokagaruṃ, vande sugataṃ gativimuttaṃ.

Buddhopi buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
Yaṃ upagato gatamalaṃ, vande tamanuttaraṃ dhammaṃ.

Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārasenamathanānaṃ;
Aṭṭhannampi samūhaṃ, sirasā vande ariyasaṅghaṃ.

Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayāṃ puññaṃ;
Yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.

Majjhimapamāṇasuttaṅkitassa idha majjhimāgamavarassa;
Buddhānubuddhasaṃvaṇṇitassa paravādamathanassa.

Atthappakāsanatthaṃ, aṭṭhakathā ādito vasisatehi;
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

Sīhaḷadīpaṃ pana ābhatātha vasinā mahāmahindena;
Ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.

Apanetvāna tatohaṃ, sīhaḷabhāsaṃ manoramaṃ bhāsaṃ;
Tantinayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.

Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ;
Sunipuṇavinicchayānaṃ, mahāvihāre nivāsīnaṃ.

Hitvā punappunāgatamatthaṃ, atthaṃ pakāsayissāmi;
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;
Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.

Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
Khandhādhātāyatanindriyāni ariyāni ceva cattāri.

Saccāni paccayākāradesanā suparisuddhanipuṇanayā;
Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

Iti pana sabbam yasmā, visuddhimagge mayā suparisuddham;
Vuttam tasmā bhiyyo, na tam idha vicārayissāmi.

“Majjhe visuddhimaggo, esa catunnampi āgamānañhi;
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamattam”.

Iceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
Aṭṭhakathāya vijānatha, majjhimasaṅgītiyā atthanti.

Nidānakathā

1. Tattha majjhimasaṅgīti nāma paṇṇāsato mūlapaṇṇāsā majjhimapaṇṇāsā uparipaṇṇāsāti paṇṇāsattayasaṅgahā. Vaggato ekekāya paṇṇāsāya pañca pañca vagge katvā pannarasavaggasamāyogā. Suttato diyaḍḍhasuttasatam dve ca suttantā. Padato tevīsuttarapañcasatādhikāni asītipadasahassāni. Tenāhu porāṇā -

“Asītipadasahassāni, bhiyyo pañcasatāni ca;
Puna tevīsati vuttā, padamevaṃ vavatthita”nti.

Akkharato satta akkharasatasahassāni cattālīsañca saḥassāni tepaññāsañca akkharāni. Bhāṇavārato asīti bhāṇavārā tevīsapadādhiko ca upaḍḍhabhāṇavāro. Anusandhito pucchānusandhi-ajjhāsayānusandhi-yathānusandhivasena saṅkhepato tividho anusandhi. Vitthārato panettha tīṇi anusandhisahassāni nava ca satāni honti. Tenāhu porāṇā -

“Tīṇi sandhisahassāni, tathā navasatāni ca;
Anusandhinayā ete, majjhimassa pakāsītā”ti.

Tattha paṇṇāsāsu mūlapaṇṇāsā ādi, vaggesu mūlapariyāyavaggo, suttesu mūlapariyāyasuttam. Tassāpi “evaṃ me suta”ntiādikam āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttam nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā. Tasmā sā tattha vitthāritanayeneva veditabbā.

1. Mūlapariyāyavaggo

1. Mūlapariyāyasuttavaṇṇanā

1. Yam panetam “evaṃ me suta”ntiādikam nidānam. Tattha evanti nipātapadam. Metiādīni nāmapadāni. Ukkaṭṭhāyam viharatīti ettha vīti upasaggapadam, haratīti ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana evam-saddo tāva upamūpadesasampahamsanagarahaṇavacanasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇā dianekatthappabhedo. Tathāhesa - “evaṃ jātena maccena kattabbam kusalam bahu”nti evamādisu upamāyam āgato. “Evaṃ te abhikkamitabbam, evam te paṭikkamitabba”ntiādisu upadese. “Evametam bhagavā, evametam sugatā”tiādisu sampahamsane. “Evamevam panāyam vasalī yasmim vā tasmim vā tassa

muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”tiādīsu garahaṇe. “Evaṃ bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosu”ntiādīsu vacanasampañjiggahe. “Evaṃ byākho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi”tiādīsu ākāre. “Ehi tvamaṃ, māṇavaka, yena samaṇo ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṃ, ānandaṃ, appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha - ‘subho māṇavo todeyyaputto, bhavantaṃ ānandaṃ, appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati’ti, evaṃ vadehi sādhu kira bhavaṃ ānando yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatū anukampaṃ upādāyā”tiādīsu nidassane. “Taṃ kiṃ maññatha, kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti no vā, kathaṃ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hoti”tiādīsu avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāraṭṭhena evaṃsaddena etamatthaṃ dīpeti - nānāyanipuṇaṃ anekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantāṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātum, sabbathāmena pana sotukāmatāṃ janetvāpi evaṃ me sutāṃ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanaṭṭhena “nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikata”nti attānaṃ parimocento evaṃ me sutāṃ, mayāpi evaṃ sutanti idāni vattabbaṃ sakalaṃ suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇaṭṭhena “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando”ti evaṃ bhagavatā, “āyasmā ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo”ti evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukamyataṃ janeti “evaṃ me sutāṃ, taṃ kho atthato vā byañjanato vā anūnāmanadhikaṃ, evameva na aññathā daṭṭhabba”nti.

Me-saddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa “gāthābhigītaṃ me abhojaneyya”ntiādīsu mayāti attho. “Sādhu me, bhante bhagavā, saṃkhittena dhammaṃ desetū”tiādīsu mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā”tiādīsu mamāti attho. Idha pana “mayā suta”nti ca “mama suta”nti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ suta-saddo saupasaggo ca anupasaggo ca gamana-vissuta-kilinna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādiānekathappabhedo. Tathā hissa “senāya pasuto”tiādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato”tiādīsu vissutadhammassāti attho, “avassutā avassutassāti”tiādīsu kilinnā kilinnassāti attho. “Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka”ntiādīsu upacitanti attho. “Ye jhānapasutā dhīrā”tiādīsu jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭhaṃ sutāṃ muta”ntiādīsu sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”tiādīsu sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena “upadhārita”nti vā “upadhāraṇa”nti vāti attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati “evaṃ mayā sutāṃ sotadvārānusārena upadhārita”nti yujjati. Mamāti atthe sati “evaṃ mama sutāṃ sotadvārānusārena upadhāraṇa”nti yujjati.

Evametesu tīsu padesu evanti sotaviññādiviññāṇakiccanidassanaṃ. Meti vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṃ. Sutanti assavanabhāvappaṭikkhepatō anūnānadhikāvīparītaggahaṇanidassanaṃ. Tathā evanti tassā sotadvārānusārena pavattāya viññānavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsaṇaṃ. Meti attappakāsaṇaṃ. Sutanti dhammappakāsaṇaṃ. Ayañhettha saṅkhepo “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññānavīthiyā mayā na aññaṃ kataṃ, idaṃ pana kataṃ, ayaṃ dhammo suto”ti.

Tathā evanti niddisitabbappakāsaṇaṃ. Meti puggalappakāsaṇaṃ. Sutanti puggalakiccappakāsaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - yaṃ suttaṃ niddisissāmi, taṃ mayā evaṃ sutanti.

Tathā evanti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. Evanti hi ayaṃ ākārapaññatti, meti kattuniddeso, sutanti visayaniddeso. Ettāvatā nānākārappavattena cittasantānena taṃsamaṅgino kattuviseyye gahaṇasanniṭṭhānaṃ kataṃ hoti.

Atha vā evanti puggalakiccaniddeso. Sutanti viññāṇakiccaniddeso. Meti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo - mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutanti.

Tattha evanti ca meti ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha? Sutanti vijjamānapaññatti. Yañhi tamettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti.

Tathā evanti ca meti ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti. Sutanti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca evanti vacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūlho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. Sutanti vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi suttaṃ sammutṭhaṃ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññā pubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā, tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo - evanti vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti, ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. Sutanti vacanena avikkhepaṃ dīpeti, vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyaṃ vuccamānopi “na mayā suttaṃ, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe ca katapuññaṃ sādheti, sammā apaṇihitattassa pubbe akatapuññaṃ vā tadabhāvato. Avikkhepena pana saddhammassavanaṃ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotaṃ sakkoti, na ca sappurise anupassayaṃnassa savanaṃ atthīti.

Aparo nayo - yasmā evanti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddesoti vuttaṃ. So ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano pubbe akatapuññaṃ vā hoti, tasmā evanti iminā bhaddakena ākārena pacchimacakkadvayasampattiṃ attano dīpeti, sutanti savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese vasato

sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti. Purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi. Tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aruṇuggaṃ viya sūriyassa udayato yonisomanasikāro viya ca kusalakamassa arahati bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti tñāne nidānaṃ tñapento evaṃ me sutantiādīmāha.

Aparo nayo - evanti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. Sutanti iminā sotabbabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ. Evanti ca idaṃ yonisomanasikāradīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno - “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. Sutanti idaṃ savanayogadīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno - “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇañhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ dhammo sotabboti.

“Evaṃ me suta”nti iminā pana sakalena vacanena āyasmā ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevetaṃ mayā tasseva pana bhagavato vacana”nti dīpento attānaṃ parimoceti, satthāraṃ apadisati, jīnavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

Apica “evaṃ me suta”nti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimavacanaṃ vivaranto “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuvesārajjavīsāradassa dasabaladharassa āsabatṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kattabbā”ti sabbadevamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādetīti. Tenetaṃ vuccati -

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane;
Evaṃ me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. Samayanti paricchinnaniddeso. Ekaṃ samayanti aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha samayasaddo -

Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati.

Tathā hissa “appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā”ti evamādīsu samavāyo attho. “Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”tiādīsu khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”tiādīsu kālo. “Mahāsamayo pavanasmi”ntiādīsu samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahoṣi, bhagavā kho sāvatthiyaṃ viharati, bhagavāpi maṃ jānissati, ‘bhaddāli, nāma bhikkhu satthusāsane sikkhāya na paripūrakārī’ti, ayampi kho te, bhaddāli, samayo appaṭividdho ahoṣi”tiādīsu hetu. “Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre

ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī”tiādīsu diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī”ti. -

Ādīsu paṭilābho. “Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā”tiādīsu pahānaṃ.
“Dukkhassa pīlanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho
abhisamayaṭṭho”tiādīsu paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṃvacchara-utu-
māsaḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbaṇha-majjhanhika-sāyanha-
paṭhamamajjhimapacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu
ekaṃ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṃvaccharādīsu samayesu yaṃ yaṃ suttaṃ yaṃhi yaṃhi
saṃvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttaṃ, sabbaṃ taṃ
therassa suviditaṃ suvatthāpitaṃ paññāya. Yasmā pana “evaṃ me suttaṃ
asukasaṃvacchare asukautumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge
asukadivasabhāge vā”ti evaṃ vutte na sakkā sukhena dhāretuṃ vā uddisitūṃ vā
uddisāpetuṃ vā, bahu ca vattabbaṃ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṃ
samodhānetvā “ekaṃ samaya”nti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṃvegasamayo abhinikkhamanasamayo
dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo
diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo
bhagavato devamanussesu ativiya suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā, tesu
samayesu desanāsamayaśāṅkhātāṃ ekaṃ samayanti dīpeti. Yo cāyaṃ
ñāṇakaruṇākiccasamayesu aruṇākiccasamayo, attahitaparahitapaṭipattisamayesu
parahitapaṭipattisamayo, sannipatitānaṃ karaṇīyadvayasamayesu
dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu
aññataraṃ sandhāya “ekaṃ samaya”nti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmiṃ samaye kāmāvacara”nti ca ito aññesu
suttapadesu “yasmiṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca
bhumavacanaṃ niddeso kato, vinaye ca “tena samayena buddho bhagavā”ti
karaṇavacanaṃ, tathā akatvā “ekaṃ samaya”nti upayogavacananiddeso katoti.
Tattha tathā idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu
suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati.
Adhikaraṇaṇhi kālattho ca samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṃ
phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyahetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena
tesaṃ bhāvo lakkhīyati, tasmā tadatthajotanaṭṭhaṃ tattha bhumavacananiddeso
kato.

Vinaye ca hetuattho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo
sāriputtādīhipi dubbhiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca
sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuṃ apekkhamāno bhagavā
tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanaṭṭhaṃ tattha karaṇavacanaṃ niddeso kato.

Idha pana aññasmiṃca evaṃjātike accantasamāyogatto sambhavati. Yaṇhi samayaṃ
bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ
karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanaṭṭhaṃ idha upayogavacananiddeso
katoti.

Tenetaṃ vuccati -

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññaṭṭa samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti - “tasmim samaye”ti vā - “tena samayenā”ti vā - “ekaṃ samaya”nti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummaeva atthoti. Tasmā “ekaṃ samaya”nti vuttepi “ekasmim samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuñhi loke “bhagavā”ti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisitṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā “bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ -

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;
Garugāravayutto so, bhagavā tena vuccatī”ti.

Apica -

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantaḡamano, bhavesu bhagavā tato”ti. -

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca visuddhimagge buddhānussatiniddese vuttoeva.

Ettāvatā cettha evaṃ me sutanti vacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento bhagavato dhammasarīraṃ paccakkhaṃ karoti. Tena - “naṃidaṃ atikkantasatthukaṃ pāvacaṃ, ayaṃ vo satthā”ti satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ janaṃ samassāseti.

Ekaṃ samayaṃ bhagavāti vacanena tasmim samaye bhagavato avijjamānabhāvaṃ dassento rūpakāyapariniḡbānaṃ sādheti. Tena “evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghātasamānakāyo, sopi bhagavā pariniḡbuto, kena aññaṇa jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadamattaṃ janaṃ saṃvejēti, saddhamme cassa ussāhaṃ janēti.

Evanti ca bhaṇanto desanāsampattiṃ niddisati. Me sutanti sāvakasampattiṃ. Ekaṃ samayanti kālasampattiṃ. Bhagavāti desakasampattiṃ.

Ukkaṭṭhāyaṃ viharatīti ettha ukkāti dīpikā, tañca nagaraṃ “maṅgaladivaso sukhaṇo sunakkhattaṃ mā atikkamī”ti rattimpi ukkāsu ṭhitāsu māpitattā ukkaṭṭhāti vuccati. Daṇḡadīpikāsu jāletvā dhārīyamānāsu māpitattāti vuttaṃ hoti, tassaṃ ukkaṭṭhāyaṃ. Samīpatthe cettaṃ bhumma vacanaṃ. Viharatīti avisesena iriyāpathadibbabrahmaariyavihāresu aññataravihārasamaṅgiparidīpanametaṃ. Idha pana ṭhānagamananisinnasayanappabhedesu riyāpathesu aññatarairiyāpathasamāyogaparidīpanaṃ. Tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi bhagavā ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aññaṇa iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavattēti, tasmā viharatīti vuccati.

Subhagavaneti ettha subhagattā subhagaṃ, sundarasirikattā sundarakāmattā cāti vuttaṃ hoti. Tassa hi vanassa sirisampattiyā manussā annapānādīni ādāya divasaṃ tattheva chaṇasamajjaussave karontā bhogasukhaṃ anubhonti, sundarasundare cettha kāme patthenti “puttaṃ labhāma, dhītaraṃ labhāmā”ti, tesāṃ taṃ tattheva hoti, evaṃ taṃ sundarasirikattā sundarakāmattā ca subhagaṃ. Apica bahujanakantatāyapi subhagaṃ. Vanayatīti vanaṃ, attasampadāya sattānaṃ bhattiṃ

kāreti, attani sinehaṃ uppādetīti attho. Vanute iti vā vanaṃ, nānāvidhakusuma-gandhasammodamattakokilādivihaṅgamābhirutehi mandamālutaclitarukkhasākhāviṭapapallavapalāsehi ca “etha maṃ paribhuñjathā”ti sabbapāṇino yācati viyāti attho. Subhagañca taṃ vanañcāti subhagavanaṃ. Tasmim subhagavane. Vanañca nāma ropimaṃ, sayamjātanti duvidhaṃ. Tattha veļuvana jetavanādīni ropimāni. Andhavanamahāvanaañjanavanādīni sayam jātāni. Idampi sayamjātanti veditabbaṃ.

Sālarājamūleti ettha sālarukkhopi sālōti vuccati. Yathāha “seyyathāpi, bhikkhave, gāmassa vā nigamassa vā avidūre mahantaṃ sālavanaṃ, tañcassa eļanḍehi sañchanna”nti “antarena yamakasālāna”nti ca vanappatijetthakarukkhopi. Yathāha -

“Taveva deva vijite, tavevuyyānabhūmiyā;
Ujuvaṃsā mahāsālā, nīlobhāsā manoramā”ti.

Yo koci rukkhopi. Yathāha “atha kho taṃ, bhikkhave, māluvabījaṃ aññatarasmim sālāmūle nipateyyā”ti. Idha pana vanappatijetthakarukkho adhippeto. Rājasaddo panassa tameva jetthakabhāvaṃ sādheti. Yathāha “suppatitthitassa kho brāhmaṇa dhammika nigrodharājassā”ti. Tattha dvedhā samāso, sālānaṃ rājātipi sālarājā, sālō ca so jetthakaṭṭhena rājā ca itipi sālarājā. Mūlanti samīpaṃ. Ayañhi mūlasaddo, “mūlāni uddhareyya, antamaso usiranāḷimattānipī”tiādīsu mūlamūle dissati. “Lobho akusalamūla”ntiādīsu asādhāraṇahetumhi. “Yāva majjhanhike kāle chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvatā rukkhamūla”ntiādīsu samīpe. Idha pana samīpe adhippeto, tasmā sālarājassa samīpeti evamettha attho daṭṭhabbo.

Tattha siyā - yadi tāva bhagavā ukkaṭṭhāyaṃ viharati, “subhagavane sālarājamūle”ti na vattabbaṃ, atha tattha viharati, “ukkaṭṭhāya”nti na vattabbaṃ, na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitunti. Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ.

Nanu avocumha “samīpatthe cetāṃ bhumavacana”nti. Tasmā yathā gaṅgāyamunādīnaṃ samīpe goyūthāni carantāni “gaṅgāya caranti, yamunāya carantī”ti vuccanti, evamidhāpi yadidaṃ ukkaṭṭhāya samīpe subhagavanaṃ sālarājamūlaṃ, tattha viharanto vuccati “ukkaṭṭhāyaṃ viharati subhagavane sālarājamūle”ti. Gocaragāmanidassanattañhissa ukkaṭṭhāvacanaṃ, pabbajitānurūpanivāsaṭṭhānanidassanattaṃ sesavacanaṃ.

Tattha ukkaṭṭhākittanena āyasmā ānando bhagavato gahaṭṭhānuggahakaraṇaṃ dasseti, subhagavanādikittanena pabbajitānuggahakaraṇaṃ. Tathā purimena paccayaggahaṇato attakilamathānuyogavivajjanaṃ, pacchimena vatthukāmappahānato kāmasukhallikānuyogavivajjanupāyadassanaṃ. Purimena ca dhammadesanābhijogaṃ, pacchimena vivekādhimuttiṃ. Purimena karuṇāya upagamaṃ, pacchimena paññāya apagamaṃ. Purimena sattānaṃ hitasukhanipphādanādhimuttataṃ, pacchimena parahitasukhakarāṇe nirupalepanaṃ. Purimena dhammikasukhāpariccāganimittaṃ phāsuvihāraṃ, pacchimena uttarimanussadhammānuyoganimittaṃ. Purimena manussānaṃ upakārabahulataṃ, pacchimena devānaṃ. Purimena loke jātassa loke saṃvaḍḍhabhāvaṃ, pacchimena lokena anupalittataṃ. Purimena “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ. Katamo ekapuggalo, tathāgato arahamaṃ sammāsambuddho”ti vacanato yadatthaṃ bhagavā uppanno, tadatthaparinipphādanaṃ, pacchimena

yattha uppanno, tadanurūpavihāraṃ. Bhagavā hi paṭhamam lumbinivane, dutiyam bodhimaṇḍeti lokiya lokuttarāya uppattiyā vaneyeve uppanno, tenassa vaneyeve vihāraṃ dassetīti evamādinā nayanettha atthayojanā veditabbā.

Tatrāti desakālaparidīpanaṃ. Tañhi yaṃ samayaṃ viharati, tatra samaye. Yasmiñca sālarājamūle viharati, tatra sālarājamūleti dīpeti. Bhāsitaḥṭṭayutte vā desakāle dīpeti. Na hi bhagavā ayutte dese kāle vā dhammaṃ bhāsati. “Akālo kho tāva bāhiyā”ti ādicettha sādhaṃ. Khoti padapūraṇamatte avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. Bhagavāti lokagarudīpanaṃ. Bhikkhūti kathāsavanayuttapuggalavacanaṃ. Apicettha, “bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyaṃ ajjhupagatatoti bhikkhū”tiādinā nayena vacanattho veditabbo. Āmantesīti ālapi abhāsi sambodhesīti ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi hoti. Yathāha “āmantayāmi vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave”ti. Pakkosanepi. Yathāha “ehi tvaṃ bhikkhu mama vacanena sāriputtaṃ āmantehī”ti.

Bhikkhavoti āmantanākāradīpanaṃ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṃ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi bhikkhu bhikkhanadhammatāguṇayuttopi. Bhikkhane sādhuṇāritāguṇayuttopi saddavidū maññanti. Tena ca nesaṃ bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitaṃ vuttiṃ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggamaṃ karoti. Bhikkhavoti iminā ca karuṇāvipphārasomahadayanayanānīpātapubbaṅgamaṃ vacanena te attano mukhābhīmukhe karoti. Teneva ca kathetukamyatādīpakena vacanena nesaṃ sotukamyataṃ janeti. Teneva ca sambodhanaṭṭhena sādhuṇāṃ savanamānasikārepi ne niyojati. Sādhuṇāsavanamānasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeve āmantesīti ce. Jeṭṭhasaṭṭhāsannasādhāsannihitabhāvato. Sabbaparisaṃsādhāraṇā hi bhagavato dhammadesanā. Parisāya ca jeṭṭhā bhikkhū, paṭhamuppannattā. Saṭṭhā, anagāriyabhāvaṃ ādiṃ katvā saṭṭhucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca. Āsannā, tattha nisīnesu saṭṭhusantikattā. Sādhāsannihitā, saṭṭhusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanam, yathānusiṭṭhaṃ paṭipattisabbhāvato. Visesato ca ekacce bhikkhūyeve sandhāya ayaṃ desanātipi te eva āmantesi.

Tattha siyā - kimatthaṃ pana bhagavā dhammaṃ desento paṭhamam bhikkhū āmantesi, na dhammaṃ desetīti. Satijananatthaṃ. Bhikkhū hi aññaṃ cintetāpi vikkhittacittāpi dhammaṃ paccavekkhantāpi kammaṭṭhānaṃ manasikarontāpi nisinnā honti, te anāmantetvā dhamme desiyamāne - “ayaṃ desanā kinnidānā kiṃpaccayā katamāya aṭṭhupattiyā desitā”ti sallakkhetuṃ asakkontā duggahitaṃ vā gaṇheyyuṃ, na vā gaṇheyyuṃ. Tena nesaṃ satijananatthaṃ bhagavā paṭhamam āmantetvā pacchā dhammaṃ deseti.

Bhadanteti gāravavacanametam, saṭṭhuno paṭivacanadānaṃ vā, apicettha bhikkhavoti vadamāno bhagavā te bhikkhū ālapati. Bhadanteti vadamānā te bhagavantaṃ paccālapanti. Tathā bhikkhavoti bhagavā ābhāsati. Bhadanteti te paccābhāsanti. Bhikkhavoti paṭivacanaṃ dāpeti, bhadanteti paṭivacanaṃ denti. Te bhikkhūti ye bhagavā āmantesi. Bhagavato paccassosunti bhagavato āmantanaṃ paṭissosum, abhimukhā hutvā suṇiṃsu sampācchiṃsu paṭiggahesunti attho. Bhagavā etadavocāti bhagavā etaṃ idāni vattabbaṃ sakalaṃ suttaṃ avoca.

Ettāvatā ca yaṃ āyasmata ānandena kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasālilāya

pokkharāṇiyā sukhāvatarāṇattham
 nimmalasilātalaracanavilāsasobhitaratanasopānam
 vipṇakīṇṇamuttātalaśadisaṁvālikāṇṇapaṇḍarabhūmibhāgaṁ titthaṁ viya
 suvibhattabhittivicitravedikāparikkhittassa nakkhattapathaṁ phusitukāmatāya viya,
 vijambhitasamussayassa pāsāḍavarassa sukhārohaṇattham dantamaya-
 saṇhamuduphalaka-kañcanalatāvinaddha- maṇigaṇappabhāsamudayujjalasobham
 sopānam viya,
 suvaṇṇavalayānūpurādisaṇghaṭṭanasaddasammissitakathitahasitamadhurassarageha
 janavicaritassa ulāraissariyavibhavasobhitassa mahāgharassa sukhappavesanattam
 suvaṇṇarajatamaṇimuttāpavāḷāḍijutivissaravijjotita-suppatitṭhitavisāladvārabāham
 mahādvāram viya ca atthabyañjanasampannassa buddhānam
 desanāññāgambhīrabhāvasaṁsūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhaṇattham
 kāladesadesakavattthuparisāpadesapaṭimaṇḍitam nidānam bhāsitaṁ, tassa
 atthavaṇṇanā samattā.

Suttanikkhepavaṇṇanā

Idāni “sabbadhammamūlapariyāyaṁ vo”tiādinā nayena bhagavatā nikkhittassa
 suttassa vaṇṇanāya okāso anupatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā
 suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṁ tāva
 vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko
 aṭṭhuppattikoti.

Tattha yāni suttāni bhagavā parehi anajjhīṭṭho kevalaṁ attano ajjhāsayeneva kathesi.
 Seyyathidaṁ, ākaṇkheyyasuttaṁ, vatthasuttaṁ, mahāsatipaṭṭhānasuttaṁ,
 mahāsaḷāyatanavibhaṅgasuttaṁ, ariyavaṁsasuttaṁ,
 sammappadhānasuttantahārako,
 iddhipādāindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahārakoti evamādīni. Tesam
 attajjhāsayo nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā, yaṁnūnāhaṁ
 rāhulaṁ uttari āsavānaṁ khaye vineyya”nti evaṁ paresaṁ ajjhāsayam khantiṁ
 manaṁ abhinīhāraṁ bujjanabhāvañca avekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni.
 Seyyathidaṁ, cūḷārāhulovādasuttaṁ, mahārāhulovādasuttaṁ,
 dhammacakkappavattanaṁ, dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni. Tesam parajjhāsayo
 nikkhepo.

Bhagavantaṁ pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā
 gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno tāvatimsādayo devā mahābrahmāti
 evamādayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”ti, bhante, vuccanti. “Nīvaraṇā nīvaraṇā”ti,
 bhante, vuccanti. Ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā. “Kiṁ sūḍha vittaṁ
 purisassa seṭṭha”ntiādinā nayena pañhaṁ pucchanti. Evaṁ puṭṭhena bhagavatā yāni
 kathitāni bojjhaṅgasammuttādīni. Yāni vā panaññānīpi devatāsammutta-
 mārasammutta-brahmasammutta-sakkapañha-cūḷavedalla-mahāvedalla-
 sāmāññaphala- āḷavaka-sūciloma-kharalomasuttādīni, tesam pucchāvasiko nikkhepo.

Yāni panetāni uppannaṁ kāraṇaṁ paṭicca kathitāni. Seyyathidaṁ, dhammāyādaṁ
 cūḷasīhanādaṁ candūpamaṁ puttamaṁsūpamaṁ dārukkhandhūpamaṁ
 aggikkhandhūpamaṁ pheṇapiṇḍūpamaṁ pāricchattakūpamanti evamādīni. Tesam
 aṭṭhuppattiko nikkhepo.

Evamimesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Aṭṭhuppattiyañhi idaṃ bhagavatā nikkhittaṃ. Katarāya aṭṭhuppattiya? Pariyattiṃ nissāya uppanne māne. Pañcasatā kira brāhmaṇā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū aparabhāge bhagavato dhammadesanaṃ sutvā kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ sampassamānā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva sabbaṃ buddhavacanaṃ uggaṇhitvā pariyattiṃ nissāya mānaṃ uppādesuṃ “yaṃ yaṃ bhagavā katheti, taṃ taṃ mayaṃ khippameva jānāma, bhagavā hi tīṇi liṅgāni cattāri padāni satta vibhattiyo muñcitvā na kiñci katheti, evaṃ kathite ca amhākaṃ gaṇṭhipadaṃ nāma natthī”ti. Te bhagavati agāravā hutvā tato paṭṭhāya bhagavato upaṭṭhānampi dhammassavanampi abhiñhaṃ na gacchanti. Bhagavā tesāṃ taṃ cittacāraṃ ṇatvā “abhabbā ime imaṃ mānakhilaṃ anupahacca maggaṃ vā phalaṃ vā sacchikātu”nti tesāṃ sutapariyattiṃ nissāya uppannaṃ mānaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā desanākusalo bhagavā mānabhañjanatthaṃ sabbadhammamūlapariyāyanti desanaṃ ārabhi.

Tattha sabbadhammamūlapariyāyanti sabbesaṃ dhammānaṃ mūlapariyāyaṃ. Sabbesanti anavasesānaṃ. Anavasesavācako hi ayaṃ sabba-saddo. So yena yena sambandhaṃ gacchatī, tassa tassa anavasesataṃ dīpeti. Yathā, “sabbaṃ rūpaṃ aniccaṃ sabbā vedanā aniccā sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesū”ti. Dhamma-saddo panāyaṃ pariyatti-sacca-samādhī-paññā-pakati-sabhāvasuññatā-puññāpatti-ñeyyādīsu dissati. “Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti suttaṃ geyya”ntiādīsu hi dhammasaddo pariyattiyaṃ vattati. “Diṭṭhadhammo veditadhammo”tiādīsu saccesu. “Evaṃ dhammā te bhagavanto”tiādīsu samādhimhi.

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava;
Saccaṃ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṃ so ativattatī”ti. -

Ādīsu paññāya.

“Jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino”tiādīsu pakatiyaṃ. “Kusalā dhammā”tiādīsu sabhāve. “Tasmiṃ kho pana samaye dhammā hontī”tiādīsu suññatāyaṃ. “Dhammo suciṇṇo sukhamāvahātī”tiādīsu puññe. “Dve aniyatā dhammā”tiādīsu āpattiyaṃ. “Sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchantī”tiādīsu ñeyye. Idha panāyaṃ sabhāve vattati. Tatrāyaṃ vacanatto - attano lakkhaṇaṃ dhārentīti dhammā. Mūla-saddo vitthārito eva. Idha panāyaṃ asādhāraṇahetumhi daṭṭhabbo.

Pariyāyasaddo “madhupiṇḍikapariyāyoti naṃ dhārehī”tiādīsu desanāyaṃ vattati. “Atthi khvesa brāhmaṇa, pariyāyo, yena maṃ pariyāyena sammā vadamāno vadeyya akiriyaṃvādo samaṇo gotamo”tiādīsu kāraṇe. “Kassa nu kho, ānanda, ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditu”ntiādīsu vāre. Idha pana kāraṇepi desanāyampi vattati. Tasmā “sabbadhammamūlapariyāya”nti ettha sabbesaṃ dhammānaṃ asādhāraṇahetusaññitaṃ kāraṇanti vā sabbesaṃ dhammānaṃ kāraṇadesananti vā evaṃ attho daṭṭhabbo. Neyyatthattā cassa suttassa, na catubhūmakāpi sabhāvadhammā sabbadhammāti veditabbā. Sakkāyapariyāpannā pana tebhūmakā dhammāva anavasesato veditabbā, ayamettha adhippāyoti.

Voti ayaṃ vo-saddo paccattaupayogakaraṇasampadānasāmivacanapadapūraṇesu dissati. “Kacci pana vo, anuruddhā, samaggā sammodamānā”tiādīsu hi paccatte dissati. “Gacchatha, bhikkhave, paṇāmemi vo”tiādīsu upayoge. “Na vo mama santike

vatthabba’’ntiādīsu karaṇe. “Vanapatthapariyāyaṃ vo, bhikkhave, desessāmī’’tiādīsu sampadāne. “Sabbesaṃ vo, sāriputta, subhāsita’’ntiādīsu sāmivacane. “Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā’’tiādīsu padapūraṇamatte. Idha panāyaṃ sampadāne daṭṭhabbo.

Bhikkhavi patissavena abhimukhībhūtānaṃ punālapanaṃ. Desessāmīti desanāpaṭijānanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti, bhikkhave, sabbadhammānaṃ mūlakāraṇaṃ tumhākaṃ desessāmī, dutiyena nayena kāraṇadesanaṃ tumhākaṃ desessāmīti. Taṃ suṇāthāti tamatthaṃ taṃ kāraṇaṃ taṃ desanaṃ mayā vuccamānaṃ suṇātha. Sādhukaṃ manasi karoṭhāti ettha pana sādhukaṃ sādhuṭi ekatthametaṃ. Ayañca sādhu saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṃsanasundaradaḷhīkammādīsu dissati. “Sādhu me bhante bhagavā, saṃkhittena dhammaṃ desetū’’tiādīsu hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā’’tiādīsu sampaṭicchane. “Sādhu, sādhu sāriputtā’’tiādīsu sampahaṃsane.

“Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññānavā naro;
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukha’’nti.

Ādīsu sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, sādhukaṃ suṇāhī’’tiādīsu sādhukasaddoyeva daḷhīkamme, āṇattiyantipi vuccati. Idhāpi ayaṃ ettheva daḷhīkamme ca āṇattiyañca attho veditabbo. Sundaratthepi vattati. Daḷhīkaraṇatthena hi daḷhamimaṃ dhammaṃ suṇātha suggahitaṃ gaṇhantā. Āṇattiatthena mama āṇattiyā suṇātha. Sundaratthena sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāthāti evaṃ dīpitaṃ hoti.

Manasi karoṭhāti āvajjetha, samannāharathāti attho, avikkhittacittā hutvā nisāmetha citte karoṭhāti adhippāyo. Idānettha taṃ suṇāthāti sotindriyavikkhepavāraṇametaṃ. Sādhukaṃ manasi karoṭhāti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepavāraṇaṃ. Purimañcetta byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṃ, pacchimaṃ atthavipallāsaggāhavāraṇaṃ. Purimena ca dhammassavane niyojati, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sāttho, tasmā manasi kātabboti. Sādhukapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhukaṃ, yasmā atthagambhīro paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karoṭhāti evaṃ yojanā veditabbā.

Bhāsissāmīti desessāmī. “Taṃ suṇāthā’’ti ettha paṭiññātaṃ desanaṃ na saṃkhittatova desessāmī, apica kho vitthāratopi naṃ bhāsissāmīti vuttaṃ hoti, saṃkhepavitthāravācakāni hi etāni padāni. Yathāha vaṇḍisatthero -

“Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;
Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udīrayī’’ti.

Evaṃ vutte ussāhajātā hutvā evaṃ bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosum satthu vacanaṃ sampaṭicchimsu, paṭiggahesunti vuttaṃ hoti. Atha nesaṃ bhagavā etadavoca etaṃ idāni vattabbaṃ idha bhikkhavotiādikaṃ sakalaṃ suttaṃ avoca. Tattha idhāti desāpadese nipāto. Svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha - “idha tathāgato loka uppajjati’’ti. Katthaci sāsanaṃ. Yathāha - “idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo’’ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha -

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārīsā’’ti.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ - bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo.

2. Bhikkhavi yathāpaṭiññātaṃ desanaṃ desetum puna bhikkhū ālapati.

Ubhayenāpi, bhikkhave, imasmiṃ loke vuttaṃ hoti. Assutavā puthujjanoti ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Yassa hi khandhadhātuāyatanaśaccapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayaarahitattā maññanāpaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi. So āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Svāyaṃ -

Puthūnaṃ janānādīhi, kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ janānādīhi kāraṇehi puthujjano. Yathāha - puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhamullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappantīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi paridayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosaṇṇā laggā lagitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭṭā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanāti. Puthūnaṃ vā gaṇanapathamatitānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā. Puthu vā ayaṃ, viśumyeva saṅkhaṃ gato, viśaṃsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehi “assutavā puthujjano”ti dvīhipi padehi yete -

Dve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjanoti. -

Dve puthujjanā vuttā. Tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo. Ariyānaṃ adassāvītīdīsu ariyāti ārakattā kilesehi, anaye nairiyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato buddhā ca paccekabuddhā ca buddhasāvakā ca vuccanti, buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha “sadevake, bhikkhave, loke...pe... tathāgato ariyoti vuccatī”ti. Sappurisāti ettha pana paccekabuddhā tathāgatasāvakā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca, paccekabuddhā buddhasāvakāpi. Yathāha -

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti;
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.

Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotīti ettāvatā hi buddhasāvako vutto, kataññutādīhi paccekabuddhā buddhāti. Idāni yo tesāṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhuṅkāri, so ariyānaṃ adassāvīti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī ñāṇena adassāvīti duvidho, tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi

dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti. Tesam cakkhūnaṃ vaṇṇamattaggahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi ca cakkhunā ariye passanti. Na ca te ariyānaṃ dassāvino.

Tatridaṃ vatthu - cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasaṃ therena saddhiṃ piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchanto theram pucchi “ariyā nāma, bhante, kīdisā”ti. Thero āha “idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vattapaṭipattiṃ katvā sahacarantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānā, āvuso, ariyā”ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā na cakkhunā dassanaṃ dassanaṃ, ñāṇena dassanameva dassanaṃ. Yathāha “kiṃ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passatī”ti. Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭhaṃ aniccādilakkhaṇaṃ apassanto ariyādhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānaṃ adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. Ariyadhamme avinītoti ettha pana -

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;
Abhāvato tassa ayaṃ, “avinīto”ti vuccati.

Ayañhi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Saṃvaravinayopi hi sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. Pahānavinayopi tadaṅgapahānaṃ vikkhambhanapahānaṃ samucchedapahānaṃ paṭippassaddhipahānaṃ nissaraṇapahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”ti ayaṃ sīlasaṃvaro. “Rakkhati cakkhundriyaṃ cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjatī”ti ayaṃ satisaṃvaro.

“Yāni sotāni lokasmiṃ,
Sati tesam nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi,
Paññāyete pidhīyare”ti.

Ayaṃ ñāṇasaṃvaro. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti ayaṃ khantisaṃvaro. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī”ti ayaṃ vīriyasaṃvaro. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato “saṃvaro”, vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṃ tāva saṃvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anattassa pahānaṃ. Seyyathidaṃ, nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisama hetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmagga vatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya

abhiratisaññāya, muccitukamyatāññāna amuccitukamyatāya, upekkhāññāna anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ, etaṃ tadaṅgapahānaṃnāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevāssa tesāṃ tesāṃ nīvaraṇādidhammaṃ pahānaṃ, etaṃ vikkhambhanapahānaṃ nāma.

Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiādinā nayena vuttassa samudayapakkhikassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ samucchadapahānaṃ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ paṭippassaddhipahānaṃ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭattā pahīnasabbasaṅkhatāṃ nibbānaṃ etaṃ nissaraṇapahānaṃ nāma. Sabbampi cetāṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Taṃtaṃpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho, bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃvarattā pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ avinītoti vuccatīti. Esa nayo sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinītoti etthapi. Ninnānākaraṇaṃhi etaṃ atthato. Yathāha “yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo, so eva so sappurisānaṃ dhammo. Yo eva so sappurisānaṃ dhammo, so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisadhammeti vā, ariyavinayeti vā sappurisavinayeti vā esese eke ekatthe same samabhāge tajjāte taññevā”ti.

“Kasmā pana bhagavā sabbadhammamūlapariyāyaṃ vo, bhikkhave, desessāmī”ti vatvā taṃ adesetvāva “idha, bhikkhave, assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti evaṃ puthujjanaṃ niddisīti? Puggalādhīṭṭhānāya dhammadesanāya tamatthaṃ āvikātuṃ. Bhagavato hi dhammādhīṭṭhānā dhammadesanā, dhammādhīṭṭhānā puggaladesanā, puggalādhīṭṭhānā puggaladesanā, puggalādhīṭṭhānā dhammadesanāti dhammapuggalavaseneva tāva catubbidhā desanā.

Tattha, “tisso imā, bhikkhave, vedanā. Katamā tisso? Sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā. Imā kho, bhikkhave, tisso vedanā”ti evarūpī dhammādhīṭṭhānā dhammadesanā veditabbā. “Cha dhātuyo ayaṃ putiso cha phassāyatano aṭṭhārasa manopavicāro caturādhīṭṭhāno”ti evarūpī dhammādhīṭṭhānā puggaladesanā. “Tayome, bhikkhave, puggalā santo saṃvijjamānā lokasmiṃ. Katame tayo? Andho ekacakkhu dvicakkhu. Katamo ca, bhikkhave, puggalo andho”ti? evarūpī puggalādhīṭṭhānā puggaladesanā. “Katamañca, bhikkhave, duggatibhayaṃ? Idha, bhikkhave, ekacco iti paṭisañcikkhati, kāyaduccaritassa kho pāpako vipāko abhisamparāyaṃ...pe... suddhamattānaṃ pariharati. Idaṃ vuccati, bhikkhave, duggatibhaya”nti evarūpī puggalādhīṭṭhānā dhammadesanā.

Svāyaṃ idha yasmā puthujjano apariññātavatthuko, apariññāmūlikā ca idhādhippetānaṃ sabbadhammaṃ mūlabhūtā maññanā hoti, tasmā puthujjanaṃ dassetvā puggalādhīṭṭhānāya desanāya tamatthaṃ āvikātuṃ, “idha, bhikkhave,

assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti evaṃ puthujjanaṃ niddisīti vedītabbo.

Suttanikkhepavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pathavīvāraṇṇanā

Evaṃ puthujjanaṃ niddisītvā idāni tassa pathaviādīsu vatthūsu sabbasakkāyadhammajanitaṃ maññaṇaṃ dassento, pathaviṃ pathavitotiādīmāha. Tattha lakkhaṇapathavī sasambhārapathavī ārammaṇapathavī sammutipathavīti catubbidhā pathavī. Tāsu “katamā ca, āvuso, ajjhātikā pathaviḍhātu? Yaṃ ajjhātaṃ paccattaṃ kakkhaḷaṃ kharigata”ntiādīsu vuttā lakkhaṇapathavī. “Pathaviṃ khaṇeyya vā khaṇāpeyya vā”tiādīsu vuttā sasambhārapathavī. Ye ca kesādayo vīsati koṭṭhāsā, ayolohādayo ca bāhirā. Sā hi vaṇṇādīhi sambhārehi saddhiṃ pathavīti sasambhārapathavī. “Pathavīkasiṇameko sañjānāti”tiādīsu āgatā pana ārammaṇapathavī, nimittapathavīti vuccati. Pathavīkasiṇajjhānalābhī devaloke nibbatto āgamanavasena pathaviḍevatāti nāmaṃ labhati. Ayaṃ sammutipathavīti vedītabbā. Sā sabbāpi idha labbhati. Tāsu yaṃkañci pathaviṃ ayaṃ puthujjano pathavito sañjānāti, pathavīti sañjānāti, pathavībhāgena sañjānāti, lokavohāraṃ gahetvā saññāvipallāsena sañjānāti pathavīti. Evaṃ pathavībhāgaṃ amuñcantoyeva vā etaṃ “sattoti vā sattassā”ti vā ādinā nayena sañjānāti. Kasmā evaṃ sañjānātīti na vattabbaṃ. Ummattako viya hi puthujjano. So yaṃkiñci yena kenaci ākārena gaṇhāti. Ariyānaṃ adassāvītādibhedameva vā ettha kāraṇaṃ. Yaṃ vā parato “apariññātaṃ tassā”ti vadantena bhagavatāva vuttaṃ.

Pathaviṃ pathavito saññatvāti so taṃ pathaviṃ evaṃ viparītasaññāya sañjānitvā, “saññānidānā hi papañcasaṅkhā”ti vacanato aparabhāge thāmapattehi taṇhāmānadiṭṭhipapañcehi idha maññaṇānāmena vuttehi maññati kappeti vikappeti, nānappakārato aññathā gaṇhāti. Tena vuttaṃ “pathaviṃ maññati”ti. Evaṃ maññato cassa tā maññaṇā oḷārikanayena dassetuṃ “yā ayaṃ kesā lomā”tiādinā nayena vīsatiḍhātu ajjhātikā pathavī vuttā. Yā cāyaṃ vibhaṅge “tattha katamā bāhirā pathaviḍhātu? Yaṃ bāhiraṃ kakkhaḷaṃ kharigataṃ kakkhaḷattaṃ kakkhaḷabhāvo bahiddhā anupādinnaṃ. Seyyathidaṃ, ayo lohaṃ tipu sīsaṃ sajjhaṃ muttā maṇi veḷuriyaṃ saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātārūpaṃ lohitaṅko masāragallaṃ tiṇaṃ kaṭṭhaṃ sakkharā kaṭhalaṃ bhūmi pāsāṇo pabbato”ti evaṃ bāhirā pathavī vuttā. Yā ca ajjhātārammaṇattike nimittapathavī, taṃ gahetvā ayamatthayojanā vuccati.

Pathaviṃ maññatīti tihi maññaṇāhi ahaṃ pathavīti maññati, mama pathavīti maññati, paro pathavīti maññati, parassa pathavīti maññati, atha vā ajjhātikaṃ pathaviṃ taṇhāmaññaṇāya maññati, mānamaññaṇāya maññati, diṭṭhimaññaṇāya maññati. Kathaṃ? Ayañhi kesādīsu chandarāgaṃ janeti kese assādeti abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati. Lome, nakhe, dante, tacaṃ, aññataraṃ vā pana rajjanīyavatthum. Evaṃ ajjhātikaṃ pathaviṃ taṇhāmaññaṇāya maññati. Iti me kesā siyumaṃ anāgataṃ maddhānaṃ. Iti lomātiādinā vā pana nayena tattha nandiṃ samannāneti. “Imināhaṃ sīlena vā...pe... brahmacariyena vā evaṃ siniddhamudusukhumanīlakeso bhavissāmī”tiādinā vā pana nayena appaṭiladdhānaṃ paṭilābhāya cittaṃ paṇidhati. Evampi ajjhātikaṃ pathaviṃ taṇhāmaññaṇāya maññati.

Tathā attano kesādīnaṃ sampattiṃ vā vipattiṃ vā nissāya mānaṃ janeti, “seyyohamasmīti vā sadisohamasmīti vā hīnohamasmīti vā”ti. Evaṃ ajjhattikaṃ pathaviṃ mānamaññaṇāya maññati. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti āgatanayena pana kesam “jīvo”ti abhinivisati. Esa nayo lomādīsu. Evaṃ ajjhattikaṃ pathaviṃ diṭṭhimaññaṇāya maññati.

Atha vā “yā ceva kho panāvuso, ajjhattikā pathavīdhātu, yā ca bāhirā pathavīdhātu, pathavīdhātūrevesā, taṃ netam mamā”ti imissā pavattiyā paccanīkanayena kesādibhedam pathaviṃ etaṃ mama esohamasmi eso me attāti abhinivisati. Evampi ajjhattikaṃ pathaviṃ diṭṭhimaññaṇāya maññati. Evaṃ tāva ajjhattikaṃ pathaviṃ tīhi maññaṇāhi maññati.

Yathā ca ajjhattikaṃ evaṃ bāhirampi. Kathaṃ? “Ayañhi ayalohādīsu chandarāgaṃ janeti. Ayalohādīni assādeti abhinandati abhivadati ajjhosāya tiṭṭhati. Mama ayo mama lohantiādīnaṃ nayena ayādīni mamāyati rakkhati gopayati, evaṃ bāhiraṃ pathaviṃ taṇhāmaññaṇāya maññati. Iti me ayalohādayo siyumaṃ anāgataṃ maddhānanti vā panettha nandiṃ samannāneti, imināhaṃ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā evaṃ sampanna ayalohādiupakaraṇo bhavissāmī”ti appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahati. Evampi bāhiraṃ pathaviṃ taṇhāmaññaṇāya maññati.

Tathā attano ayalohādīnaṃ sampattiṃ vā vipattiṃ vā nissāya mānaṃ janeti “imināhaṃ seyyosmīti vā, sadisosmīti vā hīnosmīti vā”ti evaṃ bāhiraṃ pathaviṃ mānamaññaṇāya maññati. Aye jīvasaṇhī hutvā pana ayaṃ “jīvo”ti abhinivisati. Esa nayo lohādīsu. Evaṃ bāhiraṃ pathaviṃ diṭṭhimaññaṇāya maññati.

Atha vā “idhekacco pathavīkasiṇaṃ attato samanupassati. Yaṃ pathavīkasiṇaṃ, so ahaṃ. Yo ahaṃ, taṃ pathavīkasiṇanti pathavīkasiṇaṃca attāṃca advayaṃ samanupassatī”ti paṭisambhidāyaṃ vuttanayeneva nimittapathaviṃ “attā”ti abhinivisati. Evaṃ bāhiraṃ pathaviṃ diṭṭhimaññaṇāya maññati. Evampi bāhiraṃ pathaviṃ tīhi maññaṇāhi maññati. Evaṃ tāva “pathaviṃ maññatī”ti ettha tissopi maññaṇā veditabbā. Ito paraṃ saṅkhepeṇeva kathayissāma.

Pathaviyā maññatīti ettha pathaviyāti bhumma vacanametaṃ. Tasmā ahaṃ pathaviyāti maññati, mayhaṃ kiñcanaṃ palibodho pathaviyāti maññati, paro pathaviyāti maññati, parassa kiñcanaṃ palibodho pathaviyāti maññatīti ayamettha attho.

Atha vā yvāyaṃ “kathaṃ rūpasmiṃ attānaṃ samanupassati? Idhekacco vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati, tassa evaṃ hoti, ayaṃ kho me attā, so kho pana me attā imasmiṃ rūpeti evaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ samanupassatī”ti etassa atthanayo vutto, eteneva nayena vedanādidhamme attato gahetvā tato ajjhattikabāhirāsu pathavīsu yaṃkiñci pathaviṃ tassokāsabhāvena parikkappetvā so kho pana me ayaṃ attā imissā pathaviyāti maññaṇto pathaviyā maññati, ayamassa diṭṭhimaññaṇā. Tasmīmyeva panassa attani sinehaṃ tabbatthukaṃ mānaṃ uppādayato taṇhāmānamaññaṇāpi veditabbā. Yadā pana teneva nayena so kho panassa attā pathaviyāti maññati, tadā diṭṭhimaññaṇā eva yujjati. Itarāyopi pana icchanti.

Pathavito maññatīti ettha pana pathavitoti nissakkavacanam. Tasmā saupakaraṇassa attano vā parassa vā yathāvuttappabhedato pathavito uppattiṃ vā niggamanam vā pathavito vā añño attāti maññamāno pathavito maññatīti veditabbo, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmimyeva panassa diṭṭhimaññanāya maññite vatthusmiṃ sineham mānañca uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Apare āhu pathavīkasiṇam parittam bhāvetvā tato aññam appamāṇam attānam gahetvā pathavito bahiddhāpi me attāti maññamāno pathavito maññatīti.

Pathaviṃ meti maññatīti ettha pana kevalañhi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyatīti iminā nayena pavattā ekā taṇhāmaññanā eva labbhatīti veditabbā. Sā cāyam mama kesā, mama lomā, mama ayo, mama lohanti evaṃ yathāvuttappabhedāya sabbāyapi ajjhattikabāhirāya pathaviyā yojetabbāti.

Pathaviṃ abhinandatīti vuttappakārameva pathaviṃ taṇhādīhi abhinandati, assādeti, parāmasati cāti vuttam hoti. “Pathaviṃ maññatī”ti eteneva etasmim atthe siddhe kasmā etaṃ vuttanti ce. Avicāritametam porāṇehi. Ayam pana attano mati, desanāvilāsato vā ādīnavadassanato vā. Yassā hi dhammadhātuyā suppaṭividdhattā nānāyavicitradesanāvilāsasampanno, ayam sā bhagavatā suppaṭividdhā. Tasmā pubbe maññanāvasena kilesuppattiṃ dassetvā idāni abhinandanāvasena dassento desanāvilāsato vā idamāha. Yo vā pathaviṃ maññati, pathaviyā maññati, pathavito maññati, pathaviṃ meti maññati, so yasmā na sakkoti pathavīnissitam taṇham vā diṭṭhiṃ vā pahātum, tasmā pathaviṃ abhinandatiyeva. Yo ca pathaviṃ abhinandati, dukkham so abhinandati, dukkhañca ādīnavoti ādīnavadassanatopi idamāha. Vuttañcetam bhagavatā “yo, bhikkhave, pathavīdhātum abhinandati, dukkham so abhinandati, yo dukkham abhinandati, aparimutto so dukkhasmāti vadāmī”ti.

Evaṃ pathavīvatthukam maññanam abhinandanañca vatvā idāni yena kāraṇena so maññati, abhinandati ca, tam kāraṇam āvikaronto āha tam kissa hetu, apariññātam tassāti vadāmīti. Tassattho, so puthujjano tam pathaviṃ kissa hetu maññati, kena kāraṇena maññati, abhinandatīti ce. Apariññātam tassāti vadāmīti, yasmā tam vatthu tassa apariññātam, tasmāti vuttam hoti. Yo hi pathaviṃ parijānāti, so tīhi pariññāhi parijānāti ñātapariññāya tīraṇapariññāya pahānapariññāyāti.

Tattha katamā ñātapariññā. Pathavīdhātum parijānāti, ayam pathavīdhātu ajjhattikā, ayam bāhirā, idamassā lakkhaṇam, imāni rasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānīti, ayam ñātapariññā. Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātam katvā pathavīdhātum tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi, ayam tīraṇapariññā. Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena pathavīdhātuyā chandarāgam pajahati, ayam pahānapariññā.

Nāmarūpavavatthānam vā ñātapariññā. Kalāpasammasanādiānulomapariyosānā tīraṇapariññā. Ariyamagge ñāṇam pahānapariññāti. Yo pathaviṃ parijānāti, so imāhi tīhi pariññāhi parijānāti, assa ca puthujjanassa tā pariññāyo natthi, tasmā apariññātattā pathaviṃ maññati ca abhinandati cāti. Tenāha bhagavā - idha, bhikkhave, assutavā puthujjano...pe... pathaviṃ maññati, pathaviyā maññati, pathavito maññati, pathaviṃ meti maññati, pathaviṃ abhinandati. Tam kissa hetu? Apariññātam tassāti vadāmī”ti.

Pathavīvāraṇaṇā nīṭṭhitā.

Āpovārādivaṇṇanā

Āpaṃ āpatoti etthāpi lakkhaṇasasambhārārammaṇasammutivasena catubbidho āpo. Tesu “tattha, katamā ajjhakkā āpodhātu. Yaṃ ajjhattaṃ paccattaṃ āpo āpogataṃ, sineho sinehagataṃ bandhanattaṃ rūpassa ajjhattaṃ upādinna”ntiādisu vutto lakkhaṇāpo. “Āpokasiṇaṃ uggaṇhanto āpasmiṃ nimittaṃ gaṇhātī”ntiādisu vutto sasambhārāpo. Sesāṃ sabbāṃ pathaviyaṃ vuttasadisameva. Kevalaṃ yojanānaye pana “pittaṃ semha”ntiādinā nayena vuttā dvādasabhedā ajjhakkā āpodhātu, “tattha, katamā bāhirā āpodhātu? Yaṃ bāhiraṃ āpo āpogataṃ, sineho sinehagataṃ bandhanattaṃ rūpassa bahiddhā anupādinnaṃ. Seyyathidaṃ, mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso khīraṃ dadhi sappi navaṇitaṃ telaṃ madhu phāṇitaṃ bhummaṇi vā udakāni antalikkhāni vā”ti evaṃ vuttā ca bāhirā āpodhātu veditabbā, yo ca ajjhattārammaṇattike nimittaāpo.

Tejaṃ tejatoti imasmiṃ tejovārepi vuttanayeneva vitthāro veditabbo. Yojanānaye panettha “yena ca santappati, yena ca jīriyati, yena ca pariḍayhati, yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā pariṇāmaṃ gacchatī”ti evaṃ vuttā catuppabhedā ajjhakkā tejodhātu. “Tattha katamā bāhirā tejodhātu? Yaṃ bāhiraṃ tejo tejogataṃ usmā usmāgataṃ usumaṃ usumagataṃ bahiddhā anupādinnaṃ. Seyyathidaṃ, kaṭṭhaggi palālaggi tiṇaggi gomayaggi thusaggi saṅkāraggi indaggi aggisantāpo sūriyasantāpo kaṭṭhasannicayasantāpo tiṇasannicayasantāpo dhaññasannicayasantāpo bhaṇḍasannicayasantāpo”ti evaṃ vuttā ca bāhirā tejodhātu veditabbā.

Vāyaṃ vāyatoti imassa vāyavārassāpi yojanānaye pana “uddhaṅgamā vātā adhogamā vātā kucchisayā vātā koṭṭhāsaya vātā aṅgamaṅgānusārino vātā satthakavātā khurakavātā uppalakavātā assāso passāso”ti evaṃ vuttā ajjhakkā vāyodhātu. “Tattha katamā bāhirā vāyodhātu? Yaṃ bāhiraṃ vāyo vāyogataṃ thambhitattaṃ rūpassa bahiddhā anupādinnaṃ. Seyyathidaṃ, puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā kāḷavātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālavaṇṭavātā vidhūpanavātā”ti evaṃ vuttā ca bāhirā vāyodhātu veditabbā. Sesāṃ vuttanayamevāti. Ettāvātā ca yvāyaṃ -

“Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā tena;
Vuttā bhavanti sabbe, iti vutto lakkhaṇo hāro”ti. -

Evaṃ nettiyaṃ lakkhaṇo nāma hāro vutto, tassa vasena yasmā catūsu bhūtesu gahitesu upādārūpampi gahitameva bhavati, rūpalakkhaṇaṃ anatītattā. Yañca bhūtopādārūpaṃ so rūpakkhandho. Tasmā “assutavā puthujjano pathaviṃ āpaṃ tejaṃ vāyaṃ maññatī”ti vadantena atthato rūpaṃ attato samanupassatīti vuttaṃ hoti. “Pathaviyā āpasmiṃ tejasmīṃ vāyasmīṃ maññatī”ti vadantena rūpasmiṃ vā attānaṃ samanupassatīti vuttampi hoti. “Pathavito āpato tejato vāyato maññatī”ti vadantena rūpato añño attāti siddhattā rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ samanupassatīti vuttaṃ hoti. Evametā catasso rūpavatthukā sakkāyadiṭṭhimaññanā veditabbā. Tattha ekā ucchedadiṭṭhi, tisso sassatadiṭṭhiyoti dveva diṭṭhiyo hontīti ayampi atthaviseso veditabbo.

Āpovārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhūtavārādivaṇṇanā

3. Evaṃ rūpamukhena saṅkhāravatthukaṃ maññanaṃ vatvā idāni ye saṅkhāre upādāya sattā paññapīyanti, tesu saṅkhāresu sattesupi yasmā puthujjano maññanaṃ karoti, tasmā te satte niddisanto bhūte bhūtato sañjānātītiādīmāha. Tatthāyaṃ bhūtasaddo pañcakkhandhaamanussadhātuvijjamānakhīṇāsavasattarukkhādīsu dissati. “Bhūtamidanti, bhikkhave, samanupassathā”tiādīsu hi ayaṃ pañcakkhandhesu dissati. “Yānīdha bhūtāni samāgatānī”ti ettha amanussesu. “Cattāro kho, bhikkhu, mahābhūtā hetū”ti ettha dhātūsu. “Bhūtasmiṃ pācittiya”ntiādīsu vijjamāne. “Yo ca kālaghaso bhūto”ti ettha khīṇāsave. “Sabbeva nikkhipissanti bhūtā loke samussaya”nti ettha sattesu. “Bhūtagāmapātabyatāyā”ti ettha rukkhādīsu. Idha pañāyaṃ sattesu vattati, no ca kho avisesena. Cātumahārājikānaṃ hi heṭṭhā sattā idha bhūtāti adhippetā.

Tattha bhūte bhūtato sañjānātītiādi vuttanayameva. Bhūte maññatītiādīsu pana tissopi maññanā yojetabbā. Kathaṃ? Ayañhi “so passati gahapatiṃ vā gahapatiputtaṃ vā pañcahi kāmaguṇehi samappitaṃ samaṅgibhūta”nti vuttanayena bhūte subhā sukhītāti gahetvā rajjati, disvāpi ne rajjati, sutvāpi, ghāyitvāpi, sāyitvāpi, phusitvāpi, ñatvāpi. Evaṃ bhūte taṇhāmaññanāya maññati. “Aho vatāhaṃ khattiyamahāsālānaṃ vā saḥabyataṃ upapajjeyya”ntiādinā vā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidhāti, evampi bhūte taṇhāmaññanāya maññati. Attano pana bhūtānañca sampattivipattiṃ nissāya attānaṃ vā seyyaṃ dahati. Bhūtesu ca yaṃkiñci bhūtaṃ hīnaṃ attānaṃ vā hīnaṃ, yaṃkiñci bhūtaṃ seyyaṃ. Attānaṃ vā bhūtena, bhūtaṃ vā attanā sadisaṃ dahati. Yathāha “idhekacco jātīyā vā...pe... aññataraññatarena vatthunā pubbakālaṃ parehi sadisaṃ attānaṃ dahati. Aparakālaṃ attānaṃ seyyaṃ dahati. Pare hīne dahati, yo evarūpo māno ...pe... ayaṃ vuccati mānātimāno”ti. Evaṃ bhūte mānamaññanāya maññati.

Bhūte pana “niccā dhuvā sassatā avipariṇāmadhammā”ti vā “sabbe sattā sabbe paṇā sabbe bhūtā sabbe jīvā avasā abalā avīriyā niyatisaṅgatibhāvapariṇatā chasvevābhijātīsu sukhadukkhaṃ paṭisaṃvedentī”ti vā maññamāno diṭṭhimaññanāya maññati. Evaṃ bhūte tīhi maññanāhi maññati.

Kathaṃ bhūtesu maññati? Tesu tesu bhūtesu attano upapattiṃ vā sukhupattiṃ vā ākaṅkhati. Evaṃ tāva taṇhāmaññanāya bhūtesu maññati. Bhūtesu vā upapattiṃ ākaṅkhamāno dānaṃ deti, sīlaṃ samādiyati, uposathakammaṃ karoti. Evampi bhūtesu taṇhāmaññanāya maññati. Bhūte pana samūhaggāhena gahetvā tattha ekacce bhūte seyyato dahati, ekacce sadisato vā hīnato vāti. Evaṃ bhūtesu mānamaññanāya maññati. Tathā ekacce bhūte niccā dhuvāti maññati. Ekacce aniccā adhuvāti, ahampi bhūtesu aññatarosmīti vā maññati. Evaṃ bhūtesu diṭṭhimaññanāya maññati.

Bhūtato maññatīti ettha pana saupakaraṇassa attano vā parassa vā yato kutoci bhūtato uppattiṃ maññamāno bhūtato maññatīti veditabbo, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa diṭṭhimaññanāya maññite vatthusmiṃ sinehaṃ mānañca uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Bhūte meti maññatīti ettha pana ekā taṇhāmaññanāva labbhati. Sā cāyaṃ “mama puttā, mama dhītā, mama ajeḷakā, kukkuṭasūkarā, hatthigavassavaḷavā”ti evamādinā nayena mamāyato pavattatīti veditabbā. Bhūte abhinandatīti etaṃ vuttanayameva. Apariññātaṃ tassāti ettha pana ye saṅkhāre upādāya bhūtānaṃ paññatti, tesam apariññātattā bhūtā apariññātā hontīti veditabbā. Yojanā pana vuttanayeneva kātabbā.

Evam saṅkhepato saṅkhārasena ca sattavasena ca maññanāvattthum dassetvā idāni bhūmivisesādinā bhedenā vitthāratopi taṃ dassento deve devatotiādīmāha. Tattha dibbanti pañcahi kāmaguṇehi attano vā iddhiyāti devā, kīlanti jotenti cāti attho. Te tividhā sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti. Sammutidevā nāma rājāno deviyo rājakumārā. Upapattidevā nāma cātumahārājike deve upādāya tatuttaridevā. Visuddhidevā nāma arahanto khīṇāsavā. Idha pana upapattidevā daṭṭhabbā, no ca kho avisesena. Paranimmitavasavattidevaloke māraṃ sapaṇisaṃ ṭhapetvā sesā cha kāmāvacarā idha devāti adhippetā. Tattha sabbā atthavaṇṇanā bhūtavāre vuttanayeneva veditabbā.

Pajāpatinti ettha pana māro pajāpatīti veditabbo. Keci pana “tesaṃ tesaṃ devānaṃ adhipatīnaṃ mahārājādīnametaṃ adhivacana”nti vadanti. Taṃ devaggahaṇeneva tesaṃ gahitattā ayuttanti mahāaṭṭhakathāyaṃ paṭikkhattaṃ, māroyeva pana sattasaṅkhātāya pajāya adhipatibhāvena idha pajāpatīti adhippeto. So kuhiṃ vasati? Paranimmitavasavattidevaloke. Tatra hi vasavattirājā rajjaṃ kāreti. Māro ekasmiṃ padese attano parisāya issariyaṃ pavattento rajjapaccante dāmarikarājaputto viya vasatīti vadanti. Māraggahaṇeneva cettha māraparisāyapi gahaṇaṃ veditabbaṃ. Yojanānayo cettha pajāpatiṃ vaṇṇavantaṃ dīghāyukaṃ sukhabahulaṃ disvā vā sutvā vā rajjanto taṇhāmaññanāya maññati. “Aho vatāhaṃ pajāpatino saḥabyataṃ upapajjeyya”ntiādīnā vā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidahantopi pajāpatiṃ taṇhāmaññanāya maññati. Pajāpatibhāvaṃ pana patto samāno ahamasmi pajānamissaro adhipatīti mānaṃ janento pajāpatiṃ mānamaññanāya maññati. “Pajāpati nicco dhuvo”ti vā “ucchiṇṇissati vinassissatī”ti vā “avaso abalo avīriyo niyatisaṅgatibhāvapariṇato chasvevābhijātīsu sukhadukkhaṃ paṭisaṃvedetī”ti vā maññamāno pana pajāpatiṃ diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo.

Pajāpatisminti ettha pana ekā diṭṭhimaññanāya yujjati. Tassā evaṃ pavatti veditabbā. Idhekacco “pajāpatismiṃ ye ca dhammā saṃvijjanti, sabbe te niccā dhuvā sassatā avipariṇāmadhammā”ti maññati. Atha vā “pajāpatismiṃ natthi pāpaṃ, na tasmīṃ pāpakāni kammāni upalabbhantī”ti maññati.

Pajāpatitoti ettha tissopi maññanā labbhanti. Kathaṃ? Idhekacco saupakaraṇassa attano vā parassa vā pajāpatito uppattiṃ vā niggamaṇaṃ vā maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīṃyeva panassa diṭṭhimaññanāya maññite vatthusmiṃ sinehaṃ mānaṇca uppādayato taṇhāmānaṃmaññanāpi veditabbā. Pajāpatiṃ meti ettha pana ekā taṇhāmaññanāya labbhati. Sā cāyaṃ “pajāpati mama satthā mama sāmī”tiādīnā nayena mamāyato pavattatīti veditabbā. Sesam vuttanayameva.

Brahmaṃ brahmatoti ettha brūhito tehi tehi guṇavisesehīti brahmā. Apica brahmāti mahābrahmāpi vuccati, tathāgatopi brāhmaṇopi mātāpitaropi seṭṭhampi. “Sahasso brahmā dvisahasso brahmā”tiādīsu hi mahābrahmā brahmāti vuccati. “Brahmāti kho, bhikkhave, tathāgatassetam adhivacana”nti ettha tathāgato.

“Tamonudo buddho samantacakkhu,
Lokantagū sabbabhavātivatto;
Anāsavo sabbadukkappahīno,
Saccavhaya brahme upāsito me”ti. -

Ettha brāhmaṇo.

“Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare”ti. -

Ettha mātāpitaro. “Brahmacakkaṃ pavatteti”ti ettha seṭṭhaṃ. Idha pana paṭhamābhiniḃbatto kappāyuko brahmā adhippeto. Taggahaṇeneva ca brahmapurohitabrahmapārisajjāpi gahitāti veditabbā. Atthavaṇṇanā panettha pajāpativāre vuttanayeneva veditabbā.

Ābhassaravāre daṇḍadīpikāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patanti viya sarati visaratīti ābhassarā. Tesāṃ gahaṇena sabbāpi dutiyajjhānabhūmi gahitā, ekatalavāsino eva cete sabbepi parittābhā appamāṇābhā ābhassarāti veditabbā.

Subhakiṇhavāre subhena okiṇṇā vikiṇṇā subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanā suvaṇṇamañjūsāya ṭhapitasampajjalitakañcanapiṇḍasassirikāti subhakiṇhā. Tesāṃ gahaṇena sabbāpi tatiyajjhānabhūmi gahitā. Ekatalavāsino eva cete sabbepi parittasubhā appamāṇasubhā subhakiṇhāti veditabbā.

Vehapphalavāre, vipulā phalāti vehapphalā. Catutthajjhānabhūmi brahmāno vuccanti. Atthanayayojanā pana imesu tīsopi vāresu bhūtavāre vuttanayeneva veditabbā.

Abhibhūvāre abhibhavīti abhibhū. Kiṃ abhibhavi? Cattāro khandhe arūpino. Asaññabhavassettaṃ adhivacanaṃ. Asaññasattā devā vehapphalehi saddhiṃ ekatalāyeva ekasmiṃ okāse yena iriyāpathena nibbattā, teneva yāvatāyukaṃ tiṭṭhanti cittakammarūpasadisā hutvā. Te idha sabbepi abhibhūvacanena gahitā. Keci abhibhū nāma sahasso brahmāti evamādinā nayena tattha tattha adhipatibrahmānaṃ vaṇṇayanti. Brahmaggahaṇeneva pana tassa gahitattā ayuttametanti veditabbaṃ. Yojanānayo cettha abhibhū vaṇṇavā dīghāyukoti sutvā tattha chandarāgaṃ uppādentō abhibhuṃ taṇhāmaññanāya maññati. “Aho vatāhaṃ abhibhuno sahaḃyataṃ upapajjeyya”ntiādinā pana nayena appaṭiladdhassa paṭilābhāya cittaṃ paṇidāhantopi abhibhuṃ taṇhāmaññanāya maññati. Attānaṃ hīnato abhibhuṃ seyyato dahanto pana abhibhuṃ mānamaññanāya maññati. “Abhibhū nicco dhuvo”tiādinā nayena parāmasanto abhibhuṃ diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo. Sesāṃ pajāpativāre vuttanayameva.

Bhūtavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsānañcāyatanavārādivaṇṇanā

4. Evaṃ bhagavā paṭipāṭiyā devaloke dassentopi abhibhūvacanena asaññabhavaṃ dassetvā idāni yasmā ayaṃ vaṭṭakathā, suddhāvāsā ca vivaṭṭapakkhe ṭhitā, anāgāmikhīṇāsavā eva hi te devā. Yasmā vā katipayakappasahassāyukā te devā, buddhuppādakāleyeva honti. Buddhā pana asaṅkheyepi kappe na uppajjanti, tadā suññāpi sā bhūmi hoti. Rañño khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hi buddhānaṃ suddhāvāsabhavo. Te teneva ca kāraṇena viññāṇaṭṭhitisattāvāsavasenapi na gahitā, sabbakālikā pana imā maññanā. Tasmā tāsaṃ sadāvijjamānabhūmiṃ dassento suddhāvāse atikkamitvā, ākāsānañcāyatanantiādimāha. Tattha ākāsānañcāyatananti tabbhūmikā cattāro kusalavipākakiriyaṃ khandhā. Te ca tatrūpapannāyeva daṭṭhabbā bhavaparicchedakathā ayanti katvā. Esa nayo viññāṇañcāyatanādīsu. Atthayojanā pana catūsopi etesu vāresu abhibhūvāre vuttanayeneva veditabbā. Mānamaññanā cettha pajāpativāre vuttanayenāpi yujjati.

Ākāsānañcāyatanavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Diṭṭhasuttavārādivaṇṇanā

5. Evaṃ bhūmivisesādinā bhedena vitthāratopi maññanāvattum dassetvā idāni sabbamaññanāvattubhūtaṃ sakkāyapariyāpannaṃ tebhūmakadhammabhedaṃ diṭṭhādīhi catūhi saṅgaṇhitvā dassento, diṭṭhaṃ diṭṭhatotiādimāha.

Tattha diṭṭhanti maṃsacakkhunāpi diṭṭhaṃ, dibbacakkhunāpi diṭṭhaṃ. Rūpāyatanassetam adhivacanaṃ. Tattha diṭṭhaṃ maññatīti diṭṭhaṃ tīhi maññanāhi maññati. Kathaṃ? Rūpāyatanaṃ subhasaññāya sukhasaññāya ca passanto tattha chandarāgaṃ janeti, taṃ assādeti abhinandati. Vuttampi hetam bhagavatā “itthirūpe, bhikkhave, sattā rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā, te dīgharattaṃ socanti itthirūpavasānugā”ti. Evaṃ diṭṭhaṃ taṇhāmaññanāya maññati. “Iti me rūpaṃ siyā anāgataṃ maddhānanti vā panettha nandim samannāneti, rūpasampadaṃ vā pana ākaṅkhamāno dānaṃ deti”ti vitthāro. Evampi diṭṭhaṃ taṇhāmaññanāya maññati. Attano pana parassa ca rūpasampattiṃ vipattiṃ nissāya mānaṃ janeti. “Imināhaṃ seyyosmī”ti vā “sadisosmī”ti vā “hīnosmī”ti vāti evaṃ diṭṭhaṃ mānamaññanāya maññati. Rūpāyatanaṃ pana niccaṃ dhuvam sassatanti maññati, attānaṃ attaniyanti maññati, maṅgalaṃ amaṅgalanti maññati, evaṃ diṭṭhaṃ diṭṭhimaññanāya maññati. Evaṃ diṭṭhaṃ tīhi maññanāhi maññati. Kathaṃ diṭṭhasmiṃ maññati? Rūpasmiṃ attānaṃ samanupassananayena maññanto diṭṭhasmiṃ maññati. Yathā vā dhane dhaññe. Evaṃ rūpasmiṃ rāgādayoti maññantopi diṭṭhasmiṃ maññati. Ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmiññeva panassa diṭṭhimaññanāya maññite vatthusmiṃ sinehaṃ mānañca uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Evaṃ diṭṭhasmiṃ maññati. Sesam pathavīvāre vuttanayeneva veditabbaṃ.

Sutanti maṃsasotenapi sutam, dibbasotenapi sutam, saddāyatanassetam adhivacanaṃ.

Mutanti mutvā munitvā ca gahitaṃ, āhacca upagantvāti attho, indriyānaṃ ārammaṇānañca aññamaññasaṃsilese viññātanti vuttaṃ hoti, gandharasaphoṭṭhabbāyatanānametaṃ adhivacanaṃ.

Viññātanti manasā viññātaṃ, sesānaṃ sattannaṃ āyatanānametaṃ adhivacanaṃ dhammārammaṇassa vā. Idha pana sakkāyapariyāpannameva labbhati. Vitthāro panettha diṭṭhavāre vuttanayeneva veditabbo.

Diṭṭhasuttavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekattavārādivaṇṇanā

6. Evaṃ sabbaṃ sakkāyabhedaṃ diṭṭhādīhi catūhi dassetvā idāni tameva samāpannakavārena ca asamāpannakavārena ca dvidhā dassento ekattaṃ nānattantiādimāha.

Ekattanti iminā hi samāpannakavāraṃ dasseti. Nānattanti iminā asamāpannakavāraṃ. Tesam ayaṃ vacanattho ekabhāvo ekattaṃ. Nānābhāvo nānattanti. Yojanā panettha samāpannakavāraṃ catūhi khandhehi, asamāpannakavārañca pañcahi khandhehi bhinditvā “rūpaṃ attato samanupassati”tiādinā sāsananayena pathavīvārādīsu vuttana ca aṭṭhakathānayena yathānurūpaṃ vīmaṃsitvā veditabbā. Keci pana ekattanti ekattanayaṃ vadanti

nānattanti nānattanayaṃ. Apare “ekattasaññī attā hoti arogo paraṃ maraṇā, nānattasaññī attā hotī”ti evaṃ diṭṭhābhinivesaṃ. Taṃ sabbam idha nādhīppetattā ayuttameva hoti.

Evaṃ sabbam sakkāyaṃ dvidhā dassetvā idāni tameva ekadhā sampiṇḍetvā dassento sabbam sabbatotiādimāha. Yojanānayo panettha sabbam assādentō sabbam taṇhāmaññanāya maññati. “Mayā ete sattā nimmitā”tiādinā nayena attanā nimmitaṃ maññanto sabbam mānamaññanāya maññati. “Sabbam pubbekatakammahetu, sabbam issaranimmānahetu, sabbam ahetuapaccayā, sabbam atthi, sabbam natthī”tiādinā nayena maññanto sabbam diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo. Kathaṃ sabbasmiṃ maññati? Idhekacco evaṃdiṭṭhiko hoti “mahā me attā”ti. So sabbalokasannivāsaṃ tassokāsabhāvena parikappetvā so kho pana me ayaṃ attā sabbasminti maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa attani sinehaṃ tabbatthukañca mānaṃ uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Sesam pathavīvāre vuttanayeneva veditabbaṃ.

Evaṃ sabbam sakkāyaṃ ekadhā dassetvā idāni aparenapi nayena taṃ ekadhā dassento nibbānaṃ nibbānatoti āha. Tattha nibbānanti “yato kho, bho, ayaṃ attā pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricāreti. Ettāvatā kho, bho, ayaṃ attā paramadiṭṭhadhammanibbānaṃ patto hotī”tiādinā nayena pañcadhā āgataṃ paramadiṭṭhadhammanibbānaṃ veditabbaṃ. Tattha nibbānaṃ assādentō taṇhāmaññanāya maññati. Tena nibbānena “ahamasmi nibbānaṃ patto”ti mānaṃ janento mānamaññanāya maññati. Anibbānaṃyeva samānaṃ taṃ nibbānato niccādito ca gaṇhanto diṭṭhimaññanāya maññatīti veditabbo.

Nibbānato pana aññaṃ attānaṃ gahetvā so kho pana me ayaṃ attā imasmiṃ nibbāneti maññanto nibbānasmiṃ maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa attani sinehaṃ tabbatthukañca mānaṃ uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. Esa nayo nibbānato maññanāyapi. Tatrapi hi nibbānato aññaṃ attānaṃ gahetvā “idaṃ nibbānaṃ, ayaṃ attā, so kho pana me ayaṃ attā ito nibbānato añño”ti maññanto nibbānato maññati, ayamassa diṭṭhimaññanā. Tasmīmyeva panassa attani sinehaṃ tabbatthukañca mānaṃ uppādayato taṇhāmānamaññanāpi veditabbā. “Aho sukhaṃ mama nibbāna”nti maññanto pana nibbānaṃ meti maññatīti veditabbo. Sesam vuttanayameva. Ayaṃ panettha anugīti -

Yādiso esa sakkāyo, tathā naṃ avijānato;
Puthujjanassa sakkāye, jāyanti sabbamaññanā.

Jeguccho bhiduro cāyaṃ, dukkho apariṇāyako;
Taṃ paccanīkato bālo, gaṇhaṃ gaṇhāti maññanaṃ.

Subhato sukhato ceva, sakkāyaṃ anupassato;
Salabhasseva aggimhi, hoti taṇhāya maññanā.

Niccasaññaṃ adhiṭṭhāya, sampattiṃ tassa passato;
Gūthādī viya gūthasmiṃ, hoti mānena maññanā.

Attā attaniyo meti, passato naṃ abuddhino;
Ādāse viya bondhissa, diṭṭhiyā hoti maññanā.

Maññanāti ca nāmetaṃ, sukhumaṃ mārabandhanaṃ;

Sithilaṃ duppamuñcaṇca, yena baddho puthujjano.

Bahuṃ vipphandamānopi, sakkāyaṃ nātivattati;
Samussitaṃ daḷhatthambhaṃ, sāva gaddulabandhano.

Sa'so sakkāyamalīno, jātiyā ca jarāya ca;
Rogādīhi ca dukkhehi, niccaṃ haññati bālhaso.

Taṃ vo vadāmi bhaddante, sakkāyaṃ anupassatha;
Asātato asubhato, bhedato ca anattato.

Eso sabhāvo hetassa, passaṃ evamimaṃ budho;
Pahāya maññaṇā sabbā, sabbadukkhā pamuccatīti.

Ekattavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Puthujjanavasena catuvīsatiṭṭhā paṭhamanayakathā niṭṭhitā.

Sekkhavāradutiyanayaṇṇanā

7. Evaṃ bhagavā pathaviādīsu vatthūsu sabbasakkāyadhammāmūlabhūtaṃ puthujjanassa pavattiṃ dassetvā idāni tesveva vatthūsu sekkhassa pavattiṃ dassento yopi so, bhikkhave, bhikkhu sekkhotiādīmāha. Tattha yoti uddesavacanaṃ. Soti niddesavacanaṃ. Pikāro sampiṇḍanatto ayampi dhammo aniyatotiādīsu viya. Tena ca ārammaṇasabhāgena puggalaṃ sampiṇḍeti, no puggalasabhāgena, heṭṭhato hi puggalā diṭṭhivipannā, idha diṭṭhisampannā, na tesam sabhāgatā atthi. Ārammaṇaṃ pana heṭṭhā puggalānampi tadeva, imesampi tadevāti. Tena vuttaṃ “ārammaṇasabhāgena puggalaṃ sampiṇḍeti no puggalasabhāgenā”ti. Yopi soti iminā pana sakalena vacanena idāni vattabbaṃ sekkhaṃ dassetīti veditabbo. Bhikkhave, bhikkhūti idaṃ vuttanayameva.

Sekkhoti kenaṭṭhena sekkho? Sekkhadhammapaṭilābhato sekkho. Vuttañhetam “kittāvatā nu kho, bhante, sekkho hotīti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sekkhāya sammādiṭṭhiyā samannāgato hoti...pe... sekkhena sammāsamādhinā samannāgato hoti. Ettāvatā kho bhikkhu, sekkho hotīti. Apica sikkhatīti sekkho. Vuttañhetam “sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekkhoti vuccati. Kiṇca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhiccittampi sikkhati, adhipaññaṃ sikkhati, sikkhatīti kho bhikkhu tasmā sekkhoti vuccati”ti.

Yopi kalyāṇaputhujjano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattaṃ bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto viharati - “ajja vā sve vā aññataraṃ sāmāññaphalaṃ adhigamissāmī”ti, soti vuccati sikkhatīti sekkhoti. Imasmiṃ panatthe paṭivedhappattova sekkho adhippeto, no puthujjano.

Appattaṃ mānasaṃ etenāti appattamānaso. Mānasanti rāgopi cittampi arahattampi. “Antalikkhacaro pāso, yvāyaṃ carati mānaso”ti ettha hi rāgo mānasaṃ. “Cittaṃ mano mānasa”nti ettha cittaṃ. “Appattamānaso sekkho, kālaṃ kayirā janesutā”ti ettha arahattaṃ. Idhāpi arahattameva adhippetam. Tena appattārahattoti vuttaṃ hoti.

Anuttaranti seṭṭhaṃ, asadisanti attho. Catūhi yogehi khemaṃ ananuyuttanti

yogakkhemam, arahattameva adhippetam. Patthayamānoti dve patthanā taṇhāpatthanā ca, chandapatthanā ca. “Patthayamānassa hi pajappitāni, pavedhitam vāpi pakappitesū”ti ettha taṇhāpatthanā.

“Chinnam pāpimato sotaṃ, viddhastam vinaḷīkatam;
Pāmojjabahulā hotha, khemam pattattha bhikkhavo”ti. -

Ettha kattukamyatā kusalacchandapatthanā. Ayameva idhādhippetā. Tena patthayamānoti taṃ yogakkhemam pattukāmo adhigantukāmo tanninno tappoṇo tappabbhāroti veditabbo. Viharatīti aññaṃ iriyāpathadukkham aññaṃ iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ kāyaṃ harati. Atha vā “sabbe saṅkhārā aniccāti adhimuccanto saddhāya viharatī”tiadināpi niddesanayenettha attho daṭṭhabbo. Pathaviṃ pathavito abhijānātīti pathaviṃ pathavībhāvena abhijānāti, na puthujjano viya sabbākāraviparītaya saññāya sañjānāti. Apica kho abhivisiṭṭhena ñāṇena jānāti, evaṃ pathavīti etaṃ pathavībhāvaṃ adhimuccanto eva naṃ aniccātipi dukkhātipi anattātipi evaṃ abhijānātīti vuttaṃ hoti. Evañca naṃ abhiññatvā pathaviṃ mā maññīti vuttaṃ hoti. Maññatīti maññi. Ayaṃ pana maññi ca na maññi ca na vattabboti. Etasmiñhi atthe idaṃ padaṃ nipātetvā vuttanti veditabbaṃ. Ko panettha adhippāyoti. Vuccate, puthujjano tāva sabbamaññanānaṃ appahīnattā maññatīti vutto. Khīṇāsavo pahīnattā na maññatīti. Sekkhassa pana diṭṭhimaññanā pahīnā, itarā pana tanubhāvaṃ gatā, tena so maññatītipi na vattabbo puthujjano viya, na maññatītipi na vattabbo khīṇāsavo viyāti.

Pariññeyyaṃ tassāti tassa sekkhassa taṃ maññanāvatthu okkantaniyāmatā sambodhiparāyaṇattā ca tīhi pariññāhi pariññeyyaṃ, aparīññeyyañca aparīññātāñca na hoti puthujjanassa viya, nopi pariññātaṃ khīṇāsavassa viya. Sesam sabbattha vuttanayameva.

Sekkhavasena dutiyanayakathā niṭṭhitā.

Khīṇāsavavāratatiyādinayavaṇṇanā

8. Evaṃ pathaviādīsu vatthūsu sekkhassa pavattiṃ dassetvā idāni khīṇāsavassa pavattiṃ dassento yopi so, bhikkhave, bhikkhu arahantiādimāha. Tattha yopīti pi-saddo sampiṇḍanatto. Tena idha ubhayasabhāgatāpi labbhatīti dasseti. Sekkho hi khīṇāsavena ariyapuggalattā sabhāgo, tena puggalasabhāgatā labbhati, ārammaṇasabhāgatā pana vuttanayā eva. Arahanti ārakakilesa, dūrakilesa pahīnakilesoti attho. Vuttañcetam bhagavatā “kathañca, bhikkhave, bhikkhu araham hoti? Ārakāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobbhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarāṇiyā. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu araham hoti”ti. khīṇāsavoti cattāro āsavā kāmāsavo...pe... avijjāsavo, ime cattāro āsavā arahato khīṇā pahīnā samucchinnā paṭippassaddhā, abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, tena vuccati khīṇāsavoti.

Vusitavāti garusaṃvāsepi ariyamaggasaṃvāsepi dasasu ariyavāsesupi vasi parivasi vuttho parivuttho, so vutthavāso ciṇṇacaraṇoti vusitavā katakaraṇīyoti puthujjanakalyāṇakaṃ upādāya satta sekkhā catūhi maggehi karaṇīyaṃ karonti nāma, khīṇāsavassa sabbakaraṇīyāni katāni pariyositāni, natthi tassa uttari karaṇīyaṃ dukkhakkhayādhigamāyāti katakaraṇīyo. Vuttampi hetam -

“Tassa sammā vimuttassa, santacittassa bhikkhuno;

Katassa paṭicayo natthi, karaṇīyaṃ na vijjatī”ti.

Ohitabhāroti tayo bhārā khandhabhāro kilesabhāro abhisāṅkhārabhāroti, tassime tayo bhārā ohitā oropitā nikkhittā pātītā, tena vuccati ohitabhāroti. Anuppattasadatthoti anuppatto sadattham, sakatthanti vuttaṃ hoti. Kakārassāyaṃ dakāro kato, sadatthoti ca arahattaṃ veditabbaṃ. Tañhi attupanibandhanaṭṭhena attānaṃ avijahanaṭṭhena attano paramatthaṭṭhena ca attano attho sakatthoti vuccati.

Parikkhīṇabhavasamyojanoti bhavasamyojanānīti dasa samyojanāni kāmārāgasamyojanaṃ paṭighamānadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsabhavarāgaissāmacchariyasamyojanaṃ avijjāsamyojanaṃ. Imāni hi satte bhavesu samyojenti upanibandhanti, bhavaṃ vā bhavena samyojenti, tasmā “bhavasamyojanānī”ti vuccanti. Imāni bhavasamyojanāni arahato parikkhīṇāni pahīnāni ñāṇagginā daḍḍhāni, tena vuccati “parikkhīṇabhavasamyojano”ti. Sammadaññā vimuttoti ettha sammadaññāti sammā aññāya. Kiṃ vuttaṃ hoti - khandhānaṃ khandhaṭṭhaṃ, āyatanānaṃ āyatanaṭṭhaṃ, dhātūnaṃ dhātuṭṭhaṃ, dukkhassa pīḷanaṭṭhaṃ, samudayassa pabhavaṭṭhaṃ, nirodhassa santaṭṭhaṃ, maggassa dassanaṭṭhaṃ, sabbe saṅkhārā aniccāti evamādiṃ vā bhedaṃ sammā yathābhūtaṃ aññāya jānitvā tīrayitvā tulayitvā vibhāvetvā vibhūtaṃ katvāti.

Vimuttoti dve vimuttiyo cittassa ca vimutti nibbānañca. Arahā sabbakilesehi vimuttacittattā cittavimuttiyāpi vimutto. Nibbānaṃ adhimuttattā nibbānēpi vimutto. Tena vuccati “sammadaññā vimutto”ti. Pariññātaṃ tassāti tassa arahato taṃ maññanāvattu tihi pariññāhi pariññātaṃ. Tasmā so taṃ vatthuṃ na maññati, taṃ vā maññanaṃ na maññatīti vuttaṃ hoti, sesaṃ vuttanayameva.

Nibbānavāre pana khayā rāgassātiādayo tayo vārā vuttā. Te pathavīvārādīsopi vitthāretabbā. Ayañca pariññātavāro nibbānavārepi vitthāretabbo. Vitthārentena ca pariññātaṃ tassāti sabbapadehi yojetvā puna khayā rāgassa vītarāgattāti yojetabbaṃ. Esa nayo itaresu. Desanā pana ekattha vuttaṃ sabbattha vuttameva hotīti saṃkhittā.

Khayā rāgassa vītarāgattāti ettha ca yasmā bāhirako kāmesu vītarāgo, na khayā rāgassa vītarāgo. Arahā pana khayā yeva, tasmā vuttaṃ “khayā rāgassa vītarāgattā”ti. Esa nayo dosamohesupi. Yathā ca “pariññātaṃ tassāti vadāmī”ti vuttepi pariññātattā so taṃ vatthuṃ taṃ vā maññanaṃ na maññatīti attho hoti, evamidhāpi vītarāgattā so taṃ vatthuṃ taṃ vā maññanaṃ na maññatīti daṭṭhabbo.

Ettha ca pariññātaṃ tassāti ayaṃ vāro maggabhāvanāpāripūridassanaṭṭhaṃ vutto. Itare pana phalasacchikiriyāpāripūridassanaṭṭhanti veditabbā. Dvīhi vā kāraṇēhi arahā na maññati vatthusu ca pariññātattā akusalamūlānañca samucchinattā. Tenassa pariññātavārena vatthuno vatthupariññam dīpeti, itarehi akusalamūlasamucchedanti. Tattha pacchimesu tīsu vāresu ayaṃ viseso veditabbo, tīsu hi vāresu rāge ādīnavaṃ disvā dukkhānupassī viharanto appaṇihitavimokkhena vimutto khayā rāgassa vītarāgo hoti. Dose ādīnavaṃ disvā aniccānupassī viharanto animittavimokkhena vimutto khayā dosassa vītadoso hoti. Mohe ādīnavaṃ disvā anattānupassī viharanto suññatavimokkhena vimutto khayā mohassa vītamoho hotīti.

Evam sante na eko tīhi vimokkhehi vimuccatīti dve vārā na vattabbā siyunti ce, taṃ na. Kasmā? Aniyamitattā. Aniyamena hi vuttaṃ “yopi so, bhikkhave, bhikkhu araha”nti. Na pana vuttaṃ appaṇihitavimokkhena vā vimutto, itarena vāti, tasmā yaṃ arahato yujjati, taṃ sabbaṃ vattabbamevāti.

Avisesena vā yo koci arahā samānēpi rāgādikkhaye vipariṇāmadukkhassa pariññātattā khayā rāgassa vītarāgoti vuccati, dukkhadukkhassa pariññātattā khayā dosassa vītadosoti. Saṅkhāradukkhassa pariññātattā khayā mohassa vītamohoti. Itthārammaṇassa vā pariññātattā khayā rāgassa vītarāgo. Anitthārammaṇassa pariññātattā khayā dosassa vītadoso. Majjhārammaṇassa pariññātattā khayā mohassa vītamoho. Sukhāya vā vedanāya rāgānusayassa samucchinattā khayā rāgassa vītarāgo, itarāsu paṭighamohānusayānaṃ samucchinattā vītadoso vītamoho cāti. Tasmā taṃ visesaṃ dassento āha “khayā rāgassa vītarāgattā...pe... vītamohattā”ti.

Khīṇāsavavasena tatiyacatutthapañcamachaṭṭhanayakathā niṭṭhitā.

Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā

12. Evaṃ pathaviādīsu vatthūsu khīṇāsavassa pavattiṃ dassetvā idāni attano pavattiṃ dassento tathāgatopi, bhikkhavietiādimāha. Tattha tathāgatoti aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgatoti vuccati - tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathāvāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti.

Kathaṃ bhagavā tathā āgatoti tathāgato? Yathā sabbalokahitāya ussukkamāpaṇṇā purimakā sammāsambuddhā āgatā, yathā vipassī bhagavā āgato, yathā sikhī bhagavā, yathā vessabhū bhagavā, yathā kakusandho bhagavā, yathā koṇāgamano bhagavā, yathā kassapo bhagavā āgatoti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yena abhinīhārena ete bhagavanto āgatā, teneva amhākampi bhagavā āgato.

Atha vā yathā vipassī bhagavā...pe...yathā kassapo bhagavā dānapāramiṃ pūretvā, sīlanekkhamaṇaṃ pañcaviṇṇāyakhantisaccaadhiṭṭhānamettāupekkhāpāramiṃ pūretvā, imā dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti, samatiṃsa pāramiyo pūretvā, aṅgapariccāgaṃ nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā pubbayogapubbacariyadhammakkhānañātattacariyādayo pūretvā, buddhicariyāya koṭiṃ patvā āgato, tathā amhākampi bhagavā āgato.

Yathā ca vipassī bhagavā...pe...yathā kassapo bhagavā cattāro satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā amhākaṃ bhagavāpi āgatoti tathāgato.

Yatheva lokamhi vipassīdayo,
Sabbāññubhāvaṃ munayo idhāgatā;
Tathā ayaṃ sakyamunīpi āgato,
Tathāgato vuccati tena cakkhumāti.

Evaṃ tathā āgatoti tathāgato.

Kathaṃ tathā gatoti tathāgato. Yathā sampatijāto vipassī bhagavā gato...pe...
kassapo bhagavā gato. Kathaṅca so gatoti, so hi sampatijātova samehi pādehi
pathaviyaṃ patitṭhāya uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gato. Yathāha -
sampatijāto, ānanda, bodhisatto samehi pādehi pathaviyaṃ patitṭhahitvā
uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gacchati setamhi chatte anudhāriyamāne,
sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiṅca vācaṃ bhāsati “aggohamasmi lokassa,
jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni
punabbhavo”ti.

Taṅcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi avitathaṃ anekesaṃ visesādhigamānaṃ
pubbanimittabhāvena. Yaṅhi so sampatijātova samehi pādehi patitṭhahi, idamassa
caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṃ. Uttarābhimukhabhāvo pana
sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittaṃ. Sattapadavītiḥāro
sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa. “Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā”ti ettha vutto
cāmarukkhepo sabbatitthiyanimmathanassa. Setacchattadhāraṇaṃ
arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa. Sabbadisānuvilokanaṃ
sabbaññutānāvaraṇaṇṇapaṭilābhassa. Āsabhivācābhāsaṇaṃ
appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa pubbanimittaṃ. Tathā ayaṃ
bhagavāpi gato. Taṅcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi avitathaṃ tesaṅñeva
visesādhigamānaṃ pubbanimittabhāvena. Tenāhu porāṇā -

“Muhuttajātova gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṃ;
So vikkamī satta padāni gotamo,
Setaṅca chattaṃ anudhārayuṃ marū.

Gantvāna so satta padāni gotamo,
Disā vilokesi samā samantato;
Aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayī,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti. -

Evaṃ tathā gatoti tathāgato.

Atha vā yathā vipassī bhagavā...pe...yathā kassapo bhagavā, ayampi bhagavā
tatheva nekkhammena kāmacchandaṃ pahāya gato. Abyāpādena byāpādaṃ,
ālokasaṅñāya thinamiddhaṃ, avikkhepena uddhaccakukkucchaṃ,
dhammavavattthānena vicikicchaṃ pahāya, ñāṇena avijjaṃ padāletvā, pāmojjena
aratiṃ vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā, dutiyajjhānena
vitakkavicārādhūmaṃ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṃ virājetvā, catutthajjhānena
sukhadukkhaṃ pahāya, ākāsaṇācāyatanaśamāpattiyā
rūpaśaṅñāpaṭighasaṅñānānattasaṅñāyo samatikkamitvā,
viññāṇācāyatanaśamāpattiyā ākāsaṇācāyatanaśaṅñāṃ,
ākīṇcaṅñāyatanaśamāpattiyā viññāṇācāyatanaśaṅñāṃ,
nevasaṅñānāsaṅñāyatanaśamāpattiyā ākiṇcaṅñāyatanaśaṅñāṃ samatikkamitvā
gato.

Aniccānupassanāya niccasaṅñāṃ pahāya, dukkhānupassanāya sukhasaṅñāṃ,
anattānupassanāya attasaṅñāṃ, nibbidānupassanāya nandiṃ, virāgānupassanāya
rāgaṃ, nirodhānupassanāya samudayaṃ, paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ,
khayānupassanāya ghanasaṅñāṃ, vayānupassanāya āyūhanaṃ,

vipariṇāṃānupassanāya dhuvasaññaṃ, animittānupassanāya nimittaṃ,
appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ, suññatānupassanāya abhinivesaṃ,
adhipaññādharmavipassanāya sārādānābhinivesaṃ, yathābhūtaññāḍassanena
sammohābhinivesaṃ, ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ,
paṭisaṅkhānupassanāya appaṭisaṅkhaṃ, vivaṭṭānupassanāya saṃyogābhinivesaṃ,
sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese bhaṇṇitvā, sakadāgāmimaggena oḷārike kilese
pahāya, anāgāmimaggena aṇusahagata kilese samugghāṭetvā, arahattamaggena
sabbakilese samucchinditvā gato. Evampi tathā gatoti tathāgato.

Kathaṃ tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato. Pathavīdhātuyā kakkhaḷattalakkhaṇaṃ
tathaṃ avitathaṃ. Āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṃ. Tejodhātuyā
uṇhattalakkhaṇaṃ. Vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṃ. Ākāśadhātuyā
asamphuṭṭhalakkhaṇaṃ. Viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṃ.

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ. Vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ. Saññāya
sañjānanalakkhaṇaṃ. Saṅkhārānaṃ abhisāṅkharāṇalakkhaṇaṃ. Viññāṇassa
vijānanalakkhaṇaṃ.

Vitakkassa abhiniropanalakkhaṇaṃ. Vicārassa anumajjanalakkhaṇaṃ. Pītiyā
pharaṇalakkhaṇaṃ. Sukhassa sātalaṇalakkhaṇaṃ. Cित्तेkaggaṭāya avikkhepalakkhaṇaṃ.
Phassassa phusanalakkhaṇaṃ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṃ. Vīriyindriyassa paggahaṇalakkhaṇaṃ.
Satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṃ.
Paññindriyassa pajānanalakkhaṇaṃ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṃ. Vīriyabalassa kosajje. Satibalassa
muṭṭhasacce. Samādhibalassa uddhacce. Paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṃ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Dhammavicayasambojjhaṅgassa
pavicayalakkhaṇaṃ. Vīriyasambojjhaṅgassa paggahaṇalakkhaṇaṃ.
Pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṃ. Passaddhisambojjhaṅgassa
upasamalakkhaṇaṃ. Samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṃ.
Upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṃ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṃ. Sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṃ.
Sammāvācāya pariggāhalakkhaṇaṃ. Sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ.
Sammāājīvassa vodānalakkhaṇaṃ. Sammāvāyāmassa paggahaṇalakkhaṇaṃ.
Sammāsatīyā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṃ.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇaṃ. Saṅkhārānaṃ cetanālakkaṇaṃ. Viññāṇassa
vijānanalakkhaṇaṃ. Nāmassa namanalakkhaṇaṃ. Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ.
Saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṃ. Phassassa phusanalakkhaṇaṃ. Vedanāya
vedayitalakkhaṇaṃ. Taṇhāya hetulakkhaṇaṃ. Upādānassa gahaṇalakkhaṇaṃ.
Bhavassa āyūhanalakkhaṇaṃ. Jātiyā nibbatilakkhaṇaṃ. Jarāya jīraṇalakkhaṇaṃ.
Maraṇassa cutilakkhaṇaṃ.

Dhātūnaṃ suññatālakkaṇaṃ. Āyatanānaṃ āyatanalakkhaṇaṃ. Satipaṭṭhānānaṃ
upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Sammappadhānānaṃ padahanalakkhaṇaṃ. Iddhipādānaṃ
ijjhanalakkhaṇaṃ. Indriyānaṃ adhipatilakkhaṇaṃ. Balānaṃ akampiyalakkhaṇaṃ.
Bojjhaṅgānaṃ niyyānalakkhaṇaṃ. Maggassa hetulakkhaṇaṃ.

Saccānaṃ tathalakkhaṇaṃ. Samathassa avikkhepalakkhaṇaṃ. Vipassanāya

anupassanālakkaṇaṃ. Samathavipassanānaṃ ekarasalakkaṇaṃ. Yuganandhānaṃ anativattanalakkaṇaṃ.

Sīlavisuddhiyā saṃvaralakkaṇaṃ. Cittavisuddhiyā avikkhepalakkaṇaṃ. Diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkaṇaṃ.

Khayeñāṇassa samucchedalakkaṇaṃ. Anuppāde ñāṇassa passaddhilakkaṇaṃ. Chandassa mūlalakkaṇaṃ. Manasikāraṇassa samuṭṭhānalakkaṇaṃ. Phassassa samodhānalakkaṇaṃ. Vedanāya samosaraṇalakkaṇaṃ. Samādhissa pamukhalakkaṇaṃ. Satiyā ādhipateyyalakkaṇaṃ. Paññāya tatuttarilakkaṇaṃ. Vimuttiyā sāralakkaṇaṃ. Amatogadhassa nibbānaṃ pariyosānalakkaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Evaṃ tathalakkaṇaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā patto anuppattoti tathāgato, evaṃ tathalakkaṇaṃ āgatoti tathāgato.

Kathaṃ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato? Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha “cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri, idaṃ dukkhanti, bhikkhave, tathametaṃ avitathametaṃ anaññathameta”nti vitthāro. Tāni ca bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati. Abhisambuddhatto hi ettha gatasaddo. Apica jarāmaṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho...pe... saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho. Tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho. Saṅkhārānaṃ viññāṇassa paccayaṭṭho...pe... jātiyā jarāmaṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ bhagavā abhisambuddho, tasmāpi tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati. Evaṃ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato.

Kathaṃ tathadassitāya tathāgato? Bhagavā yaṃ sadevake loke...pe... sadevamanussāya aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhuvāre āpāthaṃ āgacchantāṃ rūpārammaṇaṃ nāma atthi. Taṃ sabbākārato jānāti, passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ itthāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ, yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappatiṅgaṃ nīlaṃ pītaka”nti ādinā nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti, vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsipi āpāthamāgacchantesu saddādīsū. Vuttañcetāṃ bhagavatā “yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa...pe... sadevamanussāya diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, tamahaṃ jānāmi, ...tamahaṃ abhiññāsim, taṃ tathāgatassa viditaṃ, taṃ tathāgato na upaṭṭhāsī”ti. Evaṃ tathadassitāya tathāgato. Tattha tathadassīatthe tathāgatoti padasambhavo veditabbo.

Kathaṃ tathāvāditāya tathāgato? Yaṃ rattiṃ bhagavā bodhimaṇḍe aparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare pañcaccattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ...pe... vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūnāmanadhiṃ sabbākārāparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ dosamohadanimmadanaṃ, natthi tattha vālaggamattampi pakkhalitaṃ, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya, ekanāliyaṃ mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca

tathameva hoti avitatham. Tenāha - “yañca, cunda, rattim tathāgato anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhati, yañca rattim anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccatī”ti. Gadaattho hi ettha gatasaddo. Evaṃ tathāvāditāya tathāgato. Apica āgadanaṃ āgado, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti dakārassa takāraṃ katvā tathāgatoti evametasmiṃ atthe padasiddhi veditabbā.

Kathaṃ tathākāritāya tathāgato? Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā. Tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evaṃbhūtassa cassa yathā vācā, kāyopi tathāgato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti tathāgato. Tenāha “yathāvādī, bhikkhave, tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī, tasmā tathāgatoti vuccatī”ti. Evaṃ tathākāritāya tathāgato.

Kathaṃ abhibhavanaṭṭhena tathāgato? Upari bhavaggaṃ heṭṭhā aviciṃ pariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati, sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāṇadassanena, na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi, atulo appameyyo anuttaro rājarājo devadevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā. Tenāha “sadevake, bhikkhave, loke...pe... sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso vasavattī. Tasmā tathāgatoti vuccatī”ti.

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā, āgado viya āgado. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṃ abhibhavati, iti sabbalokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññassayo ca āgado assāti dakārassa takāraṃ katvā tathāgatoti veditabbo. Evaṃ abhibhavanaṭṭhena tathāgato.

Apica tathāya gatotipi tathāgato, tathaṃ gatotipi tathāgato. Gatoti avagato, atīto, patto, paṭipannoti attho. Tattha sakalaṃ lokaṃ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatotipi tathāgato. Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītotipi tathāgato. Lokanīrodhaṃ sacchikiriyaṃ tathāya gato pattoti tathāgato. Lokanīrodhagāminiṃ paṭipadaṃ tathaṃ gato paṭipannoti tathāgato. Tena yaṃ vuttaṃ bhagavatā “loko, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasmā tathāgato viyaṃyutto. Lokasamudayo, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasamudayo tathāgatassa pahīno. Lokanīrodho, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokanīrodho tathāgatassa sacchikato. Lokanīrodhagāminī paṭipadā, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddhā, lokanīrodhagāminī paṭipadā tathāgatassa bhāvitā. Yaṃ, bhikkhave, sadevakassa lokassa...pe... sabbaṃ taṃ tathāgatena abhisambuddhaṃ, tasmā tathāgatoti vuccatī”ti. Tassa evampi attho veditabbo. Idampi ca tathāgatassa tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana tathāgatova tathāgatassa tathāgatabhāvaṃ vaṇṇeyya.

Arahaṃ sammāsambuddhoti padadvaye pana ārakattā arīnaṃ, arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi arahanti veditabbo.

Sammā sāmāñca sabbadhammānaṃ buddhattā pana sammāsambuddhoti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ padadvayaṃ visuddhimagge buddhānussatīvaṇṇanāyaṃ pakāsitaṃ.

Pariññātantaṃ tathāgatassāti ettha pana taṃ maññanāvattu pariññātaṃ tathāgatassāti pi attho veditabbo. Pariññātantaṃ nāma pariññātapāraṃ pariññātāvasānaṃ anavasesato pariññātanti vuttaṃ hoti. Buddhānañhi sāvakehi saddhiṃ kiñcāpi tena tena maggena kilesappahāne viseso natthi, pariññāya pana atthi. Sāvakaṃ hi catunnaṃ dhātūnaṃ ekadesameva sammāsivā nibbānaṃ pāpuṇanti. Buddhānaṃ pana aṇupamāṇampi saṅkhāragataṃ ñāṇena adiṭṭhamatulitamatīritamasacchikataṃ natthi.

Tathāgatavārasattamanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tathāgatavāraaṭṭhamanayavaṇṇanā

13. Nandī dukkhassa mūlantiādīsu ca nandīti purimataṇhā. Dukkhaṃ pañcakkhandhā. Mūlantiādī. Iti viditvāti taṃ purimabhavanandiṃ “imassa dukkhassa mūla”nti evaṃ jānitvā. Bhavāti kammabhavato. Jātīti vipākakkhandhā. Te hi yasmā jāyanti, tasmā “jātī”ti vuttā. Jātisīsena vā ayaṃ desanā. Etampi “iti viditvā”ti iminā yojetabbaṃ. Ayañhi ettha attho “kammabhavato upapattibhavo hotīti evaṃ jānitvā”ti. Bhūtassāti sattassa. Jarāmaraṇanti jarā ca maraṇaṇca. Idaṃ vuttaṃ hoti - tena upapattibhavaṇa bhūtassa sattassa khandhānaṃ jarāmaraṇaṃ hotīti evaṃ jānitvāti.

Ettāvatā yaṃ bodhirukkhamūle aparājitapallaṅke nisinnā sammāsivā sabbaññutaṃ patto, tassa paṭiccasamuppādassa paṭivedhā maññanānaṃ abhāvakāraṇaṃ dassento catusaṅkhepaṃ tisandhiṃ tiyaddhaṃ vīsataṅkāraṃ tameva paṭiccasamuppādaṃ dasseti.

Kathaṃ pana ettāvatā esa sabbo dassito hotīti. Ettha hi nandīti ayaṃ eko saṅkhepo. Dukkhaṃ vacanato dukkhaṃ duttiyo, bhavā jātiṃ vacanato bhavo tatiyo, jātijarāmaraṇaṃ catuttho. Evaṃ tāva cattāro saṅkhepā veditabbā, koṭṭhāsāti attho. Taṇhādukkhānaṃ pana antaraṃ eko sandhi, dukkhassa ca bhavassa ca antaraṃ duttiyo, bhavassa ca jātiyā ca antaraṃ tatiyo. Evaṃ catunnaṃ aṅgulīnaṃ antarasadisā catusaṅkhepantarā tayo sandhī veditabbā.

Tattha nandīti atīto addhā, jātijarāmaraṇaṃ anāgato, dukkhaṇca bhavo ca paccuppannoti evaṃ tayo addhā veditabbā. Atīte pana pañcasu ākāresu nandīvacanena taṇhā ekā āgatā, tāya anāgatāpi avijjāsaṅkhārupādānabhavā paccayalakkhaṇena gahitāva honti. Jātijarāmaraṇavacanena pana yesaṃ khandhānaṃ tajjātijarāmaraṇaṃ, te vuttā yevāti katvā āyatimaṃ viññāṇanāmarūpasalāyatanaphassavedanā gahitāva honti.

Evamete “purimakammabhavasmiṃ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā, upagamaṇaṃ upādānaṃ, cetanā bhavo iti ime pañca dhammā purimakammabhavasmiṃ idha paṭisandhiyā paccayā. Idha paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuṭṭho phasso, vedayitaṃ vedanā iti ime pañca dhammā idhūpapattibhavasmiṃ purekatassa kammaṃ paccayā. Idha paripakkattā āyatanānaṃ moho avijjā, āyūhanā saṅkhārā, nikanti taṇhā, upagamaṇamupādānaṃ, cetanā bhavo iti ime pañca dhammā idha kammabhavasmiṃ āyatimaṃ paṭisandhiyā paccayā. Āyatimaṃ paṭisandhi viññāṇaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuṭṭho phasso, vedayitaṃ vedanā iti ime pañca dhammā āyatimaṃ upapattibhavasmiṃ idha katassa kammaṃ paccayā”ti evaṃ

nidditṭhalakkhaṇā vīsati ākāra idha veditabbā. Evaṃ “nandī dukkhassa mūlanti iti viditvā bhavā jāti, bhūtaṣṣa jarāmarāṇa”nti ettāvatā esa sabbopi catusaṅkhepo tisandhi tiyaddho vīsatakkāro paṭiccasamuppādo dassito hotīti veditabbo.

Idāni tasmā tiha, bhikkhave...pe... abhisambuddhoti vadāmīti ettha apubbapadavaṇṇanaṃ katvā padayojanāya atthanigamanaṃ karissāma. Tasmā tihāti tasmā icceva vuttaṃ hoti. Tikārahakārā hi nipātā. Sabbasoti anavasesavacanametam. Taṇhānanti nandīti evaṃ vuttānaṃ sabbataṇhānaṃ. Khayāti lokuttaramaggena accantakkhayā. Virāgādīni khayavevacanāneva. Yā hi taṇhā khīṇā, virattāpi tā bhavanti niruddhāpi cattāpi paṭinissatṭhāpi. Khayāti vā catumaggakiccasādhāraṇametam. Tato paṭhamamaggena virāgā, dutiyena nirodhā, tatiyena cāgā, catutthena paṭinissaggāti yojetabbaṃ. Yāhi vā taṇhāhi pathaviṃ pathavito sañjāneyya, tāsam khayā. Yāhi pathaviṃ maññeyya, tāsam virāgā. Yāhi pathaviyā maññeyya, tāsam nirodhā. Yāhi pathavito maññeyya, tāsam cāgā. Yāhi pathaviṃ meti maññeyya, tāsam paṭinissaggā. Yāhi vā pathaviṃ maññeyya, tāsam khayā...pe... yāhi pathaviṃ abhinandeyya, tāsam paṭinissaggāti evamettha yojanā kātābba, na kiñci virujjhati.

Anuttaranti uttaravirahitaṃ sabbasetṭhaṃ. Sammāsambodhinti sammā sāmāñca bodhiṃ. Atha vā pasatthaṃ sundarañca bodhiṃ. Bodhīti rukkhopi maggopi sabbaññutaññānampi nibbānampi. “Bodhirukkhamaṇe paṭhamābhisambuddho”ti ca “antarā ca bodhiṃ antarā ca gaya”nti ca āgataṭṭhānehi rukkho bodhīti vuccati. “Catūsu maggesu ñāṇa”nti āgataṭṭhāne maggo. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti āgataṭṭhāne sabbaññutaññānaṃ. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhata”nti āgataṭṭhāne nibbānaṃ. Idha pana bhagavato arahattamaggaññānaṃ adhippetam. Apare sabbaññutaññānantipi vadanti.

Sāvakaṇaṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti na hotīti. Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāpāramiññānaṃ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiññānameva deti. Buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti.

Abhisambuddhoti abhiññāsi paṭivijjhi, patto adhigatoti vuttaṃ hoti. Iti vadāmīti iti vadāmi ācikkhāmi desemi paññapemi, paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromīti. Tatrāyaṃ yojanā - tathāgatopi, bhikkhave...pe... pathaviṃ na maññati...pe... pathaviṃ nābhinandati. Taṃ kissa hetu, nandī dukkhassa mūlaṃ, bhavā jāti, bhūtaṣṣa jarāmarāṇanti iti viditvāti. Tattha iti viditvāti itikāro kāraṇattho. Tena imassa paṭiccasamuppādassa viditattā paṭividdhattāti vuttaṃ hoti. Kiñca bhiyyo - yasmā ca evamimaṃ paṭiccasamuppādaṃ viditvā tathāgatassa yā nandīti vuttataṇhā sabbappakārā, sā pahīnā, tesañca tathāgato sabbaso taṇhānaṃ khayā...pe... anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho. Tasmā pathaviṃ na maññati...pe... pathaviṃ nābhinandatīti vadāmīti evaṃ abhisambuddhattā na maññati nābhinandatīti vadāmīti vuttaṃ hoti.

Atha vā yasmā “nandī dukkhassa mūla”ntiādinā nayena paṭiccasamuppādaṃ viditvā sabbaso taṇhā khayam gatā, tasmā tiha, bhikkhave, tathāgato sabbaso taṇhānaṃ khayā...pe... abhisambuddhoti vadāmi. So evaṃ abhisambuddhattā pathaviṃ na

maññati...pe... nābhinandatīti. Yattha yattha hi yasmāti avatvā tasmāti vuccati, tattha tattha yasmāti ānetvā yojetabbaṃ, ayaṃ sāsanaṃyutti. Esa nayo sabbattha.

Idamavoca bhagavāti idaṃ nidānāvasānato pabhuti yāva abhisambuddhoti vadāmīti sakalasuttantaṃ bhagavā paresaṃ paññāya alabbhaṇeyyapatiṭṭhaṃ paramagambhīraṃ sabbaññutaññaṃ dassento ekena puthujjanavārena ekena sekkhavārena catūhi khīṇāsavavārehi dvīhi tathāgatavārehīti aṭṭhahi mahāvārehi ekamekasmiñca vāre pathaviādīhi catuvīsatiyā antaravārehi paṭimaṇḍetvā dvebhānavāraparimāṇāya tantiyaṃ avoca.

Evaṃ vicitranaṃyadesanāvilāsayuttaṃ panetaṃ suttaṃ karavikarudamaññaṃ kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmassaena bhāsamānassāpi. Na te bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntī te pañcasatā bhikkhū idaṃ bhagavato vacanaṃ nānumodiṃsu. Kasmā? Aññāṇakena. Te kira imassa suttassa atthaṃ na jāniṃsu, tasmā nābhinandiṃsu. Tesañhi tasmīṃ samaye evaṃ vicitranaṃyadesanāvilāsayuttampi etaṃ suttaṃ ghanaputhulena dussapaṭṭena mukhe bandhaṃ katvā purato ṭhapitamānuññabhojanaṃ viya ahoṣi. Nanu ca bhagavā attanā desitaṃ dhammaṃ pare ñāpetuṃ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ patto. So kasmā yathā te na jānanti, tathā desesīti. Vuttamidaṃ imassa suttassa nikkhepavicāraṇāyaṃ eva “mānabhañjanatthaṃ sabbadhammamūlapariyāyanti desanaṃ ārabhī”ti, tasmā na yidha puna vattabbamatthi, evaṃ mānabhañjanatthaṃ desitañca panetaṃ suttaṃ sutvā te bhikkhū taṃyeva kira pathaviṃ diṭṭhigatikopi sañjānāti, sekkhopi arahāpi tathāgatopi sañjānāti. Kinnāmidamā kathamā nāmidanti cintentā pubbe mayaṃ bhagavatā kathitaṃ yaṃkiñci khippameva jānāma, idāni paṇimassa mūlapariyāyassa antaṃ vā koṭiṃ vā na jānāma na passāma, aho buddhā nāma appameyyā atulāti uddhaṭṭadāṭhā viya sappā nimmadā hutvā buddhupaṭṭhānañca dhammassavanañca sakkaccaṃ āgamaṃsu.

Tena kho pana samayena bhikkhū dhammasabhāyaṃ sannisinā imaṃ kathamā samuṭṭhāpesuṃ “aho buddhānaṃ ānubhāvo, te nāma brāhmaṇapabbajitā tathā mānamadamattā bhagavatā mūlapariyāyadesanāya nihataṃānā katā”ti, ayañcarahi tesamā bhikkhūnaṃ antarākathā vipakatā. Atha bhagavā gandhakuṭiyā nikkhamitvā tañkhaṇānurūpena pāṭihāriyena dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisīditvā te bhikkhū āha - “kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinā”ti. Te tamatthaṃ bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā etadavoca - “na, bhikkhave, idāneva, pubbepi ahamā ime evaṃ mānapaggahitasire vicarante nihataṃāne akāsi”nti. Tato imissā aṭṭhuppattiyā idaṃ atītaṃ ānesi -

Bhūtapubbaṃ, bhikkhave, aññataro disāpāmoṃkko brāhmaṇo bārāṇasiyaṃ paṭivasati tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇṭukeṭubhānaṃ sākkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako veyyākaraṇo lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo, so pañcamattāni māṇavakasatāni mante vāceti. Paṇḍitā māṇavakā bahuñca gaṇhanti lahuñca, suṭṭhu ca upadhārenti, gahitañca tesamā na vinassati. Sopi brāhmaṇo ācariyaṃsuṭṭhiṃ akatvā ghaṭe udakaṃ āsiñcanto viya sabbampi sippaṃ uggaṇhāpetvā te māṇavake etadavoca “ettakamidaṃ sippaṃ diṭṭhadhammasamparāyahita”nti. Te māṇavakā - “yaṃ amhākaṃ ācariyo jānāti, mayampi taṃ jānāma, mayampi dāni ācariyā evā”ti mānaṃ uppādetvā tato pabhuti ācariye agāravā nikkhattavattā vihariṃsu. Ācariyo ñatvā “karissāmi nesaṃ mānaniggaha”nti cintesi. So ekadivasamā upaṭṭhānaṃ āgantvā vanditvā nisinne te

māṇavake āha “tātā pañhaṃ pucchissāmi, kaccittha samatthā kathetu”nti. Te “pucchatha ācariya, pucchatha ācariyā”ti sahasāva āhaṃsu, yathā taṃ sutamadamattā. Ācariyo āha -

“Kālo ghasati bhūtāni, sabbāneva sahattanā;
Yo ca kālaghaso bhūto, sa bhūtapacaniṃ pacī”ti. -

Vissajjetha tātā imaṃ pañhanti.

Te cintetvā ajānamānā tuṇhī ahesuṃ. Ācariyo āha “alaṃ tātā gacchathajja, sve katheyyāthā”ti uyyojesi. Te dasapi vīsatiṃ sampiṇḍitā hutvā na tassa pañhassa ādiṃ, na antamaddasaṃsu. Āgantvā ācariyassa ārocesuṃ “na imassa pañhassa atthaṃ ājānāmā”ti. Ācariyo tesam niggahatthāya imaṃ gāthamabhāsi -

“Bahūni naraśīsāni, lomaśāni brahāni ca;
Gīvāsu paṭimukkāni, kocidevettha kaṇṇavā”ti. -

Gāthāyattho - bahūni narānaṃ śīsāni dissanti, sabbāni ca tāni lomaśāni sabbāni ca mahantāni gīvāyameva ca ṭhapitāni, na tālaphalaṃ viya hatthena gahitāni, natthi tesam imehi dhammehi nānākaraṇaṃ. Ettha pana kocideva kaṇṇavāti attānaṃ sandhāyāha. Kaṇṇavāti pañṇavā. Kaṇṇacchiddaṃ pana na kassaci natthi, taṃ sutvā te māṇavakā maṅkubhūtā pattakkhandhā adhomukhā aṅguliya bhūmiṃ vilikhantā tuṇhī ahesuṃ.

Atha nesaṃ ahirika bhāvaṃ passitvā ācariyo “uggaṇhatha tātā pañha”nti pañhaṃ vissajjesi. Kāloti purebhaddakālopi pacchābhaddakālopīti evamādi. Bhūtānīti sattādhivacanametam. Kālo hi bhūtānaṃ na cammamamaśādīni khādāti, apica kho nesaṃ āyuvāṇṇabalāni khepento yobbaññaṃ maddanto ārogyaṃ vināsento ghasati khādātīti vuccati. Sabbāneva sahattanāti evaṃ ghasanto ca na kiñci vajjeti, sabbāneva ghasati. Na kevalaṇca bhūtāniyeva, apica kho sahattanā attānampi ghasati. Purebhaddakālo hi pacchābhaddakālaṃ na pāpuṇāti. Esa nayo pacchābhaddakālādīsu. Yo ca kālaghaso bhūtoti khīṇāsavassetam adhivacanaṃ. So hi āyatim paṭisandhikālaṃ khepetvā khāditvā ṭhitattā “kālaghaso”ti vuccati. Sa bhūtapacaniṃ pacīti so yāyaṃ taṇhā apāyesu bhūte pacati, taṃ ṇāṇagginā paci dayhi bhasmamakāsi, tena “bhūtapacaniṃ pacī”ti vuccati. “Pajani”ntipi pāṭho. Janikaṃ nibbattikanti attho.

Atha te māṇavakā dīpasahassālakena viya rattiṃ samavisamaṃ ācariyassa vissajjanena pañhassa atthaṃ pākaṭaṃ disvā “idāni mayaṃ yāvajīvaṃ guruvāsaṃ vasissāma, mahantā ete ācariyā nāma, mayaṇhi bahussutamānaṃ uppādetvā catuppādikagāthāyapi atthaṃ na jānāmā”ti nihata mānā pubbasadisameva ācariyassa vattappaṭipattiṃ katvā saggaparāyaṇā ahesuṃ.

Ahaṃ kho, bhikkhave, tena samayena tesam ācariyo ahoṣim, ime bhikkhū māṇavakā. Evaṃ pubbepāhaṃ ime evaṃ mānapaggahitasire vicarante nihata māne akāsinti.

Imaṇca jātaṃ sutvā te bhikkhū pubbepi mayaṃ māneneva upahatāti bhiyyosomattāya nihata mānā hutvā attano upakāra kammaṭṭhānaparāyaṇā ahesuṃ.

Tato bhagavā ekaṃ samayaṃ janapadacārikaṃ caranto vesāliṃ patvā gotamake cetiye viharanto imesaṃ pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ ñāṇaparipākaṃ veditvā imaṃ gotamakasuttaṃ kathesi -

“Abhiññāyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi no anabhiññāya, sanidānāhaṃ...pe... sappāṭihāriyāhaṃ, bhikkhave, dhammaṃ desemi no appāṭihāriyaṃ. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, abhiññāya dhammaṃ desayato...pe... no appāṭihāriyaṃ. Karaṇīyo ovādo, karaṇīyā anusāsanī. Alaṅca pana vo, bhikkhave, tuṭṭhiyā alaṃ attamanatāya alaṃ somanassāya. Sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅghoti. Idamavoca bhagavā, imasmiṃca pana veyyākaraṇasmiṃ bhaññamāne dasasahassilokadhātu akampitthā”ti.

Idaṅca suttaṃ sutvā te pañcasatā bhikkhū tasmiṃyevāsane saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsu, evāyaṃ desanā etasmiṃ ṭhāne niṭṭhamagamāsīti.

Tathāgatavāraaṭṭhamanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mūlapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sabbāsavasuttavaṇṇanā

14. Evaṃ me suttaṃ...pe... sāvatthiyanti sabbāsavasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā - sāvatthīti savatthassa isino nivāsaṭṭhānabhūtā nagarī, yathā kākandī mākandī kosambīti evaṃ tāva akkharacintakā. Aṭṭhakathācariyā pana bhaṇanti “yaṃkiñci manussānaṃ upabhogaparibhogaṃ sabbamettha atthīti sāvatthī. Satthasamāyoge ca kiṃ bhaṇḍamatthīti pucchite sabbamatthī”ti vacanamupādāya sāvatthī.

“Sabbadā sabbūpakaraṇaṃ, sāvatthiyaṃ samohitaṃ;
Tasmā sabbamupādāya, sāvatthīti pavuccati.

Kosalānaṃ puraṃ rammaṃ, dassaneyyaṃ manoramaṃ;
Dasahi saddehi avivittaṃ, annapānasamāyutaṃ.

Vuddhiṃ vepullataṃ pattaṃ, iddhaṃ phītaṃ manoramaṃ;
Aḷakamandāva devānaṃ, sāvatthipuramuttama”nti.

Tassaṃ sāvatthiyaṃ. Jetavaneti ettha attano paccatthikajanaṃ jinātīti jeto, raññā vā attano paccatthikajane jite jātoti jeto, maṅgalakamyatāya vā tassa evaṃnāmameva katanti jeto, jetassa vanaṃ jetavanaṃ. Tañhi jetena rājakumārena ropitaṃ saṃvaddhitaṃ paripālitaṃ, so ca tassa sāmī ahosi. Tasmā jetavananti vuccati, tasmiṃ jetavane. Anāthapiṇḍikassa ārāmeti ettha sudatto nāma so gahapati mātāpitūhi katanāmasena. Sabbakāmasamiddhitāya pana vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍamadāsi, tena anāthapiṇḍikoti saṅkhaṃ gato. Āramanti ettha pāṇino visesena vā pabbajitāti ārāmo, tassa pupphaphalādisobhāya nātidūranaccāsannatādipañcavidhasenāsanaṅgasampattiyā ca tato tato āgamma ramanti abhiramanti anukkaṇṭhitā hutvā nivasantīti attho. Vuttappakārāya vā sampattiyā tattha tattha gatepi attano abbhantaramyeva ānetvā rametīti ārāmo. So

hi anāthapiṇḍikena gahapatinā jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārasahi hiraññaakoṭīhi koṭisantharena kīṇitvā aṭṭhārasahi hiraññaakoṭīhi senāsanāni kārāpetvā aṭṭhārasahi hiraññaakoṭīhi vihāramahaṃ niṭṭhāpetvā evaṃ catupaññāsahiraññaakoṭipariccāgena buddhappamukhassa saṅghassa niyyādito. Tasmā “anāthapiṇḍikassa ārāmo”ti vuccati. Tasmim anāthapiṇḍikassa ārāme.

Ettha ca “jetavane”ti vacanaṃ purimasāmparikittanaṃ. “Anāthapiṇḍikassa ārāme”ti pacchimasāmparikittanaṃ. Kimetesam parikittane payojananti. Puññakāmānaṃ diṭṭhānugatiāpajjanaṃ. Tatra hi dvāraakoṭṭhakapāsādamāpane bhūmivikkayaladdhā aṭṭhārasa hiraññaakoṭīyo anekakoṭiagghanakā rukkhā ca jetassa pariccāgo, catupaññāsa koṭīyo anāthapiṇḍikassa. Iti tesam parikittanena evaṃ puññakāmā puññāni karontīti dassento āyasmā ānando aññepi puññakāme tesam diṭṭhānugatiāpajjane niyojēti.

Sabbāsavaṣaṃvarapariyāyaṃ vo, bhikkhave,ti kasmā idaṃ suttaṃ abhāsī? Tesam bhikkhūnaṃ upakkilesavisodhanaṃ ādiṃ katvā āsavakkhayāya paṭipattidassanattaṃ. Tattha sabbāsavaṣaṃvarapariyāyanti sabbesaṃ āsavānaṃ saṃvarakāraṇaṃ saṃvarabhūtaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena te saṃvaritā pidahitā hutvā anuppādanīrodhasaṅkhātāṃ khayam gacchanti pahīyanti nappavattanti, taṃ kāraṇanti attho. Tattha āsavantīti āsavā, cakkhutopi...pe... manatopi sandanti pavattantīti vuttaṃ hoti. Dhammato yāva gotrabhuṃ okāsato yāva bhavaggaṃ savantīti vā āsavā, ete dhamme etaṅca okāsaṃ anto karitvā pavattantīti attho. Antokaraṇattho hi ayaṃ ākāro. Cirapārīvāsiyaṭṭhena madirādayo āsavā, āsavā viyātipi āsavā. Lokasmiṃhi cirapārīvāsikā madirādayo āsavāti vuccanti. Yadi ca cirapārīvāsiyaṭṭhena āsavā, ete yeva bhavitumarahanti. Vuttañhetam “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosī”tiādi. Āyataṃ vā saṃsāradukkhaṃ savanti pasavantītipi āsavā. Purimāni cettha nibbānaṃ yattha kilesā āsavāti āgacchanti, tattha yujjanti, pacchimaṃ kammepi. Na kevalaṅca kammakilesāyeva āsavā, apica kho nānappakārakā uppaddavāpi. Suttasu hi “nāhaṃ, cunda, diṭṭhadhammikānaṃ yeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemi”ti ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattaṅca abbaje;
Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaṭikātā”ti. -

Ettha tebhūmakaṅca kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. “Diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti ettha parūpavādavipparisāravadhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā uppaddavā. Te panete āsavā yattha yathā āgatā, tattha tathā veditabbā.

Ete hi vinaye tāva “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti dvedhā āgatā. Saṭṭayatane “tayome āvuso āsavā, kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti tidhā āgatā. Aññesu ca suttantesu abhidhamme ca te yeva diṭṭhāsavena saha catudhā āgatā. Nibbedhikapariyāye - “atthi, bhikkhave, āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devālokaḡāminiyā”ti pañcadhā āgatā. Chakkanipāte - “atthi, bhikkhave, āsavā

saṃvarā pahātabbā”tiādīnā nayena chadhā āgatā. Imasmiṃ pana sutte teyeva dassanāpahātabbehi saddhiṃ sattadhā āgatāti. Ayaṃ tāva āsavapade vacanattho ceva pabhedo ca.

Samvarapade pana samvarayatīti samvaro, pidahati nivāreti pavattitum na detīti attho. Tathā hi “anujānāmi, bhikkhave, divā paṭisalliyantena dvāraṃ samvaritvā paṭisalliyitu”nti, “sotānaṃ samvarambraūmi, paññāyete pidhīyare”ti ca ādīsu pidhānaṭṭhena samvaramāha. Svāyaṃ samvaro pañcavidho hoti sīlasamvaro satiññaṃ khanti vīriyasamvaroti. Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto”ti ayaṃ sīlasamvaro. Pātimokkhasīlañhi ettha samvaroti vuttaṃ. “Cakkhundriye samvaramāpajjati”tiādīsu satisamvaro. Sati hettha samvaroti vuttā. “Sotānaṃ samvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti ayaṃ ñāṇasamvaro. Ñāṇaṇhettha pidhīyareti iminā pidhānaṭṭhena samvaroti vuttaṃ. “Khamo hoti sītassa...pe..., uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”tiādīnā pana nayena idheva khantivīriyasamvarā āgatā. Tesaṃca “sabbāsavasamvarapariyāya”nti iminā uddesena saṅgahitattā samvarabhāvo veditabbo.

Apica pañcavidhopi ayaṃ samvaro idha āgatoyeva, tattha khantivīriyasamvarā tāva vuttāyeva. “So taṅca anāsanaṃ taṅca agocara”nti ayaṃ panettha sīlasamvaro. “Paṭisaṅkhā yoniso cakkhundriyasamvarasamvuto”ti ayaṃ satisamvaro. Sabbattha paṭisaṅkhā ñāṇasamvaro. Aggahitaggahaṇena pana dassanaṃ paṭisevanā bhāvanā ca ñāṇasamvaro. Pariyāyanti etena dhammāti pariyāyo, uppattiṃ nirodhaṃ vā gacchantīti vuttaṃ hoti. Ettāvatā “sabbāsavasamvarapariyāya”nti ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ vuttaṃ hoti.

15. Idāni jānato ahantiādīsu jānatoti jānantassa. Passatoti passantassa. Dvepi padāni ekatthāni, byañjanaṃ nānaṃ. Evaṃ santapi jānatoti ñāṇalakkhaṇaṃ upādāya puggalaṃ niddisati, jānalakkhaṇaṇhi ñāṇaṃ. Passatoti ñāṇappabhāvaṃ upādāya, passanappabhāvañhi ñāṇaṃ. Ñāṇasamaṅgī puggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni ñāṇena vivaṇṇe dhamme passati. Apica yonisomanasikāraṃ uppādetum jānato, ayonisomanasikāro yathā na uppajjati, evaṃ passatoti ayamettha sāro. Keci panācariyā bahū papañce bhaṇanti, te imasmiṃ atthe na yujjanti.

Āsavānaṃ khayanti āsavappahānaṃ āsavānaṃ accantakkhayasamuppādaṃ khīṇākāraṃ natthibhāvanti ayameva hi imasmiṃca sutte, “āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimutti”ntiādīsu ca āsavakkhayattho. Aññattha pana maggaphalanibbānāni āsavakkhayoti vuccanti. Tathā hi -

“Sekhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino;
Khayasmiṃ paṭhamam ñāṇaṃ, tato aññā anantarā”ti. -

Ādīsu maggo āsavakkhayoti vutto,

“Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”tiādīsu phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino;
Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā”ti. -

Ādīsu nibbānaṃ “āsavakkhayo”ti vuttaṃ.

No ajānato no apassatoti yo pana na jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho. Etena ye ajānato apassatopi saṃvarādīhiyeveva suddhiṃ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena vā padadvayena upāyo vutto, iminā anupāyapaṭisedho. Saṅkhepena cettha ñāṇaṃ āsavasaṃvarapariyāyoti dassitaṃ hoti.

Idāni yaṃ jānato āsavānaṃ khayoti, taṃ dassetukāmo kiñca, bhikkhave, jānatoti pucchāṃ ārabhi, tattha jānaṇā bahuvidhā. Dabbajātiko eva hi koci bhikkhu chaṭṭaṃ kātuṃ jānāti, koci cīvarādīnaṃ aññataraṃ, tassa īdisāni kammāni vattasīse tathavā karontassa sā jānaṇā maggaṃ phalaṇaṃ padaṭṭhānaṃ na hotīti na vattaṃbā. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātuṃ jānāti, tasseevaṃ jānato āsavā vaḍḍhantiyeveva, tasmā yaṃ jānato passato ca āsavānaṃ khayoti, tadeva dassento āha yoniso ca manasikāraṃ ayoniso ca manasikāraṇti.

Tattha yoniso manasikāro nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, aniccādisu aniccanti ādinā eva nayena saccānulomikena vā cittassa āvaṭṭanā anvāvaṭṭanā ābhogo samannāhāro manasikāro, ayaṃ vuccati yoniso manasikāroti.

Ayoniso manasikāroti anupāyamanasikāro uppathamanasikāro. Anicce niccanti dukkhe sukhanti anattani attāti asubhe subhanti ayoniso manasikāro uppathamanasikāro. Saccappaṭikulena vā cittassa āvaṭṭanā anvāvaṭṭanā ābhogo samannāhāro manasikāro, ayaṃ vuccati ayoniso manasikāroti. Evaṃ yoniso manasikāraṃ uppādetuṃ jānato, ayoniso manasikāro ca yathā na uppajjati, evaṃ passato āsavānaṃ khayoti.

Idāni imassevatthassa yuttiṃ dassento āha ayoniso, bhikkhave...pe... pahīyantīti. Tena kiṃ vuttaṃ hoti, yasmā ayoniso manasikaroto āsavā uppajjanti, yoniso manasikaroto pahīyanti, tasmā jānitabbaṃ yoniso manasikāraṃ uppādetuṃ jānato, ayoniso manasikāro ca yathā na uppajjati, evaṃ passato āsavānaṃ khayoti hotīti, ayaṃ tāvettha saṅkhepavaṇṇanā.

Ayaṃ pana vitthāro - tattha “yoniso ayoniso”ti imehi tāva dvīhi padehi ābaddhaṃ hoti upari sakalasuttaṃ. Vaṭṭavivaṭṭavasena hi upari sakalasuttaṃ vuttaṃ. Ayoniso manasikāramūlakaṇca vaṭṭaṃ, yoniso manasikāramūlakaṇca vivaṭṭaṃ. Kathaṃ? Ayoniso manasikāro hi vaḍḍhamāno dve dhamme paripūreti avijjāṇca bhavataṇhaṇca. Avijjāya ca sati “avijjāpaccayā saṅkhārā...pe... dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Taṇhāya sati taṇhāpaccayā upādānaṃ...pe... samudayo hoti”ti. Evaṃ ayaṃ ayoniso manasikārabahulo puggalo vātavegābhigāhena vippanaṭṭhanāvā viya gaṇḍāvaṭṭe patitagokulaṃ viya cakkayante yuttabalibaddo viya ca punappunaṃ bhavayonigativināṇaṭṭhitisattāvāsesu āvaṭṭaparivaṭṭaṃ karoti, evaṃ tāva ayoniso manasikāramūlakaṃ vaṭṭaṃ.

Yoniso manasikāro pana vaḍḍhamāno - “yoniso manasikārasampannassetāṃ, bhikkhave, bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvēssati, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkarissatī”ti vacanato sammādiṭṭhipamukhaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ paripūreti. Yā ca sammādiṭṭhi, sā vijjāti tassa vijjuppādā avijjānirodho, “avijjānirodhā saṅkhāraṇirodho...pe... evaṃ etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti”ti evaṃ yoniso manasikāramūlakaṃ vivaṭṭaṃ veditabbaṃ. Evaṃ imehi dvīhi padehi ābaddhaṃ hoti upari sakalasuttaṃ.

Evam ābaddhe cettha yasmā pubbe āsavappahānaṃ dassetvā pacchā uppatti vuccamānā na yujjati. Na hi pahīnā puna uppajjanti. Uppannānaṃ pana pahānaṃ yujjati, tasmā uddesapaṭilomatopi “ayoniso, bhikkhave, manasikaroto”tiādimāha.

Tattha ayoniso manasikarototi vuttappakāraṃ ayoniso manasikāraṃ uppādayato. Anuppannā ceva āsavā uppajjantīti ettha ye pubbe appaṭiladdhapubbaṃ cīvarādiṃ vā paccayaṃ upaṭṭhākasaddhivihārikaantevāsikānaṃ vā aññataraṃ manuññaṃ vatthum paṭilabhitvā, taṃ subhaṃ sukhanti ayoniso manasikaroto, aññataraññataraṃ vā pana ananubhūtapubbaṃ ārammaṇaṃ yathā vā tathā vā ayoniso manasikaroto āsavā uppajjanti, te anuppannā uppajjantīti veditabbā, aññathā hi anamatagge saṃsāre anuppannā nāma āsavā na santi. Anubhūtapubbepi ca vatthumhi ārammaṇe vā yassa pakatisuddhiyā vā uddesaparipucchāpariyattinavakammayonisomanasikārānaṃ vā aññataravasena pubbe anuppajjitvā pacchā tādīsena paccayena sahasā uppajjanti, imepi anuppannā uppajjantīti veditabbā. Tesuyeva pana vatthārammaṇesu punappunaṃ uppajjamānā uppannā pavaḍḍhantīti vuccanti. Ito aññathā hi paṭhamuppannānaṃ vaḍḍhi nāma natthi.

Yoniso ca kho, bhikkhavi ettha pana yassa pakatisuddhiyā vā seyyathāpi āyasmato mahākassapassa bhaddāya ca kāpilāniyā, uddesaparipucchādīhi vā kāraṇehi āsavā nupajjanti, so ca jānāti “na kho me āsavā maggena samugghātaṃ gatā, handa nesaṃ samugghātāya paṭipajjāmī”ti. Tato maggabhāvanāya sabbe samugghātetī. Tassa te āsavā anuppannā na uppajjantīti vuccanti. Yassa pana kārakasseva sato satisammosena sahasā āsavā uppajjanti, tato saṃvegamāpajjitvā yoniso padahanto te āsave samucchindati, tassa uppannā pahīyantīti vuccanti maṇḍalārāmaṃvāsīmahātissabhūtattherassa viya. So kira tasmimyeva vihāre uddesaṃ gaṇhāti, athassa gāme piṇḍāya carato visabhāgārammaṇe kilesa uppajji, so taṃ vipassanāya vikkhambhetvā vihāraṃ agamāsi. Tassa supinantepi taṃ ārammaṇaṃ na upaṭṭhāsi. So “ayaṃ kilesa vaḍḍhitvā apāyasaṃvattaniko hotī”ti saṃvegam janetvā ācariyaṃ āpucchitvā vihārā nikkhamma mahāsaṅgharakkhitattherassa santike rāgapaṭipakkhaṃ asubhakammaṭṭhānaṃ gahetvā gumbantaraṃ pavisitvā paṃsukūlacīvaraṃ santharitvā nisajja anāgāmaggena pañcakāmaguṇikarāgaṃ chinditvā utṭhāya ācariyaṃ vanditvā punadivase uddesamaggaṃ pāpuṇi. Ye pana vattamānuppannā, tesam paṭipattiyā pahānaṃ nāma natthi.

16. Idāni “uppannā ca āsavā pahīyantī”ti idameva padaṃ gahetvā ye te āsavā pahīyanti, tesam nānappakārato aññampi pahānakāraṇaṃ āvikātuṃ desanaṃ vitthārento atthi, bhikkhave, āsavā dassanā pahātabbātīādimāha yathā taṃ desanāpabhedakusalo dhammarājā. Tattha dassanā pahātabbāti dassanena pahātabbā. Esa nayo sabbattha.

Dassanāpahātabbāāsavavaṇṇanā

17. Idāni tāni padāni anupubbato byākātukāmo “katame ca, bhikkhave, āsavā dassanā pahātabbā”ti puccham katvā mūlapariyāyavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva “idha, bhikkhave, assutavā puthujjano”ti puggalādhīṭṭhānaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha manasikaraṇīye dhamme nappajānātīti āvajjitabbe samannāharitabbe dhamme na pajānāti. Amanasikaraṇīyeti tabbiparīte. Esa nayo sesapadesupi. Yasmā pana ime dhammā manasikaraṇīyā, ime amanasikaraṇīyāti dhammato niyamo natthi, ākārato pana atthi. Yenā ākārena manasikariyamānā akusalupattipadaṭṭhānā honti,

tenākārena na manasikātabbā. Yena kusaluppattipadaṭṭhānā honti, tenākārena manasikātabbā. Tasmā “ya’ssa, bhikkhave, dhamme manasikaroto anuppanno vā kāmāsavo”tiādimāha.

Tattha ya’ssāti ye assa assutavato puthujjanassa. Manasikarototi āvajjayato samannāharantassa. Anuppanno vā kāmāsavoti ettha samuccayattho vāsaddo, na vikappattho. Tasmā yathā “yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā dvipadā vā...pe... tathāgato tesaṃ aggamakkhāyatī”ti vutte apadā ca dvipadā cāti attho, yathā ca “bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāyā”ti vutte bhūtānañca sambhavesīnañcāti attho, yathā ca “aggito vā udakato vā mithubhedato vā”ti vutte aggito ca udakato ca mithubhedato cāti attho, evamidhāpi anuppanno ca kāmāsavo uppajjati, uppanno ca kāmāsavo pavaḍḍhatīti attho daṭṭhabbo. Evaṃ sesesu.

Ettha ca kāmāsavoti pañcakāmaguṇiko rāgo. Bhavāsavoti rupārūpabhavachandarāgo, jhānanikanti ca sassatucchedadiṭṭhisahagatā. Evaṃ diṭṭhāsavopi bhavāsave eva samodhānaṃ gacchati. Avijjāsavoti catūsu saccesu aññānaṃ. Tattha kāmaguṇe assādato manasikaroto anuppanno ca kāmāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhati. Mahaggatadhamme assādato manasikaroto anuppanno ca bhavāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhati. Tīsu bhūmīsu dhamme catuvipallāsapadaṭṭhānabhāvena manasikaroto anuppanno ca avijjāsavo uppajjati, uppanno ca pavaḍḍhatīti veditabbo. Vuttanayapaccanīkato sukkapakkho vitthāretabbo.

Kasmā pana tayo eva āsavā idha vuttāti. Vimokkhapaṭipakkhato. Appaṇihitavimokkhapaṭipakkho hi kāmāsavo,. Animittasuññatavimokkhapaṭipakkhā itare. Tasmā ime tayo āsave uppādentā tiṇṇaṃ vimokkhānaṃ abhāgino honti, anuppādentā bhāginoti etamatthaṃ dassentena tayo eva vuttāti veditabbā. Diṭṭhāsavopi vā ettha vutto yevāti vaṇṇitametaṃ.

Tassa amanasikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ manasikārāti manasikārahetu, yasmā te dhamme manasi karoti, tasmāti vuttaṃ hoti. Esa nayo dutiyapadepi. “Anuppannā ceva āsavā uppajjanti, uppannā ca āsavā pavaḍḍhanti”ti heṭṭhā vuttaāsavānaṃyeva abhedato nigamanametaṃ.

18. Ettāvatā yo ayaṃ puggalādhiṭṭhānāya desanāya dassanā pahātabbe āsave niddisituṃ assutavā puthujjano vutto, so yasmā “ayoniso, bhikkhave, manasikaroto anuppannā ceva āsavā uppajjanti”ti evaṃ sāmāññato vuttānaṃ ayoniso manasikārapaccayānaṃ kāmāsavādīnampi adhiṭṭhānaṃ, tasmā tepi āsave teneva puggalena dassetvā idāni dassanā pahātabbe āsave dassento so evaṃ ayoniso manasi karoti, ahosiṃ nu kho ahantiādimāha. Vicikicchāsīsenā cettha diṭṭhāsavampi dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tassattho, yassa te iminā vuttanayena āsavā uppajjanti, so puthujjano, yo cāyaṃ “assutavā”tiādinā nayena vutto, so puthujjano evaṃ ayoniso anupāyena uppathena manasi karoti. Kathaṃ? Ahosiṃ nu kho...pe...so kuhiṃ gāmī bhavissatīti. Kiṃ vuttaṃ hoti, so evaṃ ayoniso manasi karoti, yathāssa “ahaṃ ahosiṃ nu kho”tiādinā nayena vuttā soḷasavidhāpi vicikicchā uppajjatīti.

Tattha ahosiṃ nu kho nanu khoti sassatākārañca adhiccasamuppattiākārañca nissāya atīte attano vijjamānataṃ avijjamānatañca kaṅkhati. Kiṃ kāraṇanti na vattabbaṃ. Ummattako viya hi bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. Apica ayoniso

manasikāroyevettha kāraṇaṃ. Evaṃ ayoniso manasikārassa pana kiṃ kāraṇanti. Sveva puthujjanabhāvo ariyānaṃ adassanādāni vā. Nanu ca puthujjanopi yoniso manasi karotīti. Ko vā evamaṃha na manasi karotīti. Na pana tattha puthujjanabhāvo kāraṇaṃ, saddhammassavanakalyāṇamittādāni tattha kāraṇāni. Na hi macchamaṃsādāni attano attano pakatiyā sugandhāni, abhisankhārapaccayā pana sugandhānipi honti.

Kiṃ nu kho ahosinti jātilingūpapattiyo nissāya khattiyo nu kho ahosiṃ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataroti kaṅkhati.

Kathaṃ nu khoti saṅghānākāraṃ nissāya dīgho nu kho ahosiṃ, rassaodātakaṇhappamāṇikaappamāṇikādīnaṃ aññataroti kaṅkhati. Keci pana issaranimmānādiṃ nissāya kena nu kho kāraṇena ahosinti hetuto kaṅkhatīti vadanti.

Kiṃ hutvā kiṃ ahosinti jātīādāni nissāya khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṃ...pe... devo hutvā manusso attano paramparaṃ kaṅkhati. Sabbattheva pana addhānanti kālādhivacanametam.

Bhavissāmi nu kho nanu khoti sassatākāraṇa ucchedākāraṇa nissāya anāgate attano vijjamānataṃ avijjamānataṇca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

Etarahi vā paccuppannamaddhānanti idāni vā paṭisandhiṃ ādiṃ katvā cutipariyantaṃ sabbampi vattamānakālaṃ gahetvā. Ajjhataṃ kathaṃkathī hotīti attano khandhesu vicikiccho hoti. Ahaṃ nu khosmīti attano atthibhāvaṃ kaṅkhati. Yuttaṃ panetanti? Yuttaṃ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti. Cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṃ puttaṃ muṇḍesuṃ. So uṭṭhāya ahaṃ nu kho cūḷamātāya puttoti cintesi. Evaṃ ahaṃ nu khosmīti kaṅkhā hoti.

No nu khosmīti attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu -eko kira macche gaṇhanto uduke ciraṭṭhānena sītibhūtaṃ attano ūruṃ macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi. So paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṃ no nu khosmīti kaṅkhati.

Kiṃ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati. Esa nayo sesesu. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi. Sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”tiādīnaṃ nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce. Apaccakkhā tesam tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo pabbajitasaññino. Pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamma”ntiādīnaṃ nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca rājāno viya attani devasaññino honti.

Kathaṃ nu khosmīti vuttanayameva. Kevalaṇcettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṅghānākāraṃ nissāya dīgho nu khosmi, rassacaturaṃsachāḷaṃsaatṭhaṃsasolaṃsāṃsādīnaṃ aññatarappakāroti kaṅkhanto kathaṃ nu khosmīti kaṅkhatīti veditabbo. Sarīrasaṅghānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi.

Kuto āgato, so kuhiṃ gāmi bhavissatīti attabhāvassa āgatigatitṭhānaṃ kaṅkhati.

19. Evaṃ soḷasappabhedam vicikicchaṃ dassetvā idāni yaṃ iminā vicikicchāsīsenā diṭṭhāsavaṃ dassetuṃ ayaṃ desanā āradhā. Taṃ dassento tassa evaṃ ayoniso manasikaroto channaṃ diṭṭhīnantiādīmāha. Tattha tassa puggalassa yathā ayaṃ vicikicchā uppajjati, evaṃ ayoniso manasikaroto tasseeva savicikicchassa ayoniso

manasikārassa thāmagatattā channaṃ diṭṭhīnaṃ aññatarā diṭṭhi uppajjatīti vuttaṃ hoti. Tattha sabbapadesu vāsaddo vikappattho, evaṃ vā evaṃ vā diṭṭhi uppajjatīti vuttaṃ hoti. Atthi me attāti cettha sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaṃ gaṇhāti. Saccato thetatoti bhūtato ca thirato ca, “idaṃ sacca”nti bhūtato suṭṭhu daḷhabhāvenāti vuttaṃ hoti. Natthi me attāti ayaṃ pana ucchedadiṭṭhi, sato sattassa tattha tattha vibhavaggahaṇato. Atha vā purimāpi tīsu kālesu atthīti gahaṇato sassatadiṭṭhi, paccuppannameva atthīti gaṇhanto ucchedadiṭṭhi. Pacchimāpi atītānāgatesu natthīti gahaṇato bhasmantāhutiyoti gahitadiṭṭhikānaṃ viya, ucchedadiṭṭhi. Atīte eva natthīti gaṇhanto adhiccasamuppattikasseva sassatadiṭṭhi.

Attanāva attānaṃ sañjānāmīti saññākkhandhasīsenā khandhe attāti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānato iminā attanā imaṃ attānaṃ sañjānāmīti hoti. Attanāva anattānanti saññākkhandhaṃyeva attāti gahetvā, itare cattāropi anattāti gahetvā saññāya tesam jānato evaṃ hoti. Anattanāva attānanti saññākkhandhaṃ anattāti. Itare cattāro attāti gahetvā saññāya tesam jānato evaṃ hoti, sabbāpi sassatucchedadiṭṭhiyova.

Vado vedeyyotiādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha vadatīti vado, vacīkammaṃ kārakoti vuttaṃ hoti. Vedayatīti vedeyyo, jānāti anubhavati cāti vuttaṃ hoti. Kiṃ vedetīti, tatra tatra kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvedeti. Tatra tatrāti tesu tesu yonigatitṭhitinivāsanikāyesu ārammaṇesu vā. Niccoti uppādavayarahito. Dhuvoti thiro sārabhūto. Sassatoti sabbakāliko. Avipariṇāmadhammoti attano pakatibhāvaṃ avijahanadhammo, kakaṇṭako viya nānappakāraṃ nāpajjati. Sassatisamanti candasūriyasamuddamahāpathavīpabbatā lokavohārena sassatiyoti vuccanti. Sassatīhi samaṃ sassatisamaṃ. Yāva sassatiyo tīṭhanti, tāva tatheva ṭhassatīti gaṇhato evaṃdiṭṭhi hoti.

Idaṃ vuccati, bhikkhave, diṭṭhigatantiādīsū. Idanti idāni vattabbassa paccakkhanidassanaṃ. Diṭṭhigatasambandhena ca idanti vuttaṃ, na diṭṭhisambandhena. Ettha ca diṭṭhiyeva diṭṭhigataṃ, gūthagataṃ viya. Diṭṭhīsū vā gatamidaṃ dassanaṃ dvāsaṭṭhiditṭhiantogadhattātipi diṭṭhigataṃ. Diṭṭhiyā vā gataṃ diṭṭhigataṃ. Idañhi atthi me attātiādi diṭṭhiyā gamanamattameva, natthettha attā vā nicco vā kocīti vuttaṃ hoti. Sā cāyaṃ diṭṭhi dunniggamanaṭṭhena gahanaṃ. Duratikkamaṭṭhena sappatibhayaṭṭhena ca kantāro, dubbhikkhakantāravāḷakantārādayo viya. Sammādiṭṭhiyā vinivijjanaṭṭhena vilomanatṭhena vā visūkaṃ. Kadāci sassatassa, kadāci ucchedassa gahaṇato virūpaṃ phanditanti vipphanditaṃ. Bandhanaṭṭhena saṃyojanaṃ. Tenāha “diṭṭhigahanaṃ...pe... diṭṭhisamyojana”nti. Idānissa tameva bandhanatthaṃ dassento diṭṭhisamyojanasamuyuttotiādīmāha. Tassāyaṃ saṅkhepattho. Iminā diṭṭhisamyojanena samuyutto puthujjano etehi jātiādīhi na parimuccatīti. Kiṃ vā bahunā, sakalavaṭṭadukkhatopi na muccatīti.

20. Evaṃ chappabhedam diṭṭhāsavaṃ dassetvā yasmā sīlabbataparāmāso kāmāsavādivacaneneva dassito hoti. Kāmasukhatthañhi bhavasukhabhavavisuddhiatthañca avijjāya abhibhūtā ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇā sīlabbatāni parāmasanti, tasmā taṃ adassetvā diṭṭhiggaṇaṇena vā tassa gahitattāpi taṃ adassetvāva idāni yo puggalo dassanā pahātabbe āsave pajahati, taṃ dassetvā

tesaṃ āsavānaṃ pahānaṃ dassetuṃ pubbe vā ayoniso manasikaroto puthujjanassa tesaṃ uppattiṃ dassetvā idāni tabbiparītassa pahānaṃ dassetuṃ sutavā ca kho, bhikkhavietiādimāha.

Tassattho, yāva “so idaṃ dukkha”nti āgacchati, tāva heṭṭhā vuttanayena ca vuttapaccanīkato ca veditabbo. Paccanīkato ca sabbākārena ariyadhammassa akovidāvinītapaccanīkato ayaṃ “sutavā ariyasāvako ariyadhammassa kovidō ariyadhamme suvinīto”ti veditabbo. Apica kho sikhāpattavipassanato pabhuti yāva gotrabhu, tāva tadanurūpena atthēna ayaṃ ariyasāvakoti veditabbo.

21. “So idaṃ dukkhanti yoniso manasi karotī”tiādīsu pana ayaṃ atthavibhāvanā, so catusaccakammaṭṭhāniko ariyasāvako taṇhāvajjā tebhūmakā khandhā dukkhaṃ, taṇhā dukkhasamudayo, ubhinnaṃ appavatti nirodho, nirodhasampāpako maggoti evaṃ pubbeva ācariyasantike uggahitacatusaccakammaṭṭhāno aparena samayena vipassanāmaggaṃ samāruḷho samāno te tebhūmake khandhe idaṃ dukkhanti yoniso manasi karoti, upāyena pathēna samannāharati ceva vipassati ca. Ettha hi yāva sotāpattimaggo, tāva manasikārasīsenēva vipassanā vuttā. Yā panāyaṃ tasseva dukkhassa samuṭṭhāpikā pabhāvikā taṇhā, ayaṃ samudayoti yoniso manasi karoti. Yasmā pana dukkhañca samudayo ca idaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhanti nappavattanti, tasmā yadidaṃ nibbānaṃ nāma, ayaṃ dukkhanirodhoti yoniso manasi karoti. Nirodhasampāpakaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yoniso manasi karoti, upāyena pathēna samannāharati ceva vipassati ca.

Tatrāyaṃ upāyo, abhiniveso nāma vaṭṭe hoti, vivaṭṭe natthi. Tasmā “ayaṃ atthi imasmiṃ kāye pathavīdhātu, āpodhātū”tiādīnā nayena sakasantatiyaṃ cattāri bhūtāni tadanusārena upādārūpāni ca pariggahetvā ayaṃ rūpakkhandhoti vavatthapeti. Taṃ vavatthāpayato uppanne tadārammaṇe cittacetāsike dhamme ime cattāro arūpakkhandhāti vavatthapeti. Tato ime pañcakkhandhā dukkhanti vavatthapeti. Te pana saṅkhepato nāmañca rūpañcāti dve bhāgāyeva honti. Idañca nāmarūpaṃ sahetu sappaccayaṃ uppajjati. Tassa ayaṃ hetu ayaṃ paccayoti avijjābhavataṇhākammāhārādike hetupaccaye vavatthapeti. Tato tesaṃ paccayānañca paccayuppannadhammānañca yāthāvasarasalakkhaṇaṃ vavatthapetvā ime dhammā ahutvā hontīti aniccalakkhaṇaṃ āropeti, udayabbayaṃ pīlittā dukkhāti dukkhalakkhaṇaṃ āropeti. Avasavattanato anattāti anattalakkhaṇaṃ āropeti. Evaṃ tīṇi lakkhaṇāni āropetvā paṭipāṭiyā vipassanaṃ pavattento sotāpattimaggaṃ pāpuṇāti.

Tasmiṃ khaṇe cattāri saccāni ekapaṭivedheneva paṭivijjhati, ekābhisamayena abhisameti. Dukkhaṃ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati, samudayaṃ pahānapaṭivedhena, nirodhaṃ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggaṃ bhāvanāpaṭivedhena. Dukkhañca pariññābhisamayena abhisameti...pe... maggaṃ bhāvanābhisamayena abhisameti, no ca kho aññamaññena ñāṇena. Ekaññāneva hi esa nirodhaṃ ārammaṇato, sesāni kiccato paṭivijjhati ceva abhisameti ca. Na hissa tasmiṃ samaye evaṃ hoti - “ahaṃ dukkhaṃ parijānāmī”ti vā...pe... “maggaṃ bhāvemī”ti vā. Apica khvassa ārammaṇaṃ katvā paṭivedhavasena nirodhaṃ sacchikaroto evaṃ taṃ ñāṇaṃ dukkhapariññākiccampi samudayapahānakiccampi maggabhāvanākiccampi karotiyeva. Tassevaṃ upāyena yoniso manasikaroto tīṇi saṃyojanāni pahīyanti, vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, aṭṭhavatthukā vicikicchā, “sīlena suddhi vatena suddhi”ti sīlabbatānaṃ parāmasanato sīlabbataparāmāsoti. Tattha catūsu āsavesu sakkāyadiṭṭhisīlabbataparāmāsā diṭṭhāsavena saṅgahitattā āsavā

ceva saṃyojanā ca. Vicikicchā saṃyojanameva, na āsavo. “Dassanā pahātabbā āsavā”ti ettha pariyāpannattā pana āsavāti.

“Ime vuccanti...pe... pahātabbā”ti ime sakkāyadiṭṭhiādayo dassanā pahātabbā nāma āsavāti dassento āha. Atha vā yā ayaṃ channaṃ diṭṭhīnaṃ aññatarā diṭṭhi uppajjatīti evaṃ sarūpeneva sakkāyadiṭṭhi vibhattā. Taṃ sandhāyāha “ime vuccanti, bhikkhave”ti. Sā ca yasmā sahaajātapahānekaṭṭhehi saddhiṃ pahīyati. Diṭṭhāsava hi pahīyamāne taṃsahajāto catūsu diṭṭhisampayuttacittesu kāmāsavopi avijjāsavopi pahīyati. Pahānekaṭṭho pana catūsu diṭṭhivippayuttesu nāgasupaṇṇādisamiddhipatthanāvasena uppajjamāno bhavāsavo. Teneva sampayutto avijjāsavopi, dvīsu domanassacittesu pāṇātipātādinibbattako avijjāsavopi, tathā vicikicchācittasampayutto avijjāsavopīti evaṃ sabbathāpi avasesā tayopi āsavā pahīyanti. Tasmā bahuvacananiddeso katoti evamettha attho veditabbo. Esa porāṇānaṃ adhippāyo.

Dassanā pahātabbāti dassanaṃ nāma sotāpattimaggo, tena pahātabbāti attho. Kasmā sotāpattimaggo dassanaṃ? Paṭhamam nibbānadassanato. Nanu gotrabhu paṭhamataram passatīti? No na passatī. Disvā kattabbakiccaṃ pana na karoti saṃyojanānaṃ appahānato. Tasmā passatīti na vattabbo. Yattha katthaci rājānaṃ disvāpi paṇṇākāraṃ datvā kiccanipphattiya adiṭṭhattā “ajjāpi rājānaṃ na passāmī”ti vadanto gāmaṃ puriso cettha nidassanaṃ.

Dassanāpahātabbāāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Samvarāpahātabbāāsavavaṇṇanā

22. Evaṃ dassanena pahātabbe āsava dassetvā idāni tadanantaruddiṭṭhe saṃvarā pahātabbe dassetuṃ, katame ca, bhikkhave, āsavā saṃvarā pahātabbāti āha. Evaṃ sabbattha sambandho veditabbo. Ito parañhi atthamattameva vaṇṇayissāma.

Nanu ca dassanena bhāvanāyāti imehi dvīhi appahātabbo āsavo nāma natthi, atha kasmā visuṃ saṃvarādīhi pahātabbe dassetīti. Saṃvarādīhi pubbabhāge vikkhambhitā āsavā catūhi maggehi samugghātaṃ gacchanti, tasmā tesam maggānaṃ pubbabhāge imehi pañcahākārehi vikkhambhanappahānaṃ dassento evamāha. Tasmā yo cāyaṃ vutto paṭhamo dassanamaggoyeva, idāni bhāvanānāmena vuccissanti tayo maggā, tesam sabbesampi ayaṃ pubbabhāgapāṭipadāti veditabbā.

Tattha idhāti imasmim sāsane. Paṭisaṅkhāti paṭisaṅkhāya. Tatthāyaṃ saṅkhāsaddo ñāṇakoṭṭhāsapaññattigaṇanāsu dissati. “Saṅkhāyekaṃ paṭisevatī”tiādīsu hi ñāṇe dissati. “Papañcasaññāsaṅkhā samudācarantī”tiādīsu koṭṭhāse. “Tesaṃ tesam dhammānaṃ saṅkhā samaññā”tiādīsu paññattiyaṃ. “Na sukaraṃ saṅkhātu”ntiādīsu gaṇanāyaṃ. Idha pana ñāṇe datṭhabbo.

Paṭisaṅkhā yonisoti hi upāyena pathena paṭisaṅkhāya ñatvā paccavekkhitvāti attho. Ettha ca asaṃvare ādīnavapaṭisaṅkhā yoniso paṭisaṅkhāti veditabbā. Sā cāyaṃ “varam, bhikkhave, tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyaṃ sampalimaṭṭhaṃ, na tveva cakkhuviññeyyesu rūpesu anubyañjanaso nimittaggāho”tiādinā ādittapariyāyanayena veditabbā. Cakkhundriyasamvarasamvuto viharatīti ettha cakkhumeva indriyaṃ cakkhundriyaṃ,

saṃvaraṇato saṃvaro, pidahanato thakanatoti vuttaṃ hoti. Satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Cakkhundriye saṃvaro cakkhundriyasamvaro. Tittakāko āvāṭakacchapo vanamahimsotiādayo viya.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye saṃvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhupasādaṃ nissāya sati vā muṭṭhasaccaṃ vā uppajjati. Apica yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati, tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ, tato vipākamanodhātu sampañcchanakiccaṃ, tato vipākāhetukamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ, tato kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaram javanaṃ javati.

Tatthapi neva bhavaṅgasamaye, na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi. Javanakkhaṇe pana sace dussīlyaṃ vā muṭṭhasaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjaṃ vā uppajjati, ayaṃ asaṃvaro hoti. Evaṃ hontopi so cakkhundriye asaṃvaroti vuccati. Kasmā? Tasmiñhi sati dvārampi aguttaṃ hoti, bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Yathā kiṃ, yathā nagare catūsu dvāresu asaṃvutesu kiñcāpi anto gharakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti. Nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, taṃ kareyyuṃ, evameva javane dussīlyādīsu uppannesu, tasmīṃ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti, bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittānipīti.

Tasmīṃ pana sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti, bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu susaṃvutesu kiñcāpi anto gharādayo asaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu hi pihitesu corānaṃ paveso natthi, evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi suguttaṃ hoti, bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthiccittāni. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye saṃvaroti vutto. Idha cāyaṃ satisaṃvaro adhippetoti veditabbo. Cakkhundriyasamvarena saṃvuto cakkhundriyasamvarasaṃvuto, upetoti vuttaṃ hoti. Tathā hi, pātimokkhasamvarasaṃvutoti imassa vibhaṅge “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti...pe... samannāgato”ti vuttaṃ. Taṃ ekajjhaṃ katvā cakkhundriyasamvarena saṃvutoti evamattho veditabbo.

Atha vā saṃvarīti saṃvuto, thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Cakkhundriye saṃvarasaṃvuto cakkhundriyasamvarasaṃvuto, cakkhundriyasamvarasaññitaṃ satikavāṭaṃ cakkhudvāre, gharadvāre kavāṭaṃ viya saṃvari thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Ayameva cettha attho sundarataro. Tathā hi “cakkhundriyasamvaraṃ saṃvutassa viharato saṃvutassa viharato”ti etesu padesu ayameva attho dissati.

Viharatīti evaṃ cakkhundriyasamvarasaṃvuto yena kenaci iriyāpathavihārena viharati. Yañhissatīādimhi yaṃ cakkhundriyasamvaraṃ assa bhikkhuno saṃvutassa athaketvā apidahitvā viharantassatī evamattho veditabbo. Atha vā, ye-kārassa yanti ādeso. Hikāro ca padapūraṇo, ye assatī attho.

Uppajjeyyunti nibbatteyyuṃ. Āsavā vighātapariḷāhātī cattāro āsavā ca aññe ca vighātakarā kilesapariḷāhā vipākāpariḷāhā ca. Cakkhudvāre hi iṭṭhārammaṇaṃ āpāthagataṃ kāmāssādayasena assādayato abhinandato kāmāsavo uppajjati, īdisaṃ aññasmimpi sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavo uppajjati, sattoti vā sattassatī vā gaṇhantassa diṭṭhāsavo uppajjati, sabbeheva

sahajātaṃ aññāṇaṃ avijjāsavoti cattāro āsavā uppajjanti. Tehi sampayuttā apare kilesā vighātapariḷhā, āyatiṃ vā tesāṃ vipākā. Tepi hi asaṃvutasseva viharato uppajjeyyunti vuccanti.

Evamsa teti evaṃ assa te. Evaṃ etena upāyena na honti, no aññathāti vuttaṃ hoti. Esa nayo paṭisaṅkhā yoniso sotindriyasamvarasamvutotiādīsu.

Ime vuccanti, bhikkhave, āsavā samvarā pahātabbāti ime chasu dvāresu cattāro cattāro katvā catuvīsati āsavā samvarena pahātabbāti vuccanti. Sabbattheva cettha satisamvaro eva samvaroti veditabbo.

Samvarāpahātabbaāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭisevanāpahātabbaāsavavaṇṇanā

23. Paṭisaṅkhā yoniso cīvarantiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge sīlakathāyaṃ vuttameva. Yañhissāti yaṃ cīvarapiṇḍapātādīsu vā aññataraṃ assa. Appaṭisevatoti evaṃ yoniso appaṭisevantassa. Sesāṃ vuttanayameva. Kevalaṃ panidha aladdhaṃ cīvarādiṃ patthayato laddhaṃ vā assādayato kāmāsavassa uppatti veditabbā. Īdisaṃ aññasmimpi sampattibhave sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavassa, ahaṃ labhāmi na labhāmīti vā mayhaṃ vā idanti attasaññaṃ adhiṭṭhahato diṭṭhāsavassa uppatti veditabbā. Sabbeheva pana saha jāto avijjāsavoti evaṃ catunnaṃ āsavānaṃ uppatti vipākapariḷhā ca navavedanuppādanatopi veditabbā.

Ime vuccanti, bhikkhave, āsavā paṭisevanā pahātabbāti ime ekamekasmim paccaye cattāro cattāro katvā soḷasa āsavā iminā ñāṇasamvarasaṅkhātena paccavekkhaṇapaṭisevanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisevanāpahātabbaāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhivāsanāpahātabbaāsavavaṇṇanā

24. Paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassāti upāyena pathena paccavekkhitvā khamo hoti sītassa sītaṃ khamati sahati, na avīrapuriso viya appamattakenapi sītena calati kampati kammaṭṭhānaṃ vijahati. Apica kho lomasaṇāgatthero viya anappakenāpi sītena phuṭṭho na calati na kampati, kammaṭṭhānameva manasi karoti. Thero kira cetiyapabbate piyaṅguguhāyaṃ padhānaghare viharanto antaraṭṭhake himapātasamaye lokantarikaniraye paccavekkhitvā kammaṭṭhānaṃ avijahantova abbhokāse vītināmesi. Evaṃ uṇhādīsopi atthayojanā veditabbā.

Kevalaṃhi yo bhikkhu adhimattampi uṇhaṃ sahati sveva thero viya, ayaṃ “khamo uṇhassā”ti veditabbo. Thero kira gimhasamaye pacchābhattaṃ bahicaṅkame nisīdi. Kammaṭṭhānaṃ manasikaronto sedāpissa kacchehi muccanti. Atha naṃ antevāsiko āha “idha, bhante, nisīdatha, sītaḷo okāso”ti. Thero “uṇhabhayenevaṃhi āvuso idha nisinno”ti avīcimahānirayaṃ paccavekkhitvā nisīdiyeva. Uṇhanti cettha aggisantāpova veditabbo. Sūriyasantāpavasena panetaṃ vatthu vuttaṃ.

Yo ca dve tayo vāre bhattaṃ vā pāṇiyaṃ vā alabhamānopi anamatagge saṃsāre attano pettivisayūpapattiṃ paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānaṃ na vijahatiyeva. Adhimattehi ḍaṃsamakasavātātapasamphassehi phuṭṭho cāpi tiracchānūpapattiṃ paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānaṃ na vijahatiyeva. Saṃsapasamphassena phuṭṭho cāpi anamatagge saṃsāre sīhabyagghādimukhesu

anekavāraṃ parivattitapubbabhāvaṃ paccavekkhitvā avedhento kammaṭṭhānaṃ na vijahatiyeva padhāniyatthero viya. Ayaṃ “khamo jighacchāya...pe... sarīsapasaṃphassāna”nti veditabbo.

Theraṃ kira khaṇḍacelavihāre kaṇikārapadhāniyaghare ariyavaṃsaṃ suṇantaṃ ghoraviso sappo ḍaṃsi. Thero jānitvāpi pasannacitto nisinno dhammaṃyeva suṇāti. Visavego thaddho ahosi. Thero upasampadamaṇḍalaṃ ādiṃ katvā sīlaṃ paccavekkhitvā parisuddhasīlohamasmīti pītiṃ uppādesi. Saha pītuppādā viṣaṃ nivattitvā pathaviṃ pāvīsi. Thero tattheva cittekaggataṃ labhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Yo pana akkosavasena durutte duruttattāyeva ca durāgate api antimavatthusaññite vacanapathe sutvā khantiguṇaṃyeva paccavekkhitvā na vedhati dīghabhāṇakaabhayatthero viya. Ayaṃ “khamo duruttānaṃ durāgatānaṃ vacanapathāna”nti veditabbo.

Thero kira paccayasantosabhāvanārāmatāya mahāariyavaṃsappaṭipadaṃ kathesi, sabbo mahāgāmo āgacchati. Therassa mahāsakkāro uppajjati. Taṃ aññataro mahāthero adhivāsetuṃ asakkonto dīghabhāṇako ariyavaṃsaṃ kathemīti sabbarattiṃ kolāhalaṃ karosītiādīhi akkosi. Ubhopi ca attano attano vihāraṃ gacchantā gāvutamattaṃ ekapathena agamaṃsu. Sakalagāvutampi so taṃ akkosiyeva. Tato yattha dvinnaṃ vihārānaṃ maggo bhijjati, tattha ṭhatvā dīghabhāṇakatthero taṃ vanditvā “esa, bhante, tumhākaṃ maggo”ti āha. So asuṇanto viya agamāsi. Theropi vihāraṃ gantvā pāde pakkhāletvā nisīdi. Tameṇaṃ antevāsiko “kiṃ, bhante, sakalagāvutaṃ paribhāsantaṃ na kiñci avocutthā”ti āha. Thero “khantiyeva, āvuso, mayhaṃ bhāro, na akkhanti. Ekapaduddhārepi kammaṭṭhānaviyogaṃ na passāmī”ti āha. Ettha ca vacanameva vacanapathoti veditabbo.

Yo pana uppannā sārīrikā vedanā dukkhamanaṭṭhena dukkhā, bahalaṭṭhena tibbā, pharusatṭhena kharā, tikhiṇatṭhena kaṭukā, assādavirahato asātā, manaṃ avaḍḍhanato amanāpā, pāṇaharaṇasamatthatāya pāṇaharā adhivāsetiyeva, na vedhati. Evaṃ sabhāvo hoti cittalapabbate padhāniyatthero viya. Ayaṃ “uppannānaṃ...pe... adhivāsanaajātiko”ti veditabbo.

Therassa kira rattiṃ padhānena vītināmetvā ṭhitassa udaravāto uppajji. So taṃ adhivāsetuṃ asakkonto āvattati parivattati. Tameṇaṃ caṅkamapasse ṭhito piṇḍapātiyatthero āha “āvuso, pabbajito nāma adhivāsanasīlo hoti”ti. So “sādhu, bhante”ti adhivāsetvā niccalo sayi. Vāto nābhito yāva hadayaṃ phāleti. Thero vedanaṃ vikkhambhetvā vipassanto muhuttaṇa anāgāmī hutvā parinibbāyīti.

Yañhissāti sītādīsu yaṃkiñci ekadhammampi assa. Anadhivāsayatoti anadhivāsentassa akkhamantassa. Sesaṃ vuttanayameva. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā. Sītena phuṭṭhassa uṇhaṃ patthayantassa kāmāsavo uppajjati, evaṃ sabbattha. Natthi no sampattibhave sugatibhave sītaṃ vā uṇhaṃ vāti bhavaṃ patthayantassa bhavāsavo. Mayhaṃ sītaṃ uṇhanti gāho diṭṭhāsavo. Sabbeheva sampayutto avijjāsavoti.

“Ime vuccanti...pe... adhivāsanaṃ pahātabbā”ti ime sītādīsu ekamekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā imāya khantisamvarasaṅkhātāya adhivāsanaṃ pahātabbāti vuccantīti attho. Ettha ca yasmā ayaṃ khanti sītādidhamme adhivāseti,

attano upari āropetvā vāsetiyeva. Na asahamānā hutvā nirassati, tasmā “adhivāsanā”ti vuccatīti veditabbā.

Adhivāsanāpahātabbaāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Parivajjanāpahātabbaāsavavaṇṇanā

25. Paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjetīti ahaṃ samaṇoti caṇḍassa hatthissa āsanne na ṭhātabbaṃ. Tatonidānañhi maraṇampi siyā maraṇamattampi dukkhanti evaṃ upāyena pathena paccayena paccavekkhitvā caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti paṭikkamati. Esa nayo sabbattha. Caṇḍanti ca duṭṭhaṃ, vāḷanti vuttaṃ hoti. Khāṇunti khadirakhāṇuādiṃ. Kaṇṭakaṭṭhānanti kaṇṭakānaṃ ṭhānaṃ, yattha kaṇṭakā vijjanti, taṃ okāsanti vuttaṃ hoti. Sobbhanti sabbato paricchinnaṭaṃ. Papātanti ekato chinnataṃ. Candanikanti ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ. Oḷigallanti tesamyeva sakaddamādīnaṃ sandanokāsaṃ. Taṃ jaṇṇumattampi asucibharitaṃ hoti, dvepi cetāni ṭhānāni amanussaduṭṭhāni honti. Tasmā tāni vajjetabbāni. Anāsaneti ettha pana ayuttaṃ āsanaṃ anāsaṃ, taṃ atthato aniyatavattukaṃ rahopaṭicchannāsananti veditabbāṃ. Agocareti etthapi ca ayutto gocaro agocaro, so vesiyādibhedato pañcavidho. Pāpake mitteti lāmake dussīle mittapatirūpake, amitte vā. Bhajantanti sevamānaṃ. Viññū sabrahmacārīti paṇḍitā buddhisampannā sabrahmacārayo, bhikkhūnametaṃ adhivacanaṃ. Te hi ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatāti imaṃ brahmaṃ samānaṃ caranti, tasmā sabrahmacārīti vuccanti. Pāpakesu ṭhānesūti lāmakesu ṭhānesu. Okappeyyunti saddaheyyuṃ, adhimucceyyuṃ “addhā ayamāyasmā akāsi vā karissati vā”ti.

Yañhissāti hatthiādīsu yaṃkiñci ekampi assa. Sesam vuttanayameva. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā. Hatthiādinidānena dukkhena phuṭṭhassa sukhaṃ patthayato kāmāsavo uppajjati. Natthi no sampattibhave sugatibhave īdisaṃ dukkhanti bhavaṃ patthentassa bhavāsavo. Maṃ hatthi maddati, maṃ assoti gāho diṭṭhāsavo. Sabbeheva sampayutto avijjāsavoti.

Ime vuccanti...pe... parivajjanā pahātabbāti ime hatthiādīsu ekekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā iminā sīlasaṃvarasaṅkhātena parivajjanena pahātabbāti vuccatīti veditabbā.

Parivajjanāpahātabbaāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinodanāpahātabbaāsavavaṇṇanā

26. Paṭisaṅkhā yoniso uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetīti “iti pāyaṃ vitakko akusalo, itipi sāvajjo, itipi dukkhavipāko, so ca kho attabyābādhāya saṃvattatī”tiādīnā nayena yoniso kāmavitakke ādīnavaṃ paccavekkhitvā tasmim tasmim ārammaṇe uppannaṃ jātamabhinibbattaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti, cittaṃ āropetvā na vāseti, abbhantare vā na vāsetītipi attho.

Anadhivāsento kiṃ karotīti? Pajahati chaḍḍeti.

Kiṃ kacavaraṃ viya piṭakenāti? Na hi, apica kho naṃ vinodeti tudati vijjhati nīharati.

Kiṃ balibaddaṃ viya patodenāti? Na hi, atha kho naṃ byantīkaroti vigatantaṃ karoti. Yathāssa antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā naṃ karoti.

Kathaṃ pana naṃ tathā karotīti? Anabhāvaṃ gametīti anu anu abhāvaṃ gameti, vikkhambhanappahānena yathā suvikkhambhito hoti, tathā karotīti vuttaṃ hoti. Esa nayo byāpādavihiṃsāvitakkesu.

Ettha ca kāmavitakkoti “yo kāmapaṭisaṃyutto takko vitakko micchāsaṅkappo”ti vibhaṅge vutto. Esa nayo itaresu. Uppannuppanneti uppanne uppanne, uppannamatteyevāti vuttaṃ hoti. Sakīṃ vā uppanne vinodetvā dutiyavāre ajjupekkhitā na hoti, satakkhattumpi uppanne uppanne vinodetiyeva. Pāpake akusaleti lāmaḥaṭṭhena pāpake, akosallatāya akusale. Dhammeti teyeva kāmavitakkādayo sabbepi vā nava mahāvitakke. Tattha tayo vuttā eva. Avasesā “ñātivitakko janapadavitakko amaravitakko parānuddayatāpaṭisaṃyutto vitakko lābhasakkārasilokapaṭisaṃyutto vitakko anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko”ti ime cha.

Yañhissāti etesu vitakkesu yaṃkiñci assa, sesaṃ vuttanayameva. Kāmavitakko panettha kāmāsavo eva. Tabbiseso bhavāsavo. Taṃsampayutto diṭṭhāsavo. Sabbavitakkesu avijjāsavoti evaṃ āsavuppattipi veditabbā.

Ime vuccanti...pe... vinodanā pahātabbāti ime kāmavitakkādivasena vuttappakārā āsavā iminā tasmiṃ tasmiṃ vitakke ādīnavapaccavekkhaṇasahitena vīriyaṃvarasaṅkhātena vinodanena pahātabbāti vuccantīti veditabbā.

Vinodanāpahātabbāāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāvanāpahātabbāāsavavaṇṇanā

27. Paṭisaṅkhā yoniso satisambojjhaṅgaṃ bhāvetīti abhāvanāya ādīnavam, bhāvanāya ca ānisaṃsaṃ upāyena pathena paccavekkhitvā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti, esa nayo sabbattha. Ettha ca kiñcāpi ime uparimaggattayasamayasaṃbhūtā lokuttarabojjhaṅgā eva adhippetā, tathāpi ādikammikānaṃ bojjhaṅgesu asammohatthaṃ lokiya lokuttaramissakena nesaṃ nayena atthavaṇṇanaṃ karissāmi. Idha pana lokiyanayaṃ pahāya lokuttaranayo eva gahetabbo. Tattha satisambojjhaṅgantiādīnā nayena vuttānaṃ sattannaṃ ādipadānaṃyeva tāva -

Atthato lakkhaṇādīhi, kamato ca vinicchayo;
Anūnādhikato ceva, viññātabbo vibhāvinā.

Tattha satisambojjhaṅge tāva saraṇaṭṭhena satī. Sā panesā upaṭṭhānalakkhaṇā, apilāpanalakkhaṇā vā. Vuttampi hetam “yathā, mahārāja, rañño bhaṇḍāgāriko rañño sāpateyyaṃ apilāpeti, ettakaṃ, mahārāja, hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyanti, evameva kho, mahārāja, satī uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnapaṇītakāṇhasukkasappaṭibhāge dhamme apilāpeti. Ime cattāro satipaṭṭhānā”ti vitthāro. Apilāpanarasā. Kiccavaseneva hissa etaṃ lakkhaṇaṃ therena vuttaṃ. Asammosarasā vā. Gocarābhimukhabhāvapaccupaṭṭhānā. Sati eva sambojjhaṅgo satisambojjhaṅgo. Tattha bodhiyā bodhissa vā aṅgoti bojjhaṅgo.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Yā hi ayaṃ dhammasāmaggī, yāya lokiya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhana-kāmasukhattakīlamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhipekkhāsāṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjaṭīti katvā “bodhī”ti vuccati. Bujjaṭīti

kilesasantānaniddāya utṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti vuttaṃ hoti. Yathāha “satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho”ti. Tassā dhammasāmaggisaṅkhātāya bodhiyā aṅgotipi bojjhaṅgo, jhānaṅgamaggaṅgādayo viya.

Yopesa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako “bodhī”ti vuccati, tassa bodhissa aṅgotipi bojjhaṅgo, senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu aṭṭhakathācariyā “bujjhanakassa puggalassa aṅgāti vā bojjhaṅgā”ti. Apica “bojjhaṅgāti kenaṭṭhena bojjhaṅgā? Bodhāya samvattantīti bojjhaṅgā, bujjhantīti bojjhaṅgā, anubujjhantīti bojjhaṅgā, paṭibujjhantīti bojjhaṅgā, sambujjhantīti bojjhaṅgā”tiādinā paṭisambhidānāyenaṇi attho veditabbo. Pasattho sundaro vā bojjhaṅgoti sambojjhaṅgo. Evaṃ sati eva sambojjhaṅgo satisambojjhaṅgo. Taṃ satisambojjhaṅgaṃ. Evaṃ tāva ekassa ādipadassa atthato lakkhaṇādīhi ca vinicchayo viññātabbo.

Dutiyaḍḍisu pana catusaccadhamme vicinātīti dhammavicayo. So pana vicayalakkhaṇo, obhāsanaraso, asammohapaccupaṭṭhāno. Vīrabhāvato vidhinā īrayitabbato ca vīriyaṃ. Taṃ paggahalakkhaṇaṃ, upatthambhanarasaṃ, anosīdanapaccupaṭṭhānaṃ. Pīṇayatīti pīti. Sā pharaṇalakkhaṇā, tuṭṭhilakkhaṇā vā, kāyacittānaṃ pīṇanarasā, tesameva odagyapaccupaṭṭhānā. Kāyacittadarathapassambhanato passaddhi. Sā upasamalakkhaṇā, kāyacittadarathanimmaddanarasā, āyacittānaṃ aparipphandanabhūtasītibhāvapaccupaṭṭhānā. Samādhānato samādhi. So avikkhepalakkhaṇo, avisāralakkhaṇo vā, cittacetāsikānaṃ sampiṇḍanaraso, cittaṭṭhitipaccupaṭṭhāno. Ajjupekkhanato upekkhā. Sā paṭisaṅkhānalakkhaṇā, samavāhitalakkhaṇā vā, ūnādhikatānivāraṇarasā, pakkhapātupacchedarasā vā, majjhatabhāvapaccupaṭṭhānā. Sesam vuttanayameva. Evaṃ sesapadānampi atthato lakkhaṇādīhi ca vinicchayo viññātabbo.

Kamatoti ettha ca “satiṅca khvāhaṃ, bhikkhave, sabbatthikaṃ vadāmi”ti vacanato sabbesaṃ sesabojjhaṅgānaṃ upakārakattā satisambojjhaṅgova paṭhamaṃ vutto. Tato paraṃ “so tathā sato viharanto taṃ dhammaṃ paññāya pavicinatī”tiādinā nayena sesabojjhaṅgānaṃ pubbāpariyavacane payojanaṃ sutteyeva vuttaṃ. Evamettha kamatopi vinicchayo viññātabbo.

Anūnādhikatoti kasmā pana bhagavatā satteva bojjhaṅgā vuttā anūnā anadhikāti. Līnuddhaccapaṭipakkhato sabbatthikato ca. Ettha hi tayo bojjhaṅgā līnassa paṭipakkhā. Yathāha - “yasmiṅca kho, bhikkhave, samaye līnaṃ cittaṃ hoti, kālo tasmīṃ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriyasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti. Tayo uddhaccassa paṭipakkhā. Yathāha - “yasmiṅca kho, bhikkhave, samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, kālo tasmīṃ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāyā”ti. Eko panettha sabbatthiko. Yathāha - “satiṅca khvāhaṃ, bhikkhave, sabbatthikaṃ vadāmi”ti. “Sabbatthaka”ntipi pāṭho, dvinnampi sabbattha icchitabbanti attho. Evaṃ līnuddhaccapaṭipakkhato sabbatthikato ca satteva bojjhaṅgā vuttā anūnā anadhikāti, evamettha anūnādhikatopi vinicchayo viññātabbo.

Evam tāva “satisambojjhaṅga”ntiādinā nayena vuttānaṃ sattannaṃ ādipadānaṃyeva atthavaṇṇanaṃ ṇatvā idāni bhāveti vivekanissitantiādisu evaṃ ṇātabbā. Bhāvetīti vaḍḍheti, attano cittasantāne punappunaṃ janeti abhinibbattetīti attho. Vivekanissitanti viveke nissitaṃ. Vivekoti vivittatā. Svāyaṃ tadaṅgaviveko vikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhi nissaraṇavivekoti pañcavidho. Tassa nānattaṃ “ariyadhamme avinīto”ti ettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayameva hi tattha vinayoti vutto. Evaṃ etasmiṃ pañcavidhe viveke.

Vivekanissitanti tadaṅgavivekanissitaṃ samucchedavivekanissitaṃ nissaraṇavivekanissitañca satisambojjhaṅgaṃ bhāvetīti ayamatto veditabbo. Tathā hi ayaṃ bojjhaṅgabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāveti. Pañcavidhavivekanissitanti eke, te hi na kevalaṃ balavavipassanāmaggaḥḥalakkhaṇesu eva bojjhaṅge uddharanti, vipassanāpādaḥḥakasiṇajjhānānāpānāsūbhābrahmavihārajjhānesupi uddharanti. Na ca paṭisiddhā aṭṭhakathācariyehi. Tasmā tesāṃ matena etesaṃ jhānānaṃ pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaṃ. Yathā ca “vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissita”nti vuttaṃ, evaṃ paṭippassaddhivivekanissitampi bhāvetīti vattaṃ vaṭṭati. Esa nayo virāganissitādisu. Vivekaṭṭhā eva hi virāgādayo.

Kevalaṇhettha vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha pariccāgavossaggoti vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. Pakkhandanavossaggoti vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ. Tadubhayampi imasmiṃ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ satisambojjhaṅgo yathāvuttana pakārena kilese pariccajati, nibbānañca pakkhandati. Vossaggapariṇāminti iminā pana sakalena vacanena vossaggattaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca paripaccantaṃ paripakkañcāti. Idaṃ vuttaṃ hoti “ayaṇhi bojjhaṅgabhāvanānuyutto bhikkhu yathā satisambojjhaṅgo kilesapariccāgavossaggattaṃ nibbānapakkhandanavossaggattañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṃ bhāvetī”ti. Esa nayo sesabojjhaṅgesu.

Idha pana nibbānaṃyeva sabbasaṅkhatehi vivittatā viveko, sabbesaṃ virāgabhāvato virāgo, nirodhabhāvato nirodhoti vuttaṃ. Maggo eva ca vossaggapariṇāmī, tasmā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti vivekaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vivekanissitaṃ. Tathā virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ. Tañca kho ariyamaggakkhaṇupattiyā kilesānaṃ samucchedato pariccāgabhāvena ca nibbānapakkhandanabhāvena ca pariṇataṃ paripakkanti ayameva attho daṭṭhabbo. Esa nayo sesabojjhaṅgesu.

Yaṇhissāti etesu bojjhaṅgesu yaṃkiñci assa. Sesaṃ vuttanayameva. Āsavuppattiyaṃ panettha imesaṃ uparimaggattayasampayuttānaṃ bojjhaṅgānaṃ abhāvitattā ye uppajjeyyūṃ kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavoti tayo āsavā, bhāvayato evaṃsa te āsavā na hontīti ayaṃ nayo veditabbo.

Ime vuccanti...pe... bhāvanā pahātabbāti ime tayo āsavā imāya maggattayasampayuttāya bojjhaṅgabhāvanāya pahātabbāti vuccantīti veditabbā.

28. Idāni imehi sattahākārehi pahīnāsavaṃ bhikkhuṃ thomento āsavappahāne cassa ānisaṃsaṃ dassento eteheva ca kāraṇehi āsavappahāne sattānaṃ ussukkaṃ janento yato kho, bhikkhave...pe... antamakāsi dukkhassāti āha. Tattha yato khoti

sāmivacane tokāro, yassa khoti vuttaṃ hoti. Porāṇā pana yasmiṃ kāleti vaṇṇayanti. Ye āsavā dassanā pahātabbāti ye āsavā dassanena pahātabbā, te dassaneneva pahīnā honti, na appahīnesuyeva pahīnasaññī hoti. Evaṃ sabbattha vitthāro.

Sabbāsavaṣaṃvarasaṃvutoti sabbhehi āsavapidhānehi pihito, sabbesaṃ vā āsavānaṃ pidhānehi pihito. Acchecchi taṇhanti sabbampi taṇhaṃ chindi, saṃchindi samucchindi. Vivattayi saṃyojananti dasavidhampi saṃyojanaṃ parivattayi nimmalamakāsi. Sammāti hetunā kāraṇena. Mānābhisamayāti mānassa dassanābhisamayā pahānābhisamayā ca. Arahattamaggo hi kiccavasena mānaṃ passati, ayamassa dassanābhisamayo. Tena diṭṭho pana so tāvadeva pahīyati diṭṭhavisena diṭṭhasattānaṃ jīvitaṃ viya. Ayamassa pahānābhisamayo.

Antamakāsi dukkhassāti evaṃ arahattamaggena sammā mānassa diṭṭhattā pahīnattā ca ye ime “kāyabandhanassa anto jīrati. Haritantaṃ vā”ti evaṃ vuttaantimamariyādanto ca, “antamidaṃ, bhikkhave, jīvikāna”nti evaṃ vuttalāmakanto ca, “sakkāyo eko anto”ti evaṃ vuttakoṭṭhāsanto ca, “esevanto dukkhassa sabbapaccayasaṅkhayā”ti evaṃ vuttakoṭṭanto cāti evaṃ cattāro antā, tesu sabbasseva vaṭṭadukkhassa antaṃ catutthakoṭṭisaṅkhātāṃ antimakoṭṭisaṅkhātāṃ antamakāsi paricchedaṃ parivaṭumaṃ akāsi. Antimasamussayamattāvasesaṃ dukkhaṃ akāsīti vuttaṃ hoti.

Attamanā te bhikkhūti sakamanā tuṭṭhamanā, pītisomanassehi vā sampayuttamanā hutvā. Bhagavato bhāsitaṃ abhinandunti idaṃ dukkhassa antakiriyaṃpariyosānaṃ bhagavato bhāsitaṃ sukathitaṃ sulapitaṃ, evametaṃ bhagavā evametaṃ sugatāti matthakena sampañicchantā abbhanumodiṃsūti.

Sesamettha yaṃ na vuttaṃ, taṃ pubbe vuttattā ca suviññeyyattā ca na vuttaṃ. Tasmā sabbāṃ vuttānusārena anupadaso paccavekkhitabbaṃ.

Bhāvanāpahātabbāāsavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sabbāsavasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dhammadāyādasuttavaṇṇanā

29. Evaṃ me sutanti dhammadāyādasuttaṃ. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko nikkhepo, tasmā taṃ dassetvā vassa apubbapadavaṇṇanaṃ karissāma. Katarāya ca panidaṃ aṭṭhuppattiyā nikkhittanti. Lābhasakkāre. Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji. Yathā taṃ cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramisañcayassa. Sabbadisāsu yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṃ viya sabbapāramiyo ekasmiṃ attabhāve vipākaṃ dassāmāti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayiṃsu. Tato tato annapānayanavattamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā - “kaṃ buddho, kaṃ bhagavā, kaṃ devadevo, narāsabho, purisaśīho”ti bhagavantaṃ pariyesanti. Sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuramāhaccatiṭṭhanti ceva anubandhanti ca. Andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbāṃ khandhake tesu tesu suttesu ca āgatanayeneva veditabbaṃ. Yathā ca bhagavato, evaṃ bhikkhusaṅghassāpi.

Vuttampi cetam - “tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, bhikkhusaṅghopi kho sakkato hoti...pe... parikkhārāna”nti. Tathā - “yāvatā kho, cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ, cunda, aññaṃ ekasaṅghampi samanupassāmi, evaṃ lābhaggayasaggapattam, yathariva, cunda, bhikkhusaṅgho”ti.

Svāyaṃ bhagavato ca bhikkhusaṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnam mahānadīnaṃ udakamiva appameyyo ahosi. Kamena bhikkhū paccayagarukā paccayabāhulikā ahesuṃ. Pacchābhattampi telamadhuphāṇitādīsu āhaṭesu gaṇḍimyeva paharivā “amhākaṃ ācariyassa detha, upajjhāyassa dethā”ti uccāsaddamahāsaddam karonti. Sā ca nesaṃ pavatti bhagavatopi pākaṭā ahosi. Tato bhagavā ananucchavikanti dhammasaṃvegaṃ uppādetvā cintesi -

“Paccayā akappiyāti na sakkā sikkhāpadaṃ paññāpetuṃ. Paccayapaṭibaddhā hi kulaputtānaṃ samaṇadhammavutti. Handāhaṃ dhammadāyādapaṭipadaṃ desemi. Sā sikkhākāmānaṃ kulaputtānaṃ sikkhāpadapaññatti viya bhavissati nagaradvāre ṭhapitasabbakāyikaādāso viya ca, yathā hi nagaradvāre ṭhapite sabbakāyike ādāse cattāro vaṇṇā attano chāyaṃ disvā vajjaṃ pahāya niddosā honti, evameva sikkhākāmā kulaputtā payogamaṇḍanena attānaṃ maṇḍetukāmā imaṃ sabbakāyikādāsūpamaṃ desanaṃ āvajjitvā āmisadāyādapaṭipadaṃ vajjetvā dhammadāyādapaṭipadaṃ pūrentā khippameva jātijarāmarāṇassa antaṃ karissanti”ti. Imissā aṭṭhuppattiyā idaṃ suttaṃ abhāsi.

Tattha dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisadāyādāti dhammassa me dāyādā, bhikkhave, bhavatha, mā āmisassa. Yo mayhaṃ dhammo, tassa paṭiggāhakā bhavatha, yañca kho mayhaṃ āmiṣaṃ, tassa mā paṭiggāhakā bhavathāti vuttaṃ hoti. Tattha dhammopi duvidho - nipariyāyadhammo, pariyāyadhammoti. Āmisampi duvidhaṃ - nipariyāyāmiṣaṃ, pariyāyāmisanti. Kathaṃ? Maggaphalanibbānabhedo hi navavidhopi lokuttaradhammo nipariyāyadhammo nibbattitadhammo, na yena kenaci pariyāyena kāraṇena vā lesena vā dhammo. Yaṃ panidaṃ vivaṭṭūpanissitaṃ kusalaṃ, seyyathidaṃ, idhekacco vivaṭṭaṃ patthento dānaṃ deti, sīlaṃ samādiyati, uposathakammaṃ karoti, gandhamālādīhi vatthupūjaṃ karoti, dhammaṃ suṇāti deseti jhānasamāpattiyo nibbatteti, evaṃ karonto anupubbena nipariyāyadhammaṃ amataṃ nibbānaṃ paṭilabhati, ayaṃ pariyāyadhammo. Tathā cīvarādayo cattāro paccayā nipariyāyāmiṣameva, na aññaṃ pariyāyena kāraṇena vā lesena vā āmiṣaṃ. Yaṃ panidaṃ vaṭṭagāmikusalaṃ, seyyathidaṃ, idhekacco vaṭṭaṃ patthento sampattibhavaṃ icchamāno dānaṃ deti...pe... samāpattiyo nibbatteti, evaṃ karonto anupubbena devamanussasampattiṃ paṭilabhati, idaṃ pariyāyāmiṣaṃ nāma.

Tattha nipariyāyadhammopi bhagavatoyeva santako. Bhagavatā hi kathitattā bhikkhū maggaphalanibbānāni adhigacchanti. Vuttampi cetam “so hi brāhmaṇa bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asaṅjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidō. Maggānugā ca pana etarahi sāvaka viharanti pacchā samannāgatā”ti ca - “so hāvuso, bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī tathāgato”ti ca. Pariyāyadhammopi bhagavatoyeva santako. Bhagavatā hi kathitattā evaṃ jānanti “vivaṭṭaṃ patthetvā dānaṃ dento...pe... samāpattiyo nibbattento anukkamena amataṃ nibbānaṃ paṭilabhati”ti. Nipariyāyāmisampi ca bhagavatoyeva santakaṃ.

Bhagavatā hi anuññātattāyeva bhikkhūhi jīvakavatthum ādiṃ katvā paṇītacīvaram laddham. Yathāha “anujānāmi, bhikkhave, gahapaticīvaram. Yo icchati, paṃsukūliko hotu, yo icchati, gahapaticīvaram sādiyatu. Itarītarenapāham, bhikkhave, santuṭṭhiṃyeva vaṇṇemī”ti.

Pubbe ca bhikkhū paṇītapinḍapātaṃ nālatthum. Sapadānapinḍiyālopabhojanā evāhesum. Tehi rājagahe viharantena bhagavatā - “anujānāmi, bhikkhave, saṅghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanam salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadika”nti evaṃ anuññātattāyeva paṇītabhojanaṃ laddham. Tathā senāsanam. Pubbe hi akatapabbhārarukkhamūlādisenāsanāyeva bhikkhū ahesum. Te “anujānāmi, bhikkhave, pañca leṇānī”ti evaṃ bhagavatā anuññātattāyeva vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhāti imāni senāsanāni labhiṃsu. Pubbe ca muttahaṇṇakeneva bhesajjam akaṃsu. Te bhagavatāyeva - “anujānāmi, bhikkhave, pañca bhesajjāni, seyyathidaṃ, sappi, navaṇṇam, telam, madhu, phāṇita”nti evamādinā nayena anuññātattā nānābhesajjāni labhiṃsu.

Pariyāyāmisampi bhagavatoyeva santakaṃ. Bhagavatā hi kathitattā yeva jānanti - “sampattibhavaṃ patthento dānaṃ datvā sīlam...pe... samāpattiyo nibbattetvā anukkamena pariyāyāmisam dibbasampattiṃ manussasampattiṃ paṭilabhatī”ti. Tadeva, yasmā nippariyāyadhammopi pariyāyadhammopi nippariyāyāmisampi pariyāyāmisampi bhagavatoyeva santakaṃ, tasmā tattha attano sāmibhāvaṃ dassento āha - “dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha mā āmisadāyādā”ti.

Yo mayham santako duvidhopi dhammo, tassa dāyādā bhavatha. Yañca kho etaṃ mayhameva santakaṃ āmisam, tassa dāyādā mā bhavatha. Dhammakotṭhāsasseva sāmīno bhavatha, mā āmisakotṭhāsassa. Yo hi jinasāsane pabbajitvā paccayaparamo viharati catūsu taṇhuppādesu sandissamāno nikkhattadhuro dhammānudhammappaṭipattiyaṃ, ayaṃ āmisadāyādo nāma. Tādisā mā bhavatha. Yo pana anuññātapaccayesu appicchatādīni nissāya paṭisaṅkhā sevamāno paṭipattiparamo viharati catūsu ariyavaṃsesu sandissamāno, ayaṃ dhammadāyādo nāma. Tādisā bhavathāti vuttaṃ hoti.

Idāni yesaṃ tattha etadahosi, bhavissati vā anāgatamaddhānaṃ “kiṃ nu kho bhagavā sāvakaṇaṃ alābhatthiko evamāhā”ti, tesaṃ atipaṇītalābhatthiko ahaṃ evaṃ vadāmīti dassetumāha atthi me tumhesu...pe... no āmisadāyādāti.

Tassāyamattho - atthi me tumhesu anukampā anuddayā hitesitā, kena nu kho kāraṇena kena upāyena sāvakaṃ dhammadāyādā assu dhammakotṭhāsasāmīno, no āmisadāyādāti. Ayaṃ pana adhippāyo, passati kira bhagavā āmisagarukānaṃ āmise upakkhalitānaṃ atītakāle tāva kapilassa bhikkhuno, “saṅghāṭipi ādittā hotī”tiādinā nayena āgatapāpabhikkhubhikkhunīsikkhamānādīnañca anekasatānaṃ apāyaparipūraṇattaṃ attano sāsane pabbajitānañca devadattādīnaṃ. Dhammagarukānaṃ pana sārīputtamoggallānamahākassapādīnaṃ abhiññāpaṭisambhidādiguṇappaṭilābham. Tasmā tesaṃ apāyā parimuttiṃ sabbaguṇasampattiñca icchanto āha - “atthi me tumhesu anukampā kinti me sāvakaṃ dhammadāyādā bhaveyyum, no āmisadāyādā”ti. Paccayagaruko ca catuparisantare kūṭakahāpaṇo viya nibbutaṅgāro viya ca nittejo nippabho hoti. Tato vivattitacitto dhammagaruko tejavā sīhova abhibhuyyacārī, tasmāpi evamāha - “atthi me...pe... no āmisadāyādā”ti.

Evam “dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavatha, mā āmisadāyādā”ti idaṃ anukampāya paṇītataṃ lābhaṃ icchantena vuttaṃ, no alābhatthikenāti sāveta idāni imassa ovādassa akaraṇe ādīnavaṃ dassento āha “tumhe ca me, bhikkhave...pe... no dhammadāyādā”ti. Tattha tumhepi tena ādiyā bhaveyyāthāti tumhepi tena āmisadāyādabhāvena no dhammadāyādabhāvena ādiyā bhaveyyātha. Apadisitabbā viṣuṃ kātābba vavatthapetabbā, viññūhi gārayhā bhaveyyāthāti vuttaṃ hoti. Kinti? Āmisadāyādā satthusāvaka viharanti, no dhammadāyādāti.

Ahampi tena ādiyo bhaveyyanti ahampi tena tumhākaṃ āmisadāyādabhāvena no dhammadāyādabhāvena gārayho bhaveyyaṃ. Kinti? Āmisa...pe... dāyādāti. Idaṃ bhagavā tesam atīva mudukaraṇatthamāha. Ayañhi ettha adhippāyo - sace, bhikkhave, tumhe āmisalolā carissatha, tattha viññū maṃ garahissanti “kathañhi nāma sabbaññū samāno attano sāvake dhammadāyāde no āmisadāyāde kātuṃ na sakkotī”ti. Seyyathāpi nāma anākaṃ sampanne bhikkhū disvā ācariyupajjhāye garahanti “kassime saddhivihārikā, kassantevāsikā”ti; seyyathā vā pana kulakumārake vā kulakumārikāyo vā dussīle pāpadhamme disvā mātāpitāro garahanti “kassime puttā, kassa dhītaro”ti; evameva maṃ viññū garahissanti “kathañhi nāma sabbaññū samāno attano sāvake dhammadāyāde no āmisadāyāde kātuṃ na sakkotī”ti.

Evam imassa ovādassa akaraṇe ādīnavaṃ dassetvā karaṇe ānisaṃsaṃ dassento tumhe ca metiādimāha. Tattha ahampi tena na ādiyo bhaveyyanti seyyathāpi nāma vattaparipūrake daharabhikkhū uddesaparipucchāsampanne vassasatikatthere viya ākaṃ sampanne disvā, kassa saddhivihārikā, kassantevāsikāti, asukassāti, “patirūpaṃ therassa, paṭibalo vata ovadituṃ anusāsitu”nti ācariyupajjhāyā na ādiyā na gārayhā bhavanti, evameva ahampi tena tumhākaṃ dhammadāyādabhāvena no āmisadāyādabhāvena kassa sāvaka nālakaṃ paṭipadaṃ tuvaṭṭakapaṭipadaṃ candūpamaṃ paṭipadaṃ rathavinītaṃ paṭipadaṃ mahāgosiṅgasālapaṭipadaṃ mahāsuññatapaṭipadaṃ paṭipannā catupaccayasantosabhāvanārāmaariyavaṃsesu sakkebhūta paccayagedhato vivattamānasā abbhā muttacandasamā viharantīti; “samaṇassa gotamassā”ti vutte “sabbaññū vata bhagavā, asakkehi vata sāvake āmisadāyādapaṭipadaṃ chaḍḍāpetvā dhammadāyādapaṭipattipūrake kātu”nti viññūnaṃ na ādiyo na gārayho bhaveyyanti. Evamimasmiṃ pade adhippāyaṃ ṇatvā sesaṃ kaṇhapakkhe vuttanayapaccanīkena veditabbaṃ. Evam imassa ovādassa karaṇe ānisaṃsaṃ dassetvā idāni taṃ ovādaṃ niyyātentō āha - “tasmā tiha me, bhikkhave...pe... no āmisadāyādā”ti.

30. Evamimaṃ ovādaṃ niyyātetvā idāni tassā dhammadāyādapaṭipattiyā paripūrakāriṃ thometuṃ idhāhaṃ, bhikkhavetiādimāha. Bhagavato hi thomaṇaṃ sutvāpi hontiyeva tadatthāya paṭipajjitāro.

Tattha idhāti nipātapadametaṃ. Bhuttāvīti bhuttavā, katabhattakiccoti vuttaṃ hoti. Pavāritoti yāvadatthapavāraṇāya pavārito, yāvadatthaṃ bhuñjitvā paṭikkhattabhojano tittovāti vuttaṃ hoti. Catubbidhā hi pavāraṇā vassaṃvuṭṭhapavāraṇā paccayapavāraṇā anārittapavāraṇā yāvadatthapavāraṇāti. Tattha, “anujānāmi bhikkhave, vassaṃvuṭṭhānaṃ bhikkhūnaṃ tīhi ṭhānehi pavāretu”nti ayaṃ vassaṃvuṭṭhapavāraṇā. “Icchāmaṃ, bhante, saṅghaṃ catumāsāṃ bhesajjena pavāretu”nti ca “aññatra punapavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāyā”ti ca ayaṃ paccayapavāraṇā. “Pavārito nāma asanaṃ paññāyati, bhojanaṃ paññāyati, hatthapāse ṭhito abhiharati, paṭikkhepo paññāyati, eso pavārito nāmā”ti ayaṃ

anatirittapavāraṇā. “Paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresī”ti ayam yāvadatthapavāraṇā. Ayamidha adhippetā. Tena vuttaṃ “pavāritoti yāvadatthapavāraṇāya pavārito”ti.

Paripuṇṇoti bhojanena paripuṇṇo. Pariyosototi pariyositaḥojano, uttarapadalopo daṭṭhabbo. Yāvatakaṃ bhuñjitabbaṃ, tāvatakaṃ bhuttaṃ hoti, avasitā me bhojanakiriyāti attho. Suhitoti dhāto, jighacchādukkhābhāvena vā sukhitoti vuttaṃ hoti. Yāvadatthoti yāvatako me bhojanena attho, so sabbo pattoti. Ettha ca purimānaṃ tiṇṇaṃ pacchimāni sādhaḁāni. Yo hi pariyosito, so bhuttāvi hoti. Yo ca suhito, so yāvadatthapavāraṇāya pavārito. Yo yāvadattho, so paripuṇṇoti. Purimāni vā pacchimānaṃ. Yasmā hi bhuttāvi, tasmā pariyosito. Yasmā pavārito, tasmā suhito. Yasmā paripuṇṇo, tasmā yāvadatthoti. Sabbañcetaṃ parikappetvā vuttanti veditabbaṃ.

Siyāti ekaṃse ca vikappane ca. “Pathavīdhātu siyā ajjhakkā, siyā bāhirā”ti ekaṃse. “Siyā aññatarassa bhikkhuno āpatti vītikkaṃ”ti vikappane. Idha ubhayampi vaṭṭati. Atirekova atirekadhammo. Tathā chaḁḁanīya dhammo. Adhiko ca chaḁḁetabbo ca, na aññaṃ kiñci kātabboti attho. Athāti tamhi kāle. Jighacchādukkhābhāvena vā sukhitoti vuttaṃ hoti. Yāvadatthoti yāvatako me bhojanena attho, so sabbo pattoti. Ettha ca purimānaṃ tiṇṇaṃ pacchimāni sādhaḁāni. Yo hi pariyosito, so bhuttāvi hoti. Yo ca suhito, so yāvadatthapavāraṇāya pavārito. Yo yāvadattho, so paripuṇṇoti. Purimāni vā pacchimānaṃ. Yasmā hi bhuttāvi, tasmā pariyosito. Yasmā pavārito, tasmā suhito. Yasmā paripuṇṇo, tasmā yāvadatthoti. Sabbañcetaṃ parikappetvā vuttanti veditabbaṃ.

Appahariteti apparuḁhaharite, yasmim ṭhāne piṇḁapātajjhottharaṇena vinassanadhammāni tiṇṇāni natthi, tasminti attho. Tena nittiṇaṇca mahātiṇagahanaṃ ca, yattha sakaṭenapi chaḁḁite piṇḁapāte tiṇṇāni na vinassanti, taṇca ṭhānaṃ pariggahitaṃ hoti. Bhūtagāmasikkhāpadassa hi avikopanatthametam vuttaṃ.

Appāṇaketi nippāṇake piṇḁapātajjhottharaṇena maritabbapāṇakarahite vā mahāudakakkhandhe. Parittodake eva hi bhattapakkehena āḁulite sukhumapāṇakā maranti, na mahātaḁākādisūti. Pāṇakānurakkhaṇatthañhi etaṃ vuttaṃ. Opilāpessāmīti nimujjāpessāmi.

Tatrekassāti tesu dvīsu ekassa. Yo imaṃ dhammadesanaṃ suṭṭhu sutavā punappunaṃ āvajjeti ca, taṃ sandhāyāha vuttaṃ kho panetanti. Ayam vutta-saddo kesohāraṇepi dissati “kāpaṭiko māṇavo daharo vuttasiro”tiādīsu. Ropitepi “yathā sārādikaṃ bījaṃ, khetto vuttaṃ virūhati”tiādīsu. Kathitepi “vuttamidaṃ bhagavatā, vuttamidaṃ arahatā”tiādīsu. Idha pana kathite daṭṭhabbo. Kathitaṃ kho panetanti ayañhissa attho. Āmisaññataranti catunnaṃ paccayāmisānaṃ aññataraṃ, ekanti attho. Yadidanti nipāto, sabbaliṅgavibhattivacanesu tādisova tattha tattha atthato pariṇāmetabbo. Idha panāssa yo esoti attho. Yo eso piṇḁapāto nāma. Idaṃ āmisaññataranti vuttaṃ hoti. Yaṃnūnāhanti sādhu vatāhaṃ. Evanti yathā idāni imaṃ khaṇaṃ vītināmemi, evameva rattindivaṃ. Vītināmeyyanti khepeyyaṃ ativattāpeyyaṃ.

So taṃ piṇḁapātanti so taṃ sadevakena lokena sirasā sampaṭicchitabbarūpaṃ sugatātirittampi piṇḁapātaṃ abhuñjitvā dhammadāyādabhāvaṃ ākaṇkhamāno ādittasīsupamaṃ paccavekkhitvā teneva jighacchādukkhābhāvena evaṃ taṃ rattindivaṃ vītināmeyya.

Atha dutiyassāti imasmim̐ pana vāre esa saṅkhepo, sace so bhikkhu, yaṃnūnāhaṃ...pe... vītināmeyyanti cintento evampi cinteyya, pabbajitena kho vālamigākule araṇṇe bhesajjaṃ viya pañcakāmaguṇavālākule gāme piṇḍapātopi dukkhaṃ pariyesitum̐. Ayaṃ pana piṇḍapāto iti pariyesanādīnavavimutto ca sugatātiritto cāti ubhato sujātakhattiyakumāro viya hoti, yehi ca pañcahi kāraṇehi piṇḍapāto na paribhuñjitabbo hoti. Seyyathidaṃ, puggalaṃ garahitvā na paribhuñjitabbo hoti “alajjipuggalassa santako”ti. Aparisuddhauppatitāya na paribhuñjitabbo hoti “bhikkhuniparipācanaasantasambhāvanuppanno”ti. Sāmikānukampāya na paribhuñjitabbo hoti “piṇḍapātasāmiko bhikkhu jighacchito”ti. So dhāto tasseeva antevāsikādīsu anukampāya na paribhuñjitabbo hoti “antevāsikā aṇṇe vā tappaṭibaddhā jighacchitā”ti, tepi dhātā suhitā, apica kho assaddhatāya na paribhuñjitabbo hoti “piṇḍapātasāmiko bhikkhu assaddho”ti. Tehi ca kāraṇehi ayaṃ vimutto. Bhagavā hi lajjīnaṃ aggo, parisuddhupattiko piṇḍapāto, bhagavā ca dhāto suhito, paccāsīsakopi aṇṇo puggalo natthi, ye loke saddhā, bhagavā tesam̐ aggoti evaṃ cintetvā ca so taṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā...pe... vītināmeyya. Ettāvataṃ yopi abhuñjitvā samaṇadhammaṃ karoti, sopi bhuñjitabbakameva piṇḍapātaṃ na bhutto hoti. Yopi bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karoti, sopi bhuñjitabbakameva bhutto hoti. Natthi piṇḍapāte viseso. Puggale pana atthi viseso. Tasmā taṃ dassento kiñcāpi sotiādimāha.

Tattha kiñcāpīti anujānanappasaṃsanatthe nipāto. Kiṃ anujānāti? Tassa bhikkhuno taṃ anavajjaparibhogaṃ. Kiṃ pasaṃsati? Bhutvā samaṇadhammakaraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti yadipi so bhikkhu evaṃ bhuñjitabbameva bhuñjitvā kātabbameva kareyya. Atha kho asueva me purimo bhikkhūti yo purimo bhikkhu tampi piṇḍapātaṃ paṭikkhipitvā samaṇadhammaṃ karoti, soyeva mama dvīsu sūresu sūrataro viya dvīsu paṇḍitesu paṇḍitataro viya ca pujjataro ca pāsaṃsataro ca, dutiyabhikkhuto atirekena pūjanīyo ca pasaṃsanīyo cāti vuttaṃ hoti.

Idāni tamatthaṃ kāraṇena sādheṇto taṃ kissa hetūtiādimāha. Tassattho, tattha siyā tumhākaṃ, kasmā so bhikkhu bhagavato pujjataro ca pāsaṃsataro cāti? Tañhi tassāti yasmā taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipanaṃ tassa bhikkhuno dīgharattaṃ appicchatāya...pe... vīriyārambhāya saṃvattissati. Kathaṃ? Tassa hi sace aparena samayena paccayesu atricchatā vā pāpicchatā vā mahicchatā vā uppajjissati. Tato naṃ iminā piṇḍapātaṃ paṭikkhepaṅkusena nivāressati “are tvaṃ sugatātirittampi piṇḍapātaṃ paṭikkhipitvā idisaṃ icchaṃ uppādesī”ti evaṃ paccavekkhamāno. Esa nayo asantuṭṭhiyā asaṃlekhasa cuppannassa nivāraṇe. Evaṃ tāvassa appicchatāya santuṭṭhiyā saṃlekhaṃ saṃvattissati.

Subharatāyāti ettha ayaṃ saṃvaṇṇanā - idhekacco attanopi upaṭṭhākānampi dubbhāro hoti dupposo. Ekacco attanopi upaṭṭhākānampi subhāro hoti suposo. Kathaṃ? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni pariyesati, aṇṇassa ghare laddhaṃ aṇṇassa ghare chaḍḍento sabbaṃ gāmaṃ vicarivā rittapattova vihāraṃ pavisitvā nipajjati, ayaṃ attano dubbhāro. Yo pana sālīmaṃsodanādīnaṃ patte pūretvā dinnepi dummukhabhāvaṃ anattamanabhāvameva ca dasseti, tesam̐ vā sammukhāva taṃ piṇḍapātaṃ “kiṃ tumhehi dinna”nti apasādentō sāmaṇeragahaṭṭhādīnampi deti, ayaṃ upaṭṭhākānaṃ dubbhāro. Etaṃ disvā manussā dūrato parivajjanti dubbhāro bhikkhu na sakkā positunti. Yo pana yaṃkiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjitvā vihāraṃ gantvā attano kammaṃ karoti, ayaṃ attano subhāro. Yo ca paresampi appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā dānaṃ ahīletvā

attamano vipprasannamukho hutvā tesam sammukhāva paribhuñjitvā yāti, ayaṃ upaṭṭhākānaṃ subhara. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti - “amhākaṃ bhadanto subhara thokenapi tussati, mayameva naṃ posissāmā”ti paṭiññaṃ katvā posenti.

Tattha sace aparena samayena assa attano vā upaṭṭhākānaṃ vā dubbharatānayaena cittaṃ uppajjissati. Tato naṃ iminā piṇḍapātaṃ paṭikkhipitvā idisaṃ cittaṃ uppādesī”ti evaṃ paccavekkhamāno, evamassa subharatāya saṃvattissati. Sace panassa kosajjaṃ uppajjissati, tampi etenevaṃkusena nivāressati - “are tvam nāma tadā sugatātirittampi piṇḍapātaṃ paṭikkhipitvā tathā jighacchādubbalyaparetopi samaṇadhammaṃ katvā ajja kosajjamanuyuñjasī”ti evaṃ paccavekkhamāno, evamassa vīriyārambhāya saṃvattissati. Evamassa idaṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipanaṃ dīgharattaṃ appicchatāya...pe... vīriyārambhāya saṃvattissati. Evamassime pañca guṇā paripūrā dasa kathāvatthūni paripūressanti.

Kathaṃ? Atra hi pāliyaṃyeva appicchatāsantuṭṭhitāvīriyārambhavasena tīṇi āgatāni, sesāni sallekhena saṅgahitāni. Idañhi sabbakathāvatthūnaṃ nānameva, yadidaṃ sallekho. Yathāha - “yā ca kho ayaṃ, ānanda, kathā abhisallekhikā cetovinīvaraṇasappāyā ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattati. Seyyathidaṃ, appicchakathā”ti vitthāro. Evaṃ ime pañca guṇā paripūrā dasa kathāvatthūni paripūressanti. Dasa kathāvatthūni paripūrāni tisso sikkhā paripūressanti.

Kathaṃ? Etesu hi appicchakathā santosakathā asaṃsaggakathā sīlakathāti imā catasso kathā adhisīlasikkhāsaṅgahitāyeva. Pavivekakathā vīriyārambhakathā samādhikathāti imā tisso adhicitasikkhāsaṅgahitā. Paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathāti imā tisso adhipaññāsikkhāsaṅgahitāti. Evaṃ dasa kathāvatthūni paripūrāni tisso sikkhā paripūressanti. Tisso sikkhā paripūrā pañca asekkhadhammakhandhe paripūressanti.

Kathaṃ? Paripūrā hi adhisīlasikkhā asekkho sīlakkhandhoyeva hoti, adhicitasikkhā asekkho samādhikkhandho, adhipaññāsikkhā asekkhā paññā-vimutti-vimuttiñāṇadassanakhandhā evāti evaṃ tisso sikkhā paripūrā pañca asekkhadhammakhandhe paripūressanti. Pañca dhammakhandhā paripūrā amataṃ nibbānaṃ paripūressanti. Seyyathāpi uparipabbate pāvussako mahāmegho abhivutṭho pabbatakandarasarasākhā paripūreti. Tā paripūrā kusobbhe, kusobbhā mahāsobbhe, mahāsobbhā kunnadiyo, kunnadiyo mahānadiyo, mahānadiyo mahāsamuddasāgaraṃ paripūrenti; evameva tassa bhikkhuno ime pañca guṇā paripūrā dasa kathāvatthūni ādiṃ katvā yāva amataṃ nibbānaṃ paripūressanti. Evamayaṃ bhikkhu dhammadāyādapaṭipadaṃ paṭipanno paramadhammadāyādaṃ labhatīti etamatthaṃ sampassamāno bhagavā “taṃ kissa hetu tañhi tassa, bhikkhave, bhikkhuno”tiādimāha.

Evaṃ tassa bhikkhuno pujjatarapāsaṃsatarabhāvaṃ kāraṇena sādhetvā idāni te bhikkhū tathattāya sanniyojento tasmā tiha me bhikkhavetiādimāha. Kiṃ vuttaṃ hoti, yasmā yo taṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ kareyya, so imehi pañcahi mūlaguṇehi paribāhira. Yo pana abhuñjitvā kareyya, so imesaṃ bhāgī hoti - “tasmā tiha me, bhikkhave...pe... no āmisadāyādā”ti.

Idamavoca bhagavāti idaṃ nidānapariyosānato pabhuti yāva no āmisadāyādāti

suttappadesaṃ bhagavā avoca. Idaṃ vatvāna sugatoti idaṃca suttappadesaṃ vatvāna sobhanāya paṭipadāya gatattā sugatoti saṅkhaṃ pattoyeva bhagavā. Uṭṭhāyāsanā vihāraṃ pāvisi paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāraṃ attano mahāgandhakuṭiṃ pāvisi asambhinnāya eva parisāya. Kasmā dhammathomanatthaṃ.

Buddhā kira apariniṭṭhitāya desanāya vihāraṃ pavisantā dvīhi kāraṇehi pavisanti puggalathomanatthaṃ vā dhammathomanatthaṃ vā. Puggalathomanatthaṃ pavisanto evaṃ cintesi - “imaṃ mayā saṃkhittena uddesaṃ uddiṭṭhaṃ, vitthārena avibhattaṃ, dhammapaṭiggāhakā bhikkhū uggahetvā ānandaṃ vā kaccānaṃ vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṃ ñāṇena saṃsandetvā kathessanti, tato dhammapaṭiggāhakā puna maṃ pucchissanti, tesā ahaṃ sukathitaṃ, bhikkhave, ānandena sukathitaṃ kaccānena, maṃ cepi tumhe etamatthaṃ puccheyyātha, ahampi naṃ evameva byākareyyanti evaṃ te puggale thomessāmi, tato tesu gāravaṃ janetvā bhikkhū upasaṅkamissanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca niyojessanti, te tehi niyojitā tisso sikkhā paripūrentā dukkhassantaṃ karissantī”ti.

Dhammathomanatthaṃ pavisanto evaṃ cintesi, yathā idheva cintesi - “mayi vihāraṃ pavitṭhe tameva āmisadāyādaṃ garahanto dhammadāyādaṃca thomento imissaṃyeva parisati nisinno sārīputto dhammaṃ desessati, evaṃ dvinnampi amhākaṃ ekajjhāsayāya matiyā desitā ayaṃ desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisā. Caturōghanittharaṇaṭṭhena titthe ṭhapitā nāvā viya maggagamaṇaṭṭhena catuyuttaājāññaratho viya ca bhavissati. Yathā ca ‘evaṃ karontassa ayaṃ daṇḍo’ti parisati āṇaṃ ṭhapetvā uṭṭhāyāsanā pāsādaṃ āruḷhe rājini tattheva nisinno senāpati taṃ raññaṃ ṭhapitaṃ āṇaṃ pavatteti; evampi mayā ṭhapitaṃ desanaṃ imissaṃyeva parisati nisinno sārīputto thometvā desessati, evaṃ dvinnampi amhākaṃ matiyā desitā ayaṃ desanā balavatarā majjhanhikasūriyo viya pajjalissati”ti. Evamidha dhammathomanatthaṃ uṭṭhāyāsanā vihāraṃ pāvisi.

Idisesu ca ṭhānesu bhagavā nisinnāsaneyeva antarahito cittagatiyā vihāraṃ pavisatīti veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā gaccheyya, sabbā parisā bhagavantaṃ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāraṃ bhinnā puna dussannipātā bhavēyyāti bhagavā cittagatiyā eva pāvisi.

31. Evaṃ pavitṭhe pana bhagavati bhagavato adhippāyānurūpaṃ taṃ dhammaṃ thometukāmo tatra kho āyasmā sārīputto...pe...etadavoca. Tattha āyasmāti piyavacanametāṃ. Sārīputtoti tassa therassa nāmaṃ, taṃca kho mātito, na pitito. Rūpasāriyā hi brāhmaṇiyā so putto, tasmā sārīputtoti vuccati. Acirapakkantassāti pakkantassa sato nacirena. Āvuso, bhikkhaveti ettha pana buddhā bhagavanto sāvake ālapantā bhikkhaveti ālapanti. Sāvakā pana buddhehi sadisā mā homāti āvusoti paṭhamaṃ vatvā pacchā bhikkhaveti bhaṇanti. Buddhehi ca ālapito bhikkhusaṅgho bhadanteti paṭivacanaṃ deti, sāvakehi āvusoti.

Kittāvatā nu kho, āvusoti ettha kittāvatāti paricchedavacanaṃ, kittakenāti vuttaṃ hoti. Nukāro pucchāyaṃ. Khokāro nipātamattaṃ. Satthu pavivittassa viharatoti, tīhi vivekehi kāyacittaupadhivivekehi satthuno viharantassa. Vivekaṃ nānusikkhantīti tiṇṇaṃ vivekānaṃ aññatarampi nānusikkhanti, āmisadāyādāva hontīti imamatthaṃ āyasmā sārīputto bhikkhū pucchi. Esa nayo sukkapakkhepi.

Evaṃ vutte tamatthaṃ sotukāmā bhikkhū dūratopi khotiādīmāhaṃsu. Tattha dūratopīti tirotaṭṭhatopi tirojanapadatopi anekayojanagaṇanatopīti vuttaṃ hoti.

Santiketi samīpe. Aññātunti jānitum bujjhitum. Āyasmantaṃyeva sārīputtaṃ paṭibhātūti āyasmato yeva sārīputtassa bhāgo hotu, āyasmā pana sārīputto attano bhāgaṃ katvā vibhajātūti vuttaṃ hoti. Āyasmato hi bhāgo yadidaṃ atthakkhānaṃ, amhākaṃ pana savanaṃ bhāgoti ayamettha adhippāyo, evaṃ saddalakkhaṇena sameti. Keci pana bhaṇanti “paṭibhātūti dissatū”ti. Apare “upaṭṭhātū”ti. Dhāressantīti uggaḥessanti pariyāpuṇissanti. Tato nesaṃ kathetukāmo thero tena hītiādimāha. Tattha tenāti kāraṇavacanaṃ. Hikāro nipāto. Yasmā sotukāmāttha, yasmā ca mayhaṃ bhāraṃ āropayittha, tasmā suṇāthāti vuttaṃ hoti. Tepi bhikkhū therassa vacanaṃ sampaṭicchimsu, tenāha “evamāvusoti...pe...paccassosu”nti.

Atha nesaṃ, āmisadāyādaṃ garahantena bhagavatā “tumhepi tena ādiyā bhaveyyāthā”ti ekenevākārena vuttamatthaṃ tīhi ākārehi dassento āyasmā sārīputto etadavoca - “idhāvuso, satthu pavivittassa viharato...pe... ettāvatā kho, āvuso, satthu pavivittassa viharato sāvakaṃ vivekaṃ nānusikkhantī”ti.

Ettāvatā yañca bhagavā āmisadāyādapaṭipadaṃ garahanto “tumhepi tena ādiyā bhaveyyāthā”ti āha, yañca attanā puccham pucchi “kittāvatā nu kho...pe... nānusikkhantī”ti, tassa vitthārato attho suvibhatto hoti. So ca kho bhagavato ādiyabhāvaṃ anāmasitvāva. Bhagavatoyeva hi yuttaṃ sāvake anuggaṇhantassa “ahampi tena ādiyo bhavissāmī”ti vattum, na sāvakaṇaṃ. Esa nayo sukkapakkhepi, ayaṃ tāvettha anusandhikkamayojanā.

Ayaṃ panatthavaṇṇanā idhāti imasmiṃ sāsane, satthu pavivittassāti satthuno tīhi vivekehi accantapavivittassa. Vivekaṃ nānusikkhantīti kāyavivekaṃ nānusikkhanti, na paripūrentīti vuttaṃ hoti. Yadi pana tividhaṃ vivekaṃ sandhāya vadeyya, pucchāya aviseso siyā. Byākaraṇapakko hi ayaṃ. Tasmā iminā padena kāyavivekaṃ, “yesañca dhammāna”ntiādinā cittavivekaṃ, “bāhulikā”tiādinā upadhivivekañca dassetīti evamettha saṅkhepato attho veditabbo.

Yesañca dhammānanti lobhādayo sandhāyāha, ye parato “tatrāvuso lobho ca pāpako”tiādinā nayena vakkhati. Nappajahantīti na pariccajanti, cittavivekaṃ na paripūrentīti vuttaṃ hoti. Bāhulikāti cīvarādibāhullāya paṭipannā. Sāsanaṃ sithilaṃ gaṇhantīti sāthalikā. Okkamane pubbaṅgamāti ettha okkamanaṃ vuccanti avagamanaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tena pañcanīvaraṇapubbaṅgamāti vuttaṃ hoti. Paviveketi upadhiviveke nibbāne. Nikkhittadhurāti oropitadhurā, tadadhigamāya ārambhampi akurumānāti, ettāvatā upadhivivekaṃ na paripūrentīti vuttaṃ hoti.

Ettāvatā aniyameneva vatvā idāni desanaṃ niyamento “tatrāvuso”tiādimāha. Kasmā? Sāvakaṃ “tīhi ṭhānehī”ti evaṇhi aniyametvāva vuccamāne “kampi maññe bhaṇati, na amhe”ti udāsināpi honti. “Therā navā majjhimā”ti evaṃ pana niyametvā vuccamāne amhe bhaṇatīti ādaraṃ karonti. Yathā raññā “amaccehi nagaravīthiyo sodhetabbā”ti vuttepi “kena nu kho sodhetabbā”ti maññamānā na sodhenti, attano gharadvāraṃ sodhetabbanti pana bheriyā nikkhantāya sabbe muhuttana sodhenti ca alaṅkaronti ca, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

Tattha tatrāti tesu sāvakesu. Therāti dasavasse upādāya vuccanti. Tīhi ṭhānehīti tīhi kāraṇehi. Ayaṇhi ṭhānasaddo issariyaṭṭhitikhaṇakāraṇesu dissati. “Kiṃ panāyasmā devānamindo kammaṃ katvā imaṃ ṭhānaṃ patto”tiādisu hi issariye dissati. “Ṭhānakusalo hoti akkhaṇavedhī”tiādisu ṭhitiyaṃ. “Ṭhānasovetaṃ tathāgataṃ

paṭibhātī”tiādīsu khaṇe. “Thānañca thānato aṭṭhānañca aṭṭhānato”tiādīsu kāraṇe. Idha pana kāraṇeyeva. Kāraṇaṇhi yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati tadāyattavuttibhāvena, tasmā thānanti vuccati.

Iminā paṭhamena thānena therā bhikkhū gārayhāti ettha gārayhāti garahitabbā. Therā nāma samānā araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni na upenti, gāmantasenāsanam na muñcanti, saṅgaṇikārāmatam vaḍḍhentā viharanti, kāyavivekampi na paripūrenti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evaṃ ninditabbā honti, imaṃ nindam āvuso labhantīti dasseti. Dutiyena thānenāti etthāpi ime nāma āvuso therāpi samānā yesam dhammānam satthā pahānamāha, te lobhādidhamme na jahanti, accharāsaṅghātamattampi ekamantam nisīditvā cittekaggatam na labhanti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evaṃ ninditabbā honti, imaṃ nindam āvuso labhantīti dasseti evaṃ yojanā kātābbā. Tatiyena thānenāti etthāpi ime nāmāvuso, therāpi samānā itarītarena na yāpenti, cīvarapattasenāsanapūtikāyamaṇḍanānuyogamanuyuttā viharanti upadhivivekam apūrayamānā, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti evaṃ ninditabbā honti, imaṃ nindam, āvuso, labhantīti dasseti evaṃ yojanā veditabbā. Esa nayo majjhimanavavāresu.

Ayam pana viseso. Majjhimāti pañcavasse upādāya yāva nava vassā vuccanti. Navāti ūnapañcavassā vuccanti. Yathā ca tattha navamajjhimakāle kīdisā ahesunti vuttam, evamidha navakāle kīdisā ahesum, therakāle kīdisā bhavissanti, majjhimatherakāle kīdisā bhavissantīti vatvā yojetabbam.

32. Imasmiñca kaṇhapakkhe vuttapaccanīkanayena sukkapakkhe attho veditabbo. Ayam panettha saṅkhhepo. Ime vata therāpi samānā yojanaparamparāya araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni sevanti, gāmantasenāsanam upagantum yuttakālepi na upagacchanti, evaṃ jiṇṇasaṇṇāpi āradhaviṇṇāya paccayadāyakānam pasādam janenti, navamajjhimakāle kīdisā ahesunti iminā paṭhamena thānena therā pāsamsā bhavanti, pasamsam labhanti. Lobhādayo pahāya cittavivekam pūrenti, ayampi mahāthero saddhivihārikaantevāsikaparivārito hutvā nisīditum yuttakālepi īdisepi vaye vattamāne bhattakiccam katvā pavitttho sāyam nikkhamati, sāyam pavitttho pāto nikkhamati, kasiṇaparikkammaṃ karoti, samāpattiyo nibbatteti, maggaphalāni adhigacchati, sabbathāpi cittavivekam pūretīti iminā dutiyena thānena therā bhikkhū pāsamsā bhavanti, pasamsam labhanti. Yasmiṃ kāle therassa paṭṭadukūlakoseyyādīni sukhasamphassāni lahucīvarādīni yuttāni, tasmimpi nāma kāle ayam mahāthero paṃsukūlāni dhāreti, asithilaṃ sāsanaṃ gahetvā vigatanīvaraṇo phalasamāpattiṃ appetvā upadhivivekam paripūrayamāno viharati, navamajjhimakāle kīdiso ahoṣīti iminā tatiyena thānena therā pāsamsā bhavanti, pasamsam labhantīti. Esa nayo majjhimanavavāresu.

33. Tatrāvusoti ko anusandhi, evaṃ navahākārehi āmisadāyādapaṭipadam garahanto, navahi dhammadāyādapaṭipadam thomento, aṭṭhārasahākārehi desanaṃ niṭṭhāpetvā, ye te “yesañca dhammānam satthā pahānamāha, te ca dhamme na pajahantī”ti evaṃ pahātabbadhammā vuttā. Te sarūpato “ime te”ti dassetumidaṃ “tatrāvuso, lobho cā”tiādimāha, ayam anusandhi.

Apica heṭṭhā pariyāyeneva dhammo kathito. Āmisam pana pariyāyenapi nipariyāyenapi kathitam. Idāni nipariyāyadhammaṃ lokuttaramaggaṃ kathetumidamāha. Ayam pettha anusandhi.

Tattha tatrāti atītadesanānidassanaṃ, “satthu pavivittassa viharato sāvakā vivekaṃ nānusiikkhantī”tiādinā nayena vuttadesanāyanti vuttaṃ hoti. Lobho ca pāpako, doso ca pāpakoti ime dve dhammā pāpakā lāmakā, ime pahātabbāti dasseti. Tattha lubbhanalakkhaṇo lobho. Dussanalakkhaṇo doso. Tesu lobho āmisadāyādassa paccayānaṃ lābhe hoti, doso alābhe. Lobhena aladdhaṃ pattheti, dosena alabhanto vighātavā hoti. Lobho ca deyyadhamme hoti, doso adāyake vā amanuññadāyake vā. Lobhena navataṇhāmūlake dhamme paripūreti, dosena pañca macchariyāni.

Idāni tesam pahānūpāyaṃ dassento lobhassa ca pahānāyātiādīmāha. Tassattho, tassa pana pāpakassa lobhassa ca dosassa ca pahānāya. Atthi majjhimā paṭipadāti maggaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ. Maggo hi lobho eko anto, doso eko antoti ete dve ante na upeti, na upagacchati, vimutto etehi antehi, tasmā “majjhimā paṭipadā”ti vuccati. Etesam majjhe bhavattā “majjhimā, paṭipajjitabbato ca paṭipadāti. Tathā kāmasukhallikānuyogo eko anto, attakilamathānuyogo eko anto, sassataṃ eko anto, ucchedo eko antoti purimanayeneva vitthāretabbam.

Cakkhukaraṇītiādīhi pana tameva paṭipadaṃ thometi. Sā hi saccānaṃ dassanāya saṃvattati dassanapariṇāyakaṭṭhenāti cakkhukaraṇī. Saccānaṃ ñāṇāya saṃvattati viditakaraṇaṭṭhenāti ñāṇakaraṇī. Rāgādīnañca vūpasamanato upasamāya saṃvattati. Catunnampi saccānaṃ abhiññeyyabhāvadassanato abhiññāya saṃvattati. Sambodhoti maggo, tassatthāya saṃvattanato sambodhāya saṃvattati. Maggoyeva hi maggatthāya saṃvattati maggena kātabbakiccakaraṇato. Nibbānaṃ nāma appaccayaṃ tassa pana sacchikiriyāya paccakkhakammāya saṃvattanato nibbānāya saṃvattatīti vuccati. Ayamettha sāro. Ito aññathā vaṇṇanā papañcā.

Idāni taṃ majjhimam paṭipadam sarūpato dassetukāmo “katamā ca sā”ti pucchitvā “ayamevā”tiādinā nayena vissajjeti.

Tattha ayamevāti avadhāraṇavacanam, aññamaggappaṭisedhanattham, buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṃ sādharmaṇabhāvadassanatthañca. Vuttañcetaṃ “eseva maggo natthañño dassanassa visuddhiyā”ti. Svāyaṃ kilesānaṃ ārakattāpi ariyo. Aripahānāya saṃvattatītipi ariyena desitotipi ariyabhāvaappaṭilābhāya saṃvattatītipi ariyo. Aṭṭhahi aṅgehi upetattā aṭṭhaṅgiko, na ca aṅgavinimutto pañcaṅgikatūriyādīni viya. Kilese mārento gacchati, maggati vā nibbānaṃ, maggīyati vā nibbānatthikehi, gammati vā tehi paṭipajjīyatīti maggo. Seyyathidanti nipāto, tassa katamo so iti ceti attho, katamāni vā tāni aṭṭhaṅgānīti. Ekamekañhi aṅgaṃ maggoyeva. Yathāha “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti. Porāṇāpi bhaṇanti - “dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo...pe... avikkhepamaggo sammāsamādhī”ti.

Sammādiṭṭhādīsū cetesu sammā dassanalakkhaṇā sammādiṭṭhi. Sammā abhiniropanalakkhaṇo sammāsaṅkappo. Sammā pariggahalakkhaṇā sammāvācā. Sammā samuṭṭhānalakkhaṇo sammākammanto. Sammā vodānalakkhaṇo sammāājīvo. Sammā paggahalakkhaṇo sammāvāyāmo. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Sammā samādhānalakkhaṇo sammāsamādhī. Nibbacanampi nesam sammā passatīti sammādiṭṭhīti eteneva nayena veditabbam.

Tattha sammādiṭṭhi uppajjamānā micchādiṭṭhiṃ tappaccanīyakilese ca avijjañca pajahati, nibbānañca ārammaṇam karoti, sampayuttadhamme ca passati, te ca kho asammohato, no ārammaṇato, tasmā “sammādiṭṭhī”ti vuccati.

Sammāsaṅkappo micchāsaṅkappaṃ tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā abhiniropeti, tasmā “sammāsaṅkappo”ti vuccati.

Sammāvācā micchāvācaṃ tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā pariggaṇhāti, tasmā “sammāvācā”ti vuccati.

Sammākammanto micchākammantaṃ tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā samuṭṭhāpeti, tasmā “sammākammanto”ti vuccati.

Sammāājīvo micchāājīvaṃ tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā vodāpeti, tasmā “sammāājīvo”ti vuccati.

Sammāvāyāmo micchāvāyāmaṃ tappaccanīyakilese ca kosajjañca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā paggaṇhāti, tasmā “sammāvāyāmo”ti vuccati.

Sammāsati micchāsatiṃ tappaccanīyakilese ca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā upaṭṭhāpeti, tasmā “sammāsati”ti vuccati.

Sammāsamādhi micchāsamādhiṃ tappaccanīyakilese ca uddhaccañca pajahati, nibbānañca ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca sammā samādhīyati, tasmā “sammāsamādhi”ti vuccati.

Idāni ayaṃ kho sā, āvusoti tameva paṭipadaṃ nigamento āha. Tassattho, yvāyaṃ cattāropi lokuttaramagge ekato katvā kathito “aṭṭhaṅgiko maggo”, ayaṃ kho sā, āvuso...pe... nibbānāya saṃvattatīti.

Evam pahātabbadhammesu lobhadose tappahānupāyañca dassetvā idāni aññepi pahātabbadhamme tesam pahānupāyañca dassento tatrāvuso, kodho cātiādimāha. Tattha kujjhanalakkhaṇo kodho, caṇḍikkalakkhaṇo vā, āghātakaraṇaraso, dussanapaccupaṭṭhāno. Upanandhanalakkhaṇo upanāho, vera appaṭinissajjanaraso, kodhānupabandhabhāvapaccupaṭṭhāno. Vuttañcetam - “pubbakāle kodho, aparakāle upanāho”tiādi.

Paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, tesam vināsanaraso, tadavacchādanapaccupaṭṭhāno. Yugaggāhalakkhaṇo paḷāso, paraguṇehi attano guṇānaṃ samīkaraṇaraso, paresam guṇappamāṇena upaṭṭhānapaccupaṭṭhāno.

Parasampattikhīyanalakkhaṇā issā, tassā akkhamanalakkhaṇā vā, tattha anabhiratirasā, tato vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā. Attano sampattinigūhanalakkhaṇaṃ maccheraṃ, attano sampattiyā parehi sādāraṇabhāvaasukhāyanarasaṃ, saṅkocanapaccupaṭṭhānaṃ.

Katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā māyā, tassa nigūhanarasā, tadāvaraṇapaccupaṭṭhānā. Attano avijjamānaguṇapakāsanalakkhaṇaṃ sāṭheyyaṃ, tesam samudāharaṇarasaṃ, sarīrākārehipi tesam vibhūtakaraṇapaccupaṭṭhānaṃ.

Cittassa uddhumātabhāvalakkhaṇo thambho, appatissayavuttiraso, amaddavatāpaccupaṭṭhāno. Karaṇuttariyalakkhaṇo sārambho, vipaccanīkatāraso, agāravapaccupaṭṭhāno.

Uṇṇatilakkhaṇo māno, ahaṃkāraraso, uddhumātabhāvapaccupaṭṭhāno.
Abbhūṇṇatilakkhaṇo atimāno, ativiya ahaṃkāraraso.
Accuddhumātabhāvapaccupaṭṭhāno.

Mattabhāvalakkhaṇo mado, madaggāhaṇaraso, ummādapaccupaṭṭhāno. Pañcasu
kāmaguṇesu cittavossaggalakkhaṇo pamādo, vossaggānuppadānaraso,
sativippavāsapaccupaṭṭhānoti evaṃ imesaṃ dhammānaṃ lakkhaṇādīni veditabbāni.
Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana “tattha katamo kodho”tiādīnā vibhaṅge
vuttanayeneva veditabbo.

Visesato cettha āmisadāyādo attanā alabhanto aññassa lābhino kujjhati, tassa sakim
uppanno kodho kodhoyeva, tatuttari upanāho. So evaṃ kuddho upanayhanto ca
santepi aññassa lābhino guṇe makkheti, ahampi tādisoti ca yugaggāhaṃ gaṇhāti,
ayamassa makkho ca paḷāso ca, evaṃ makkhī paḷāsī tassa lābhasakkārādīsu kim
imassa imināti issati padussati, ayamassa issā. Sace panassa kāci sampatti hoti,
tassā tena sādharmaṇabhāvaṃ na sahati, idamassa maccheraṃ. Lābhahetu kho pana
attano santepi dose paṭicchādeti, ayamassa māyā. Asantepi guṇe pakāseti. Idamassa
sāṭheyyaṃ. So evaṃ paṭipanno sace yathādhippāyaṃ lābhaṃ labhati, tena thaddho
hoti amuducitto, nayidaṃ evaṃ kātābbanti ovaḍiṭṭhaṃ asakkuṇeyyo, ayamassa
thambho. Sace pana naṃ koci kiñci vadati “nayidaṃ evaṃ kātābba”nti, tena
sāraddhacitto hoti bhākuṭīkamukho “ko me tva”nti pasayha bhāṇī, ayamassa
sārambho. Tato thambhena “ahameva seyyo”ti attānaṃ maññanto mānī hoti.
Sārambhena “ke ime”ti pare atimaññanto atimānī, ayamassa māno ca atimāno ca.
So tehi mānātimānehi jātimadāḍianekarūpaṃ madaṃ janeti. Matto samāno
kāmaguṇādibhedesu vatthūsu pamajjati, ayamassa mado ca pamādo cāti.

Evaṃ āmisadāyādo aparimutto hoti imehi pāpakehi dhammehi aññehi ca evarūpehi.
Evaṃ tāvettha pahātabbadhammā veditabbā. Pahānupāyo pāṭhato ca atthato ca
sabbattha nibbisesoyeva.

Ñāṇaparicayapāṭavattamaṃ panettha ayaṃ bhedo ca kamo ca bhāvanānayo ca
veditabbo. Tattha bhedo tāva, ayañhi majjhimaṃ paṭipadā kadāci ariyo aṭṭhaṅgiko
maggo hoti, kadāci sattaṅgiko. Ayañhi lokuttarapaṭhamajjhānavasena uppajjamāno
aṭṭhaṅgiko maggo hoti, avasesajjhānavasena sattaṅgiko. Ukkatṭhaniddesato panidha
aṭṭhaṅgikoti vutto. Ito parañhi maggaṅgaṃ natthi. Evaṃ tāvettha bhedo veditabbo.

Yasmā pana sabbakusalānaṃ sammādiṭṭhi seṭṭhā, yathāha “pañña hi seṭṭhā kusalā
vadanti”ti. Kusalavāre ca pubbaṅgamā, yathāha “kathaṅca, bhikkhave, sammādiṭṭhi
pubbaṅgamā hoti, sammādiṭṭhiṃ sammādiṭṭhīti pajānāti, micchādiṭṭhiṃ
micchādiṭṭhīti pajānāti”ti vitthāro. Yathā cāha “vijjā ca kho, bhikkhave, pubbaṅgamā
kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiya”ti. Tappabhavābhiniḍḍattāni sesaṅgāni,
yathāha “sammādiṭṭhissa sammāsaṅkappo pahoti...pe... sammāsatissa
sammāsamādhī pahoti”ti. Tasmā iminā kamena etāni aṅgāni vuttānīti evamettha
kamo veditabbo.

Bhāvanānayo koci samathapubbaṅgaṃ vipassanaṃ bhāveti, koci
vipassanāpubbaṅgaṃ samathaṃ. Kathaṃ? Idhekacco paṭhamam
upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā uppādeti, ayaṃ samatho; so tañca
taṃsampayutte ca dhamme aniccādīhi vipassati, ayaṃ vipassanā. Iti paṭhamam
samatho, pacchā vipassanā. Tena vuccati “samathapubbaṅgaṃ vipassanaṃ
bhāveti”ti. Tassa samathapubbaṅgaṃ vipassanaṃ bhāvayato maggo sañjāyati, so

taṃ maggaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, tassa taṃ maggaṃ āsevato bhāvayato bahulīkaroto saṃyojanāni pahīyanti, anusayā byantīhonti, evaṃ samathapubbaṅgamaṃ vipassanaṃ bhāveti.

Idha panekacco vuttappakāraṃ samathaṃ anuppādetvāva pañcupādānakkhandhe aniccādīhi vipassati, ayaṃ vipassanā. Tassa vipassanāpāripūriyā tattha jātānaṃ dhammānaṃ vossaggārammaṇato uppajjati cittassa ekaggatā, ayaṃ samatho. Iti paṭhamam vipassanā pacchā samatho. Tena vuccati “vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāveti”ti. Tassa vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvayato maggo sañjāyati, so taṃ maggaṃ āsevati...pe... bahulīkaroti, tassa taṃ maggaṃ āsevato...pe... anusayā byantīhonti, evaṃ vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāveti.

Samathapubbaṅgamaṃ pana vipassanaṃ bhāvayatopi vipassanāpubbaṅgamaṃ samathaṃ bhāvayatopi lokuttaramaggakkhaṇe samathavipassanā yuganaddhāva honti. Evamettha bhāvanānayo veditabboti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhammadāyādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Bhayabheravasuttavaṇṇanā

34. Evaṃ me sutanti bhayabheravasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā - athāti avicchedanatthe nipāto. Khoti avadhāraṇatthe, bhagavato sāvattthiyaṃ vihāre avicchinneyevāti vuttaṃ hoti. Jāṇussoṇīti netam tassa mātāpitūhi katanāmaṃ, apica kho ṭhānantarapaṭilābhaladdham. Jāṇussoṇīṭṭhānaṃ kira nāmetam purohitaṭṭhānaṃ, tam tassa raññā dinnam, tasmā “jāṇussoṇī”ti vuccati. Brahmaṃ aṇaṭṭi brāhmaṇo, mante sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrāhmaṇānaṃ niruttivacanaṃ. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti vuccanti.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti yenāti bhummatthe karaṇavacanaṃ, tasmā yattha bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo?

Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādupalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya.

Upasaṅkamīti ca gatoti vuttaṃ hoti. Upasaṅkamitvāti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gato tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvāti vuttaṃ hoti. Bhagavatā saddhiṃ sammodīti yathā khamanīyādīni pucchanto bhagavā tena, evaṃ sopi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo ahosi, sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekibhāvaṃ agamāsi. Yāya ca “kacci te, bho gotama, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bho gotamassa gotamasāvakānaṃ appābādham appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro”tiādikāya kathāya sammodi, tam pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammodituṃ yuttabhāvato ca sammodanīyaṃ, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālāṃ sāretuṃ nīrantaraṃ pavattetuṃ araharūpato saritabbabhāvato ca sārāṇīyaṃ. Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato ca sārāṇīyaṃ. Tathā

byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhāpetvā yenatthena āgato, taṃ pucchitukāmo ekamantaṃ nisīdi.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso, “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”tiādīsu viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanaṃ. Nisīdīti upāvisi. Paṇḍitā hi purisā garuṭṭhāniyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti, ayañca nesaṃ aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno pana ekamantaṃ nisinno hotīti. Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidaṃ, atidūraṃ accāsannaṃ uparivātaṃ unnatapadesaṃ atisammukhaṃ atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte nisinno sarāragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāraṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi, tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdī”ti.

Yemeti ye ime. Kulaputtāti duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ācārakulaputtā. Tattha “tena kho pana samayena raṭṭhapālo nāma kulaputto tasmimīyeva thullakoṭṭhike aggakulassa putto”ti evaṃ āgatā uccākulappasutā jātikulaputtā nāma. “Ye te kulaputtā saddhā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitā”ti evaṃ āgatā pana yattha katthaci kule pasutāpi ācārasampannā ācārakulaputtā nāma. Idha pana dvīhipi kāraṇehi kulaputtāyeva.

Saddhāti saddhāya. Agārasmāti agārato. Anagāriyanti pabbajjaṃ bhikkhubhāvañca. Pabbajjāpi hi natthettha agāriyanti anagāriyā, agārassa hitaṃ kasigorakkhādikammamettha natthīti attho. Bhikkhupi natthetassa agāranti anagāro, anagārassa bhāvo anagāriyaṃ. Pabbajitāti upagatā, evaṃ sabbathāpi anagāriyasaṅkhātāṃ pabbajjaṃ bhikkhubhāvaṃ vā upagatāti vuttaṃ hoti. Pubbaṅgamoti purato gāmi nāyako. Bahukāroti hitakiriyāya bahūpakāro. Bhavaṃ tesāṃ gotamo samādapetāti te kulaputte bhavaṃ gotamo adhisīlādīni gāhetā sikkhāpetā. Sā janatāti so janasaṃmūho. Diṭṭhānugatiṃ āpajjatīti dassanānugatiṃ paṭipajjati, yandiṭṭhiko bhavaṃ gotamo yaṃkhantiko yaṃruciko, tepi tandiṭṭhikā honti taṃkhantikā taṃrucikāti attho.

Kasmā panāyaṃ evamāhāti? Esa kira pubbe aneke kulaputte agāramajjhe vasante devaputte viya pañcahi kāmaguṇehi paricāriyamāne anto ca bahi ca susaṃvihitārakkhe disvā, te aparena samayena bhagavato madhurarasaṃ dhammadesanaṃ sutvā saddhāya gharā nikkhamma pabbajitvā ghāsacchādanaparamatāya santuṭṭhe āraññakesu senāsanesu kenaci arakkhiyamānepi anussaṅkitāparisaṅkate haṭṭhapahaṭṭhe udaggudagge addasa, disvā ca imesaṃ kulaputtānaṃ “ayaṃ phāsuvihāro kaṃ nissāya uppanno”ti cintento “samaṇaṃ gotama”nti bhagavati pasādaṃ alattha. So taṃ pasādaṃ nivedetum bhagavato santikaṃ āgato, tasmā evamāha.

Athassa bhagavā taṃ vacanaṃ sampaṭicchanto abbhanumodanto ca evametaṃ brāhmaṇātiādīmāha. Vacanasampaṭicchanaṃ modanattahoyeva hi ettha ayaṃ evanti nipāto. Mamaṃ uddissāti maṃ uddissa. Saddhāti saddhāyeva. Na iṇaṭṭhā na bhayaṭṭātiādīni sandhāyāha. Idisaṇaṃyeva hi bhagavā pubbaṅgamo, na itaresaṃ.

Durabhisambhavāni hīti sambhavitum dukkhāni dussahāni, na sakkā appesakkhehi ajjhogāhitunti vuttaṃ hoti. Araññavanapatthānīti araññāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena, “nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ arañña”nti vuttaṃ, tathāpi yantaṃ “pañcadhanusatikaṃ pacchima”nti āraññikaṅganipphādakaṃ senāsanam vuttaṃ, tadeva adhippetanti veditabbaṃ.

Vanapatthanti gāmantam atikkamitvā manussānam anupacāraṭṭhānam, yatta na kasīyati na vapīyati. Vuttampi cetaṃ “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānam adhivacanaṃ, vanapatthanti vanasaṇḍānametaṃ senāsanānam, vanapatthanti bhiṃsanakānametaṃ, vanapatthanti salomahaṃsānametaṃ, vanapatthanti pariyaṇṭānametaṃ, vanapatthanti na manussūpacārānametaṃ senāsanānam adhivacana”nti. Ettha ca pariyaṇṭānanti imamekaṃ pariyāyam ṭhapetvā sesapariyāyehi vanapatthāni veditabbāni. Pantānīti pariyaṇṭāni atidūrāni. Dukkaram pavivekanti kāyavivekaṃ dukkaram. Durabhiramanti abhiraṃsitum na sukham. Ekatteti ekībhave. Kiṃ dasseti? Kāyaviveke katepi tattha cittaṃ abhiramāpetum dukkaram. Dvayaṃdvayārāmo hi ayaṃ lokoti. Haranti maññeti haranti viya ghasanti viya. Manoti manam. Samādhim alabhamānassāti upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā alabhantassa. Kiṃ dasseti? Īdisassa bhikkhuno tiṇapaṇṇamigādisaddehi vividhehi ca bhiṃsanakehi vanāni cittaṃ vikkhipanti maññeti, sabbam brāhmaṇo saddhāpabbajitānam kulaputtānam araññavāse vimhito āha.

Kāyakammantavārakathā

35. Athassa bhagavā purimanayeneva “evametaṃ brāhmaṇa”tiādīhi taṃ taṃ vacanam sampatiṇṇhitvā abbhanumoditvā ca yasmā soḷasasu ṭhānesu ārammaṇapariggaharhitānamyeva tādīsāni senāsanāni durabhisambhavāni, na tesu ārammaṇapariggāhayuttānam, attanā ca bodhisatto samāno tādiso ahosi, tasmā attano tādīsānam senāsanānam durabhisambhavataṃ dassetum, mayhampi khotiādimāha.

Tattha pubbeva sambodhāti sambodhato pubbeva, ariyamaggappattito aparabhāgeyevāti vuttaṃ hoti. Anabhisambuddhassāti appaṭividdhacatusaccassa. Bodhisattasseva satoti bujjanakasattasseva sammāsambodhim adhigantum arahasattasseva sato, bodhiyā vā sattasseva laggasseva sato. Dīpaṅkarassa hi bhagavato pādamūle aṭṭhadhammasamodhānena abhinīhārasamiddhito pabhuti tathāgato bodhiyā satto laggo “pattabbā mayā esā”ti tadadhigamāya parakkamaṃ amuñcantoyeva āgato, tasmā bodhisattoti vuccati. Tassa mayhanti tassa evaṃ bodhisattasseva sato mayham. Ye kho keci samaṇā vā brāhmaṇā vāti ye keci pabbajjūpagatā vā bhovādino vā.

Aparisuddhakāyakammantāti aparisuddhena pāṇātipātādīnā kāyakammantena samannāgatā. Aparisuddhakāyakammantasandosahetūti aparisuddhassa kāyakammantasaṅkhātassa attano dosassa hetu, aparisuddhakāyakammantakāraṇāti vuttaṃ hoti. Haveti ekaṃsavacane nipāto. Akusalanti sāvajjam akkhemañca. Bhayaabheravanti bhayañca bheravañca. Cittutrāsassa ca bhayānakārammaṇassa cetaṃ adhivacanaṃ. Tatra bhayaṃ sāvajjaṭṭhena akusalam, bheravaṃ akkhemaṭṭhenāti veditabbaṃ. Avhāyantīti pakkosanti. Kathaṃ? Te hi pāṇātipātādīni katvā “mayam ayuttamakamhā, sace no te jāneyyum, yesam aparajjhimhā, idāni anubandhitvā anayabyasanaṃ āpādeyyu”nti araññaṃ pavisitvā gacchantare vā

gumbantare vā nisīdanti. Te “appamattakampi tiṇasaddaṃ vā paṇṇasaddaṃ vā sutvā, idānimhā naṭṭhā”ti tasanti vittasanti, āgantvā parehi parivāritā viya baddhā vadhitā viya ca honti. Evaṃ taṃ bhayabheravaṃ attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti.

Na kho panāhaṃ...pe... paṭisevāmīti ahaṃ kho pana aparisuddhakāyakammanto hutvā araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni na paṭisevāmi. Ye hi voti ettha voti nipātamattaṃ. Ariyā vuccanti buddhā ca buddhasāvaka ca. Parisuddhakāyakammantāti īdisā hutvā. Tesamahaṃ aṇṇataroti tesam ahampi eko aṇṇataro. Bodhisatto hi gahaṭṭhopi pabbajitopi parisuddhakāyakammantova hoti. Bhiyyoti atirekatthe nipāto. Pallomanti pannalomataṃ, khemaṃ sotthibhāvanti attho. Āpādinti āpajjīṃ, atirekaṃ sotthibhāvaṃ atirekena vā sotthibhāvamāpajjinti vuttaṃ hoti. Araṇṇe viharāyāti araṇṇe viharatthāya.

Kāyakammantavārakathā niṭṭhitā.

Vacīkammantavārādivaṇṇanā

36. Esa nayo sabbattha. Ayaṃ pana viseso, vacīkammantavāre tāva aparisuddhavadicīkammantāti aparisuddhena musāvādādinā vacīkammantena samannāgatā. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te musāvādena parassa atthaṃ bhañjitvā, piṣuṇavācāya mittabhedaṃ katvā pharusavācāya paresaṃ parisamajjhe mammāni tudivā niratthakavācāya parasattānaṃ kammante nāsetvā “mayaṃ ayuttamakamhā, sace no te jāneyyūṃ, yesaṃ aparajjhīmā, idāni anubandhitvā anayabyasanaṃ pāpeyyu”nti araṇṇaṃ pavisitvā gacchantare vā gumbantare vā nisīdanti. Te “appamattakampi tiṇasaddaṃ vā paṇṇasaddaṃ vā sutvā idānimhā naṭṭhā”ti tasanti vittasanti āgantvā parehi parivāritā viya baddhā vadhitā viya ca honti. Evaṃ taṃ bhayabheravaṃ attani samāropanaṭṭhena avhāyanti, pakkosanti.

Manokammantavāre aparisuddhamanokammantāti aparisuddhena abhijjhādinā manokammantena samannāgatā. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te paresaṃ rakkhitaḡopitesu bhaṇḡesu abhijjhāvisamalobhaṃ uppādetvā parassa kujjhitvā parasatte micchādassanaṃ gāhāpetvā mayaṃ ayuttamakamhā...pe... attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti.

Ājīvavāre aparisuddhājīvāti aparisuddhena vejjakammadūtakammavaḡḡhipayogādinā ekavīsātiesanabhedena ājīvena samannāgatā. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te evaṃ jīvikaṃ kappetvā suṇanti - “sāsanasodhakā kira tepiṭakā bhikkhū sāsanaṃ sodhetuṃ nikkhantā, ajja vā sve vā idhāgamissanti”ti araṇṇaṃ pavisitvā gacchantare vā...pe... tasanti vittasanti. Te hi āgantvā parivāretvā gahitā viya odātavatthanivāsītā viya ca hontīti. Sesam tādisameva.

37. Ito paraṃ abhijjhālūtiādīsū kiṇcāpi abhijjhābyāpādā manokammantena saṅgahitā tathāpi nīvaraṇavasena puna vuttāti veditabbā. Tattha abhijjhālūti parabhaṇḡādiabhijjhāyanasīlā. Kāmesu tibbasārāḡāti vatthukāmesu bahalakilesarāḡā, te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te avavatthitārammaṇā honti, tesam avavatthitārammaṇānaṃ araṇṇe viharantānaṃ divā diṭṭhaṃ rattiṃ bhayabheravaṃ hutvā upaṭṭhāti - “te ākulacittā appamattakenapi tasanti vittasanti, rajjūṃ vā lataṃ

vā disvā sappasaññino honti, khāṇuṃ disvā yakkhasaññino, thalaṃ vā pabbataṃ vā disvā hatthisaññino sappādīhi anayabyasanaṃ āpāditā viya hontī”ti. Sesam tādīsameva.

38. Byāpannacittāti pakatibhāvavijahanena vipannacittā. Kilesānugatañhi cittaṃ pakatibhāvaṃ vijahati, purāṇabhattabyañjanaṃ viya pūtikaṃ hoti. Paduṭṭhamanasāṅkappāti paduṭṭhacittasāṅkappā, abhadrakena paresaṃ anattahajanakena cittasāṅkappena samannāgatāti vuttaṃ hoti. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Bhayabheravāvahāyanaṃ ito pabhuti abhijjhāluvāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Yattha pana viseso bhavissati, tattha vakkhāma. Na kho panāhaṃ byāpannacittoti ettha pana mettacitto ahaṃ hitacittoti dasseti, īdisā hi bodhisattā honti. Evaṃ sabbattha vuttadosapaṭipakkhavasena bodhisattassa guṇā vaṇṇetabbā.

39. Thinamiddhapariyuṭṭhitāti cittagelaññabhūtena thinena sesanāmakāyagelaññabhūtena middhena ca pariyuṭṭhitā, abhibhūtā gahitāti vuttaṃ hoti. Te niddābahulā honti.

40. Uddhatāti uddhaccapakatikā vipphandamānacittā, uddhaccena hi ekārammaṇe cittaṃ vipphandati dhajayaṭṭhiyaṃ vātena paṭākā viya. Avūpasantacittāti anibbutacittā, idha kukkucaṃ gahetuṃ vaṭṭati.

41. Kaṅkhī vicikicchīti ettha ekamevidaṃ pañcamaṃ nīvaraṇaṃ. Kiṃ nu kho idanti ārammaṇaṃ kaṅkhanato kaṅkhā, idamevidanti nicchetuṃ asamattabhāvato vicikicchāti vuccati, tena samannāgatā samaṇabrāhmaṇā “kaṅkhī vicikicchī”ti vuttā.

42. Attukkaṃsanakā paravambhīti ye attānaṃ ukkaṃsenti ukkhipanti, ucce ṭhāne ṭhapenti, parañca vambhenti garahanti nindanti, nīce ṭhāne ṭhapenti, tesametaṃ adhivacanaṃ. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te parehi “asuko ca kira asuko ca attānaṃ ukkaṃsenti, amhe garahanti, dāse viya karonti, gaṇhatha ne”ti anubaddhā palāyitvā araññaṃ pavisitvā gacchantare vā gumbantare vāti kāyakammantasadisam vitthāretabbaṃ.

43. Chambhīti kāyathambhanalomahaṃsanakarena thambhena samannāgatā. Bhīrukajātikāti bhīrukapakatikā, gāmadārakā viya bhayabahulā asūrā katarāti vuttaṃ hoti.

44. Lābhasakkārasilokanti ettha labbhatīti lābho, catunnaṃ paccayānametaṃ adhivacanaṃ. Sakkāroti sundarakāro, paccayā eva hi paṇītapaṇītā sundarasundarā ca abhisāṅkharitvā katā sakkārāti vuccanti. Yā ca parehi attano gāravakiriyā pupphādīhi vā pūjā. Silokoti vaṇṇabhaṇanaṃ etaṃ, lābhañca sakkārañca silokañca lābhasakkārasilokaṃ. Nikāmayamānāti patthayamānā. Bhayabheravāvahāyanaṃ abhijjhāluvārasadisameva. Tadattadāpakaṃ panettha piyagāmikavatthuṃ kathenti -

Eko kira piyagāmiko nāma bhikkhu samādinnaḍḍhantaṅgānaṃ bhikkhūnaṃ lābhaṃ disvā “ahampi dhutaṅgaṃ samādiyitvā lābhaṃ uppādemī”ti cintetvā sosānikaṅgaṃ samādāya susāne vasati. Athekadivasam eko kammamutto jaraggavo divā gocare caritvā rattiṃ tasmim susāne pupphagumbe sīsaṃ katvā romanthayamāno aṭṭhāsī. Piyagāmiko rattiṃ caṅkamanā nikkhanto tassa hanusaddaṃ sutvā cintesi “addhā maṃ lābhagiddho esa susāne vasatīti ṇatvā devarājā viheṭhetuṃ āgato”ti, so jaraggavassa purato añjaliṃ paggaḥetvā “sappurisa devarāja ajja me ekarattiṃ khama, sve paṭṭhāya na evaṃ karissāmī”ti namassamāno sabbarattiṃ yācanto

aṭṭhāsi. Tato sūriye uṭṭhite taṃ disvā kattarayaṭṭhiyā paharitvā palāpesi “sabbarattiṃ maṃ bhimsāpesi”ti.

45. Kusītāti kosajjānugatā. Hīnavīriyāti hīnā vīriyena virahitā viyuttā, nibbīriyāti vuttaṃ hoti. Tattha kusītā kāyikavīriyārambhavirahitā honti, hīnavīriyā cetasikavīriyārambhavirahitā. Te ārammaṇavavatthānamattampi kātuṃ na sakkonti. Tesam avavatthitārammaṇānantī sabbaṃ pubbasadisameva.

46. Muṭṭhassatīti naṭṭhassatī. Asampajānāti paññārahitā, imassa ca paṭipakkhe “upaṭṭhitassatīhamasmī”ti vacanato satibhājanīyamevetam. Paññā panettha satidubbalyadīpanatthaṃ vuttā. Duvidhā hi satī paññāsampayuttā paññāvippayuttā ca. Tattha paññāsampayuttā balavatī, vippayuttā dubbalā, tasmā yadāpi tesam satī hoti, tadāpi asampajānantā muṭṭhassatīyeva te, dubbalāya satiyā satikiccābhavatoti etamatthaṃ dīpetuṃ “asampajānā”ti vuttaṃ. Te evaṃ muṭṭhassatī asampajānā ārammaṇavavatthānamattampi kātuṃ na sakkontīti sabbaṃ pubbasadisameva.

47. Asamāhitāti upacārappanāsamādhivirahitā. Vibbhantacittāti ubbhantacittā. Samādhivirahena laddhokāsenā uddhaccena tesam samādhivirahānaṃ cittam nānārammaṇesu paribbhamati, vanamakkaṭo viya vanasākhāsu uddhaccena ekārammaṇe vipphandati. Pubbe vuttanayenena te evaṃ asamāhitā vibbhantacittā ārammaṇavavatthānamattampi kātuṃ na sakkontīti sabbaṃ pubbasadisameva.

48. Duppaññāti nippaññānametaṃ adhivacanaṃ. Paññā pana duṭṭhā nāma natthi. Eḷamūgāti elamukhā, kha-kārassa ga-kāro kato. Lālamukhāti vuttaṃ hoti. Duppaññānañhi kathentānaṃ lālā mukhato galati, lālā ca elāti vuccati. Yathāha “passelamūgaṃ uragaṃ dujjivha”nti. Tasmā te “eḷamūgā”ti vuccanti. “Elamukhā”tipi pāṭho. “Elamugā”ti keci paṭhanti, apare “elamukā”tipi, sabbattha “elamukhā”ti attho. Te kathaṃ bhayabheravaṃ avhāyanti? Te duppaññā eḷamūgā ārammaṇavavatthānamattampi kātuṃ na sakkonti. Tesam avavatthitārammaṇānaṃ araññe viharantānaṃ divā diṭṭhaṃ rattim bhayabheravaṃ hutvā upaṭṭhāti “te ākulacittā appamattakenapi tasanti vittasanti, rajjuṃ vā lataṃ vā disvā sappasaññino honti, khāṇuṃ disvā yakkhasaññino, thalaṃ vā pabbataṃ vā disvā hatthisaññino sappādīhi anayavyasanaṃ āpādītā viya hontī”ti. Evaṃ taṃ bhayabheravaṃ attani samāropanaṭṭhena avhāyanti pakkosanti. Paññāsampannohamasmīti ettha paññāsampannoti paññāya sampanno samannāgato, no ca kho vipassanāpaññāya, na maggapaññāya, apica kho pana imesu soḷasasu ṭhānesu ārammaṇavavatthānapaññāyāti attho. Sesam sabbattha vuttanayamevāti.

Vacīkammantavārādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Soḷasaṭṭhānārammaṇapariggaho niṭṭhito.

Bhayabheravasenaśānādivaṇṇanā

49. Tassa mayhanti ko anusandhi? Bodhisatto kira imāni soḷasārammaṇāni pariggaṇhanto ca bhayabheravaṃ adisvā bhayabheravaṃ nāma evarūpāsu rattīsu evarūpe senāsane ca paññāyati, handa naṃ tatthāpi gavesissāmīti bhayabheravagavesanamakāsi, etamatthaṃ bhagavā idāni brāhmaṇassa dassento tassa mayhantiādimāha.

Tattha yā tāti ubhayametaṃ rattīnaṃyeva uddesaniddesavacanaṃ. Abhiññātāti ettha abhīti lakkhaṇatthe upasaggo. Tasmā abhiññātāti candapāripūriyā

candaparikkhayenāti evamādīhi lakkhaṇehi ñātāti veditabbā. Abhilakkhitāti ettha upasaggamattameva, tasmā abhilakkhitāti lakkhaṇīyā icceva attho, uposathasamādānadhammassavanapūjāsakkārādikaraṇatthaṃ lakkhetabbā sallakkhetabbā upalakkhetabbāti vuttaṃ hoti.

Cātuddasīti pakkhassa paṭhamadivasato pabhuti catuddasannaṃ pūraṇī ekā ratti. Evaṃ pañcadasī aṭṭhamī ca. Pakkhassāti sukkapakkhassa kaṇhapakkhassa ca. Etā tisso tisso katvā cha rattiyo, tasmā sabbattha pakkhavacanaṃ yojetabbam “pakkhassa cātuddasī pakkhassa pañcadasī pakkhassa aṭṭhamī”ti. Atha pañcamī kasmā na gahitāti? Asabbakālikattā. Buddhē kira bhagavati anuppannepi uppajjitvā aparinibbutepi pañcamī anabilakkhitāyeva, parinibbuta pana dhammasaṅgāhakattherā cintesuṃ “dhammassavanaṃ cirena hotī”ti. Tato sammannitvā pañcamīti dhammassavanadivasam ṭhapesuṃ, tato pabhuti sā abhilakkhitā jātā, evaṃ asabbakālikattā ettha na gahitāti.

Tathārūpāsūti tathāvidhāsu. Ārāmacetiyānīti pupphārāmaphalārāmādayo ārāmā eva ārāmacetiyāni. Cittikataṭṭhena hi cetiyānīti vuccanti, pūjanīyaṭṭhenāti vuttaṃ hoti. Vanacetiyānīti baliharaṇavanasaṇḍasubhagavanadevasālavanādīni vanāniyeva vanacetiyāni. Rukkhacetiyānīti gāmanigamādidvāresu pūjanīyarukkhāyeva rukkhacetiyāni. Lokiyā hi dibbādhivatthāti vā maññaṃānā tesuyeva vā dibbasaññaṃ hutvā ārāmanavarukkhe cittikaronti, pūjenti, tena te sabbepi cetiyānīti vuccanti. Bhīṃsanakānīti bhayaajanakāni, passatopi suṇatopi bhayaṃ janenti. Salomaḥsaṇṇānīti saheva lomahaṃsena vattanti, pavisamānasseva lomahaṃsajananto. Appeva nāma passeyyanti api nāma taṃ bhayaabheravaṃ passeyyameva. Aparena samayenāti, “etadahosi yaṃnūnāha”nti evaṃ cintitakālato paṭṭhāya aññaṃ kālana.

Tattha ca me brāhmaṇa viharatoti tathārūpesu senāsanesu yaṃ yaṃ manussānaṃ āyācanaupahāraṇārahamaṃ yakkhaṭṭhānaṃ pupphadhūpamaṃsaruhiravasāmedapihakapapphāsasurāmerayādīhi okiṇṇakilinnadharaṇitalaṃ ekanipātaṃ viya yakkharakkhasapisācānaṃ, yaṃ divāpi passantānaṃ hadayaṃ maññaṃ phalati, taṃ ṭhānaṃ sandhāyāha “tattha ca me, brāhmaṇa, viharato”ti. Mago vā āgacchatīti siṅgāni vā khurāni vā koṭṭento gokaṇṇakhaggadīpivarāhādibhedo mago vā āgacchati, sabbacatuppadānañhi idha magoti nāmaṃ. Katthaci pana kāḷasiṅgālopi vuccati. Yathāha -

“Usabhasseva te khandho, sīhasseva vijambhitaṃ;
Magarāja namo tyatthu, api kiñci labhāmase”ti.

Moro vā kaṭṭhaṃ pātetīti moro vā sukkhakaṭṭhaṃ rukkhato cāletvā pātetī. Moraggahaṇena ca idha sabbapakkhiggahaṇaṃ adhippetam, tena yo koci pakkhīti vuttaṃ hoti. Atha vā moro vāti vā saddena aññaṃ vā koci pakkhīti. Esa nayo purime magaggahaṇepi. Vāto vā paṇṇakasaṭṭhaṃ eretīti vāto vā paṇṇakacavaraṃ ghaṭṭeti. Etaṃ nūna taṃ bhayaabheravaṃ āgacchatīti yametaṃ āgacchati, taṃ bhayaabheravaṃ nūnāti. Ito pabhuti ca ārammaṇameva bhayaabheravanti veditabbam. Parittassa ca adhimattassa ca bhayassa ārammaṇattā sukhārammaṇaṃ rūpaṃ sukhamiva. Kiṃ nu kho ahaṃ aññadatthu bhayapaṭikaṅkhī viharāmīti ahaṃ kho kiṃ kāraṇaṃ ekaṃseneva bhayaṃ ākaṅkhamāno icchamāno hutvā viharāmi.

Yathābhūtaṃ yathābhūtassāti yena yena iriyāpathena bhūtassa bhavitassa sato vattamānassa samaṅgībhūtassa vā. Meti mama santike. Tathābhūtaṃ tathābhūto vāti tena teneva iriyāpathena bhūto bhavito santo vattamāno samaṅgībhūto vāti attho. So kho ahaṃ...pe... paṭivinemīti bodhisattassa kira caṅkamantassa tasmīṃ magasiṅgakhurasaddādibhede bhayabheravārammaṇe āgate neva mahāsatto tiṭṭhati, na nisīdati na sayati, atha kho caṅkamantova parivīmaṃsanto parivicinanto bhayabheravaṃ na passati, magasiṅgakhurasaddādimattameva cetam hoti, so taṃ ñatvā idaṃ nāmetaṃ, na bhayabheravanti tato tiṭṭhati vā nisīdati vā sayati vā. Etamatthaṃ dassento “so kho aha”ntiādimāha. Esa nayo sabbapeyyālesu. Ito paraṅca iriyāpathapaṭipāṭiyā avatvā āsannaapaṭipāṭiyā iriyāpathā vuttāti veditabbā, caṅkamantassa hi bhayabherave āgate na ṭhito na nisinno na nipanno ṭhitassāpi āgate na caṅkamīti evaṃ tassa āsannaapaṭipāṭiyā vuttāti.

Bhayabheravasenāsanādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Asammohavīhāraṇṇanā

50. Evaṃ bhiṃsanakesupi ṭhānesu attano bhayabheravābhāvaṃ dassetvā idāni jhāyīnaṃ sammohaṭṭhānesu attano asammohavīhāraṃ dassetuṃ santi kho pana, brāhmaṇātiādimāha.

Tattha santīti atthi saṃvījjanti upalabbhanti. Rattiṃyeva samānanti rattiṃyeva santaṃ, divāti sañjānanti “divaso aya”nti sañjānanti. Divāyeva samānanti divasaṃyeva santaṃ. Rattīti sañjānanti “ratti aya”nti sañjānanti. Kasmā panete evaṃsaññino hontīti. Vuṭṭhānakosallābhāvato vā sakuṇarutato vā. Kathaṃ? Idhekacco odātakasiṅgalābhī divā parikammaṃ katvā divā samāpanno divāyeva vuṭṭhahāmīti manasikāraṃ uppādeti, no ca kho addhānaparicchede kusalo hoti. So divasaṃ atikkamitvā rattibhāge vuṭṭhāti. Odātakasiṅgapharaṇavasena cassa visadaṃ hoti vibhūtaṃ suvibhūtaṃ. So, divā vuṭṭhahāmīti uppāditamanasikāratāya odātakasiṅgapharaṇavisadavibhūtatāya ca rattiṃyeva samānaṃ divāti sañjānāti. Idha panekacco nīlakasiṅgalābhī rattiṃ parikammaṃ katvā rattiṃ samāpanno rattiṃyeva vuṭṭhahāmīti manasikāraṃ uppādeti, no ca kho addhānaparicchede kusalo hoti. So rattiṃ atikkamitvā divasabhāge vuṭṭhāti. Nīlakasiṅgapharaṇavasena cassa avisadaṃ hoti avibhūtaṃ. So rattiṃ vuṭṭhahāmīti uppāditamanasikāratāya nīlakasiṅgapharaṇāvisadāvibhūtatāya ca divāyeva samānaṃ rattīti sañjānāti. Evaṃ tāva vuṭṭhānakosallābhāvato evaṃsaññino honti.

Sakuṇarutato pana idhekacco antosenāsane nisinno hoti. Atha divā ravanakasakuṇā kākādayo candālokena divāti maññamānā rattiṃ ravanti, aññehi vā kāraṇehi. So tesam saddaṃ sutvā rattiṃyeva samānaṃ divāti sañjānāti. Idha panekacco pabbatantare gambhīrāya ghanavanappaṭicchannāya giriguhāya sattāhavaddalikāya vattamānāya antarahitasūriyāloke kāle nisinno hoti. Atha rattiṃ ravanakasakuṇā ulūkādayo majjhanhikasamayepi tattha tattha samandhakāre nilīnā rattisaññāya vā aññehi vā kāraṇehi ravanti. So tesam saddaṃ sutvā divāyeva samānaṃ rattīti sañjānāti. Evaṃ sakuṇarutato evaṃsaññino hontīti. Idamahanti idaṃ ahaṃ evaṃ sañjānanaṃ. Sammohavīhārasmiṃ vadāmīti sammohavīhārapariyāpannaṃ antogadhaṃ, sammohavīhārānaṃ aññataraṃ vadāmīti vuttaṃ hoti.

Ahaṃ kho pana brāhmaṇa...pe... sañjānāmīti pākaṭo bodhisattassa rattindivaparicchedo sattāhavaddalepi candimasūriyesu adissamānesupi jānātiyeva “ettakaṃ purebhattakālo gato, ettakaṃ pacchābhattakālo, ettakaṃ paṭhamayāmo, ettakaṃ majjhimayāmo, ettakaṃ pacchimayāmo”ti, tasmā evamāha. Anacchariyañcetaṃ yaṃ pūritapāramī bodhisatto evaṃ jānāti. Padesaññaṇe ṭhitānaṃ sāvakānampi hi rattindivaparicchedo pākaṭo hoti.

Kalyāṇiyamahāvihāre kira godattatthero dvaṅgulakāle bhattaṃ gahetvā aṅgulakāle bhuñjati. Sūriye adissamānēpi pātōyeva senāsaṇaṃ pavisitvā tāya velāya nikkhamati. Ekadivasāṃ ārāmikā “sve therassa nikkhamanakāle passāmā”ti bhattaṃ sampādetvā kālatthambhamūle nisīdiṃsu. Thero dvaṅgulakāleyeva nikkhamati. Tato pabhuti kira sūriye adissamānēpi therassa nikkhamanasaññāya eva bheriṃ ākoṭenti.

Ajagaravīhārepi kāḷadevatthero antovasse yāmagandhikaṃ paharati, āciṇṇametaṃ therassa. Na ca yāmayantanāḷikaṃ payojeti, aññe bhikkhū payojenti. Atha nikkhante paṭhame yāme there muggaraṃ gahetvā ṭhitamatteyeva ekaṃ dve vāre paharanteyeva vā yāmayantaṃ patati, evaṃ tīsu yāmesu samaṇadhammaṃ katvā thero pātōyeva gāmaṃ pavisitvā piṇḍapātaṃ ādāya vihāraṃ āgantvā bhojanavelāya pattaṃ gahetvā divā viharatṭhānaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karoti. Bhikkhū kālatthambhaṃ disvā therassa adisvā āgamanatthāya pesenti. So bhikkhu therāṃ divā viharatṭhānā nikkhamantameva vā antarāmagge vā passati. Evaṃ padesaññaṇe ṭhitānaṃ sāvakānampi rattindivaparicchedo pākaṭo hoti, kimaṅgaṃ pana bodhisattānanti.

Yaṃ kho taṃ brāhmaṇa...pe... vadeyyāti ettha pana “yaṃ kho taṃ, brāhmaṇa, asammohadhammo satto loke uppanno...pe... sukhāya devamanussāna”nti vacanaṃ vadamāno koci sammā vadeyya, sammā vadamāno siyā, na vitathavādī assa. Mameva taṃ vacanaṃ vadamāno sammā vadeyya, sammā vadamāno siyā, na vitathavādī assāti evaṃ padasambandho veditabbo.

Tattha asammohadhammoti asammohasabhāvo. Loketi manussaloke. Bahujanahitāyāti bahujanassa hitatthāya, paññāsampattiyā diṭṭhadhammikasamparāyikahitūpadesakoti. Bahujanasukhāyāti bahujanassa sukhātthāya, cāgasampattiyā upakaraṇasukhassa dāyakoti. Lokānukampāyāti lokassa anukampatthāya, mettākaruṇāsampattiyā mātāpitāro viya lokassa rakkhitā gopayitāti. Atthāya hitāya sukhāya devamanussānanti idha devamanussaggahaṇena ca bhābapuggalaveneyyasatteyeva gahetvā tesāṃ nibbānamaggaphalādhigamāya attano uppattiṃ dassetīti veditabbo. Atthāyāti hi vutte paramatthātthāya nibbānāyāti vuttaṃ hoti. Hitāyāti vutte taṃ sampāpakamaggatthāyāti vuttaṃ hoti, nibbānasampāpakamaggato hi uttari hitaṃ nāma natthi. Sukhāyāti vutte phalasamāpattisukhatthāyāti vuttaṃ hoti, tato uttari sukhābhāvato. Vuttañcetaṃ “ayaṃ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko”ti.

Asammohavīhāraṇaṇā nīṭṭhitā.

Pubbabhāgaṭṭhapaṭṭhādivaṇṇanā

51. Evaṃ bhagavā buddhaguṇapaṭilābhāvasānaṃ attano asammohavīhāraṃ brāhmaṇassa dassetvā idāni yāya ṭṭhapaṭṭhāya taṃ koṭippattaṃ asammohavīhāraṃ adhigato, taṃ pubbabhāgato pabhuti dassetuṃ āradhaṃ kho pana me brāhmaṇatīadimāha.

Keci panāhu “imaṃ asammohavīhāraṃ sutvā brāhmaṇassa cittamevaṃ uppannaṃ ‘kāya nu kho paṭipadāya imaṃ patto’ti, tassa cittamaññāya imāyāhaṃ paṭipadāya imaṃ uttamaṃ asammohavīhāraṃ pattoti dassento evamāhā”ti.

Tattha āraddhaṃ kho pana me, brāhmaṇa, vīriyaṃ ahoṣīti, brāhmaṇa, na mayā ayaṃ uttamo asammohavīhāro kusītena muṭṭhassatinā sāraddhakāyena vikkhittacittena vā adhigato, apica kho tadadhigamāya āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ ahosi, bodhimaṇḍe nisinnena mayā caturaṅgavīriyaṃ āraddhaṃ ahosi, paggaḥitaṃ asithilappavattitanti vuttaṃ hoti. Āraddhattāyeva ca metaṃ asallīnaṃ ahosi.

Upaṭṭhitā sati asammuṭṭhāti na kevalaṅca vīriyameva, satipi me ārammaṇābhīmukhībhāvena upaṭṭhitā ahosi. Upaṭṭhitattāyeva ca asammuṭṭhā. Passaddho kāyoti kāyacittappassaddhisambhavena kāyopi me passaddho ahosi. Tattha yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddhoyeva hoti, tasmā nāmakāyo rūpakāyoti avisesetvāva passaddho kāyoti vuttaṃ. Asāraddhoti so ca kho passaddhattāyeva asāraddho, vigatadarathoti vuttaṃ hoti. Samāhitaṃ cittaṃ ekagganti cittampi me sammā āhitaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ appitaṃ viya ahosi. Samāhitattā eva ca ekaggaṃ acalaṃ nipphandananti, ettāvatā jhānassa pubbabhāgaṭṭhāpadā kathitā hoti.

Idāni imāya paṭipadāya adhigataṃ paṭhamajjhānaṃ ādiṃ katvā vijjāttayapariyosānaṃ visesaṃ dassento so kho ahantiādimāha. Tattha vivicca kāmehi...pe... catutthajjhānaṃ upasampajja vihāsiṃti ettha tāva yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge pathavīkasiṇakathāyaṃ vuttaṃ. Kevalaṅhi tattha “upasampajja viharatī”ti āgataṃ, idha “vihāsi”nti, ayameva viseso. Kiṃ katvā pana bhagavā imāni jhānāni upasampajja vihāsiṃti, kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā. Kataraṃ? Ānāpānassatikammaṭṭhānaṃ.

Imāni ca pana cattāri jhānāni kesaṅci cittekkaggatattāni honti, kesaṅci vipassanāpādaḥkāni, kesaṅci abhiññāpādaḥkāni, kesaṅci nirodhapādaḥkāni, kesaṅci bhavokkamanattāni. Tattha khīṇāsavānaṃ cittekkaggatattāni honti. Te hi samāpajjitvā ekaggacittā sukhaṃ divasaṃ viharissāmāti iccevaṃ kasiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbattenti. Sekkhaṇṇaputhujjanānaṃ samāpattito vuṭṭhāya samāhitena cittena vipassissāmāti nibbattentānaṃ vipassanāpādaḥkāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādaḥkajjhānaṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya “ekopi hutvā bahudhā hotī”ti vuttanayā abhiññāyo patthentā nibbattenti, tesam abhiññāpādaḥkāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā sattāhaṃ acittā hutvā diṭṭheva dhamme nirodhaṃ nibbānaṃ patvā sukhaṃ viharissāmāti nibbattenti, tesam nirodhapādaḥkāni honti. Ye pana aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā aparihīṇajjhānā brahmaloke uppajjissāmāti nibbattenti, tesam bhavokkamanattāni honti.

Bhagavatā panidaṃ catutthajjhānaṃ bodhirukkhamūle nibbattitaṃ, taṃ tassa vipassanāpādaḥkāṇceva ahosi abhiññāpādaḥkāṇca sabbakiccasādhakaṅca, sabbalokiyalokuttaraṇadāyakaṅti veditabbaṃ.

Pubbabhāgaṭṭhāpadādivaṇṇanā nīṭṭhitā.

Pubbenivāsakathāvaṇṇanā

52. Yesañca guṇānaṃ dāyakaṃ ahosi, tesāṃ ekadesaṃ dassento so evaṃ samāhite cittetiādimāha. Tattha dvinnaṃ vijjānaṃ anupadavaṇṇanā ceva bhāvanānayo ca visuddhimagge vitthārito. Kevalañhi tattha “so evaṃ samāhite citte...pe... abhininnāmeti”ti vuttaṃ, idha “abhininnāmesi”nti. Ayaṃ kho me brāhmaṇāti ayañca appanāvāro tattha anāgatoti ayameva viseso. Tattha soti so ahaṃ. Abhininnāmesinti abhinīharim. Abhininnāmesinti ca vacanato soti ettha so ahanti evamattho veditabbo.

Yasmā cidaṃ bhagavato vasena pubbenivāsānussatiññaṃ āgataṃ, tasmā “so tato cuto idhūpapanno”ti ettha evaṃ yojanā veditabbā. Ettha hi so tato cutoti paṭinivattantassa paccavekkhaṇaṃ. Tasmā idhūpapannoti imissā idhūpapattiyā anantaraṃ. Amutra udapādinti tusitabhavanaṃ sandhāyāhāti veditabbo. Tatrāpāsīṃ evaṃnāmoti tatrāpi tusitabhavane setaketu nāma devaputto ahosiṃ. Evaṃgottoti tāhi devatāhi saddhiṃ ekagotto. Evaṃvaṇṇoti suvaṇṇavaṇṇo. Evamāhāroti dibbasudhāhāro. Evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedīti evaṃ dibbasukhappaṭisaṃvedī. Dukkhaṃ pana saṅkhārādukkhamattameva. Evamāyupariyantoti evaṃ sattapaññāsavassakoṭisaṭṭhivassasatasahassāyupariyanto. So tato cutoti so ahaṃ tato tusitabhavanato cuto. Idhūpapannoti idha mahāmāyāya deviyā kucchimhi nibbatto.

Ayaṃ kho me brāhmaṇātiādīsu meti mayā. Vijjāti viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kiṃ viditaṃ karoti? Pubbenivāsaṃ. Avijjāti tasveva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādako moho vuccati. Tamoti sveva moho paṭicchādakaṭṭhena “tamo”ti vuccati. Ālokoti sāyeva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena “āloko”ti vuccati. Ettha ca vijjā adhigatāti ayaṃ attho, sesaṃ pasaṃsāvacaṇaṃ. Yojanā panettha ayaṃ kho me vijjā adhigatā, tassa me adhigatavijjassa avijjā vihatā, vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Esa nayo itarasmimpi padadvaye.

Yathā tanti ettha yathāti opamme. Tanti nipāto. Satiyā avippavāsena appamattassa. Vīriyātāpena ātāpino. Kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pahitattassa, pesitattassāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti “yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya. Tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya. Evameva mama avijjā vihatā, vijjā uppannā. Tamo vihatō, āloko uppanno. Etassa me padhānānuyogassa anurūpameva phalaṃ laddha”nti.

Pubbenivāsakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dibbacakkhuññākathāvaṇṇanā

53. Cutūpapātakathāyaṃ yasmā idha bhagavato vasena pāḷi āgatā, tasmā “passāmi pajānāmī”ti vuttaṃ, ayaṃ viseso. Sesaṃ visuddhimagge vuttasadisameva.

Ettha pana vijjāti dibbacakkhuññānavijjā. Avijjāti sattānaṃ cutipaṭisandhipaṭicchādikā avijjā. Sesaṃ vuttanayamevāti. Yasmā ca pūritapāramīnaṃ mahāsattānaṃ parikammakiccaṃ nāma natthi. Te hi citte abhininnāmitamatteyeva anekavihiṭaṃ pubbenivāsaṃ anussaranti, dibbena cakkhunā satte passantī. Tasmā yo tattha parikammaṃ ādiṃ katvā bhāvanānayo vutto, na tena idha atthoti.

Dibbacakkhuññākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āsavakkhayaññākathāvaṇṇanā

54. Tatiyavijjāya so evaṃ samāhite citteti vipassanāpādaḥ catutthajjhānacittaṃ veditaḥ. Āsavānaṃ khayaññāyāti arahattamaggaññatthāya. Arahattamaggo hi āsavavināsanato āsavānaṃ khayoti vuccati, tatra cetāṃ ñāṇaṃ, tappariyāpannattāti. Cittaṃ abhininnāmesinti vipassanācittaṃ abhinīharim. So idaṃ dukkhanti evamādisu “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ abbhaññāsim jāniṃ paṭivijjhim. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ taṇhaṃ ayaṃ dukkhasamudayo. Tadubhayampi yaṃ tṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesāṃ appavattiṃ nibbānaṃ ayaṃ dukkhanirodhoti. Tassa sampāpakaṃ ariyamaggaṃ ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ abbhaññāsim jāniṃ paṭivijjhanti evamattho veditaḥ.

Evaṃ sarūpato saccāni dassetvā idāni kilesavasena pariyāyato dassento ime āsavātiādimāha. Tassa me evaṃ jānato evaṃ passatoti tassa mayhaṃ evaṃ jānantassa evaṃ passantassa. Saha vipassanāya koṭippattaṃ maggaṃ katheti. Kāmāsavāti kāmāsavato. Vimuccitthāti iminā phalakkhaṇaṃ dasseti, maggakkhaṇe hi cittaṃ vimuccati, phalakkhaṇe vimuttaṃ hoti. Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇanti iminā paccavekkhaṇaṇāṇaṃ dasseti. Khīṇā jātītiādihi tassa bhūmiṃ, tena hi ñāṇena bhagavā paccavekkhanto “khīṇā jāti”tiādihi abbhaññāsi. Katamā pana bhagavato jāti khīṇā, kathaṃ ca naṃ abbhaññāsi? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā, na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā, taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatiṃ appaṭisandhikaṃ hoti”ti jānanto abbhaññāsi.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhanti attho. Brahmācariyanti maggabrahmācariyaṃ, puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ sattasekkhā brahmācariyavāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā bhagavā attano brahmācariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmācariya”nti abbhaññāsi. Kataṃ karaṇīyanti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā bhagavā attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīya”nti abbhaññāsi.

Nāparaṃ itthattāyāti idāni puna itthabhāvāya evaṃsoḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṃ me natthīti abbhaññāsi. Atha vā itthattāyāti itthabhāvato imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃ rūpā rūpā viya. Te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti abbhaññāsi.

Idāni evaṃ paccavekkhaṇaṇāpariggahitaṃ āsavānaṃ khayaññādhigamaṃ brāhmaṇassa dassento, ayaṃ kho me brāhmaṇātiādimāha. Tattha vijjāti arahattamaggaññavijjā. Avijjāti catusaccapaṭicchādikā avijjā. Sesāṃ vuttanayameva. Ettāvatā ca pubbenivāsaññāna atītaṃsaññānaṃ, dibbacakkhunā paccuppannānāgataṃsaññānaṃ, āsavakkhayena sakalalokiyalokuttaraguṇanti evaṃ tīhi vijjāhi sabbepi sabbaññuguṇe saṅgahetvā pakāsento attano asammohavīhāraṃ brāhmaṇassa dassesi.

Araññavāsakāraṇavaṇṇanā

55. Evaṃ vutte kira brāhmaṇo cintesi - “samaṇo gotamo sabbaññutaṃ paṭijānāti, ajjāpi ca araññavāsaṃ na vijahati, atthi nu khvassa aññampi kiñci karaṇīya”nti. Athassa bhagavā ajjhāsayāṃ viditvā iminā ajjhāsayānusandhinā, siyā kho pana tetiādimāha. Tattha siyā kho pana te, brāhmaṇa, evamassāti, brāhmaṇa, kadāci tuyhaṃ evaṃ bhaveyya. Na kho panetaṃ brāhmaṇa evaṃ daṭṭhabbanti etaṃ kho pana, brāhmaṇa, tayā mayhaṃ pantasenāsanapaṭisevanaṃ avītarāgāditāyāti evaṃ na daṭṭhabbamaṃ. Evaṃ pantasenāsanapaṭisevane akāraṇaṃ paṭikkhipitvā kāraṇaṃ dassento dve kho ahantiādimāha. Tattha atthoyeva atthavaso. Tasmā dve kho ahaṃ, brāhmaṇa, atthavaseti ahaṃ kho, brāhmaṇa, dve atthe dve kāraṇāni sampassamānoti vuttaṃ hoti. Attano ca diṭṭhadhammasukhavihāranti ettha diṭṭhadhammo nāma ayaṃ paccakkho attabhāvo. Sukhavihāro nāma catunnampi iriyāpathavihārānaṃ phāsutā, ekakassa hi araññe antamaso uccārapassāvakkiccam upādāya sabbeva iriyāpathā phāsukā honti, tasmā diṭṭhadhammassa sukhavihāranti ayamatto veditabbo. Pacchimañca janataṃ anukampamānoti kathaṃ araññavāsena pacchimā janatā anukampitā hoti? Saddhāpabbajitā hi kulaputtā bhagavato araññavāsaṃ disvā bhagavāpi nāma araññasenāsanāni na muñcati, yassa nevatthi pariññātabbaṃ na pahātabbaṃ na bhāvetabbaṃ na sacchikātabbaṃ, kimaṅgaṃ pana mayanti cintetvā tattha vasitabbameva maññissantī. Evaṃ khippameva dukkhassantakarā bhavissantī. Evaṃ pacchimā janatā anukampitā hoti. Etamatthaṃ dassento āha “pacchimañca janataṃ anukampamāno”ti.

Araññavāsakāraṇavaṇṇanā niṭṭhitā.

Desanānumodanāvaṇṇanā

56. Taṃ sutvā attamano brāhmaṇo anukampitarūpātiādimāha. Tattha anukampitarūpāti anukampitajātikā anukampitasabhāvā. Janatāti janasaṃuho. Yathā taṃ arahatā sammāsambuddhenāti yathā ahaṃ sammāsambuddho anukampeyya, tattheva anukampitarūpāti.

Evañca pana vatvā puna taṃ bhagavato dhammadesanaṃ abbhanumodamāno bhagavantaṃ etadavoca abhikkantaṃ, bho gotama, abhikkantaṃ, bho gotamāti. Tatthāyaṃ abhikkantasaddo khayasundarābhīrūpaabbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”tiādīsu hi khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”tiādīsu sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jālaṃ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. -

Ādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bhante”tiādīsu abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bho, gotamāti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ.

“Bhaye kodhe paṣaṃsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
Hāse soke paṣāde ca, kare āmeḍitaṃ budho”ti. -

Iminā ca lakkhaṇena idha pasādavasena pasamsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Atha vā abhikkantanti abhikantaṃ. Atiṭṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti vuttaṃ hoti.

Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo - abhikkantaṃ, bho gotama, yadidaṃ bhoto gotamassa dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ bhoto gotamassa dhammadesanaṃ āgama mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi -bhoto gotamassa vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato, tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato, aparavambhanato, karuṇāsīlato, paññāvadātato, āpātharamaṇīyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsīyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha nikkujjīṭanti adhomukhaṭṭhapaṭiṭṭhaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. Ukkujjeyyāti upari mukhaṃ kareyya. Paṭicchannanti tiṇapaṇṇādicchāditāṃ. Vivareyyāti ugghāṭeyya. Mūlhaṃ disā mūlhaṃ. Maggaṃ ācikkheyyāti hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. Andhakāreti kāḷapakkhacātuddasāḍḍharattaghaṇavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame, ayaṃ tāva anuttānapadattho.

Ayaṃ pana adhippāyayanā - yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya. Evaṃ kassapassa bhagavato sāsanaṃ antaradhānato pabhūti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantaṃ, yathā mūlhaṃ maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannaṃ me saggamokkhamaggaṃ ācikkhantaṃ, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāre nimuggassa me buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhamasakadesanāpajjotadhāraṇena mayhaṃ bhotā gotamena etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Desanānumodanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pasannākāraṇaṇā

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattayapasannacitto pasannākāraṃ karonto esāhantiādimāha. Tattha esāhanti eso ahaṃ. Bhavantaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gacchāmīti bhavaṃ me gotamo saraṇaṃ parāyaṇaṃ, aghassa tātā, hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena bhavantaṃ gotamaṃ gacchāmi, bhajāmi, sevāmi, payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi, bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gatiattho, buddhipi tesāṃ attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi, bujjhāmīti ayamattho vutto. Dhammañca bhikkhusaṅghaṇcāti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne ca apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañhettaṃ - “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo atṭhaṅgiko maggo tesāṃ aggamakkhāyatī”ti vitthāro. Na kevalaṇca ariyamaggo ceva nibbānañca, apica kho ariyaphalehi saddhiṃ pariyattidhammopi. Vuttañhettaṃ chattaṃāṇavakavimāne -

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ, dhammamasāṅkhatamappaṭikūlaṃ;

Madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattaṃ, dhammamimaṃ
saraṇatthamupehī”ti.

Ettha rāgavirāgoti maggo kathito. Anejasokanti phalaṃ. Dhammamasāṅkhatanti
nibbānaṃ. Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattanti piṭakattayena
vibhattā sabbadhammakkhandaṃ. Diṭṭhisīlasaṅghātena saṃhatoti saṅgho, so
atthato aṭṭha ariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmimyeva vimāne.

“Yattha ca dinnamahapphalaṃ, catūsu sucīsu purisayugesu;
Aṭṭha ca puggala dhammasā te, saṅghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti.

Bhikkhūnaṃ saṅgho bhikkhusaṅgho. Ettāvatā brāhmaṇo tīṇi saraṇagamanāni
paṭivedesi.

Pasannākāraṇaṇā niṭṭhitā.

Saraṇagamanakathāvaṇṇanā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ saraṇaṃ, saraṇagamaṇaṃ. Yo ca saraṇaṃ
gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanassa phalaṃ, saṃkilesa, bhedoti
ayaṃ vidhi veditabbo. Seyyathidaṃ - padatthato tāva hiṃsatīti saraṇaṃ,
saraṇagatānaṃ teneva saraṇagamanena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ
duggatiparikilesaṃ hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetaṃ adhivacanaṃ.

Atha vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsati buddho.
Bhavakantārā uttāraṇena assāsādānena ca dhammo. Appakānampi kāraṇaṃ
vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṃ
saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihatakiṇṇo tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo
saraṇagamaṇaṃ. Taṃsamaṅgisatto saraṇaṃ gacchati, vuttappakārena cittuppādena
etāni me tīṇi saraṇāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇanti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva
saraṇaṃ saraṇagamaṇaṃ yo ca saraṇaṃ gacchatīti idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamaṇaṃ lokuttaraṃ lokiyañca.
Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe
saraṇagamanupakkilesasamucchedena āramaṇato nibbānāramaṇaṃ hutvā
kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ
saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ āramaṇato buddhādiguṇāramaṇaṃ
hutvā ijjhati, taṃ atthato buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca
sammādiṭṭhi dasasu puñṇakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā pavattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya
sissabhāvūpagamaṇena paṇipātenāti. Tattha attasanniyyātanaṃ nāma “ajja ādiṃ
katvā ahaṃ attānaṃ buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā”ti evaṃ
buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. Tapparāyaṇatā nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ
buddhāparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghāparāyaṇo iti maṃ dhārethā”ti evaṃ
tapparāyaṇabhāvo. Sissabhāvūpagamaṇaṃ nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ buddhassa
antevāsiko, dhammassa, saṅghassāti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo.
Paṇipāto nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ
abhivādanapaccuṭṭhānaañjalikammasāmīcikkammaṃ buddhādīnaṃyeva tiṇṇaṃ

vatthūnaṃ karomi, iti maṃ dhārethā”ti evaṃ buddhādīsu paramanipaccakāro.
Imesañhi catunnaṃ ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti
saraṇagamaṇaṃ.

Apica bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa attānaṃ pariccajāmi.
Jīvaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva me jīvaṃ,
jīvitapariyantikaṃ buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇanti
evampi attasanniyyātanaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ
bhagavantameva passeyyaṃ, sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ bhagavantameva
passeyyaṃ, sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ bhagavantameva
passeyya”nti evampi mahākassapassa saraṇagamaṇaṃ viya sissabhāvūpagamaṇaṃ
daṭṭhabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā purā;
Namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammata”nti. -

Evampi āḷavakādīnaṃ saraṇagamaṇaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. “Atha kho
brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā bhagavato pādesu
sirasā nipatitvā bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati,
nāmañca sāveti brahmāyu ahaṃ, bho gotama, brāhmaṇo, brahmāyu ahaṃ, bho
gotama, brāhmaṇo”ti evampi paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha
dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṇaṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ
gayhati, setṭhavasena bhijjati, tasmā yo sākiyo vā koliyo vā “buddho amhākaṃ
ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā “samaṇo gotamo rājapūjito
mahānubhāvo, avandiyamāno anattampi kareyyā”ti bhayena vandati,
aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle bhagavato santike kiñci uggahitaṃ
saramāno buddhakāle vā -

“Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye;
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti. -

Evarūpaṃ anusāsaniṃ uggahetvā “ācariyo me”ti vandati, aggahitameva hoti
saraṇaṃ. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitaṃ hoti
saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi
ñātiṃ “ñātako me aya”nti vandato saraṇagamaṇaṃ na bhijjati, pageva apabbajitaṃ.
Tathā rājānaṃ bhayavasena vandato, so hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattampi
kareyyāti. Tathā yaṃkiñci sippaṃ sikkhāpakamaṃ titthiyaṃ “ācariyo me aya”nti
vandatopi na bhijjatīti evaṃ saraṇagamaṇappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamaṇassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ,
sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetam -

“Yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato;
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ;
Ariyañcaṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

Etam kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ;
Etaṃ saraṇamāgama, sabbadukkhā pamuccatī”ti.

Apica niccato anupagamanādivasena petassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ.
Vuttañhetam, “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo
kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, sukhato upagaccheyya, kañci dhammaṃ
attato upagaccheyya, mātaraṃ jīvitaṃ voropeyya, pitaraṃ arahantaṃ jīvitaṃ voropeyya,
duṭṭhacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya, aññaṃ satthāraṃ
uddiseyya, netam ṭhānaṃ vijjatī”ti.

Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva.
Vuttañhetam -

“Yekeci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse,
Na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
Pahāya mānusaṃ dehaṃ,
Devakāyaṃ paripūressanti”ti.

Aparampi vuttaṃ “atha kho sakko devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ
yenāyasmā mahāmoggallāno, tenupasaṅkami...pe... ekamantaṃ ṭhitaṃ kho sakkaṃ
devānamindaṃ āyasmā mahāmoggallāno etadavoca ‘sādhu kho devānaminda
buddhaṃ saraṇagamanam hoti, buddhaṃ saraṇagamanahetu kho devānaminda
evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ
upapajjanti”ti. Te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti dibbena āyunaṃ dibbena
vaṇṇena sukkena yasena ādhipateyyena dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi
phoṭṭhabbehī”ti. Esa nayo dhamme saṅghe ca. Apica velāmasuttādivasenāpi
saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamanaphalaṃ veditabbaṃ.

Tattha lokiyasaraṇagamanam tisu vatthūsu aññāṇasamśayamicchāññānādīhi
saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti, na mahāvipphāraṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa.
Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo anavajjo ca. Tattha sāvajjo
aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so anīṭṭhaphalo. Anavajjo kālaṃ kiriyāya,
so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatti bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako
aññasatthāraṃ na uddisatīti evaṃ saraṇagamanassa saṃkilesa ca bhedo ca
veditabboti. Upāsakaṃ maṃ bhavaṃ gotamo dhāretūti maṃ bhavaṃ gotamo
“upāsako aya”nti evaṃ dhāretu, jānātūti attho.

Saraṇagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upāsakavidhikathāvaṇṇanā

Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha ko upāsako, kasmā upāsakoti vuccati, kimassa
sīlaṃ, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idaṃ pakīṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha ko upāsakoti yo koci tisaraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam - “yato kho
mahānāma upāsako buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti,
saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ettāvatā kho mahānāma upāsako hotī”ti.

Kasmā upāsakoti ratanattayassa upāsanato. So hi buddhaṃ upāsatīti upāsako.
Dhammaṃ, saṅghaṃ upāsatīti upāsako.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha “yato kho mahānāma upāsako paṇātipātā paṭivirato hoti adinnādānā, kāmesu micchācārā, musāvādā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti. Ettāvatā kho mahānāma upāsako sīlavā hotī”ti.

Ko ājīvoti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappanaṃ. Vuttañhetam “pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Satthavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”ti.

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Apica yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikuṭṭho ca. Sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ pacceti no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ pariyesati tattha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ca ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakarātanañca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ pacceti no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”ti.

Ajjataggeti ettha ayaṃ aggasaddo ādikoṭīkotṭhāsasetṭhesu dissati. “Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīna”ntiādīsu hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya, ucchaggaṃ veḷagga”ntiādīsu koṭiyaṃ. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā, anujānāmi, bhikkhave, vihāraggena vā parivenaggena vā bhājetu”ntiādīsu koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā...pe... tathāgato tesaṃ aggamakkhāyatī”tiādīsu seṭṭhe. Idha paṇāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvā, evamettha attho veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṃ. Ajjadaggeti vā pāṭho, da-kāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ, yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ. Anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakārakaṃ maṃ bhavaṃ gotamo dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṅghaṃ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti. Evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā catūhi ca paccayehi pavāretvā utṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ abhivādetvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkāmiti.

Upāsakavidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhayabheravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā

57. Evaṃ me sutaṃ...pe... āyasmā sārīputtoti anaṅgaṇasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā - yathā cettha, evaṃ sabbasuttesu. Tasmā ito paraṃ ettakampi avatvā apubbapadavaṇṇanaṃyeva karissāma.

Cattāroti gaṇanaparicchedo. Puggalāti sattā narā posā. Ettāvatā ca puggalavādī mahātheroti na gahetabbaṃ, ayañhi āyasmā buddhaputtānaṃ seṭṭho, so buddhassa bhagavato desanaṃ avilomentoyeva deseti.

Sammutiparamatthadesanākathāvaṇṇanā

Buddhassa bhagavato duvidhā desanā sammutidesanā, paramatthadesanā cāti. Tattha puggalo satto itthī puriso khattiyo brāhmaṇo devo māroti evarūpā sammutidesanā. Aniccaṃ dukkhaṃ anattā, khandhā dhātū āyatanāni satipaṭṭhānāti evarūpā paramatthadesanā.

Tattha bhagavā ye sammutivasena desanaṃ sutvā atthaṃ paṭivijjhivā mohaṃ pahāya visesaṃ adhigantaṃ samatthā, tesāṃ sammutidesanaṃ deseti. Ye pana paramatthavasena desanaṃ sutvā atthaṃ paṭivijjhivā mohaṃ pahāya visesamadhigantaṃ samatthā, tesāṃ paramatthadesanaṃ deseti. Tatthāyaṃ upamā, yathā hi desabhāsākusalā tiṇṇaṃ vedānaṃ atthasaṃvaṇṇanako ācariyo ye dāmaḥbhāsāya vutte atthaṃ jānanti, tesāṃ dāmaḥbhāsāya ācikkhati. Ye andhakabhāsādīsu aññatarāya, tesāṃ tāya tāya bhāsāya. Evaṃ te māṇavakā chekaṃ byattaṃ ācariyamāgama khippameva sippaṃ uggaṇhanti. Tattha ācariyo viya buddho bhagavā. Tayo vedā viya kathetabbabhāvena ṭhitāni tīṇi piṭakāni. Desabhāsākosallamiva sammutiparamatthakosallaṃ. Nānādesabhāsā māṇavakā viya sammutiparamatthadesanāpaṭivijjhanasamatthā veneyyasattā. Ācariyassa dāmaḥbhāsādīcikkhanaṃ viya bhagavato sammutiparamatthavasena desanā veditabbā. Āha cettha -

“Dve saccāni akkhāsi, sambuddho vadantaṃ varo;
Sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpalabbhati.

Saṅketavacanaṃ saccaṃ, lokasammutikāraṇā;
Paramatthavacanaṃ saccaṃ, dhammānaṃ bhūtakāraṇā.

Tasmā vohārakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutiṃ voharantassa, musāvādo na jāyati”ti.

Apica aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggalakathaṃ katheti - hirottappadīpanatthaṃ, kammassakatādīpanatthaṃ, paccattapurisakāradīpanatthaṃ, ānantariyadīpanatthaṃ, brahmavihāradīpanatthaṃ, pubbenivāsadīpanatthaṃ, dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṃ, lokasammutiyā appahānatthañcāti.

“Khandhadhātuāyatanāni hiriyanti ottappanti”ti hi vutte mahājano na jānāti, sammohamāpajjati, paṭisattu hoti “kimidaṃ khandhadhātuāyatanāni hiriyanti ottappanti nāmā”ti. “Itthī hiriyati ottappati puriso khattiyo brāhmaṇo devo māro”ti vutte pana jānāti, na sammohamāpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā bhagavā hirottappadīpanatthaṃ puggalakathaṃ katheti.

“Khandhā kammassakā dhātuyo āyatanāni”ti vuttepi eseva nayo. Tasmā bhagavā kammassakatādīpanatthaṃ puggalakathaṃ katheti.

“Veḷuvanaḍayo mahāvihārā khandhehi kārapitā dhātūhi āyatanehi”ti vuttepi eseva

nayo. Tasmā bhagavā paccattapurisakāradīpanattham puggalakatham katheti.

“Khandhā mātaram jīvitā voropenti pitaram arahantam ruhiruppādakamma karonti, saṅghabhedakamma karonti, dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi ese va nayo. Tasmā bhagavā ānantariyadīpanattham puggalakatham katheti. “Khandhā mettāyanti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi ese va nayo. Tasmā bhagavā brahmavihāradīpanattham puggalakatham katheti.

“Khandhā pubbenivāsamanussaranti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi ese va nayo. Tasmā bhagavā pubbenivāsadīpanattham puggalakatham katheti. “Khandhā dānam paṭiggaṇhanti dhātuyo āyatanānī”ti vuttepi mahājano na jānāti, sammohamāpajjati, paṭisattu hoti “kimidaṃ khandhadhātuāyatanāni paṭiggaṇhanti nāmā”ti. “Puggalā paṭiggaṇhanti sīlavanto kalyāṇadhammā”ti vutte pana jānāti, na sammohamāpajjati, na paṭisattu hoti. Tasmā bhagavā dakkhiṇāvisuddhidīpanattham puggalakatham katheti.

Lokasammutiñca buddhā bhagavanto nappajahanti, lokasamaññāya lokaniruttiyaṃ lokābhilāpe ṭhitāyeva dhammaṃ desenti. Tasmā bhagavā lokasammutiyā appahānatthampi puggalakatham katheti. Tasmā ayampi āyasmā lokavohārakusalatāya buddhassa bhagavato desanaṃ avilomento lokasammutiyaṃ ṭhatvāva cattārome, āvuso, puggalāti āha. Tasmā ettha paramatthavasena aggahetvā sammutivaseneva puggalo veditabbo.

Santo saṃvijjamānāti lokasaṅketavasena atthi upalabbhamānā. Lokasminti sattaloke. Sāṅgaṇova samānotiādīsu pana aṅgaṇanti katthaci kilesā vuccanti. Yathāha “tattha katamāni tīṇi aṅgaṇāni? Rāgo aṅgaṇaṃ, doso aṅgaṇaṃ, moho aṅgaṇa”nti. Katthaci yaṃkiñci malaṃ vā paṅko vā, yathāha “tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamatī”ti. Katthaci tathārūpo bhūmibhāgo, so bodhiyaṅgaṇaṃ cetiyaṅgaṇantiādīnaṃ vasena veditabbo. Idha pana nānappakārā tibbakilesā “aṅgaṇa”nti adhippetā. Tathā hi vakkhati “pāpakānaṃ kho etaṃ, āvuso, akusalānaṃ icchāvacarānaṃ adhivacanaṃ, yadidaṃ aṅgaṇa”nti. Saha aṅgaṇena sāṅgaṇo.

Sāṅgaṇova samānoti sakilesoyeva santo. Atthi me ajjhattaṃ aṅgaṇanti yathābhūtaṃ nappajānātīti mayhaṃ attano cittasantāne kilesa atthītipi na jānāti. “Ime kilesā nāma kakkhaḷā vāḷā jahitabbā na gahitabbā visaduṭṭhasallasadisā”ti evaṃ yāthāvasarasatopi na jānāti. Yo atthīti ca jānāti, evaṃca jānāti. So “atthi me ajjhattaṃ aṅgaṇanti yathābhūtaṃ pajānātī”ti vuccati. Yassa pana na ca maggena samūhatā kilesā, na ca uppajjanti yena vā tena vā vāritattā, ayamidha anaṅgaṇoti adhippeto. Natthi me ajjhattaṃ aṅgaṇanti yathābhūtaṃ nappajānātīti “mayhaṃ kilesā yena vā tena vā vāritattā natthi, na maggena samūhatattā”ti na jānāti, “te uppajjamānā mahāanattaṃ karissanti kakkhaḷā vāḷā visaduṭṭhasallasadisā”ti evaṃ yāthāvasarasatopi na jānāti. Yo pana “iminā kāraṇena natthī”ti ca jānāti, evaṃca jānāti, so “natthi me ajjhattaṃ aṅgaṇanti yathābhūtaṃ pajānātī”ti vuccati. Tatratī tesu catūsu puggalesu, tesu vā dvīsu sāṅgaṇesu, yvāyanti yo ayaṃ, yāyanti paṭho.

58. Ko nu kho, āvuso, sārīputta, hetu ko paccayoti ubhayenāpi kāraṇameva pucchati. Yenimesanti yena hetunā yena paccayena imesaṃ dvinnaṃ eko seṭṭhapuriso eko hīnapuriso akkhāyati, so ko hetu ko paccayoti evamettha sambandho veditabbo. Tattha kiñcāpi “nappajānāti pajānātī”ti evaṃ vuttaṃ, pajānanā nappajānanāti idameva ubhayaṃ hetu ceva paccayo ca.

59. Thero pana attano vicitrapaṭibhānatāya taṃ pākaṭataraṃ katvā dassetuṃ puna tatrāvusotiādimāha. Tattha tassetam pāṭikaṅkhanti tassa puggalassa etaṃ pāṭikaṅkhitabbaṃ. Idameva esa pāpuṇissati, na aññanti icchitabbaṃ, avassaṃ bhāvīti vuttaṃ hoti. “Na chandaṃ janessatī”tiādinā nayena vuttaṃ achandajananādiṃ sandhāyāha.

Tattha ca na chandaṃ janessatīti appajānanto tassa aṅgaṇassa pahānattham kattukamyatāchandaṃ na janessati. Na vāyamiṣṣatīti tato balavataraṃ vāyāmaṃ na karissati, na vīriyaṃ ārabhissatīti thāmagatavīriyaṃ pana neva ārabhissati, na pavattessatīti vuttaṃ hoti. Sāṅgaṇoti imehi rāgādīhi aṅgaṇehi sāṅgaṇo. Saṃkiliṭṭhacittoti tehiyeva suṭṭhutaṃ kiliṭṭhacitto malīnacitto vibādhitacitto upatāpitacitto ca hutvā. Kālaṃ karissatīti marissati.

Seyyathāpīti yathā nāma. Kaṃsapātīti kaṃsalohabhājanaṃ. Ābhatāti ānītā. Āpaṇā vā kammārakulā vāti āpaṇato vā kaṃsapātīkārakānaṃ kammārānaṃ gharato vā. Rajenāti āgantukarajena paṃsuādinā. Malenāti tattheva uṭṭhitena lohamalena. Pariyonaddhāti sañchannā. Na ceva paribhuñjeyyunti udakakhādanīyapakkhipanādīhi paribhogaṃ na kareyyuṃ. Na ca pariyodapeyyunti dhovanaghaṃsanādīhi na parisuddhaṃ kārāpeyyuṃ. Rajāpatheti rajapathe. Ayameva vā pāṭho, rajassa āgamaṇatṭhāne vā vuṭṭhānuṭṭhāne vā heṭṭhāmañce vā thusakoṭṭhake vā bhājanantare vā, yattha rajena okiriyatīti attho. Saṃkiliṭṭhatarā assa malaggahitāti ettha rajāpathe nikkhipanena saṃkiliṭṭhatarā, aparibhogāpariyodapanehi malaggahitatarāti vuttaṃ hoti, paṭipucchāvacaṇaṇcetaṃ. Tenassa evamattho veditabbo, āvuso, sā kaṃsapāti evaṃ kariyamānā aparena kālena saṃkiliṭṭhatarā ca malaggahitatarā ca mattikapātīti vā kaṃsapātīti vā itipi dujjānā bhavēyya nu kho noti, thero taṃ paṭijānanto āha “evamāvuso”ti. Puna dhammasenāpati opammaṃ sampaṭipādentō, evameva khotiādimāha. Tatthevaṃ opammasaṃsandanaṃ veditabbā - kiliṭṭhakaṃsapātisadisō sāṅgaṇo puggalo. Saṃkiliṭṭhakaṃsapātiyā nāparibhuñjanamādiṃ katvā rajāpathanikkhepo viya tassa puggalassa pabbajjaṃ labhamānassa vejjakammādīsū pasutapuggalasantike pabbajjāpaṭilābho. Saṃkiliṭṭhakaṃsapātiyā puna saṃkiliṭṭhatarabhāvo viya tassa puggalassa anukkamena ācariyupajjhāyānaṃ anusikkhato vejjakammādikaraṇaṃ, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena dukkaṭadubbhāsītavītikkamaṇaṃ, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena pācittiyathullaccayavītikkamaṇaṃ, saṅghādisesavītikkamaṇaṃ, pārājikavītikkamaṇaṃ, mātughātādīnantariyakaraṇaṃ, ettha ṭhitassa sāṅgaṇakālakiriyāti.

Saṃkiliṭṭhacitto kālaṃ karissatīti ettha ca akusalacittena kālaṃ karissatīti na evamattho daṭṭhabbo. Sabbasattā hi pakaticittena bhavaṅgacitteneva kālaṃ karonti. Ayaṃ pana avisodhetvā cittasantānaṃ kālaṃ karissatīti etamatthaṃ sandhāya evaṃ vuttoti veditabbo.

Dutiyavāre pariyodapeyyunti dhovanaghaṃsanasaṅghachārikāparimajjanādīhi parisuddhaṃ ādāsamaṇḍalasadisāṃ kareyyuṃ. Na ca naṃ rajāpatheti pubbe vuttappakāre ṭhāne anikkhipitvā karaṇḍamañjūsādīsū vā ṭhapeyyuṃ, paliveṭhetvā vā nāgadante lageyyuṃ. Sesāṃ vuttanayānusāreneva gahetabbaṃ.

Upamāsaṃsandanaṃ cettha evaṃ veditabbā - kiliṭṭhakaṃsapātisadisō sāṅgaṇo bhābbapuggalo. Kiliṭṭhakaṃsapātiyā paribhuñjanamādiṃ katvā suddhaṭṭhāne ṭhapanāṃ viya tassa puggalassa pabbajjaṃ labhamānassa pesalabhikkhūnaṃ

santike pabbajjāpaṭilābho. Ye ovaḍanti anusāsanti appamattakampi pamādaṃ disvā daṇḍakammaṃ katvā punappunaṃ sikkhāpentī, saṃkiliṭṭhakamṣapātiyā aparakāle parisuddhapariyodātabhāvo viya tassa puggalassa ācariyupajjhāyānaṃ anusikkhato anukkamena sammāvattapaṭipatti, ettha tṭhassa anaṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena parisuddhe sīle paṭiṭṭhāya attano anurūpaṃ buddhavacanaṃ uggaṇhitvā dhutaṅgāni samādāya attano anukūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmantasenāsanavāsaṃ muñcitvā pantasenāsanavāso, ettha tṭhassa anaṅgaṇakālakiriyā. Atha vā anukkamena kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭhasamāpattinibbattanena kilesavikkhambhanaṃ, vipassanāpāḍakajjhānā vuṭṭhāya vipassanāya kilesānaṃ tadaṅganivāraṇaṃ, sotāpattiṭṭhānaṃ...pe... arahattasacchikiriyāti ettha tṭhassa accantaṃ anaṅgaṇakālakiriyā eva.

Tatīyavāre subhanimittanti rāgaṭṭhāniyaṃ iṭṭhārammaṇaṃ. Manasi karissatīti tasmaṃ vipannassati taṃ nimittaṃ āvajjissati. Tassa subhanimittassa manasikārāti tassa puggalassa subhanimittamanasikārakāraṇā. Anuddhamṣessatīti himsissati adhibhavissati. Rāgo hi uppajjanto kusalaavāraṃ pacchinditvā sayameva akusala javanaṃ hutvā tiṭṭhanto kusala cittaṃ anuddhamṣetīti veditabbo. Sesāṃ vuttanayānusāreṇeva gahetabbaṃ.

Opammasaṃsandanaṃ panettha evaṃ veditabbā - parisuddhakamṣapātisadisā pakatiyā appakilesa anaṅgaṇapuggalo. Parisuddhakamṣapātiyā napaṭibhuñjanaṃ ādiṃ katvā rajāpathe nikkhepo viya tassa puggalassa pabbajjaṃ labhamānassāti ito paraṃ sabbaṃ paṭhamavārasadisameva.

Catutthavāre subhanimittam na manasi karissatīti tasmaṃ sativirahābhāvato taṃ nimittaṃ nāvajjissati, sesāṃ dutiyavārānusāreṇa veditabbaṃ. “Ayaṃ kho, āvuso”tiādi “ko nu kho, āvuso”tiādimhi vuttanayameva.

60. Idāni taṃ aṅgaṇaṃ nānappakārato pākāṭaṃ kārāpetukāmenāyasmaṭā mahāmoggallānena “aṅgaṇaṃ aṅgaṇa”ntiādinā nayena puṭṭho taṃ byākaronto pāpakānaṃ kho etaṃ, āvusotiādimāha. Tattha icchāvacarānanti icchāya avacarānaṃ, icchāvasena otiṇṇānaṃ pavattānaṃ nānappakārānaṃ kopaappaccayānanti attho. Yaṃ idhekaccassāti yena idhekaccassa evaṃ icchā uppajjeyya, taṃ tṭhānaṃ taṃ kārāṇaṃ vijjati atthi, upalabbhatīti vuttaṃ hoti. Āpanno assanti āpanno bhavēyyaṃ. Na ca maṃ bhikkhū jāneyyunti bhikkhū ca maṃ na jāneyyumaṃ. Kiṃ panettha tṭhānaṃ, lābhatthikatā. Lābhatthiko hi bhikkhu pakatiyāpi ca katapuñño manussehi sakkato garukato evaṃ cinteti “āpattiṃ āpannaṃ bhikkhumaṃ therā ñatvā majjhimānaṃ ārocenti, te navakānaṃ, navakā vihāre vighāsādādīnaṃ, te ovādaṃ āgatānaṃ bhikkhunīnaṃ, evaṃ kamena catasso parisā jānanti. Evamassa lābhantarāyo hoti. Aho vatāhaṃ āpattiṃ ca vata āpanno assaṃ, na ca maṃ bhikkhū jāneyyumaṃ”nti.

Yaṃ taṃ bhikkhumaṃ bhikkhū jāneyyunti yena kārāṇena taṃ bhikkhumaṃ aññe bhikkhū jāneyyumaṃ, taṃ kārāṇaṃ vijjati kho pana atthiyeva, no natthi. Therā hi ñatvā majjhimānaṃ ārocenti. Evam so pubbe vuttanayena catūsu parisāsu pākāṭo hoti. Evam pākāṭo ca ayaṣābhībhūto gāmasatampi pavisitvā ummārasatesu tṭhānesu uñchitvā yathādhātvena pattena nikkhamati. Tato jānanti maṃ bhikkhū āpattiṃ āpannoti tehi camhi evaṃ nāsitoti cintetvā, iti so kupito hoti appatīto so iminā kārāṇena kupito ceva hoti kodhābhībhūto appatīto ca domanassābhībhūto.

Yo ceva kho, āvuso, kopo yo ca appaccayo ubhayametaṃ aṅgaṇanti, āvuso, yo cāyaṃ saṅkhārakkhandhasaṅgahito kopo, yo ca vedanākkhandhasaṅgahito

appaccayo, etaṃ ubhayaṃ aṅgaṇanti evamettha attho daṭṭhabbo. Idañca tādīsanaṃ puggalānaṃ vasena vuttaṃ. Lobho pana imassa aṅgaṇassa pubbabhāgavasena, moho sampayogavasenāpi gahitoyeva hoti.

Anuraho manti purimasadisameva bhikkhuṃ gahetvā vihārapaccante senāsanaṃ pavesetvā dvāraṃ thaketvā codente icchatī. Tṭhānaṃ kho panetanti etaṃ kāraṇaṃ vijjati, yaṃ taṃ bhikkhuṃ catuparisamajjhe ānetvā byattā vinītā “tayā asukamhi nāma tṭhāne vejjakammaṃ kata”ntiādinā nayena codeyyuṃ. So catūsu parisāsu pākaṭo hoti. Evaṃ pākaṭo ca ayasābhībhūtoti sabbaṃ purimasadisameva.

Sappaṭipuggaloti samāno puggalo. Samānoti sāpattiko. Paṭipuggaloti codako. Ayaṃ sāpattikeneva codanaṃ icchatī, tvampi imañcīmañca āpattiṃ āpanno, taṃ tāva paṭikarohi pacchā maṃ codessasīti vattuṃ sakkāti maññaṃāno. Apica jātiādīhipi samāno puggalo sappaṭipuggalo. Ayañhi attano jātiyā kulena bāhusaccena byattatāya dhutaṅgenāti evamādīhipi samāneneva codanaṃ icchatī, tādīsena vuttaṃ nātidukkhaṃ hotīti maññaṃāno. Appaṭipuggaloti ettha ayutto paṭipuggalo appaṭipuggalo. Imehi āpattādīhi asadisattā paṭisattu paṭisallo codako bhavituṃ ayuttoti vuttaṃ hoti. Iti so kupitoti iti so imāya appaṭipuggalacodanāya evaṃ kupito hoti.

Catutthavāre aho vatāti “aho vata re amhākaṃ paṇḍitakā, aho vata re amhākaṃ bahussutakā tevijjakā”ti garahāyaṃ dissati. “Aho vata maṃ daharaṃyeva samānaṃ rajje abhisīñceyyu”nti patthanāyaṃ. Idha patthanāyameva. Paṭipucchitvā paṭipucchitvāti punappunaṃ pucchitvā. Ayaṃ bhikkhu lābhatthiko bhagavato attānaṃ paṭipucchitabbaṃ icchatī, tañca kho anumati-pucchāya, no maggaṃ vā phalaṃ vā vipassanaṃ vā antaraṃ katvā. Ayañhi passati bhagavantaṃ sārīputtādayo mahāthere “taṃ kiṃ maññaṃsī, sārīputta, moggallāna, kassapa, rāhula cakkhuṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti evaṃ parisamajjhe paṭipucchitvā paṭipucchitvā dhammaṃ desentaṃ, manusse ca “tesa paṇḍitā therā satthu cittaṃ ārādhentī”ti vaṇṇaṃ bhaṇante, lābhasakkārañca upaharante. Tasmā taṃ lābhasakkāraṃ icchanto evaṃ cintetvā nikhaṇitvā tṭhapitakhāṇu viya bhagavato puratova hoti.

Iti so kupitoti atha bhagavā taṃ amanasikaritvāva aññaṃ therāṃ paṭipucchitvā dhammaṃ deseti, tena so kupito hoti bhagavato ca therassa ca. Kathaṃ bhagavato kuppati? “Ahaṃ pabbajitakālato pabhūti gandhakuṭipariveṇato bahinikkhamanaṃ na jānāmi, sabbakālaṃ chāyāva na vijahāmi, maṃ nāma pucchitvā dhammadesanāṃmattampi natthi. Taṃmuhuttaṃ diṭṭhamattakameva therāṃ pucchitvā dhammaṃ deseti”ti evaṃ bhagavato kuppati. Kathaṃ therassa kuppati? “Ayaṃ mahallakatthero bhagavato purato khāṇu viya nisīdati, kadā nu kho imaṃ dhammakammikā abhabbatṭhānaṃ pāpetvā nīharissanti, ayañhi yadi imasmiṃ vihāre na bhavēyya, avassaṃ bhagavā mayā saddhiṃ sallapeyyā”ti evaṃ therassa kuppati.

Purakkhatvā purakkhatvāti purato purato katvā, samparivāretvāti vuttaṃ hoti. Ayampi lābhatthikoyeva, ayañhi passati bahussute bhikkhū mahāparivārena gāmaṃ pavisante, cetiyaṃ vandante, tesañca taṃ sampattiṃ disvā upāsake pasanne pasannākāraṃ karonte. Tasmā evaṃ icchatī. Kupitoti ayampi dvīsu tṭhānesu kuppati bhikkhūnaṃ therassa ca. Kathaṃ bhikkhūnaṃ? “Ime yadeva mayhaṃ uppajjati cīvaraṃ vā piṇḍapāto vā, taṃ gahetvā paribhuñjanti, mayhaṃ pana pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchantopi natthi”ti evaṃ bhikkhūnaṃ kuppati. Kathaṃ therassa?

“Eso mahallakatthero tesu tesu ðhānesu sayameva paññāyati, kudāssu nāma naṃ dhammakammikā nikkaḍḍhissanti, imasmiṃ asati avassamā maṃyeva parivāressanti”ti.

Bhattachgeti bhojanatthāne. Aggāsananti saṅghattherāsanam. Aggodakanti dakkhiṇodakam. Aggapiṇḍanti saṅghattherapiṇḍam. Sabbattha vā agganti paṇītādhivacanametam. Tattha ahameva labheyyanti icchā nātimahāsāvajjā. Na añño bhikkhu labheyyāti pana atimahāsāvajjā. Ayampi lābhatthiko pāsādiko hoti cīvaradhāraṇādīhi, kadāci pabbajati, kadāci vibbhamati. Tena so pubbe laddhapubbam āsanādiṃ pacchā alabhanto evaṃ cintesi. Na so bhikkhu labheyyāti na so bhikkhu therānam aggāsanādīsu tadanusārena majjhimanam aññesañca navānam kadāci yaṃ vā taṃ vā sabbanihinam āsanādiṃ labhati. Kupitoti ayampi dvīsu ðhānesu kuppati manussānañca therānañca. Kathaṃ manussānam? “Ime maṅgalādīsu maṃ nissāya bhikkhū labhanti, ete, ‘bhante, ettake bhikkhū gahetvā amhākaṃ anukampam karoṭhā’ti vadanti, idāni taṃmuhuttaṃ diṭṭhamattakam mahallakattheram gahetvā gatā, hotu idāni, nesam kicce uppanne jānissāmī”ti evaṃ manussānam kuppati. Kathaṃ therānam? “Ime nāma yadi na bhavēyyuṃ, maṃyeva manussā nimanteyyu”nti evaṃ therānam kuppati.

Anumodeyyanti anumodanam kareyyam. Ayampi lābhatthiko yaṃ vā taṃ vā khaṇḍānumodanam jānāti, “so anumodanatthāne bahū mātugāmā āgacchanti, tā maṃ sañjānitvā tato pabhuti thālakabhikkham dassanti”ti patthento evaṃ cintesi. ðhānanti bahussutānam anumodanā bhāro, tena bahussuto anumodeyyāti vuttam hoti. Kupitoti ayampi tīsu ðhānesu kuppati manussānam therassa dhammakathikassa ca. Kathaṃ manussānam? “Ime pubbe maṃyeva upasaṅkamitvā yācanti ‘amhākaṃ nāgatthero amhākaṃ sumanatthero anumodatū’ti, ajja pana nāvocu”nti evaṃ manussānam kuppati. Kathaṃ therassa? “Ayaṃ saṅghatthero ‘tumhākaṃ kulupakam nāgattheram sumanattheram upasaṅkamatha, ayaṃ anumodissatī’ti na bhaṇatī”ti evaṃ therassa kuppati. Kathaṃ dhammakathikassa? “Therena vuttamatteyyeva pahāram laddhakukkuṭo viya turitaturitam vassati, imaṃ nāma nikkaḍḍhantā natthi, imasmiñhi asati ahameva anumodeyya”nti evaṃ dhammakathikassa kuppati.

Ārāmagatānanti vihāre sannipatitānam. Ayampi lābhatthiko yaṃ vā taṃ vā khaṇḍadhammakatham jānāti, so passati tādīsesu ðhānesu dviyojanatiyojanato sannipatitvā bhikkhū sabbarattikāni dhammassavanāni suṇante, tuṭṭhacitte ca dahare vā sāmaṇere vā sādhu sādhu mahāsaddena sādhu kārāṃ dente, tato dutiyadivase antogāmagate bhikkhū upāsakā pucchanti “ke, bhante, dhammam kathesu”nti. Te bhaṇanti “asuko ca asuko cā”ti. Taṃ sutvā pasannā manussā dhammakathikānam mahāsakkāram karonti. So taṃ icchamāno evaṃ cintesi. ðhānanti bahussutānam vinicchayakusalānam dhammadesanā bhāro, tena bahussuto deseyyāti vuttam hoti. Kupitoti catuppadikaṃ gāthampi vuttam okāsam alabhamāno kupito hoti attano mandabhāvassa “ahañhi mando duppañño kuto labhissāmi desetu”nti.

Bhikkhunīnanti ovādattham vā uddesattham vā paripucchattham vā pūjākaraṇattham vā ārāmaṃ āgantvā sannipatitabhikkhunīnam. Ayampi lābhatthiko, tassevaṃ hoti imā mahākulā pabbajitā bhikkhuniyo, tāsū kulesu pavisetvā nisinnāsu manussā pucchissanti “kassa santike ovādam vā uddesam vā paripuccham vā gaṇhathā”ti. Tato vakkhanti “asuko nāma ayyo bahussuto, tassa detha karoṭhā”ti, tenassa evaṃ icchā uppajjati. ðhānanti ovādādayo nāma bahussutānam bhāro, tena bahussuto deseyyāti vuttam hoti. Kupitoti ayampi dvīsu ðhānesu kuppati, tāsāñca bhikkhunīnam

“imā pubbe maṃ nissāya uposathappavāraṇādīni labhanti, tā idāni taṃmuhuttaṃ diṭṭhamattakamahallakattherassa santikaṃ gatā”ti. Dhammakathikassa ca “esa imāsaṃ sahasā ovādaṃ adāsiyevā”ti.

Upāsakānanti, ārāmagatānaṃ upāsakānaṃ. Nissatṭhakammantā nāma mahāupāsakā honti, te puttabhātukānaṃ kammaṃ niyyātetvā dhammaṃ suṇantā vicaranti, ayaṃ tesaṃ desetuṃ icchati, kiṃ kāraṇā? Ime pasīditvā upāsikānampi āroccanti, tato saddhiṃ upāsikāhi mayhameva lābhasakkāraṃ upaharissantīti. Tṭhānaṃ bahussuteneva yojetabbaṃ. Kupitoti ayampi dvīsu tṭhānesu kuppatti, upāsakānañca “ime aññattha suṇanti, amhākaṃ kulupakassa santike suṇāmāti nāgacchanti, hotu idāni, tesaṃ uppanne kicce jānissāmī”ti dhammakathikassa ca, “ayametesam deseti”ti.

Upāsikānanti ārāmagatānaṃ. Upāsikā nāma āsanapūjādikaraṇatthaṃ vā uposathadivase vā dhammassavanatthaṃ sannipatitā. Sesaṃ upāsakavāre vuttanayameva.

Sakkareyyunti sakkaccañca kareyyuṃ, sundarañca kareyyuṃ. Iminā attani kāraṃ karīyamānaṃ sakkaccaṃ katañca sundarañca pattheti. Garuṃ kareyyunti bhāriyaṃ kareyyuṃ. Iminā bhikkhūhi attānaṃ garuṭṭhāne tṭhapiyamānaṃ pattheti. Māneyyunti piyāyeyyuṃ. Pūjeyyunti evaṃ sakkarontā garuṃ karontā mānentā paccayehi pūjeyyunti paccayapūjaṃ pattheti. Tṭhānanti “piyo garu bhāvaniyo”ti vuttappakāro bahussuto ca sīlavā ca etaṃ vidhiṃ arahati tena bhikkhū evarūpaṃ evaṃ kareyyunti vuttaṃ hoti. Kupitoti ayampi dvīsu tṭhānesu kuppatti bhikkhūnañca “ime etaṃ sakkarontī”ti therassa ca “imasmim asati maṃyeva sakkareyyu”nti. Esa nayo ito paresu tīsu vāresu.

Paṇītānaṃ cīvarānanti paṭṭadukūlapaṭṭuṇṇakoseyyādīnaṃ mahagghasukhumasukhasamphassānaṃ cīvarānaṃ. Idhāpi ahameva lābhī assanti icchā nātimahāsāvajjā. Na añño bhikkhu lābhī assāti pana mahāsāvajjā.

Paṇītānaṃ piṇḍapātānanti sappitelamadhusakkarādipūritānaṃ seṭṭhapiṇḍapātānaṃ. Paṇītānaṃ senāsanānanti anekasatasahassagghanakānaṃ mañcapīṭhādīnaṃ paṇītānaṃ. Gilānappaccayabhesajjaparikkhārānanti sappitelamadhuphāṇitādīnaṃ uttamabhesajjānaṃ. Sabbatthāpi tṭhānaṃ bahussutehi puññavantehi ca yojetabbaṃ. Kupitoti sabbatthāpi dvīsu tṭhānesu kuppatti, manussānañca “imesaṃ nāma paricitabhāvopi natthi, dīgharattaṃ ekato vasantassa paṃsukūlatthāya vā piṇḍapātattāya vā sappitelādikāraṇā vā gharapaṭipāṭiyā carantassāpi me ekadivasampi kiñci paṇītaṃ paccayaṃ na denti. Āgantukaṃ mahallakaṃ pana disvāva yaṃ icchati, taṃ denti”ti, therassa ca “ayampi mahallako imesaṃ attānaṃ dassentoyeva carati, kudāssu nāma naṃ dhammakammikā nikkaḍḍheyyuṃ, evaṃ imasmim asati ahameva lābhī assa”nti.

Imesaṃ kho, etaṃ āvusoti imesaṃ heṭṭhā ekūnavīsativārehi vuttānaṃ icchāvacarānaṃ.

61. Dissanti ceva sūyanti cāti na icchāvacarā cakkhunā dissanti, na sotena sūyanti, manoviññāṇavisayattā. Appahīnaicchāvacarassa pana puggalassa icchāvacaravasena pavattakāyakammaṃ disvā diṭṭhā viya vacīkammaṃ sutvā sutā viya ca honti, tena

vuttaṃ “dissanti ceva sūyanti cā”ti. Paccakkhakāle dissanti, “asuko kira bhikkhu īdiso”ti tirokkhakāle sūyanti. Kiñcāpīti anuggahagarahavacanaṃ. Tena āraññikattaṃ anuggaṇhāti, icchāvacarānaṃ appahānaṃ garahati.

Tatrāyaṃ yojanā, kiñcāpi so bhikkhu gāmantasenāsanāṃ paṭikkhipitvā āraññiko hoti, ante pantasenāsane vasati, ime cassa ettakā icchāvacarā appahīnā. Kiñcāpi so atirekalābhaṃ paṭikkhipitvā piṇḍapātiko hoti. Kiñcāpi so loluppacāraṃ vajjetvā sapadānacārī hoti. Kiñcāpi so gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā paṃsukūliko hoti.

Lūkhacīvaradharoti ettha pana lūkhanti satthalūkhaṃ suttalūkhaṃ rajanalūkhanti tīhi kāraṇehi lūkhaṃ veditabbaṃ. Tattha satthena khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnaṃ satthalūkhaṃ nāma, taṃ agghena parihāyati, thūladīghasuttakena sibbitaṃ suttalūkhaṃ nāma, taṃ phassena parihāyati kharasamphassaṃ hoti. Rajanena rattāṃ rajanalūkhaṃ nāma, taṃ vaṇṇena parihāyati dubbaṇṇaṃ hoti. Kiñcāpi so bhikkhu evaṃ satthalūkhasuttalūkharajanalūkhacīvaradharo hoti, ime cassa ettakā icchāvacarā appahīnā dissanti ceva sūyanti ca, atha kho naṃ viññū sabrahmacārī neva sakkaronti...pe... na pūjentīti. Taṃ kissa hetūti ettha tanti nipātamattaṃ, kissa hetūti kiṃ kāraṇā. Te hi tassa...pe... sūyanti ca yasmā tassa te pāpakā sūyanti cāti vuttaṃ hoti. Imesaṃ icchāvacarānaṃ appahīnattāti ayamettha adhippāyo.

Idāni tamatthaṃ upamāya pākaṭaṃ karonto seyyathāpītiādīmāha. Tattha kuṇapanti matakaḷevaram. Ahissa kuṇapaṃ ahikuṇapaṃ. Evaṃ itarāni. Atipaṭikūlajigucchanīyabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aññesañhi sasasūkārādīnaṃ kuṇapaṃ manussā kaṭukabhaṇḍādīhi abhisankharitvā paribhuñjanti. Imesaṃ pana kuṇapaṃ abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkamena pūtibhūte. Racayitvāti vaḍḍhetvā, paripūretvāti attho, kuṇapaṃ gahetvā kaṃsapātiyaṃ pakkhipitvāti vuttaṃ hoti. Aññissāti aparāya. Paṭikujjitvāti pidahitvā. Antarāpaṇanti āpaṇānamantare mahājanasaṃkiṇṇaṃ racchāmukhaṃ. Paṭipajjeyyunti gaccheyyūṃ. Jaññaññaṃ viyāti cakkhacokkhaṃ viya manāpamanāpaṃ viya. Apica vadhukāpaṇṇākāraṃ viyāti vuttaṃ hoti. Vadhukāti janetti vuccati, tassā nīyamānaṃ paṇṇākāraṃ jaññaṃ, ubhayatthāpi ādaravasena vā pasamsāvasena vā punaruttaṃ. “Jaññaññaṃ byā”tipi pāṭho.

Apāpuritvāti vivaritvā. Tassa saha dassanena amanāpatā ca saṇṭhaheyyāti tassa kuṇapassa dassanena saheva tassa janassa amanāpatā tiṭṭheyya. Amanāpatāti ca “amanāpamida”nti uppannacittacetāsikānametaṃ adhivacanaṃ. Esa nayo paṭikulyajegucchatāsu. Jighacchitānampīti chātānampi. Na bhottukamyatā assāti bhuñjitukāmatā na bhavēyya. Pageva suhitānanti dhātānaṃ pana paṭhamatarameva bhuñjitukāmatā na bhavēyyāti vuttaṃ hoti.

Tatrāyaṃ upamāsaṃsandana - parisuddhakaṃsapātisadisāṃ imassa pabbajjālīṅgaṃ, kuṇaparacanaṃ viya icchāvacarānaṃ appahānaṃ, aparakaṃsapātiyā paṭikujjhaṇaṃ viya āraññikaṅgādīhi icchāvacarappaṭicchādanaṃ, kaṃsapātiṃ vivaritvā kuṇapadassanena janassa amanāpatā viya āraññikaṅgādīni anādiyitvā icchāvacaradassanena sabrahmacārīnaṃ asakkārakaraṇādītāti.

62. Sukkapakkhe pana, kiñcāpīti anuggahapasamsāvacanaṃ, tena āraññikattaṃ anuggaṇhāti, icchāvacarappahānaṃ pasamsati. Nemantanikoti nimantanapaṭiggāhako. Vicitakāḷakanti vicinitvā apanītakāḷakaṃ. Anekasūpaṃ anekabyañjananti ettha sūpo nāma hatthahāriyo vuccati. Byañjananti uttaribhaṅgaṃ, tena macchamaṃsamuggasūpādīhi anekasūpaṃ, nānappakāramasādibyañjanehi

anekabyañjananti vuttaṃ hoti. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Upamāsaṃsandane ca sālivarabhattacharacanaṃ viya icchāvacarappahānaṃ, aparakaṃsapātiyā paṭikujjhaṇaṃ viya appicchatāsamuṭṭhānehi gāmantavihārādīhi icchāvacarappahānappaṭicchādakaṃ, kaṃsapātiṃ vivaritvā sālivarabhattachadassanena janassa manāpatā viya gāmantavihārādīni anādiyitvā icchāvacarappahānadassanena sabrahmacārīnaṃ sakkārakaraṇādītā veditabbā.

63. Upamā maṃ, āvuso sārīputta, paṭibhātīti mayhaṃ, āvuso sārīputta, upamā upaṭṭhātī. Ekaṃ upamaṃ vattukāmo ahanti adhippāyo. Paṭibhātu tanti tuyhaṃ paṭibhātu upaṭṭhātu, vada tvanti adhippāyo. Ekamidāhanti ettha idāti nipātamattaṃ, ekasmiṃ samaye ahanti vuttaṃ hoti, bhummatthe upayogavacanaṃ. Rājagahe viharāmi giribbajeti, rājagahanti tassa nagarassa nāmaṃ. Samantato pana giriparikkhepena vajo viya saṇṭhitattā giribbajanti vuccati. Tasmīṃ nagare viharāmi, taṃ nissāya ahaṃ viharāmīti vuttaṃ hoti. Atha khvāhanti atha kho ahaṃ. Ettha ca athāti aññādhikāravacanārambhe nipāto. Khoti padapūraṇamatte. Pubbaṇhasamayanti divasassa pubbabhāgasamayaṃ. Pubbaṇhasamayeti attho, pubbaṇhe vā samayaṃ pubbaṇhasamayaṃ, pubbaṇhe ekaṃ khaṇanti vuttaṃ hoti, evaṃ accantasamyoge upayogavacanaṃ labbhati. Nivāsetvāti paridahitvā, viharānivāsanaparivattanavasenetam veditabbaṃ. Gāmappavesanattāya vā saṇṭhapetvā nivāsanavasena, na hi so tato pubbe anivattho ahosi.

Pattacīvaramādāyāti pattaṃ hatthena cīvaraṃ kāyena ādiyitvā. Piṇḍāyāti piṇḍapātattāya. Samīti tassa nāmaṃ. Yānakāraputtoti rathakāraputto. Paṇḍuputtoti paṇḍussa putto. Ājīvakoti naggasamaṇako. Purāṇayānakāraputtoti porāṇayānakārakulassa putto. Paccupaṭṭhitoti upagantvā ṭhito. Vaṅkaṃ nāma ekato kuṭilaṃ. Jimhaṃ nāma sappagatamaggasadiṣaṃ. Dosanti phegguvisamagaṇṭhikādi. Yathā yathāti kālatthe nipāto, yadā yadā yasmiṃ tasmīṃ kāleti vuttaṃ hoti. Tathā tathāti ayampi kālatthoyeva, tasmīṃ tasmīṃ kāleti vuttaṃ hoti. So attano suttānulomena cintesi, itaro tena cintitakkhaṇe cintitaṭṭhānameva tacchati. Attamanoti sakamano tuṭṭhamano pītisomanassehi gahitamano. Attamanavācaṃ nicchāresīti attamanatāya vācaṃ, attamanabhāvassa vā yuttaṃ vācaṃ nicchāresi udīrayi, pabyāharīti vuttaṃ hoti. Hadayā hadayaṃ maññe aññāyāti cittena cittaṃ jānitvā viya.

Assaddhāti buddhadhammasaṅghesu saddhāvirahitā. Jīvikatthāti iṇabhayādīhi pīlītā bahi jīvituṃ asakkontā idha jīvikatthikā hutvā. Na saddhāti na saddhāya. Saṭṭhā māyāvinoti māyāsāṭṭheyyehi yuttā. Ketabinoti sikkhitakerāṭikā, nipphannathāmagatasāṭṭheyyāti vuttaṃ hoti. Sāṭṭheyyaṇhi abhūtaguṇadassanato abhūtabhaṇḍaguṇadassanasamaṃ katvā “kerāṭiya”nti vuccati. Unnaḷāti uggaṭanaḷā, uṭṭhitatucchamānāti vuttaṃ hoti. Capalāti pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpallena yuttā. Mukharāti mukhakharā, kharavacanāti vuttaṃ hoti, vikiṇṇavācāti asaṃyatavacanā, divasampi niratthakavacanappalāpino. Indriyesu aguttadvārāti chasu indriyesu asaṃvutakammadvārā. Bhojane amattaññunoti bhojane yā mattā jānitabbā pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogesu yuttatā, tassā ajānanakā. Jāgariyaṃ ananuyuttāti jāgare ananuyuttā. Sāmaññe anapekkhavantoti samaṇadhamme nirapekkhā, dhammānudhammappaṭipattirahitāti attho. Sikkhāya na tibbagāravāti sikkhāpadesu bahulagāravā na honti, āpattivītikkamabahulā vā. Bāhulikātiādi dhammadāyāde vuttaṃ, kusītiādi bhayabherave. Dhammapariyāyenāti dhammadesanāya.

Saddhā agārasmāti pakatiyāpi saddhā, pabbajitāpi saddhāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajitā. Pivanti maññe ghasanti maññeti pivanti viya ghasanti viya. Attamanavācaṃ nicchārentā vacasā pivanti viya, abbhanumodantā manasā ghasanti viya. Sādhū vatāti sundaraṃ vata. Sabrahmacārīti rassampi vaṭṭati dīghampi. Rasse sati sārīputtassa upari hoti, dīghe sati sabrahmacārīnaṃ. Yadā sārīputtassa upari hoti, tadā sabrahmacārī sārīputto amhe akusalā vuṭṭhāpetvāti attho. Yadā sabrahmacārīnaṃ, tadā sabrahmacārayo akusalā vuṭṭhāpetvāti attho. Daharoti taruṇo. Yuvāti yobbanabhāve ṭhito. Maṇḍanakajātikoti alaṅkārasabhāvo. Tattha koci taruṇopi yuvā na hoti yathā atitaruṇo, koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo, ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto, tasmā evamāha. Uppalādīni lokasammatattā vuttāni. Itiha teti evaṃ te. Ubho mahānāgāti dvepi mahānāgā, dvepi hi ete aggasāvaka “mahānāgā”ti vuccanti. Tatrāyaṃ vacanattho, chandādīhi na gacchantīti nāgā, tena tena maggena pahīne kilese na āgacchantīti nāgā, nānappakāraṃ āguṃ na karontīti nāgā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana mahānidese vuttanayeneva veditabbo. Apica -

“Āguṃ na karoti kiñci loke,
Sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjatī vimutto,
Nāgo tādī pavuccate tathattā”ti.

Evamettha attho veditabbo. Mahantā nāgā mahānāgā, aññehi khīṇāsavanāgehi pujjatarā ca pāsaṃsatarā cāti attho. Aññamaññassāti añño aññassa. Samanumodiṃsūti samaṃ anumodiṃsu. Tattha imāya upamāya mahāmoggallāno anumodi, paṭibhātu taṃ āvusoti dhammasenāpati. Tena vuttaṃ “aññamaññassa subhāsitaṃ samanumodiṃsū”ti.

Sammutiparamatthadesanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Anaṅgaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Ākaṅkheyyasuttavaṇṇanā

64. Evaṃ me sutanti ākaṅkheyyasuttaṃ. Tattha sampannasīlāti tividhaṃ sampannaṃ paripuṇṇasamaṅgimadhuravasena. Tattha -

“Sampannaṃ sālīkedāraṃ, suvā bhuñjanti kosiya;
Paṭivedemi te brahme, na naṃ vāretumussahe”ti.

Idaṃ paripuṇṇasampannaṃ nāma. “Iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno sampanno samannāgato”ti idaṃ samaṅgisampannaṃ nāma. “Imissā, bhante, mahāpathaviyā heṭṭhimatalaṃ sampannaṃ, seyyathāpi khuddamadhuṃ aneḷakaṃ, evamassāda”nti idaṃ madhurasampannaṃ nāma. Idha pana paripuṇṇasampannampi samaṅgisampannampi vaṭṭati. Tasmā sampannasīlāti paripuṇṇasīlā hutvātipi sīlasamaṅgino hutvātipi evamettha attho vedibbo. Sīlanti kenaṭṭhena sīlaṃ? Sīlanatṭhena sīlaṃ. Tassa vitthārakathā visuddhimagge vuttā.

Tattha “paripuṇṇasīlā”ti iminā atthena khattadosavigamena khettapāripūrī viya sīladadosavigamena sīlapāripūrī vuttā hoti. Yathā hi khettaṃ bījakaṇḍaṃ vappakaṇḍaṃ udakakaṇḍaṃ ūsakaṇḍanti catudosasamannāgataṃ aparipūraṃ hoti.

Tattha bījakaṇḍaṃ nāma yattha antarantarā bījāni kaṇḍāni vā pūtīni vā honti, tāni yattha vapanti, tattha sassam na uṭṭheti, khettaṃ kaṇḍaṃ hoti. Vappakaṇḍaṃ nāma yattha akusalo bījāni vapanto antarantarā nipātetī. Evañhi sabbattha sassam na uṭṭheti, khettaṃ kaṇḍaṃ hoti. Udakakaṇḍaṃ nāma yattha katthaci udakaṃ atibahu vā na vā hoti, tatrāpi hi sassāni na uṭṭhenti, khettaṃ kaṇḍaṃ hoti. Ūsakaṇḍaṃ nāma yattha kassako kismiñci padese naṅgalena bhūmiṃ cattāro pañca vāre kasanto atigambhīraṃ karoti, tato ūsaṃ uppajjati, tatrāpi hi sassam na uṭṭheti, khettaṃ kaṇḍaṃ hoti, tādisañca khettaṃ na mahapphalaṃ hoti na mahānisaṃsaṃ, tatrāpi hi bahumpi vapitvā appaṃ labhati. Imesaṃ pana catunnaṃ dosānaṃ vigamā khettaṃ paripuṇṇaṃ hoti. Tādisañca khettaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ. Evameva kaṇḍaṃ chiddaṃ sabalaṃ kammāsanti catudosasamannāgataṃ sīlaṃ aparipūraṃ hoti. Tādisañca sīlaṃ na mahapphalaṃ hoti, na mahānisaṃsaṃ. Imesaṃ pana catunnaṃ dosānaṃ vigamā sīlakkhettaṃ paripuṇṇaṃ hoti, tādisañca sīlaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ.

“Sīlasamaṅgino”ti iminā panatthena sīlena samaṅgibhūtā samodhānaṃ gatā samannāgatā hutvā viharathāti idameva vuttaṃ hoti. Tattha dvīhi kāraṇehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiyā ca ādīnavadassanena sīlasampattiyā ca ānisaṃsadassanena. Tadubhayampi visuddhimagge vitthāritaṃ.

Tattha “samppannasīlā”ti ettāvatā kira bhagavā catupārisuddhisīlaṃ uddisitvā “pātimokkhasaṃvarasaṃvutā”ti iminā tattha jeṭṭhakaṣīlaṃ vitthāretvā dassesīti dīpavihāravāsī sumanatto āha. Antevāsiko panassa tepitakacūlanāgatthero āha - ubhayatthāpi pātimokkhasaṃvaro bhagavatā vutto, pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlaṃ. Itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṃ nāma atthīti ananujānanto vatvā āha - “indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmatlakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakaṃ, paccayanissitaṃ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṃ. Nippariyāyena pātimokkhasaṃvarova sīlaṃ. Yassa so bhinno, ayaṃ chinnaśīso viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṃ acchinnaśīso viya puriso jīvitaṃ sesāni puna pākatikāni katvā rakkhituṃ sakkoti. Tasmā ‘samppannasīlā’ti iminā pātimokkhasaṃvaraṃ uddisitvā ‘samppannapātimokkhā’ti tasseeva vevacanaṃ vatvā taṃ vitthāretvā dassento ‘pātimokkhasaṃvarasaṃvutā’tiādimāhā”ti.

Tattha pātimokkhasaṃvarasaṃvutāti pātimokkhasaṃvarena samannāgatā. Ācāragocarasaṃpannāti ācārena ca gocarena ca sampannā. Aṇumattesūti appamattakesu. Vajjesūti akusaladhammesu. Bhayadassāvīti bhayadassino. Samādāyāti sammā ādiyitvā. Sikkhatha sikkhāpadesūti sikkhāpadesu taṃ taṃ sikkhāpadaṃ samādiyitvā sikkhatha. Apica samādāya sikkhatha sikkhāpadesūti yaṃkiñci sikkhākoṭṭhāsesu sikkhitabbaṃ kāyikaṃ vācasikañca, taṃ sabbhaṃ samādāya sikkhathāti ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana sabbānetāni pātimokkhasaṃvarādīni padāni visuddhimagge vuttāni.

65. Ākaṅkheyya ceti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Sīlānisaṃsadassanattamaṃ. Sacepi acirapabbajitānaṃ vā duppaññānaṃ vā evamassa “bhagavā sīlaṃ pūrethāti vadati, ko nu kho sīlapūraṇe ānisaṃso, ko viseso, kā vaḍḍhī”ti? Tesam sattarasa ānisaṃse dassetuṃ evamāha. Appeva nāma etaṃ sabrahmacārīnaṃ piyamanāpatādiāsavakkhayapariyosānaṃ ānisaṃsaṃ sutvāpi sīlaṃ paripūreyyunti. Visakaṇṭakavāṇijo viya. Visakaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati.

So kira guḷaphāṇitakhaṇḍasakkharādīni sakaṭenādāya paccantagāmaṃ gantvā “visakaṇṭakaṃ gaṇhatha, visakaṇṭakaṃ gaṇhathā”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā “visaṃ nāma kakkhaḷaṃ, yo naṃ khādati, so marati, kaṇṭakampi vijjhivā māreti, ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gehadvārāni thakesuṃ, dārake ca palāpesuṃ. Taṃ disvā vāṇijo “avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi”ti “atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkhamaṃ samaggaṃ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhipi labbhati”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā haṭṭhatuṭṭhā āgantvā bahumpi mūlaṃ datvā gahesuṃ. Tattha vāṇijassa “visakaṇṭakaṃ gaṇhathā”ti ugghosanaṃ viya bhagavato “samppannasīlā, bhikkhave, viharatha...pe... samādāya sikkhatha sikkhāpadesū”ti vacanaṃ. “Ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gāmikānaṃ cintanaṃ viya bhagavā “samppannasīlā viharathā”ti āha, “sīlaṇca nāmetaṃ kakkhaḷaṃ pharusam khidḍādipaccanīkaṃ, ko nu kho sampannasīlānaṃ ānisaṃso”ti bhikkhūnaṃ cintanaṃ. Atha tassa vāṇijassa “atimadhuraṃ gaṇhathā”tiādivacanaṃ viya bhagavato piyamanāpatādiāsavakkhayapariyosānaṃ sattarasaānisaṃsappakāsanattamaṃ “ākaṅkheyya ce”tiādivacanaṃ veditabbaṃ.

Tattha ākaṅkheyya ceti yadi ākaṅkheyya yadi iccheyya. Piyo ca assanti piyacakkhūhi sampassitabbo, sinehuppattiyā padaṭṭhānabhūto bhaveyyanti vuttaṃ hoti. Manāpoti tesam manavaḍḍhanako, tesam vā manena pattabbo, mettacittena pharitabboti vuttaṃ hoti. Garūti tesam garuṭṭhāniyo pāsāṇacchattasādiso. Bhāvanīyoti “addhā ayamāyasmā jānaṃ jānāti passaṃ passati”ti evaṃ sambhāvanīyo. Sīlesvevassa paripūrakārīti catupārisuddhisīlesuyeva paripūrakārī assa, anūnena paripūrītākārena samannāgato bhaveyyāti vuttaṃ hoti. Ajjhataṃ cetosamathamānuyuttoti attano cittasamathe yutto, ettha hi ajjhattanti vā attanoti vā etaṃ ekatthaṃ, byañjanaṃ nānaṃ. Bhummatthe panetaṃ samathanti upayogavacanaṃ. Anūti iminā upasaggena yoge siddhaṃ. Anirākatajjhānoti bahi anīhaṭajjhāno, avināsitaṃ vā, nīharaṇavināsatthaṃhi idaṃ nirākaraṇaṃ nāma. Thambhaṃ niraṃkatvā nivātavuttitīdāsu cassa payogo daṭṭhabbo.

Vipassanāya samannāgatoti sattavidhāya anupassanāya yutto, sattavidhā anupassanā nāma aniccānupassanā dukkhānupassanā anattānupassanā nibbidānupassanā virāgānupassanā nirodhānupassanā paṭinissaggānupassanāti. Tā visuddhimagge vitthāritā. Brūhetā suññāgārānanti vaḍḍhetā suññāgārānaṃ, ettha ca samathavipassanāvasena kammaṭṭhānaṃ gahetvā rattindivaṃ suññāgāraṃ pavisitvā nisīdamāno bhikkhu “brūhetā suññāgārāna”nti veditabbo. Ekabhūmakādipāsāde kurumānopi pana neva suññāgārānaṃ brūhetāti daṭṭhabboti.

Ettāvatā ca yathā taṇhāvicaritadesanā paṭhamam taṇhāvasena āraddhāpi taṇhāpadaṭṭhānattā mānadiṭṭhīnaṃ mānadiṭṭhiyo osarivā kamena papañcattayadesanā jātā, evamayaṃ desanā paṭhamam adhisīlasikkhāvasena āraddhāpi sīlapadaṭṭhānattā samathavipassanānaṃ samathavipassanāyo osarivā kamena sikkhattayadesanā jātāti veditabbā.

Ettha hi “sīlesvevassa paripūrakārī”ti ettāvatā adhisīlasikkhā vuttā. “Ajjhattaṃ cetosamathamānuyutto anirākatajjhāno”ti ettāvatā adhicittasikkhā, “vipassanāya samannāgato”ti ettāvatā adhipaññāsikkhā, “brūhetā suññāgārāna”nti iminā pana samathavasena suññāgāravaḍḍhane adhicittasikkhā, vipassanāvasena adhipaññāsikkhāti evaṃ dvepi sikkhā saṅgahetvā vuttā. Ettha ca “ajjhattaṃ cetosamathamānuyutto anirākatajjhāno”ti imehi padehi sīlānurakkhikā eva cittekaggatā kathitā. “Vipassanāyā”ti iminā padena sīlānurakkhiko saṅkhārapariggaho.

Kathaṃ cittekaggatā sīlamanurakkhati? Yassa hi cittekaggatā natthi, so byādhimhi uppanne vihaññati, so byādhivihato vikkhittacitto sīlaṃ vināsetvāpi byādhivūpasamaṃ kattā hoti. Yassa pana cittekaggatā atthi, so taṃ byādhidukkhaṃ vikkhambhetvā samāpattiṃ samāpajjati, samāpannakkhaṇe dukkhaṃ dūrāpakataṃ hoti, balavatarasukhamuppajjati. Evaṃ cittekaggatā sīlaṃ anurakkhati.

Kathaṃ saṅkhārapariggaho sīlamanurakkhati? Yassa hi saṅkhārapariggaho natthi, tassa “mama rūpaṃ mama viññāṇa”nti attabhāve balavamamattaṃ hoti, so tathārūpesu dubbhikkhabyādhibhayādīsu sampattesu sīlaṃ vināsetvāpi attabhāvaṃ posetā hoti. Yassa pana saṅkhārapariggaho atthi, tassa attabhāve balavamamattaṃ vā sineho vā na hoti, so tathārūpesu dubbhikkhabyādhibhayādīsu sampattesu sacepissa antāni bahi nikkhamanti, sacepi ussussati visussati, khaṇḍākhaṇḍiko vā hoti satadhāpi sahasadhāpi, neva sīlaṃ vināsetvā attabhāvaṃ posetā hoti. Evaṃ saṅkhārapariggaho sīlamanurakkhati. “Brūhetā suññāgārāna”nti iminā pana tasseva ubhayassa brūhanā vaḍḍhanā sātaccakiriyaṃ dassitā.

Evaṃ bhagavā yasmā “sābrahmacārīnaṃ piyo cassaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā”ti ime cattāro dhamme ākaṅkhamtena natthaññaṃ kiñci kātappaṃ, aññadatthu sīlādiguṇasamannāgatena bhavitappaṃ, idiso hi sābrahmacārīnaṃ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo. Vuttampi hetam -

“Sīladassanasampannaṃ, dhammaṭṭhaṃ saccavādinam;
Attano kamma kubbānaṃ, taṃ jano kurute piya”nti.

Tasmā “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu sābrahmacārīnaṃ piyo cassaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cāti sīlesvevassa paripūrakārī...pe... suññāgārāna”nti vatvā idāni yasmā paccayalābhādiṃ patthayantenāpi idameva karaṇīyaṃ, na aññaṃ kiñci, tasmā “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu lābhī assa”ntiādimāha. Na cettha bhagavā lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ kathetīti veditabbo. Bhagavā hi ghāsesanaṃ chinnakatho na vācaṃ payuttaṃ bhaṇeti, evaṃ sāvake ovadati, so kathaṃ lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ kathessati, puggalajjhāsayavasena panetaṃ vuttaṃ. Yesañhi evaṃ ajjhāsayo bhavēyya “sace mayaṃ catūhi paccayehi na kilameyyāma, sīlādiṃ pūretuṃ sakkuṇeyyāmā”ti, tesaṃ ajjhāsayavasena bhagavā evamāha. Apica rasānisamso esa sīlassa, yadidaṃ cattāro paccayā nāma. Tathā hi paṇḍitamanussā koṭṭhādīsu ṭhapitaṃ nīharitvā puttādīnampi adatvā attanāpi aparibhuñjitvā sīlavantānaṃ dentīti sīlassa sarasānisamsadassanatthaṃ petam vuttaṃ.

Tatīyavāre yesāhanti yesaṃ ahaṃ. Tesaṃ te kārāti tesaṃ devānaṃ vā manussānaṃ vā te mayi katā paccayadānakārā. Devāpi hi sīlādiguṇayuttānaṃ paccaye denti, na kevalaṃ manussāyeva, sakko viya āyasmato mahākassapassa. Mahapphalā

mahānisamsāti ubhayametam atthato ekaṃ, byañjanameva nānaṃ. Mahantaṃ vā lokiyasukhaṃ phalantīti mahapphalā. Mahato lokuttarasukhassa ca paccayā hontīti mahānisamsā. Sīlādiguṇayuttassa hi kaṭacchubhikkhāpi pañcaratanaṃ mattāya bhūmiyā paṇṇasālāpi katvā dinnā anekāni kappasahassāni duggativinipātato rakkhati, pariyoṣāne ca amatāya parinibbānadhātuyāpaccayo hoti. “Khīrodanaṃ ahamadāsi”ntiādini cettha vatthūni, sakalameva vā petavatthu vimānavatthu ca sādhaṃ. Tasmā paccayadāyakehi attani katānaṃ kārānaṃ mahapphalataṃ icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Catutthavāre ñātīti sassusasurapakkhikā. Sālohitāti ekalohitasambaddhā pītipitāmahādayo. Petāti peccabhāvaṃ gatā. Kālaṅkatāti matā. Tesam tanti tesam taṃ mayi pasannacittataṃ vā pasannena cittaṇa anussaraṇaṃ vā. Yassa hi bhikkhuno kālaṅkato pitā vā mātā vā “amhākaṃ ñātako thero sīlavā kalyāṇadhammo”ti pasannacitto hutvā taṃ bhikkhuṃ anussarati, tassa so cittappasādopi taṃ anussaraṇamattampi mahapphalaṃ mahānisamsameva hoti, anekāni kappasatasahassāni duggatito vāretuṃ ante ca amataṃ pāpetuṃ samatthameva hoti. Vuttañhetam bhagavatā “ye te, bhikkhave, bhikkhū sīlasampannā samādhisampannā paññā, vimutti, vimuttiñāṇadassanasampannā, dassaṇapāhaṃ, bhikkhave, tesam bhikkhūnaṃ bahukāraṃ vadāmi. Savanaṃ, anussatiṃ, anupabbajjaṃ, upasaṅkamaṇaṃ, payirupāsanaṃpāhaṃ, bhikkhave, tesam bhikkhūnaṃ bahukāraṃ vadāmi”ti. Tasmā ñātisālohitānaṃ attani cittappasādassa anussatiyā ca mahapphalataṃ icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva, bhavitabbanti dasseti.

66. Pañcamavāre aratiratisaho assanti aratiyā ratiyā ca saho abhibhavitā ajjhottharitā bhavēyyaṃ. Ettha ca aratīti adhikusalesu dhammesu pantasenāsanesu ca ukkaṇṭhā. Ratīti pañcakāmaguṇarati. Na ca maṃ arati saheyyāti mañca arati na abhibhavēyya na maddeyya na ajjhotthareyya. Uppannanti jātaṃ nibbattaṃ. Sīlādiguṇayutto hi aratiñca ratiñca sahati ajjhottharati madditvā tiṭṭhati. Tasmā īdisaṃ attānaṃ icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Chaṭṭhavāre bhayaṃ cittutrāsopi ārammaṇampi. Bheravaṃ ārammaṇameva. Sesam pañcamavāre vuttanayameva. Sīlādiguṇayutto hi bhayaabheravaṃ sahati ajjhottharati madditvā tiṭṭhati ariyakoṭiyavāsīmahādattatthero viya.

Thero kira maggaṃ paṭipanno aññataraṃ pāsādikaṃ araññaṃ disvā “idhevajja samaṇadhammaṃ katvā gamissāmi”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamaṇe saṅghāṭiṃ paññāpetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Rukkhadevatāya dāraṇā therassa sīlatejena sakabhāvena saṅghātuṃ asakkontā vissaramakaṃsu. Devatāpi rukkhaṃ cālesi. Thero acalova nisīdi. Sā devatā dhūmāyi, pajjali, neva sakkhi theram cāletuṃ, tato upāsakavaṇṇenāgantvā vanditvā aṭṭhāsi. “Ko eso”ti vuttā “ahaṃ, bhante, etasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā”ti avoca. Tvaṃ ete vikāre akāsīti. Āma bhanteti. Kasmāti ca vuttā āha - “tumhākaṃ, bhante, sīlatejena dāraṇā sakabhāvena saṅghātuṃ asakkontā vissaramakaṃsu, sāhaṃ tumhe palāpetuṃ evamakāsi”nti. Thero āha - “atha kasmā idha, bhante, mā vasatha, mayhaṃ aphāsūti paṭikacceva nāvacaṇī. Idāni pana mā kiñci avaca, ariyakoṭiyamahādatto amanussabhayena gatoti vacanato lajjāmi, tenāhaṃ idheva vasissaṃ, tvaṃ pana ajjekadivasam yattha katthaci vasāhī”ti. Evaṃ sīlādiguṇayutto bhayaabheravasaho hoti. Tasmā īdisamattānaṃ icchantenāpi sīlādiguṇayutteneva bhavitabbanti dasseti.

Sattamavāre ābhicetasikānanti abhicetoti abhikkantaṃ visuddhacittaṃ vuccati, adhiccitaṃ vā, abhicetasi jātāni ābhicetasikāni, abhiceto sannissitānīti vā ābhicetasikāni. Diṭṭhadhammasukhavihārānanti diṭṭhadhamme sukhavihārānaṃ. Diṭṭhadhammoti paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtānanti attho, rūpāvacarajjhānānametaṃ adhivacanaṃ. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiṃyeva attabhāve asaṃkiliṭṭhaṃ nekkhammasukhaṃ vindanti, tasmā “diṭṭhadhammasukhavihārānī”ti vuccanti. Nikāmalābhīti nikāmena lābhī attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. Akicchālābhīti sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. Akasiralābhīti akasirānaṃ vipulānaṃ lābhī, yathāparicchedeyeva vuṭṭhātum samatthoti vuttaṃ hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum. Ekacco sakkoti tathā samāpajjitum, pāribandhike pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā samāpajjati, pāribandhike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti nālikāyantaṃ viya yathāparicchedeyeva ca vuṭṭhātum. Yo pana imaṃ tividhampi sampadaṃ icchatī, sopi sīlesvevassa paripūrakārīti.

Evam abhiññāpādake jhāne vutte kiñcāpi abhiññānaṃ vāro āgato, atha kho naṃ bhagavā aggahetvāva yasmā na kevalaṃ abhiññāpādakajjhānāni ca abhiññāyoyeva ca sīlānaṃ ānisaṃso, apica kho cattāri āruppajjhānānīpi tayo ca heṭṭhimā ariyamaggā, tasmā taṃ sabbaṃ pariyādiyitvā dassetuṃ ākaṅkheyya ce...pe... ye te santāti evamādimāha.

Tattha santāti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca. Vimokkhāti paccanīkadhammehi vimuttattā ārammaṇe ca adhimuttattā. Atikkamma rūpeti rūpāvacarajjhāne atikkamitvā, ye te vimokkhā atikkamma rūpe santāti padasambandho, itarathā hi atikkamma rūpe kiṃ karotīti na paññāyeyyumu. Āruppāti ārammaṇato ca vipākato ca rūpavirahitā. Kāyena phusitvāti nāmakāyena phusitvā pāpuṇitvā, adhigantvāti vuttaṃ hoti. Sesam vuttānameva. Idaṃ vuttaṃ hoti “yopi bhikkhu ime vimokkhe phusitvā viharitukāmo, sopi sīlesvevassa paripūrakārī”ti.

67. Navamavāre tiṇṇaṃ saṃyojanānanti

sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ bandhanānaṃ. Tāni hi saṃyojenti khandhagatibhavādīhi khandhagatibhavādayo, kammaṃ vā phalena, tasmā saṃyojanānīti vuccanti, bandhanānīti attho. Parikkhayāti parikkhayena. Sotāpannoti sotaṃ āpanno. Sototi ca maggasettaṃ adhivacanaṃ. Sotāpannoti taṃsamaṅgipuggalassa. Yathāha “soto sototi hidaṃ, sārīputta, vuccati. Katamo nu kho, sārīputta, sototi? Ayameva hi, bhante, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhīti. Sotāpanno sotāpannoti hidaṃ, sārīputta, vuccati. Katamo nu kho, sārīputta, sotāpannoti? Yo hi, bhante, iminā aṭṭhaṅgikena maggena samannāgato, ayaṃ vuccati sotāpanno, yoyaṃ āyasmā evaṃnāmo evaṃgotto”ti. Idha pana maggena phalassa nāmaṃ dinnaṃ, tasmā phalaṭṭho “sotāpanno”ti veditabbo. Avinipātadhammoti vinipātetīti vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti avinipātadhammo, na attānaṃ apāye vinipātasabhāvoti vuttaṃ hoti. Kasmā? Ye dhammā apāyagamaniyā, tesam pahīnattā. Sambodhi paraṃ ayaṇaṃ gati assāti sambodhiparāyaṇo, uparimaggattayaṃ avassaṃ sampāpakoti attho. Kasmā? Paṭiladdhapaṭhamamaggattā. Sīlesvevāti īdiso hotukāmopi sīlesvevassa paripūraṇārīti.

Dasamavāre paṭhamamaggena parikkhīṇānīpi tīṇi saṃyojanāni

sakadāgāmimagassa vaṇṇabhaṇanattham vuttāni. Rāgadosamohānaṃ tanuttāti etesaṃ tanubhāvena, tanuttakaraṇeṇāti vuttaṃ hoti. Tattha dvīhi kāraṇehi tanuttaṃ veditabbaṃ adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya ca. Sakadāgāmiṃ hi vaṭṭānusārimahājanasseva kilesā abhiṇhaṃ na uppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti viraḷākārā hutvā, viraḷavāpīte khetto aṅkurā viya. Uppajjamānāpi ca vaṭṭānusārimahājanasseva maddantā pharantā chādentā andhakāraṃ karontā na uppajjanti, mandamandā uppajjanti tanukākārā hutvā, abbhapaṭalamiva makkhikāpattamiva ca.

Tattha keci therā bhaṇanti “sakadāgāmiṃ kilesā kiñcāpi cirena uppajjanti, bahalāva uppajjanti, tathā hissa puttā ca dhītaro ca dissanti”ti, etaṃ pana appamāṇaṃ. Puttadhītaro hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi hontīti. Dvīhiyeva kāraṇehissa kilesānaṃ tanuttaṃ veditabbaṃ adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cāti.

Sakadāgāmīti sakiṃ āgamanadhammo. Sakideva imaṃ lokaṃ āgantvāti ekavāraṃyeva imaṃ manussalokaṃ paṭisandhivasena āgantvā. Yopi hi idha sakadāgāmimaggaṃ bhāvetvā idheva parinibbāti, sopi idha na gahito. Yopi idha maggaṃ bhāvetvā devesu upapajjitvā tattheva parinibbāti. Yopi devaloke maggaṃ bhāvetvā tattheva parinibbāti. Yopi devaloke maggaṃ bhāvetvā idheva manussaloke nibbattitvā parinibbāti. Yo pana idha maggaṃ bhāvetvā devaloke nibbatto, tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā puna idheva upapajjitvā parinibbāti, ayamidha gahitoti veditabbo. Dukkassantaṃ kareyyanti vaṭṭadukkassa paricchedaṃ kareyyaṃ. Sīlesvevāti īdiso hotukāmopi sīlesvevassa paripūrakārīti.

Ekādasamavāre pañcannanti gaṇanaparicchedo. Orambhāgiyānanti oraṃ vuccati heṭṭhā, heṭṭhābhāgiyānanti attho, kāmāvacaraloke uppattipaccayānanti adhippāyo. Saṃyojanānanti bandhanānaṃ, tāni kāmāgābyāpādasasaṃyojanehi saddhiṃ pubbe vuttasaṃyojanāneva veditabbāni. Yassa hi etāni appahīnāni, so kiñcāpi bhavagge uppanno hoti, atha kho āyuparikkhayā kāmāvacare nibbattatiyeva, gilitabalisamacchūpamo svāyaṃ puggalo dīghasuttakena pāde baddhavihaṅgūpamo cāti veditabbo. Pubbe vuttānampi cettha vacanaṃ vaṇṇabhaṇanatthamevāti veditabbaṃ. Opapātikoti sesayonipaṭikkhepavacanametam. Tatthaparinibbāyīti tattheva brahmaloke parinibbāyī. Anāvattidhammo tasmā lokāti tato brahmalokā paṭisandhivasena puna anāvattisabhāvo. Sīlesvevāti īdiso hotukāmopi sīlesvevassa paripūrakārīti.

68. Evaṃ anāgāmimagge vutte kiñcāpi catutthamaggassa vāro āgato, atha kho naṃ bhagavā aggahetvā yasmā na kevalā āsavakkhayābhiññā eva sīlānaṃ ānisaṃso, apica kho lokiyapañcābhiññāyopi, tasmā tāpi dassetuṃ, yasmā ca āsavakkhaye kathite desanā niṭṭhitā hoti, evaṃ sati imesaṃ guṇānaṃ akathitattā ayaṃ kathā muṇḍābhiññākathā nāma bhavēyya, tasmā ca abhiññāpāripūriṃ katvā dassetumpi, yasmā ca anāgāmimagge ṭhitassa sukhena iddhivikuppanā ijjhati, samādhiparibandhānaṃ kāmāgābyāpādānaṃ samūhatattā, anāgāmī hi sīlesu ca samādhimhi ca paripūrakārī, tasmā yuttaṭṭhāneyeva lokiyābhiññāyo dassetumpi “ākaṅkheyya ce...pe... anekavihita”nti evamādimāhāti ayamanusandhi.

Tattha “anekavihitaṃ iddhividha”ntiādinā nayena āgatānaṃ pañcannampi lokiyābhiññānaṃ pālīvaṇṇanā saddhiṃ bhāvanānayena visuddhimagge vuttā.

69. Chaṭṭhābhiññāya āsavānaṃ khayāti arahattamaggena sabbakilesānaṃ khayā. Anāsavanti āsavavirahitaṃ. Cetovimuttiṃ paññāvimuttinti ettha cetovacanena arahattaphalasampayuttova samādhī, paññāvacanena taṃsampayuttā paññāva vuttā. Tattha ca samādhī rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā paññāvimuttīti veditabbā. Vuttañcetaṃ bhagavatā “yo hissa, bhikkhave, samādhī, tadassa samādhindriyaṃ. Yā hissa, bhikkhave, paññā, tadassa paññindriyaṃ. Iti kho, bhikkhave, rāgavirāgā cetovimutti, avijjāvirāgā paññāvimuttī”ti, apicettha samathaphalaṃ cetovimutti, vipassanāphalaṃ paññāvimuttīti veditabbā.

Diṭṭheva dhammeti imasmiṃyeva attabhāve. Sayāṃ abhiññā sacchikatvāti attanoyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, aparapaccayena ñatvāti attho. Upasampajja vihareyyanti pāpuṇitvā sampādetvā vihareyyaṃ. Sīlesvevāti evaṃ sabbāsava niddhunitvā cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ adhigantukāmopi sīlesvevassa paripūrakārīti.

Evaṃ bhagavā sīlānisamsakathaṃ yāva arahattā kathetvā idāni sabbampi taṃ sīlānisamsaṃ sampiṇḍetvā dassento nigamanaṃ āha “sampannasīlā, bhikkhave...pe... idametaṃ paṭicca vutta”nti. Tassāyaṃ saṅkhepattho, “sampannasīlā, bhikkhave, viharatha...pe... samādāya sikkhatha sikkhāpadesū”ti iti yaṃ taṃ mayā pubbe evaṃ vuttaṃ, idaṃ sabbampi sampannasīlo bhikkhu sabrahmacārīnaṃ piyo hoti manāpo, garu bhāvanīyo paccayānaṃ lābhī, paccayadāyakānaṃ mahapphalakaro, pubbañātīnaṃ anussaraṇacetanāya phalamahattakaro, aratiratisaho, bhayabheravasaho, rūpāvacarajjhānānaṃ arūpāvacarajjhānānaṃ lābhī, heṭṭhimāni tīṇi sāmāññaphalāni pañca lokiyābhiññā āsavakkhayañāṇanti ca ime ca guṇe sayāṃ abhiññā sacchikattā hoti, etaṃ paṭicca idaṃ sandhāya vuttanti. Idamavoca bhagavā, attamanā te bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinandunti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ākaṅkheyyasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

7. Vatthasuttavaṇṇanā

70. Evaṃ me sūtaṃ vatthasuttaṃ. Tattha seyyathāpi, bhikkhave, vatthanti upamāvacanamevetāṃ. Upamaṃ karonto ca bhagavā katthaci paṭhamameva upamaṃ dassetvā pacchā atthaṃ dasseti, katthaci paṭhamamatthaṃ dassetvā pacchā upamaṃ, katthaci upamāya atthaṃ parivāretvā dasseti, katthaci atthena upamaṃ.

Tathā hesa - “seyyathāpissu, bhikkhave, dve agārā sadvārā, tattha cakkhumā puriso majjhe ṭhito passeyyā”ti sakalampi devadūtasuttaṃ upamaṃ paṭhamameva dassetvā pacchā atthaṃ dassento āha. “Tirokuṭṭaṃ tiropākāraṃ tiropabbataṃ asajjamāno gacchati, seyyathāpi ākāse”tiādinā pana nayena sakalampi iddhiḍḍhamatthaṃ paṭhamameva dassetvā pacchā upamaṃ dassento āha. “Seyyathāpi brāhmaṇapuriso sārattthiko sārāgavesī”tiādināva nayena sakalampi cūlasāropamasuttaṃ upamāya atthaṃ parivāretvā dassento āha. “Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaputtā dhammaṃ pariyāpuṇanti suttaṃ...pe... seyyathāpi, bhikkhave, puriso alagaddatthiko”tiādinā nayena sakalampi alagaddasuttaṃ mahāsāropamasuttanti evamādīni suttāni atthena upamaṃ parivāretvā dassento āha.

Svāyaṃ idha paṭhamam upamam dassetvā pacchā attham dasseti. Kasmā panevaṃ bhagavā dassetīti? Puggalajjhāsayena vā desanāvilāsena vā. Ye hi puggalā paṭhamam upamam dassetvā vuccamānamattham sukhena paṭivijjhanti, tesam paṭhamam upamam dasseti. Esa nayo sabbattha. Yassā ca dhammadhātuyā suppaṭividdhattā desanāvilāsam patto hoti, tassā suppaṭividdhā. Tasmā esa desanāvilāsampatto dhammissaro dhammarājā, so yathā yathā icchati, tathā tathā dhammam desetīti evaṃ iminā puggalajjhāsayena vā desanāvilāsena vā evaṃ dassetīti veditabbo.

Tattha vatthanti pakatiparisuddham vattham. Saṃkiliṭṭham malaggahitanti āgantukena paṃsurajādinā saṃkilesena saṃkiliṭṭham, sedajallikādinā malena gahitattā malaggahitam. Raṅgajātetī ettha raṅgameva raṅgajātam. Upasaṃhareyyāti upanāmeyya. Yadi nīlakāyāti nīlakāya vā, nīlakatthāya vāti vuttam hoti. Evaṃ sabbattha. Rajako hi nīlakatthāya upasaṃharanto kaṃsanīlapalāsanīlādike nīlaraṅge upasaṃharati. Pītakatthāya upasaṃharanto kaṇikārapupphasadise pītakaraṅge. Lohitakatthāya upasaṃharanto bandhujīvakaupupphasadise lohitakaraṅge. Mañjiṭṭhakatthāya upasaṃharanto kaṇavīrapupphasadise mandarattaraṅge. Tena vuttam “yadi nīlakāya...pe... yadi mañjiṭṭhakāyā”ti.

Durattavaṇṇamevassāti duṭṭhu rañjitavaṇṇameva assa. Aparisuddhavaṇṇamevassāti nīlavaṇṇopissa parisuddho na bhaveyya, sesavaṇṇopi. Tādisañhi vattham nīlakumbhiyā pakkhittampi sunīlam na hoti, sesakumbhīsu pakkhittampi pītakādivaṇṇam na hoti, milātanīla kuraṇḍa-kaṇikāra-bandhujīvaka-kaṇavīrapupphavaṇṇameva hoti. Tam kissa hetūti tam vattham kissa hetu kiṃ kārāṇā īdisam hoti, tasmim vā vatthe raṅgajātam kissa hetu īdisam durattavaṇṇam aparisuddhavaṇṇam hotīti? Yasmā panassa vatthassa saṃkiliṭṭhabhāvoyevettha kārāṇam, na aññaṃ kiñci, tasmā “aparisuddhattā, bhikkhave, vatthassā”ti āha.

Evameva khoti upamāsaṃpaṭipādanam. Citte saṃkiliṭṭheti cittamhi saṃkiliṭṭhamhi. Kasmā pana bhagavā saṃkiliṭṭhavatthena opammaṃ akāsīti ce, vāyāmahapphaladassanattam. Yathā hi āgantukehi malehi saṃkiliṭṭham vattham pakatiyā paṇḍarattā puna dhovīyamānam paṇḍaram hoti, na tattha jātikālake viya eḷakalome vāyāmo nipphalo hoti, evaṃ cittampi āgantukehi kilesehi saṃkiliṭṭham. Pakatiyā pana tam sakalepi paṭisandhibhavaṅgavāre paṇḍarameva. Yathāha - “pabhassaramidaṃ, bhikkhave, cittam, tañca kho āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭha”nti. Tam visodhīyamānam sakkā pabhassarataram kātuṃ, na tattha vāyāmo nipphaloti evaṃ vāyāmahapphaladassanattam saṃkiliṭṭhavatthena opammaṃ akāsīti veditabbo.

Duggati pāṭikaṅkhāti īdise citte duggati pāṭikaṅkhitabbā, duggatiṃ eva esa pāpuṇissati, nāññaṃti evaṃ duggati icchitabbā, avassam bhāvīti vuttam hoti. Sā cāyaṃ duggati nāma paṭipattiduggati, gatiduggatīti duvidhā hoti. Paṭipattiduggatipi agāriyapaṭipattiduggati, anagāriyapaṭipattiduggatīti duvidhā hoti.

Agāriyo hi saṃkiliṭṭhacitto pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sakalepi dasa akusalakammapathe pūreti, ayamassa agāriyapaṭipattiduggati. So tattha ṭhito kāyassa bhedā nirayampi gacchati, tiracchānayanimpi, pettivisayampi gacchati, ayamassa gatiduggati.

Anagāriyopi imasmim sāsane pabbajito saṃkiliṭṭhacitto dūteyyapahiṇagamanam gacchati, vejjakammam karoti, saṅghabhedāya cetiyabhedāya parakkamati,

veḷudānādīhi jīvikam kappeti, sakalampi anācāram agocarañca paripūreti, ayamassa anagāriyapaṭipattiduggati. So tattha ṭhito kāyassa bheda nirayampi gacchati, tiracchānayanimpi, pettivisayampi gacchati samaṇayakkho nāma hoti samaṇapeto, ādittehi saṅghāṭīdīhi sampajjalitakāyo aṭṭassaram karonto vicarati, ayamassa gatiduggati.

Seyyathāpīti sukkapakkham dassetumāraddho, tassattho kaṇhapakkhe uttapaccanīkeneva veditabbo. Etthāpi ca sugati nāma paṭipattisugati gatisugatīti duvidhā hoti. Paṭipattisugatipi agāriyapaṭipattisugati anagāriyapaṭipattisugatīti duvidhā hoti. Agāriyo hi parisuddhacitto pāṇātipātāpi viramati, adinnādānāpi, sakalepi dasa kusalakammapathe paripūreti, ayamassa agāriyapaṭipattisugati. So tattha ṭhito kāyassa bheda manussamahantatampi devamahantatampi upapajjati, ayamassa gatisugati.

Anagāriyopi imasmim sāsane pabbajitvā parisuddhacitto catupārisuddhisīlam sodheti, terasa dhutaṅgāni samādiyati, aṭṭhatimsārammaṇesu attano anukūlakammaṭṭhānam gahetvā pantasenāsane paṭisevamāno kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānasamāpattiyo nibbatteti, sotāpattimaggaṃ bhāveti...pe... anāgāmimaggaṃ bhāveti, ayamassa anagāriyapaṭipattisugati. So tattha ṭhito kāyassa bheda manussaloke vā tisu mahākulesu, chasu vā kāmāvacaradevesu, dasasu vā brahmabhavanesu, pañcasu vā suddhāvāsesu, catūsu vā āruppesu upapajjati, ayamassa gatisugatīti.

71. Evaṃ saṃkiliṭṭhe citte duggati pāṭikaṅkhā, asaṃkiliṭṭhe ca sugatīti vatvā idāni yehi upakkilesehi cittaṃ saṃkiliṭṭhaṃ hoti, te dassento katame ca, bhikkhave, cittassa upakkilesā? Abhijjhā visamalobhotiādīmāha.

Tattha sakabhaṇḍe chandarāgo abhijjhā, parabhaṇḍe visamalobho. Atha vā sakabhaṇḍe vā parabhaṇḍe vā hotu, yuttapattatṭhāne chandarāgo abhijjhā, ayuttāpattatṭhāne visamalobho. Thero panāha “kissa vinibbhogaṃ karoṭha, yutte vā ayutte vā hotu, ‘rāgo visamaṃ doso visamaṃ moho visama’nti vacanato na koci lobho avisamo nāma, tasmā lobhoyeva abhijjhāyanaṭṭhena abhijjhā, visamaṭṭhena visamaṃ, ekatthametam byañjanaṃeva nāna”nti. So panesa abhijjhāvisamalobho uppajjitvā cittaṃ dūseti, obhāsituṃ na deti. Tasmā “cittassa upakkilesa”ti vuccati.

Yathā cesa, evaṃ navavidhaāghātavattthusambhavo byāpādo.

Dasavidhaāghātavattthusambhavo kodho. Punappunaṃ cittapariyonandhano upanāho. Agāriyassa vā anagāriyassa vā sukatakaraṇavināsano makkho. Agāriyopi hi kenaci anukampakena daliddo samāno ucce ṭhāne ṭhapito, aparena samayena “kiṃ tayā mayhaṃ kata”nti tassa sukatakaraṇaṃ vināseti. Anagāriyopi sāmaṇerakālato pabhuti ācariyena vā upajjhāyena vā catūhi paccayehi uddesaparipucchāhi ca anuggahetvā dhammakathānayaapakaraṇakosallādīni sikkhāpito, aparena samayena rājarājamahāmattādīhi sakkato garukato ācariyupajjhāyesu acittikato caramāno “ayaṃ amhehi daharakāle evaṃ anuggahito saṃvaḍḍhito ca, atha panidāni nissineho jāto”ti vuccamāno “kiṃ mayhaṃ tumhehi kata”nti tesam sukatakaraṇaṃ vināseti, tassa so sukatakaraṇavināsano makkho uppajjitvā cittaṃ dūseti, obhāsituṃ na deti. Tasmā “cittassa upakkilesa”ti vuccati.

Yathā cāyaṃ, evaṃ bahussutepi puggale ajjhottharivā “īdisassa ceva bahussutassa aniyatā gati, tava vā mama vā ko viseso”tiādīnā nayena uppajjamāno yugaggāhagāhī paḷāso. Paresaṃ sakkārādīni khīyanā issā. Attano sampattiyā parehi

sādhāraṇabhāvaṃ asahamānaṃ macchariyaṃ. Vañcanikacariyabhūtā māyā. Kerāṭikabhāvena uppajjamānaṃ sāttheyyaṃ. Kerāṭiko hi āyatanamaccho viya hoti. Āyatanamaccho nāma kira macchānaṃ naṅguṭṭhaṃ dasseti sappānaṃ sīsaṃ, “tumhehi sadiso aha”nti jānāpetuṃ. Evameva kerāṭiko puggalo yaṃ yaṃ suttantikaṃ vā ābhidhammikaṃ vā upasaṅkamati, taṃ taṃ evaṃ vadati “ahaṃ tumhākaṃ baddhacaro, tumhe mayhaṃ anukampakā, nāhaṃ tumhe muñcāmī”ti “evamete ‘sagāravo ayaṃ amhesu sappatisso’ti maññissantī”ti. Tassetam kerāṭikabhāvena uppajjamānaṃ sāttheyyaṃ uppajjitvā cittaṃ dūseti, obhāsituṃ na deti. Tasmā “cittassa upakkilesa”ti vuccati.

Yathā cetam, evaṃ vātabharitabhastasadisathaddhabhāvapaggahitasiraanivātavuttikārakaraṇo thambho. Taduttarikaraṇo sārambho. So duvidhena labbhati akusalavasena ceva kusalavasena ca. Tattha agāriyassa parena kataṃ alaṅkāraḍiṃ disvā taddiguṇakaraṇena uppajjamāno, anagāriyassa ca yattakaṃ yattakaṃ paro pariyāpuṇāti vā katheti vā, mānavasena taddiguṇataddiguṇakaraṇena uppajjamāno akusalo. Agāriyassa pana paraṃ ekaṃ salākabhattaṃ dentam disvā attanā dve vā tīṇi vā dātukāmatāya uppajjamāno, anagāriyassa ca parena ekanikāye gahite mānaṃ anissāya kevalaṃ taṃ disvā attanā ālasiyaṃ abhibhuyya dve nikāye gahetukāmatāya uppajjamāno kusalo. Idha pana akusalo adhippeto. Ayañhi uppajjitvā cittaṃ dūseti, obhāsituṃ na deti. Tasmā “cittassa upakkilesa”ti vuccati.

Yathā cāyaṃ, evaṃ jātiādīni nissāya cittassa uṇṇativasena pavattamāno māno, accuṇṇativasena atimāno, madaggahaṇākāro mado, kāmaguṇesu cittavossaggavasena uppajjamāno pamādo uppajjitvā cittaṃ dūseti, obhāsituṃ na deti. Tasmā “cittassa upakkilesa”ti vuccati.

Kasmā pana bhagavā upakkilesaṃ dassento lobhamādiṃ katvā dassetīti? Tassa paṭhamuppattito. Sabbasattānañhi yattha katthaci upapannānaṃ antamaso suddhāvāsabhūmiyampi sabbapaṭhamam bhavanikantivasena lobho uppajjati, tato attano attano anurūpapaccayaṃ paṭicca yathāsambhavaṃ itare, na ca ete soḷaseva cittassa upakkilesā, etena pana nayena sabbepi kilesā gahitāyeva hontīti veditabbā.

72. Ettāvatā saṃkilesaṃ dassetvā idāni vodānaṃ dassento sa kho so, bhikkhavetiādīmāha. Tattha iti viditvāti evaṃ jānitvā. Pajahatīti samucchadappahānavasena ariyamaggena pajahati. Tattha kilesapaṭipāṭiyā maggapaṭipāṭiyāti dvidhā pahānaṃ veditabbaṃ. Kilesapaṭipāṭiyā tāva abhijjhāvisamalobho thambho sārambho māno atimāno madoti ime cha kilesā arahattamaggena pahīyanti. Byāpādo kodho upanāho pamādoti ime cattāro kilesā anāgāmiaggena pahīyanti. Makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāttheyyanti ime cha sotāpattimaggena pahīyantīti. Maggapaṭipāṭiyā pana, sotāpattimaggena makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāttheyyanti ime cha pahīyanti. Anāgāmiaggena byāpādo kodho upanāho pamādoti ime cattāro. Arahattamaggena abhijjhāvisamalobho thambho sārambho māno atimāno madoti ime cha pahīyantīti.

Imasmiṃ pana ṭhāne ime kilesā sotāpattimaggavajjhā vā hontu, sesamaggavajjhā vā, atha kho anāgāmiaggeneva pahānaṃ sandhāya “abhijjhāvisamalobhaṃ cittassa upakkilesaṃ pajahatī”tiādīmāhāti veditabbā. Ayamettha pavenimaggāgato sambhavo, so ca upari catutthamaggasseva niddiṭṭhattā yujjati, tatiyamaggena pahīnāvasesānañhi visamalobhādīnaṃ tena pahānaṃ hoti, sesānaṃ imināva. Yepi hi

sotāpattimaggena pahīyanti, tepi taṃsamutṭhāpakacittānaṃ appahīnattā anāgāmiccaggaṇa supphāṇā hotīti. Keci pana paṭhamamaggena cettha pahānaṃ vaṇṇayanti, taṃ pubbāparena na sandhiyati. Keci vikkhambhanappahānampi, taṃ tesam icchāmatteva.

73. Yato kho, bhikkhavi ettha yatoti yamhi kāle. Pahīno hotīti anāgāmiccaggaṇa pahānaṃ sandhāyevāha.

74. So buddhe aveccappasādenāti etaṃ “yato kho, bhikkhave, abhijjhāvisamalobho pahīno hoti, so buddhe aveccappasādena samannāgato hoti”ti evaṃ ekamekena padena yojetabbaṃ. Imassa hi bhikkhuno anāgāmiccaggaṇa lokuttarappasādo āgato, athassa aparena samayena buddhaguṇe dhammaguṇe saṅghaguṇe ca anussarato lokiyo uppajjati, tamassa sabbampi lokiya lokuttaramissakaṃ pasādaṃ dassento bhagavā “buddhe aveccappasādenā”tiādimāha.

Tattha aveccappasādenāti buddhadhammasaṅghaguṇānaṃ yāthāvato ñātattā acalena accutena pasādena. Idāni yathā tassa bhikkhuno anussarato so aveccappasādo uppanno, taṃ vidhiṃ dassento “itipi so bhagavā”tiādinā nayena tīṇi anussatiṭṭhānāni vitthāresi. Tesam atthavaṇṇanā sabbākārena visuddhimagge anussatikathāyaṃ vuttā.

75. Evamassa lokiya lokuttaramissakaṃ pasādaṃ dassetvā idāni kilesappahānaṃ aveccappasādasamannāgatañca paccavekkhato uppajjamānaṃ somanassādiānisaṃsaṃ dassento yathodhi kho panassātiādimāha. Anāgāmiṃsa hi paccante vuṭṭhitaṃ corupaddavaṃ vūpasamētvā taṃ paccavekkhato mahānagare vasantassa rañño viya ime cime ca mama kilesā pahīnāti attano kilesappahānaṃ paccavekkhato balavasomanassaṃ uppajjati. Taṃ dassento bhagavā “yathodhi kho panassā”tiādimāha.

Tassattho - yvāyaṃ anāgāmī bhikkhu evaṃ “buddhe aveccappasādena samannāgato hoti...pe... dhamme...pe... saṅghe...pe... anuttaraṃ puññakkhettaṃ lokassā”ti, tassa yathodhi kho cattaṃ hoti paṭinissatṭhaṃ, sakasakaodhivasena cattameva hoti, taṃ taṃ kilesajātaṃ vantaṃ mutthaṃ pahīnaṃ paṭinissatṭhaṃ. Sakasakaodhivasenāti dve odhī kilesodhi ca maggodhi ca. Tattha kilesodhivasenāpi ye kilesā yaṃ maggavajjhā, te aññamaggavajjhehi amissā hutvā sakeneva odhinā pahīnā. Maggodhivasenāpi ye kilesā yena maggena pahātabbā, tena teyeva pahīnā honti. Evaṃ sakasakaodhivasena taṃ taṃ kilesajātaṃ cattameva hoti paṭinissatṭhaṃ, taṃ paccavekkhitvā ca laddhasomanasso tatuttaripi so “buddhe aveccappasādena samannāgatomhī”ti labhati atthavedanti sambandho.

Yatodhi khotipi pāṭho. Tassa vasena ayamatto, assa bhikkhuno yatodhi kho pana cattaṃ hoti paṭinissatṭhaṃ. Tattha yatoti kāraṇavacanaṃ, yasmāti vuttaṃ hoti. Odhīti heṭṭhā tayo maggā vuccanti. Kasmā? Te hi odhiṃ katvā koṭṭhāsaṃ katvā uparimaggena pahātabbakilese ṭhapetvā pajahanti, tasmā odhīti vuccanti. Arahattamaggo pana kiñci kilesaṃ anavasesetvā pajahati, tasmā anodhīti vuccati. Imassa ca bhikkhuno heṭṭhāmaggaṭṭayena cattaṃ. Tena vuttaṃ “yatodhi kho panassa cattaṃ hoti”ti. Tattha kho panāti nipātamattaṃ. Ayaṃ pana piṇḍatto. Yasmā assa odhi cattaṃ hoti paṭinissatṭhaṃ, tasmā taṃ paccavekkhitvā ca laddhasomanasso tatuttaripi so “buddhe aveccappasādena samannāgatomhī”ti labhati atthavedanti yathāpāḷi netabbaṃ.

Tattha cattanti idaṃ sakabhāvapariiccajanavasena vuttaṃ. Vantanti idaṃ pana anādiyanabhāvadassanavasena. Muttanti idaṃ santatito vinimocanavasena. Pahīnanti idaṃ muttassapi kvaci anavaṭṭhānadassanavasena. Paṭinissatṭhanti idaṃ pubbe ādinnapubbassa paṭinissaggadassanavasena paṭimukhaṃ vā nissatṭhabhāvadassanavasena bhāvanābalena abhibhuyya nissatṭhabhāvadassanavasenāti vuttaṃ hoti. Labhati atthavedaṃ labhati dhammavedanti ettha buddhādīsu aveccappasādayeva araṇīyato attho, upagantabbatoti vuttaṃ hoti. Dhāraṇato dhammo, vinipatituṃ appadānatoti vuttaṃ hoti. Vedoti ganthopi ñāṇampi somanassampi. “Tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū”tiādīsu hi gantho “vedo”ti vuccati. “Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhāve asatta”ntiādīsu ñāṇaṃ. “Ye vedajātā vicaranti loke”tiādīsu somanassaṃ. Idha pana somanassañca somanassasampayuttaññañca adhippetāṃ, tasmā “labhati atthavedaṃ labhati dhammavedanti aveccappasādārammaṇasomanassañca somanassamayaññañca labhati”ti evamettha attho veditabbo.

Atha vā atthavedanti aveccappasādaṃ paccavekkhato uppannaṃ vuttappakārameva vedaṃ. Dhammavedanti aveccappasādassa hetuṃ odhiso kilesappahānaṃ paccavekkhato uppannaṃ vuttappakārameva vedanti evampi ettha attho veditabbo. Vuttañhetuṃ “hetumhi ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā, hetuphale ñāṇaṃ atthapaṭisambhidā”ti. Dhammūpasamhitāṃ pāmojjanti tameva atthañca dhammañca atthadhammānisamsabhūtaṃ vedañca paccavekkhato uppannaṃ pāmojjaṃ. Tañhi anavajjalakkhaṇena paccavekkhaṇākārappavattena dhammena upasañhitanti vuccati. Pamuditassa pīti jāyatīti iminā pāmojjena pamuditassa nirāmisā pīti jāyati. Pītimanassāti tāya pītiyā pīṇitamanassa. Kāyo passambhatīti kāyopi passaddho hoti vūpasantadaratho. Passaddhakāyo sukhanti evaṃ vūpasantakāyadaratho cetasikaṃ sukhaṃ paṭisaṃvedeti. Cittaṃ samādhīyatīti cittaṃ sammā ādhiyati appitaṃ viya acalaṃ tiṭṭhati.

76. Evamassa kilesappahānaṃ aveccappasādasamannāgataṃ paccavekkhato uppajjamānaṃ somanassādiānisamsaṃ dassetvā idāni “yathodhi kho pana me”ti vārena tassa paccavekkhaṇāya pavattākāraṃ pakāsetvā tasseva anāgāmimaggaṇubhāvasūcakaṃ phalaṃ dassento sa kho so, bhikkhavietiādīmāha.

Tattha evaṃsīloti tassa anāgāmimaggasampayuttaṃ sīlakkhandhaṃ dasseti. Evaṃdhammo evaṃpaññoti taṃsāmpayuttameva samādhikkhandhaṃ paññākkhandhañca dasseti. Sālīnanti lohitasālīgandhasālīādīnaṃ anekarūpānaṃ. Piṇḍapātanti odanaṃ. Vicītakāḷakanti apanītakāḷakaṃ. Nevassa taṃ hoti antarāyāyāti tassa evaṃvidhassa bhikkhuno taṃ vuttappakārapīṇḍapātabhojanaṃ maggassa vā phalassa vā neva antarāyāya hoti, paṭiladdhaguṇassa hi taṃ kimantarāyaṃ karissati? Yopissa appaṭiladdho catutthamaggo ca phalaṃ ca tappaṭilābhāya vipassanaṃ ārabhatopi nevassa taṃ hoti antarāyāya, antarāyaṃ kātuṃ asamatthameva hoti. Kasmā? Vuttappakārasīladhammapaññāsaṅgahena maggena visuddhacittattā.

Yasmā cettha etadeva kāraṇaṃ, tasmā tadanurūpaṃ upamaṃ dassento seyyathāpītiādīmāha.

Tattha acchanti vippasannaṃ. Parisuddhaṃ malavigamena. Pariyodātaṃ pabhassaratāya. Ukkāmukhanti suvaṇṇakārānaṃ mūsāmukhaṃ. Suvaṇṇakārānaṃ mūsā hi idha ukkā, aññattha pana dīpikādayopi vuccanti. “Ukkāsu dhārīyamānāsū”ti hi āgataṭṭhāne dīpikā “ukkā”ti vuccati. “Ukkaṃ bandheyya, ukkaṃ bandhitvā

ukkāmukhaṃ ālimpeyyā”ti āgataṭṭhāne aṅgārakapallaṃ. “Kammārānaṃ yathā ukkā, anto jhāyati no bahī”ti āgataṭṭhāne kammāruddhanaṃ. “Evaṃvipāko ukkāpāto bhavissatī”ti āgataṭṭhāne vātavego “ukkā”ti vuccati. Imasmiṃ pana ṭhāne aññesu ca evarūpesu “saṇḍāsena jātārūpaṃ gahetvā ukkā mukhe pakkhipatī”ti āgataṭṭhānesu suvaṇṇakārānaṃ mūsā “ukkā”ti veditabbā.

Tatrāyaṃ upamāsaṃsandana - saṃkiliṭṭhavadatthaṃ viya hi saṃkiliṭṭhajātārūpaṃ viya ca imassa bhikkhuno puthujjanakāle kāmarāgādimalānugataṃ cittaṃ datṭhabbaṃ. Acchodakaṃ viya ukkā mukhaṃ viya ca anāgāmimaggo. Taṃ udakaṃ ukkā mukhañca āgamma vatthasuvaṇṇānaṃ parisuddhatā viya tassa bhikkhuno vuttappakārasīladhammapaññāsaṅgahaṃ anāgāmimaggaṃ āgamma visuddhacittatāti.

77. So mettāsahagatena cetasāti yathānusandhivasena desanā āgatā. Tayo hi anusandhī pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro bhikkhu bhagavantaṃ etadavoca ‘siyā nu kho, bhante, bahiddhā asati paritassanā’ti? ‘Siyā bhikkhū’ti bhagavā avocā”ti. Evaṃ pucchantānaṃ vissajjitasuttavasena pucchānusandhi veditabbo. “Siyā kho pana te brāhmaṇa evamassa, ajjāpi nūna samaṇo gotamo avītarāgo”ti evaṃ paresaṃ ajjhāsayāṃ veditvā vuttassa suttassa vasena ajjhāsayānusandhi veditabbo. Yena pana dhammena ādimhi desanā utṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesāṃ vasena yathānusandhi veditabbo. Seyyathidaṃ, ākaṅkheyyasutte heṭṭhā sīlena desanā utṭhitā, upari cha abhiññā āgatā. Kakacūpame heṭṭhā akkhantiyā utṭhitā, upari kakacūpamovādo āgato. Alagadde heṭṭhā diṭṭhiparidīpanena utṭhitā, upari tiparivaṭṭasuññatāpakāsanā āgatā, cūḷaassapure heṭṭhā kilesaparidīpanena utṭhitā, upari brahmavihārā āgatā. Kosambiyasutte heṭṭhā bhaṇḍanena utṭhitā, upari sārāṇiyadhammā āgatā. Imasmiṃpi vatthasutte heṭṭhā kilesaparidīpanena utṭhitā, upari brahmavihārā āgatā. Tena vuttaṃ “yathānusandhivasena desanā āgatā”ti. Brahmavihāresu pana anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca sabbo sabbākārena visuddhimagge vutto.

78. Evaṃ bhagavā abhijjhādīnaṃ upakkilesānaṃ paṭipakkhabhūtaṃ sabbaso ca kāmarāgabyāpādappahānena vihatapaccatthikattā laddhapadaṭṭhānaṃ tassa anāgāmīno brahmavihārabhāvanaṃ dassetvā idānissa arahattāya vipassanaṃ dassetvā arahattappattiṃ dassetuṃ so atthi idantiādīmāha.

Tassattho - so anāgāmī evaṃ bhāvitabrahmavihāro etesaṃ brahmavihārānaṃ yato kutoci vuṭṭhāya te eva brahmavihāradhamme nāmasena tesāṃ nissayaṃ hadayavatthuṃ vatthunissayāni bhūtānīti iminā nayena bhūtupādāyadhamme rūpavasena ca vavatthapetvā atthi idanti pajānāti, ettāvatānena dukkhasaccavavatthānaṃ kataṃ hoti. Tato tassa dukkhassa samudayaṃ paṭivijjhanto atthi hīnanti pajānāti, ettāvatānena samudayasaccavavatthānaṃ kataṃ hoti. Tato tassa pahānupāyaṃ vicinanto atthi pañīnanti pajānāti, ettāvatānena maggasaccavavatthānaṃ kataṃ hoti. Tato tena maggena adhigantabbaṭṭhānaṃ vicinanto atthi uttari imassa saññāgatassa nissaraṇanti pajānāti, imassa mayā adhigatassa brahmavihārasaññāgatassa uttari nissaraṇaṃ nibbānaṃ atthīti evaṃ pajānāti adhippāyo, ettāvatānena nirodhasaccavavatthānaṃ kataṃ hoti. Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti tassa vipassanāpaññāya evaṃ catūhi ākārehi cattāri saccāni jānato, maggapaññāya evaṃ passato, bhayabherave vuttanayeneva

kāmāsavāpi cittaṃ vimuccati...pe... itthattāyāti pajānātīti.

Evam yāva arahattā desanaṃ pāpetvā idāni yasmā tassaṃ parisati nhānasuddhiko brāhmaṇo nisinno, so evaṃ nhānasuddhiyā vaṇṇaṃ vuccamānaṃ sutvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatīti bhagavatā vidito, tasmā tassa codanattāya “ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu sināto antarena sinānenā”ti imaṃ pāṭiyekkaṃ anusandhimāha. Tattha antarena sinānenāti abbhantarena kilesavuṭṭhānasinānenā.

79. Sundarikabhāradvājoti bhāradvājo nāma so brāhmaṇo attano gottavasena, sundarikāya pana nadiyā sinātassa pāpappahānaṃ hotīti ayamassa diṭṭhi, tasmā “sundarikabhāradvājo”ti vuccati. So taṃ bhagavato vacanaṃ sutvā cintesi “mayam sinānasuddhiṃ vaṇṇema, samaṇopi gotamo tattheva vaṇṇeti, samānacchando dāni esa amhehi”ti. Atha bhagavantaṃ bāhukaṃ nadiṃ gantvā taṃ tattha pāpaṃ pavāhetvā āgataṃ viya maññamāno āha “gacchati pana bhavaṃ gotamo bāhukaṃ nadiṃ sināyitu”nti? Bhagavā tassa gacchāmīti vā na gacchāmīti vā avatvāyeva brāhmaṇassa diṭṭhisamugghātaṃ kattukāmo “kiṃ brāhmaṇa bāhukāya nadiyā, kiṃ bāhukā nadī karissatī”ti āha. Tassattho kiṃ payojanaṃ bāhukāya, kiṃ sā karissatī? Asamatthā sā kassaci atthāya, kiṃ tattha gamissāmīti?

Atha brāhmaṇo taṃ pasamsanto lokkhasammatātītiādimāha. Tattha lokkhasammatātīti lūkhabhāvasammatā, lūkhabhāvanti cakkhabhāvaṃ, visuddhibhāvaṃ detīti evaṃ sammatātīti vuttaṃ hoti. Lokyasammatātīpi pāṭho. Tassattho, seṭṭhaṃ lokaṃ gamayatīti evaṃ sammatātīti. Puññasammatātīti puññanti sammatā. Pavāhetīti gamayati visodheti. Gāthāhi ajjhabhāsīti gāthāhi abhāsi. Gāthā ca vuccamānā tadatthadīpanatthameva vā gāthārucikānaṃ vuccati, visesatthadīpanatthaṃ vā. Idha panetā ubhayatthadīpanatthaṃ vuttātīti veditabbā.

Bāhukanti idameva hi ettha vacanaṃ tadatthadīpakam, sesāni visesatthadīpakāni. Yatheva hi bāhukaṃ, evaṃ adhikakkādīnipi loko gacchati nhānena pāpaṃ pavāhetuṃ. Tattha ye tesaṃ ṭhānānaṃ āsannā honti, te divasassa tikkhattuṃ nhāyanti. Ye dūrā, te yathākkamaṃ dvikkhattuṃ sakim ekadivasantaraṃ, evaṃ yāva saṃvaccharantaraṃ nhāyanti. Ye pana sabbathāpi gantuṃ na sakkonti, te ghaṭehipi tato udakaṃ āharāpetvā nhāyanti. Sabbañcetaṃ niratthakaṃ, tasmā imaṃ visesatthaṃ dīpetuṃ adhikakkādīnipīti āha.

Tattha adhikakkanti nhānasambhāravasena laddhavohāraṃ ekaṃ titthaṃ vuccati. Gayātīpi maṇḍalavāpisaṇṭhānaṃ titthameva vuccati. Payāgātī etampi gaṅgāya ekaṃ titthameva mahāpanādassa rañño gaṅgāyaṃ nimuggapāsādassa sopānasammukhaṭṭhānaṃ, bāhukā sundarikā sarassatī bāhumatīti imā pana catasso nadiyo. Bāloti duppañño. Pakkhandoti pavisanto. Na sujjaṭatīti kilesasuddhiṃ na pāpuṇātīti, kevalaṃ rajojallameva pavāheti.

Kiṃ sundarikā karissatīti sundarikā kilesavisodhane kiṃ karissatī? Na kiñci kātuṃ samatthātī adhippāyo. Esa nayo payāgabāhukāsu. Imehi ca tīhi padehi vuttehi itarānipi cattāri lakkhaṇāhāranayena vuttāneva honti, tasmā yatheva sundarikā payāgā bāhukā na kiñci karonti, tathā adhikakkādayopīti veditabbā.

Verinti pāṇātipātādīpañcaverasamannāgataṃ. Katakibbisanti kataluddakammaṃ. Na hi naṃ sodhayeti sundarikā vā payāgā vā bāhukā vā na sodhaye, na sodhetīti vuttaṃ hoti. Pāpakamminanti pāpakehi verakibbisakammehi yuttaṃ, lāmakakamme yuttaṃ vā verakibbisabhāvaṃ appattehi khuddakehipi pāpehi yuttanti vuttaṃ hoti.

Suddhassāti nikkilesassa. Sadā phaggūti nīccampi phaggunīnakkhattameva. Phaggunamāse kira “uttaraphaggunadivase yo nhāyati, so samvaccaram katapāpam sodhetī”ti evaṃ diṭṭhiko so brāhmaṇo, tenassa bhagavā taṃ diṭṭhiṃ paṭihananto āha “suddhassa ve sadā phaggū”ti. Nikkilesassa nīccam phaggunīnakkhattam, itaro kiṃ sujhatīti? Uposatho sadāti suddhassa ca cātuddasapannarasādīsū uposathaṅgāni asamādiyatopi nīccameva uposatho. Suddhassa sucikammassāti nikkilesatāya suddhassa sucīhi ca kāyakammādīhi samannāgatassa. Sadā sampajjate vatanti īdisassa ca kusalūpasañhitam vatasamādānampi nīccam sampannameva hotīti. Idheva sināhīti imasmiṃyeva mama sāsane sināhi. Kiṃ vuttam hoti? “Sace ajjhattikakilesamalappavāhanam icchasi, idheva mama sāsane aṭṭhaṅgikamaggasallena sināhi, aññatra hi idaṃ natthī”ti.

Idānissa sappāyadesanāvasena tīsūpi dvāresu suddhiṃ dassento sabbabhūtesu karoḥi khematantiādīmāha. Tattha khematanti abhayam hitabhāvam, mettanti vuttam hoti. Etenassa manodvārasuddhi dassitā hoti.

Sace musā na bhaṇasīti etenassa vacīdvārasuddhi. Sace pāṇam na hiṃsasi sace adinnaṃ nādiyasīti etehi kāyadvārasuddhi. Saddahāno amaccarīti etehi pana nam evaṃ parisuddhadvāram saddhāsampadāya cāgasampadāya ca niyojesi. Kiṃ kāhasi gayam gantvā, udapānopi te gayāti ayaṃ pana upaḍḍhagāthā, sace sabbabhūtesu khemataṃ karissasi, musā na bhaṇissasi, pāṇam na hanissasi, adinnaṃ nādiyissasi, saddahāno amaccarī bhavissasi, kiṃ kāhasi gayam gantvā udapānopi te gayā, gayāyapi hi te nhāyantassa udapānopi imāya eva paṭipattiyā kilesasuddhi, sarīramalasuddhi pana ubhayattha samāti evaṃ yojetabbaṃ. Yasmā ca loke gayā sammatatarā, tasmā tassa bhagavā “gacchati pana bhavam gotamo bāhuka”nti puṭṭhopi “kiṃ kāhasi bāhukaṃ gantvā”ti avatvā “kiṃ kāhasi gayam gantvā”ti āhāti veditabbo.

80. Evaṃ vutteti evamādi bhayabherave vuttattā pākaṭameva. Eko vūpakaṭṭhotiādīsū pana eko kāyavivekena. Vūpakaṭṭho cittavivekena. Appamatto kammaṭṭhāne satī avijahanena. Ātāpī kāyikacetasikavīriyasaṅkhātena ātāpena. Pahitatto kāye ca jīvite ca anapekkhatāya. Viharanto aññatarairiyāpathavihārena. Nacirassevāti pabbajjam upādāya vuccati. Kulaputtāti duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ca ācārakulaputtā ca, ayaṃ pana ubhayathāpi kulaputto. Agārasmāti gharā. Agārassa hitam agāriyam, kasigorakkhādikuṭumbaposanakammaṃ vuccati, natthi ettha agāriyanti anagāriyam, pabbajjāyetam adhivacanam. Pabbajantīti upagacchanti upasaṅkamanti. Tadanuttaranti tam anuttaram. Brahmācariyapariyosānanti maggābrahmācariyassa pariyosānam, arahattaphalanti vuttam hoti. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. Diṭṭheva dhammeti tasmiṃyeva attabhāve. Sayam abhiññā sacchikatvāti attanāyeva paññāya paccakkham katvā, aparappaccayam katvāti attho. Upasampajja vihāsīti pāpuṇitvā sampādetvā vihāsīti, evaṃ viharanto ca khīṇā jāti...pe... abbhaññāsīti. Etenassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dasseti.

Katamā panassa jāti khīṇā? Kathaṇca nam abbhaññāsīti? Vuccate, kāmañcetam bhayabheravepi vuttam, tathāpi nam idha paṭhamapurisavasena yojanānayassa dassanattam puna saṅkhepato bhaṇāma. Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, tattha vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Maggassa pana abhāvitattā yā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammatam āpajjanena khīṇā, tam so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve

vijjamānampi kammaṃ āyatim appaṭisandhikaṃ hotīti jānanto jānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhāpitanti attho. Brahmacariyanti maggabrahmacariyaṃ. Kataṃ karaṇīyanti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyabhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Nāparaṃ itthattāyāti idāni punaitthabhāvāya evaṃsoḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanā natthīti. Atha vā, itthattāyāti itthabhāvato imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti, chinnamūlako rukkho viyāti abbhaññāsi. Aññataroti eko. Arahatanti arahantānaṃ, bhagavato sāvakānaṃ arahataṃ abbhantaro ahoṣīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vatthasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sallekhasuttavaṇṇanā

81. Evaṃ me sutanti sallekhasuttaṃ. Tattha mahācundoti tassa therassa nāmaṃ. Sāyanhasamayanti sāyanhakāle. Paṭisallānā vuṭṭhitoti ettha paṭisallānanti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallānaṃ nīḷiyanaṃ, ekībhāvo pavivekoti vuttaṃ hoti. Yo tato vuṭṭhito, so paṭisallānā vuṭṭhito nāma hoti. Ayaṃ pana yasmā paṭisallānānaṃ uttamato phalasamāpattito vuṭṭhāsi, tasmā “paṭisallānā vuṭṭhito”ti vutto. Bhagavantaṃ abhivādetvāti samadasanakhujjalavibhūsitena sirasā bhagavantaṃ sakkaccaṃ vanditvā, abhivādāpetvā vā “sukhī bhava, cundā”ti evaṃ vacībhedaṃ kārāpetvā, bhagavā pana kira vandito samāno suvaṇṇadundubhisadisam gīvaṃ paggayha kaṇṇasukhaṃ pemaṇiyaṃ amatābhisekasadisam brahmaghosam nicchārento “sukhī hohī”ti tassa tassa nāmaṃ gahetvā vadati, etaṃ āciṇṇaṃ tathāgatānaṃ. Tatridaṃ sādhasuttaṃ, “sakko, bhante, devānamindo sāmacco saparijano bhagavato pāde sirasā vandatīti, sukhī hotu pañcasikha sakko devānamindo sāmacco saparijano, sukhakāmā hi devā manussā asurā nāgā gandhabbā, ye caññe santi puthukāyā”ti. Evañca pana tathāgatā evarūpe mahesakke yakkhe abhivadantīti.

Yā imāti idāni vattabbābhimukhaṃ karonto viya āha. Anekavihitāti nānappakārā. Diṭṭhiyoti micchādiṭṭhiyo. Loke uppajantīti sattesu pātubhavanti. Attavādappaṭisaṃyuttāti “rūpaṃ attato samanupassatī”tiādinayappavattena attavādena paṭisaṃyuttā, tā vīsati bhavanti. Lokavādappaṭisaṃyuttāti “sassato attā ca loko cā”tiādinayappavattena lokavādena paṭisaṃyuttā, tā aṭṭha honti sassato, asassato, sassato ca asassato ca, neva sassato nāsassato, antavā, anantavā, antavā ca anantavā ca, nevantavā nānantavā attā ca loko cāti evaṃ pavattattā.

Ādimevātiādīsu ayamatto kim nu kho bhante ādimeva manasikarontassa appatvāpi sotāpattimaggaṃ vipassanāmissakapaṭhamamanasikārameva manasikarontassa bhikkhuno evametāsaṃ ettakeneva upāyena etāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānañca paṭinissaggo ca hotīti. Idañca thero attanā anadhimānikopi samāno adhimānikānaṃ adhimānappahānatthaṃ adhimāniko viya hutvā pucchati veditabbo. Apare panāhu “therassa antevāsikā ādimanasikāreneva diṭṭhīnaṃ samucchedappahānaṃ hotīti evaṃsaññinopi, samāpattivihārā sallekhavihārāti evaṃsaññinopi atthi. So tesam atthāya bhagavantaṃ pucchati”ti.

82. Athassa bhagavā tāsam diṭṭhīnaṃ pahānūpāyaṃ dassento yā imātiādimāha. Tattha yattha cetā diṭṭhiyo uppajjantītiādi pañcakkhandhe sandhāya vuttaṃ. Etesu hi etā diṭṭhiyo uppajjanti. Yathāha “rūpe kho, bhikkhave, sati rūpaṃ abhinivissa evaṃ diṭṭhi uppajjati, so attā so loko so pecca bhavissāmi nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo”ti vitthāro. Ārammaṇavasena pana ekavacanaṃ katvā yattha cāti āha, yasmiṃ ārammaṇe uppajjantīti vuttaṃ hoti. Ettha ca uppajjanti anusenti samudācarantīti imesaṃ evaṃ nānākaraṇaṃ veditabbaṃ. Jātivasena hi ajātā jāyamānā uppajjantīti vuccanti. Punappunaṃ āsevitā thāmagatā appaṭiviniṭā anusentīti. Kāyavacīdvāraṃ sampattā samudācarantīti, idametesam nānākaraṇaṃ. Taṃ netaṃ mamātiādīsu taṃ pañcakkhandhappabhedam ārammaṇametaṃ mayham na hoti, ahampi eso na asmi, eso me attāpi na hotīti evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya passatoti evaṃ tāva padattho veditabbo.

Yasmā pana ettha etaṃ mamāti taṇhāgāho, tañca gaṇhanto aṭṭhasatataṇhāvicaritappabhedam taṇhāpapañcam gaṇhāti. Esohamasmīti mānagāho, tañca gaṇhanto navappabhedam mānapapañcam gaṇhāti. Eso me attāti diṭṭhigāho, tañca gaṇhanto dvāsaṭṭhidiṭṭhigatappabhedam diṭṭhipapañcam gaṇhāti. Tasmā netaṃ mamāti vadanto bhagavā yathāvuttappabhedam taṇhāpapañcam paṭikkhipati. Nesohamasmīti mānapapañcam. Na meso attāti diṭṭhipapañcam. Diṭṭhekaṭṭhāyeva cettha taṇhāmānā veditabbā. Evametanti evaṃ “netam mamā”tiādinā ākārena etaṃ khandhapañcakaṃ. Yathābhūtanti yathā sabhāvaṃ, yathā atthīti vuttaṃ hoti. Khandhapañcakañhi eteneva ākārena atthi. Mamantiādinā pana gayhamānampi tenākārena nevatthīti adhippāyo. Sammappaññāya passatoti sotāpattimaggapaññāpariyosānāya vipassanāpaññāya suṭṭhu passantassa. Evametāsanti etena upāyena etāsam. Pahānaṃ paṭinissaggoti ubhayampetaṃ samucchadappahānassevādhivacanaṃ.

Evaṃ bhagavā ādīmanasikāreneva diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti nu kho noti āyasmatā mahācundena adhimānikānaṃ vasena pañham puṭṭho sotāpattimaggena diṭṭhipahānaṃ dassetvā idāni sayameva adhimānikānaṃ jhānaṃ vibhajanto tṭhānaṃ kho panetantiādimāha. Tattha adhimānikā nāma yesaṃ appatte pattasaññāya adhimāno uppajjati, svāyaṃ uppajjamāno neva lokavaṭṭānusārīnaṃ bālaputhujjanānaṃ uppajjati, na ariyasāvakaṇaṃ. Na hi sotāpannessa “sakadāgāmī aha”nti adhimāno uppajjati, na sakadāgāmissa “anāgāmī aha”nti, na anāgāmīno “arahā aha”nti, kārakasveva pana samathavasena vā vipassanāvasena vā vikkhambhitakilesassa niccam yuttapayuttassa āraddhavipassakassa uppajjati. Tassa hi samathavikkhambhitānaṃ vā vipassanāvikkhambhitānaṃ vā kilesānaṃ samudācāraṃ apassato “sotāpanno ahanti vā, sakadāgāmī, anāgāmī, arahā aha”nti vā adhimāno uppajjati, talaṅgaratissapabbatavāsīdhammadinnattherena ovādiyamānattherānaṃ viya.

Therassa kira acirūpasampannasveva ovāde tṭhatvā bahū bhikkhū visesaṃ adhigacchiṃsu. Taṃ pavattiṃ sutvā tissamahāvihāravāsī bhikkhusaṅgho “na aṭṭhānaniyojako theroti theram ānethā”ti sambahule bhikkhū pāhesi. Te gantvā, “āvuso, dhammadinna bhikkhusaṅgho taṃ pakkosāpetī”ti āhaṃsu. So āha “kiṃ pana tumhe, bhante, attānaṃ gavesatha para”nti? Attānaṃ sappurisāti, so tesam kammaṭṭhānamadāsi, sabbeva arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Bhikkhusaṅgho puna aññe bhikkhū pāhesi, evaṃ yāvatatiyaṃ pahitā sabbepi tattheva arahattaṃ patvā vihariṃsu.

Tato saṅgho gatagatā nāgacchantīti aññataraṃ vuḍḍhapabbajitaṃ pāhesi. So gantvā ca, “bhante, dhammadinna tikkhattuṃ tissamahāvihāravāsī bhikkhusaṅgho tuyhaṃ santike pesesi, tvaṃ nāma saṅghassa āṇaṃ garuṃ na karosi, nāgacchasi”ti āha. Thero kimetanti paṇṇasālaṃ appavisitvāva pattacīvaraṃ gāhāpetvā tāvadeva nikkhami, so antarāmagge haṅkanavihāraṃ pāvisi. Tattha ceko mahāthero saṭṭhivassātīto adhimānena arahattaṃ paṭijānāti. Thero taṃ upasaṅkamtivā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā adhigamaṃ pucchi. Thero āha “āma dhammadinna, yaṃ pabbajitena kātabbaṃ, cirakataṃ taṃ mayā, atītasatṭhivassomhi etarahī”ti. Kiṃ, bhante, iddhimpi vaḷaṅjethāti. Āma dhammadinnāti. Sādhū vata, bhante, hatthiṃ tumhākaṃ paṭimukhaṃ āgacchantaṃ māpethāti. Sādhāvusoti thero sabbasettaṃ sattappaṭiṭṭhaṃ tidhāpabhinnaṃ naṅguṭṭhaṃ bījayaṃ mānaṃ soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā dvīhi dantehi vijjhitaṃ viya paṭimukhaṃ āgacchantaṃ mahāhatthiṃ māpesi. So taṃ attanāyeva māpitaṃ hatthiṃ disvā bhīto palāyituṃ ārabhi. Tadāva attānaṃ “nāhaṃ arahā”ti ñatvā dhammadinnassa pādamūle ukkuṭikaṃ nisīditvā “paṭiṭṭhā me hohi, āvuso”ti āha. Dhammadinno “mā, bhante, soci, mā anattamaṇo ahoṣi, kārakānaṃyeva adhimāno uppajjati”ti therāṃ samassāsetvā kammaṭṭhānamadāsi. Thero tassovāde ṭhatvā arahattaṃ pāpuṇi.

Cittalapabbatepi tādisova thero vasati. Dhammadinno tampi upasaṅkamtivā tatheva pucchi. Sopi tatheva byākāsi. Tato naṃ dhammadinno kiṃ, bhante, iddhimpi vaḷaṅjethāti āha. Āmāvusoti. Sādhū vata, bhante, ekaṃ pokkharaṇiṃ māpethāti. Thero māpesi. Ettha, bhante, padumagumbaṃ māpethāti. Tampi māpesi. Padumagumbe mahāpadumaṃ māpethāti. Tampi māpesi. Etasmiṃ padumagumbe ṭhatvā madhurassarena gāyantaṃ naccantaṃ ekaṃ itthiviggahaṃ māpethāti. Tampi māpesi. So etaṃ, bhante, punappunaṃ upanijjhāyathāti vatvā sayāṃ pāsādaṃ pāvisi. Therassa taṃ upanijjhāyato saṭṭhivassāni vikkhambhitakilesā calimṣu, so tadā attānaṃ ñatvā purimatthero viya dhammadinnattherassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Dhammadinnopi anupubbena tissamahāvihāraṃ agamāsi. Tasmiṃca samaye therā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā buddhārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā nisinnā honti, etaṃ kira tesāṃ vattaṃ. Tena nesaṃ ekopi “idha pattacīvaraṃ ṭhāpehi”ti dhammadinnaṃ vattā pucchitāpi nāhoṣi. Dhammadinno eso bhavēyyāti ñatvā pana paṇhaṃ pucchimṣu. So pucchitapaṇhe tiṇhena asinā kumudanāḷakalāpaṃ viya chinditvā pādaṅguliyaṃ mahāpathaviṃ pahari. Bhante ayaṃ acetanā mahāpathavīpi dhammadinnassa guṇaṃ jānāti. Tumhe pana na jānitthāti ca vatvā imaṃ gāthamāha

“Acetanāyaṃ pathavī, vijānāti guṇāguṇaṃ;
Sacetanātha kho bhante, na jānātha guṇāguṇa”nti.

Tāvadeva ca ākāse abbhuggantvā talaṅgaratissapabbatameva agamāsi. Evaṃ kārakasseva adhimāno uppajjati. Tasmā bhagavā tādisānaṃ bhikkhūnaṃ vasena jhānaṃ vibhajanto ṭhānaṃ kho panetantiādīmāha.

Tassattho, atthetaṃ kāraṇaṃ, no natthi. Yena idhekacco bhikkhu bāhiraparibbājakehi sādharmaṇaṃ vivicceva kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja vihareyya, yaṃ pana tassa evamassa sallekkena viharāmīti, yaṃ paṭipattividhānaṃ kilese saṃlikhati, tenāhaṃ viharāmīti, taṃ na yujjati, na hi adhimānikassa bhikkhuno jhānaṃ sallekho vā sallekhaṭṭhapaṭipadā vā hoti. Kasmā? Avipassanāpādaḥ. Na hi so jhānaṃ

samāpajjitvā tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati, jhānaṃ panassa cittekaggamattaṃ karoti, diṭṭhadhammasukhavihāro hoti. Tasmā tamatthaṃ dassento bhagavā “na kho panete, cunda, ariyassa vinaye sallekha vuccanti, diṭṭhadhammasukhavihārā ete ariyassa vinaye vuccantī”ti āha.

Tattha eteti jhānadhammavasena bahuvacanaṃ veditabbaṃ, ete paṭhamajjhānadhammāti vuttaṃ hoti. Samāpattivāsena vā, ekampi hi paṭhamajjhānaṃ punappunaṃ samāpattivāsena pavattattā bahuttaṃ gacchati. Ārammaṇavasena vā, ekampi hi paṭhamajjhānaṃ pathavīkasiṇādāsu pavattivāsena bahuttaṃ gacchatīti. Esa nayo dutiyatatiyacatutthajjhānesu. Āruppajjhānesu pana ārammaṇabhedābhāvato purimakāraṇadvayavaseneva bahuvacanaṃ veditabbaṃ.

Yasmā cetesaṃ aṅgānipi santāni ārammaṇānipi, nibbutāni ceva sukhumāni cāti vuttaṃ hoti, tasmā tāni santā ete viharāti evaṃ vuttānīti veditabbāni. Ayaṃ tāva tesāṃ catunnampi sādharmaṇā vaṇṇanā. Visesaṇṇanā pana “sabbaso rūpasāñña”ntiādi padānusārato vattabbā siyā. Sā visuddhimagge sabbākārena vuttāyeva.

83. Evaṃ yasmā adhimānikassa bhikkhuno jhānavihāro avipassanāpādakattā sallekhavihāro na hoti, na hi so jhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati, cittekaggakaro diṭṭhadhamme sukhavihāro panassa hoti, tasmā tamatthaṃ dassento rūpajjhānāni ca arūpajjhānāni ca vibhajitvā idāni ca yattha sallekho kātabbo catucattālīsāya ākārehi, tañca vatthum tañca sallekhaṃ dassento idha kho pana votiādimāha.

Kasmā pana “aṭṭhahi samāpattihi avihiṃsādayo sallekha”ti vuttā? Lokuttarapādakattā. Bāhirakānañhi aṭṭha samāpattiyo vaṭṭapādakāyeva. Sāsane saraṇagamanampi lokuttarapādakaṃ, pageva avihiṃsādayo. Imināyeva ca suttena veditabbaṃ “yathā bāhirakassa aṭṭhasamāpattilābhino pañcābhiññassāpi dinnadānato sāsane tisaraṇagatassa dinnadānaṃ mahapphalataraṃ hotī”ti. Idañhi sandhāya dakkhiṇāvisuddhisutte “bāhirake kāmesu vītarāge dānaṃ datvā koṭisatasahassaguṇā pāṭikaṅkhitabbā. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanne dānaṃ datvā asaṅkheyyā appameyyā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā, ko pana vādo sotāpanne”ti vuttaṃ. Saraṇagamanato paṭṭhāya hi tattha sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno adhippetoti, ayaṃ tāvettha pāḷiyojanā.

Anupadavaṇṇanāyaṃ pana idhāti vihiṃsādivatthudīpanametaṃ. Kho panāti nipātamattaṃ. Voti karaṇatthe sāmivacanaṃ, ayaṃ pana saṅkhepattho, yadetaṃ “pare vihiṃsakā bhavissanti”tiādinā nayena vihiṃsādivatthum vadāma. Idha, cunda, tumhehi sallekho kātabboti.

Evaṃ saṅkhepato vatvā idāni vitthārento “pare vihiṃsakā bhavissanti, mayamettha avihiṃsakā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”tiādimāha.

Tattha pareti ye keci imaṃ sallekhamananuyuttā. Vihiṃsakā bhavissantīti pāṇinā vā leḍḍunā vātiādihi sattānaṃ vihesakā bhavissanti. Mayamettha avihiṃsakā bhavissāmāti mayaṃ pana yattheva vatthusmiṃ pare evaṃ vihiṃsakā bhavissanti, ettheva avihiṃsakā bhavissāma, avihiṃsaṃ uppādetvā viharissāma. Iti sallekho karaṇīyoti evaṃ tumhehi sallekho kātabbo. Sallekhoti ca idha avihiṃsāva veditabbā. Avihiṃsā hi vihiṃsaṃ sallekhati, taṃ chindati, tasmā sallekhoti vuccati. Esa nayo sabbattha. Ayaṃ pana viseso. Pare micchādiṭṭhīti ettha kamma pathānaṃ

antamicchādiṭṭhiñca micchattānaṃ ādimicchādiṭṭhiñca missetvā diṭṭhi vuttāti veditabbā. Tathā mayamettha sammādiṭṭhīti vuttatṭhāne sammādiṭṭhi. Ettha ca kammaṭṭhānaṃ vitthārato sammādiṭṭhisutte āvi bhavissati. Micchattesu micchādiṭṭhiādayo dvedhāvitakke.

Ayaṃ panettha saṅkhepo, pāṇaṃ atipātentīti pāṇatipātī pāṇaghātakāti attho. Adinnaṃ ādiyaṇṭīti adinnādāyī, parassa hārinoti attho. Abrahmaṃ hīnaṃ lāmakadhammaṃ carantīti abrahmacārī, methunadhammappaṭisevakāti attho. Brahmaṃ seṭṭhaṃ paṭipadaṃ carantīti brahmacārī, methunā paṭiviratāti attho. Ettha ca brahmacariyaṃ sallekhoti veditabbaṃ. Brahmācariyañhi abrahmacariyaṃ sallekhati. Musā vadantīti musāvādī, paresaṃ atthabhañjanakaṃ tucchaṃ alikaṃ vācaṃ bhāsitaroti attho. Pisuṇā vācā etesanti pisuṇavācā. Paresaṃ mammacchedikā pharusā vācā etesanti pharusavācā. Samphaṃ niratthakavacanaṃ palapaṇṭīti samphappalāpī. Abhiṇṇāyaṇṭīti abhiṇṇāyī, parabhaṇḍalubbhanasīlāti attho. Byāpannaṃ pūtibhūtaṃ cittametesanti byāpannacittā. Micchā pāpikā viññugarahitā etesaṃ diṭṭhīti micchādiṭṭhī, kammaṭṭhānaṃ pariyāpannāya natthi dinnantiādivatthukāya, micchattapariyāpannāya aniyyānikadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho. Sammā sobhanā viññuppasatthā etesaṃ diṭṭhīti sammādiṭṭhī, kammaṭṭhānaṃ pariyāpannāya atthi dinnantiādikāya kammassakatādiṭṭhiyā, sammattapariyāpannāya maggadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho.

Micchāsaṅkappāti ayāthāvaaniyyānikaakusalasaṅkappā. Esa nayo micchāvācātīdāsu. Ayaṃ pana viseso, micchāsaṅkappādayo viya hi micchāsati nāma pāṭiekkko koci dhammo natthi, atītaṃ pana cintayato pavattānaṃ catunnampi akusalakkhandhānametaṃ adhivacanaṃ. Yampi vuttaṃ bhagavatā - “atthesā, bhikkhave, anussati, nesā natthīti vadāmi, puttalābhaṃ vā, bhikkhave, anussarato, dhanalābhaṃ vā, bhikkhave, anussarato, yasalābhaṃ vā, bhikkhave, anussarato”ti, tampi taṃ taṃ cintentassa satipatirūpakena uppattiṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Micchāñāṇīti ettha ca micchāñāṇanti pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpaṃ katvā “sukataṃ mayā”ti paccavekkhaṇākārena ca uppanno moho veditabbo, tena samannāgatā puggalā micchāñāṇī. Sammāñāṇīti ettha pana ekūnavīsatiṃbhedāṃ paccavekkhaṇāñāṇaṃ “sammāñāṇa”nti vuccati, tena samannāgatā puggalā sammāñāṇī. Micchāvimuttīti avimuttāyeva samānā “vimuttā maya”nti evaṃsaññino, avimuttiyaṃ vā vimuttisaññino. Tatrāyaṃ vacanatto, micchā pāpikā viparītā vimutti etesaṃ atthīti micchāvimuttī. Micchāvimuttīti ca yathāvuttenākārena pavattānaṃ akusalakkhandhānametaṃ adhivacanaṃ. Phalasampayuttāni pana sammādiṭṭhiādīni atṭhaṅgāni ṭhapetvā sesadhammā sammāvimuttīti veditabbā. Sā ca micchāvimuttiṃ sallikhitvā ṭhitattā sallekhoti veditabbā. Tattha niyojento āha “mayamettha sammāvimuttī bhavissāmāti sallekho karaṇīyo”ti.

Ito parāni tīṇi nīvaraṇavasena vuttāni. Abhiṇṇāyī byāpannacittāti evaṃ kammaṭṭhānaṃ vuttattā panettha paṭhamāni dve nīvaraṇāni na vuttānīti veditabbāni. Tattha thinamiddhena pariyuṭṭhitā abhiṇṇāyī thinamiddhapariyuṭṭhitā. Uddhaccena samannāgatāti uddhatā. Vicināntā kicchanti na sakkonti sanniṭṭhānaṃ kātunti vicikicchī. Kodhanātiādīni dasa cittassa upakkilesavasena vuttāni. Tattha kodhādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ dhammāyādavattasuttesu vuttaṃ. Ayaṃ panettha vacanatto - kodhanāti kujjhanasīlā. Upanāhīti upanāhanasīlā, upanāho vā etesaṃ atthīti upanāhī. Tathā makkhī palāsī ca. Issantīti issukī. Maccharāyaṇṭīti maccharī, maccheraṃ vā etesaṃ atthīti maccharī. Saṭṭhayaṇṭīti saṭṭhā, na sammā

bhāsantīti vuttaṃ hoti, kerāṭṭikayuttānametaṃ adhivacanaṃ. Māyā etesaṃ atthīti māyāvī. Thambhasamaṅgitāya thaddhā. Atimānayogena atimānī. Vuttapaccanīkanayena sukkapakkho veditabbo.

Dubbacāti vattuṃ dukkhā kiñci vuccamānā na sahani. Tabbiparītā suvacā. Devadattādisadisā pāpakā mittā etesanti pāpamittā. Buddhā vā sārīputtādisadisā vā kalyāṇā mittā etesanti kalyāṇamittā. Kāyaduccarītādīsū cittavossaggavasena pamattā. Viparītā appamattāti veditabbā. Imāni tīṇi pakiṇṇakavasena vuttāni. Assaddhātīdāni satta asaddhamavasena. Tattha tīsu vatthūsu saddhā etesaṃ natthīti assaddhā. Sukkapakkhe saddahantīti saddhā, saddhā vā etesaṃ atthītipi saddhā. Natthi etesaṃ hirīti ahirīkā, akusalasamāpattiyā ajigucchamānānametaṃ adhivacanaṃ. Hirī etesaṃ mane, hiriyā vā yuttamanāti hirimanā. Na ottappantīti anottappī, akusalasamāpattiyā na bhāyantīti vuttaṃ hoti. Tabbiparītā ottappī. Appaṃ sutametesanti appassutā, appanti ca thokanti na gahetabbaṃ, natthīti gahetabbaṃ. “Appassutā”ti hi nissutā sutavirahitā vuccanti. Bahu sutametesanti bahussutā, tathāgatabhāsitaṃ ekampi gāthaṃ yāthāvato ñatvā anurūpapaṭipannānametaṃ adhivacanaṃ. Kucchitā sīdantīti kusītā, hīnavīriyānametaṃ adhivacanaṃ. Āraddhaṃ vīriyametesanti āraddhavīriyā, sammappadhānayuttānametaṃ adhivacanaṃ, muṭṭhā sati etesanti muṭṭhassatī, natṭhassatīti vuttaṃ hoti. Upaṭṭhitā sati etesanti upaṭṭhitassatī, niccaṃ ārammaṇābhimukhappavattasatīnametaṃ adhivacanaṃ. Duṭṭhā paññā etesanti duppaññā, natṭhapaññāti vuttaṃ hoti. Paññāya sampannāti paññāsampannā, paññāti ca idha vipassanāpaññā veditabbā. Vipassanāsambhāro hi paripūro imasmiṃ tṭhāne āgato, tasmā vipassanāpaññāva ayanti porāṇānaṃ āṇā.

Idāni ekameva lokuttaraguṇānaṃ antarāyakaraṃ aniyyānikadiṭṭhiṃ tīhākārehi dassento sandiṭṭhiparāmāsītīdīmāha. Tattha sandiṭṭhiṃ parāmasantīti sandiṭṭhiparāmāsī. Ādhānaṃ gaṇhantīti ādhānaggāhī, ādhānanti daḷhaṃ vuccati, daḷhaggāhīti attho. Yuttakāraṇaṃ disvāva laddhiṃ paṭinissajjantīti paṭinissaggī, dukkhena kicchena kasirena bahumpi kāraṇaṃ dassetvā na sakkā paṭinissaggaṃ kātunti duppaṭinissaggī, ye attano uppannaṃ diṭṭhiṃ idameva saccanti daḷhaṃ gaṇhitvā api buddhādīhi kāraṇaṃ dassetvā vuccamānā na paṭinissajjanti, tesametaṃ adhivacanaṃ. Tādisā hi puggalā yaṃ yadeva dhammaṃ vā adhammaṃ vā gaṇhanti, taṃ sabbaṃ “evaṃ amhākaṃ ācariyehi kathitaṃ, evaṃ amhehi suta”nti kummova aṅgāni sake kapāle antoyeva samodahanti, kumbhīlaggāhaṃ gaṇhanti na vissajjanti. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

84. Evaṃ catucattālīsāya ākārehi sallekhaṃ dassetvā idāni tasmiṃ sallekhe cittuppādassāpi bahūpakāraṃ dassetuṃ cittuppādampi kho ahantiādīmāha.

Tassattho, ahaṃ, cunda, kusalesu dhammesu cittuppādampi bahūpakāraṃ vadāmi, yā panetā kāyena ca vācāya ca anuvidhiyānā, yathā paṭṭhamāṃ cittaṃ uppannaṃ, tattheva tesāṃ dhammānaṃ kāyena karaṇaṃ, vācāya ca “karoṭhā”ti āṇāpanaṃ vā, uggahaparipucchādīni vā, tattha vādoyeva ko, ekantabahūpakārāyeva hi tā anuvidhiyānāti dasseti. Kasmā panettha cittuppādopi bahūpakāroti? Ekantahitasukhāvahattā anuvidhiyānānaṃ hetuttā ca.

“Dānaṃ dassāmī”ti hi cittuppādo sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyānānampi hetu, evaṃhi uppannacittattāyeva dutiyadivase mahāvīthiṃ pidahitvā mahāmaṇḍapaṃ katvā bhikkhusatassa vā bhikkhusahassassa vā dānaṃ deti, “bhikkhusaṅghaṃ nimantetha pūjetha parivisathā”ti parijane āṇāpeti. Evaṃ

“saṅghassa cīvaraṃ senāsaṇaṃ bhesajjaṃ dassāmi”ti cittuppadō sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyanānampi hetu, evaṃ uppannacittattāyeva hi cīvarādīni abhisāṅkharoti deti dāpeti ca. Esa nayo saraṇagamanādīsu.

“Saraṇaṃ gacchāmi”ti hi cittaṃ uppādetvāva pacchā kāyena vā vācāya vā saraṇaṃ gaṇhāti. Tathā “pañcaṅgaṃ aṭṭhaṅgaṃ dasaṅgaṃ vā sīlaṃ samādiyissāmi”ti cittaṃ uppādetvā kāyena vā vācāya vā samādiyati, “pabbajitvā catūsu sīlesu paṭiṭṭhahissāmi”ti ca cittaṃ uppādetvā kāyena vācāya ca pūreṭabbaṃ sīlaṃ pūreti. “Buddhavaṇṇaṃ uggahessāmi”ti cittaṃ uppādetvāva ekaṃ vā nikāyaṃ dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye vācāya uggāṇhāti. Evaṃ dhutaṅgasamādāna-kammaṭṭhānuggaha-kasiṇaparikamma-jhānasamāpattivipassanāmaggaṇṇa-paccekaḥ bodhi-sammāsambodhivasena netabbaṃ.

“Buddho bhavissāmi”ti hi cittuppadō sayampi ekantahitasukhāvaho anuvidhiyanānampi hetu, evaṃhi uppannacittattāyeva apareṇa samayena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni kāyena vācāya ca pāramiyo pūretvā sadevaṃ lokaṃ tārento vicarati. Evaṃ sabbattha cittuppadopi bahūpakāro. Kāyavācāhi pana anuvidhiyanā atibahūpakārayevāti veditabbā.

Evaṃ kusalesu dhammesu cittuppadassāpi bahūpakārataṃ dassetvā idāni tattha niyojento “tasmā tiha cundā”tiādimāha. Taṃ atthato pākaṭameva.

85. Evaṃ catucattālīsāya ākārehi dassite sallekhe cittuppadassāpi bahūpakārataṃ dassetvā idāni tasseeva sallekhasa hitādhigamāya maggabhāvaṃ dassento seyyathāpītiādimāha.

Tassattho, yathā nāma, cunda, khāṇukaṇṭakapāsāṇādīhi visamo maggo bhaveyya, tassa parikkamanāya parivajjanatthāya añño suparikkamakato viya bhūmibhāgo samo maggo bhaveyya, yathā ca rukkhamaṇḍapāsāṇapapātakumbhīlamakarādi pariḍākaṃ visamaṃ tittamaṃ, tassa parikkamanāya parivajjanatthāya aññaṃ avisamaṃ anupubbagambhīraṃ sopānaphalakasadiṣaṃ tittamaṃ bhaveyya, yaṃ paṭipanno sukheva taṃ naḍiṃ vā taḷākaṃ vā ajjhogāhetvā nhāyeyya vā uttareyya vā, evameva kho, cunda, visamaṃ maggaṃ visamatittasadiṣāya vihiṃsāya samannāgatassa vihiṃsakapuggalassa samamaggasamatittasadiṣā avihimsā hoti parikkamanāya. Yatheva hi visamaṃ maggaṃ parivajjanatthāya samo maggo ca tittamaṃ paṭiyattaṃ, evaṃ vihiṃsāparivajjanatthāya avihimsā paṭiyattā, yaṃ paṭipanno sukheva manussagatiṃ vā devagatiṃ vā ajjhogāhetvā sampattiṃ vā anubhaveyya uttareyya vā lokā. Eteneva upāyena sabbapadāni yojetabbāni.

86. Evaṃ tasseeva hitādhigamāya maggabhāvaṃ dassetvā idāni uparibhāgaṇṇagamanīyataṃ dassento, seyyathāpītiādimāha.

Tassattho, yathā nāma, cunda, ye keci akusalā dhammā paṭisandhiyā janakā vā ajanakā vā, dinnāyapi paṭisandhiyā vipākajanakā vā ajanakā vā, sabbe te jātivasena adhobhāgaṇṇagamanīyāti evaṃnāmāva honti, vipākakāle anīṭṭhākantavipākattā. Yathā ca ye keci kusalā dhammā paṭisandhiyā janakā vā ajanakā vā, dinnāyapi paṭisandhiyā vipākajanakā vā ajanakā vā, sabbe te jātivasena uparibhāgaṇṇagamanīyāti evaṃnāmāva honti, vipākakāle itṭhākantavipākattā, evameva kho, cunda, vihiṃsakassa...pe... uparibhāgāyāti. Tatrāyaṃ opammaṃ sandanā - yathā sabbe

akusalā adhobhāgaṅgamanīyā, evaṃ vihiṃsakassa ekā vihiṃsāpi. Yathā ca sabbe kusalā uparibhāgaṅgamanīyā, evaṃ avihiṃsakassa ekā avihiṃsāpi. Eteneva upāyena akusalaṃ akusalena kusalañca kusalena upametaḃbaṃ, ayaṃ kirettha adhippāyoti.

87. Evaṃ tasseva sallekhasa uparibhāgaṅgamanīyataṃ dassetvā idāni parinibbāpane samatthabhāvaṃ dassetuṃ so vata cundātiādimāha. Tattha soti vuttappakārapuggalaniddeso. Tassa yoti imaṃ uddesavacanaṃ āharitvā yo attanā palipapalipanno, so vata, cunda, paraṃ palipapalipannaṃ uddharissatīti evaṃ sabbapadesu sambandho veditabbo. Palipapalipannoti gambhīrakaddame nimuggo vuccati, no ca kho ariyassa vinaye. Ariyassa pana vinaye palipanti pañca kāmagaṇā vuccanti. Palipannoti tattha nimuggo bālaputhujjano, tasmā evamettha atthayojanā veditabbā. Yathā, cunda, koci puriso yāva nāsikaggā gambhīre kaddame nimuggo aparaṃ tattheva nimuggaṃ hatthe vā sīse vā gahetvā uddharissatīti netam ṭhānaṃ vijjati, na hi tam kāraṇamatthi, yena so tam uddharitvā thale patiṭṭhapeyya, evameva yo attanā pañcakāmagaṇapalipe palipanno, so vata paraṃ tattheva palipapalipannaṃ uddharissatīti netam ṭhānaṃ vijjati.

Tattha siyā ayuttametam, puthujjanānampi bhikkhubhikkhunīupāsakaupāsikānaṃ dhammadesanaṃ sutvā hontiyeva dhammaṃ abhisametāro, tasmā palipapalipanno uddharatīti, tam na tathā daṭṭhabbaṃ. Bhagavāyeva hi tattha uddharati, pasaṃsāmattameva pana dhammakathikā labhanti rañña pahitalekhavācako viya. Yathā hi rañño paccantajanapade pahitaṃ lekhaṃ tattha manussā lekhaṃ vācetum ajānantā yo vācetum jānāti, tena vācāpetvā tamatthaṃ sutvā “rañño āṇā”ti ādarena sampādentī, na ca nesaṃ hoti “lekhavācakassa ayaṃ āṇā”ti. Lekhavācako pana “vissatṭhāya vācāya vācesi anelagaḷāyā”ti pasaṃsāmattameva labhati, evameva kiñcāpi sārīputtapabhutayo dhammakathikā dhammaṃ desenti, atha kho likhitapaṇṇavācako viya te honti. Bhagavatoyeva pana sā dhammadesanā rañño āṇā viya. Ye ca tam sutvā dhammaṃ abhisamenti, te bhagavāyeva uddharatīti veditabbā. Dhammakathikā pana “vissatṭhāya vācāya dhammaṃ desenti anelagaḷāyā”ti pasaṃsāmattameva labhantīti. Tasmā yuttamevetanti. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

Adanto avinīto aparinibbutoti ettha pana anibbisatāya adanto. Asikkhitavinayatāya avinīto. Anibbutakilesatāya aparinibbutoti veditabbo. So tādiso paraṃ damessati, nibbisaṃ karissati, viñessati vā tisso sikkhā sikkhāpessati, parinibbāpessati vā tassa kilese nibbāpessatīti netam ṭhānaṃ vijjati. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

Evameva kho, cunda, vihiṃsakassa...pe... parinibbānāyāti ettha pana evamattho veditabbo - yathā hi attanā apalipapalipanno paraṃ palipapalipannaṃ uddharissati, danto damessati, vinīto viñessati, parinibbuto parinibbāpessatīti ṭhānametaṃ vijjatīti. Kiṃ pana tanti? Apalipapalipannattaṃ, dantattaṃ vinītattaṃ parinibbutattañca, evameva kho, cunda, vihiṃsakassa purisapuggalassa avihiṃsā hoti parinibbānāya. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yo attanā avihiṃsako, tassa yā avihiṃsā, ayaṃ yā esā vihiṃsakassa parassa vihiṃsā, tassā parinibbānāya hoti, attanā hi avihiṃsako parassa vihiṃsācetanam nibbāpessatīti ṭhānametaṃ vijjati. Kiṃ pana tanti? Avihiṃsakattameva. Yañhi yena attanā adhigataṃ hoti, so paraṃ tadatthāya samādapetuṃ sakkotīti.

Atha vā yathā attanā apalipanno danto vinīto parinibbuto param palipapalipannaṃ adantaṃ avinītaṃ aparinibbutaṃ uddharissati damessati vinessati parinibbāpessatīti tñānametaṃ vijjati, evameva vihiṃsakassa purisapuggalassa vihiṃsāpahānāya maggaṃ bhāvayato uppannā avihimsā hoti parinibbānāya. Parinibbuto viya hi aparinibbutaṃ avihimsācetanāva vihiṃsācetanāṃ parinibbāpetuṃ samatthā. Etamatthaṃ dassento “evameva kho, cundā”tiādimāhāti evamettha attho daṭṭhabbo. Yathā cettha, evaṃ sabbapadesu. Ativittārabhayena pana anupadayaṃjanā na katāti.

88. Evaṃ tassa parinibbāpane samatthabhāvaṃ dassetvā idāni taṃ desanaṃ nigametvā dhammapaṭipattiyaṃ niyojetuṃ iti kho, cundātiādimāha. Tattha sallekhaṇāyoti sallekhakāraṇaṃ. Esa nayo sabbattha ettha avihimsādayo eva vihiṃsādīnaṃ sallekhanato sallekhakāraṇaṃ. Tesāṃ vasena cittassa uppādetabbato cittupādakāraṇaṃ, vihiṃsādi, parikkamanassa hetuto parikkamanakāraṇaṃ, uparibhāganipphādanato uparibhāgakāraṇaṃ, vihiṃsādīnaṃ parinibbāpanato parinibbānakāraṇanti vedītabbā. Hitesināti hitaṃ esantena. Anukampakenāti anukampamānena. Anukampaṃ upādāyāti anukampaṃ cittena pariggahetvā, pariccātipi vuttaṃ hoti. Kataṃ vo taṃ mayāti taṃ mayā ime pañca pariyāye dassentena tumhākaṃ kataṃ. Ettakameva hi anukampakassa satthu kiccaṃ, yadidaṃ aviparītadhammadesanā. Ito param pana paṭipatti nāma sāvakaṇaṃ kiccaṃ. Tenāha etāni, cunda, rukkhāmūlāni...pe... amhākaṃ anusāsānīti.

Tattha ca rukkhāmūlānīti iminā rukkhāmūlasenāsanaṃ dasseti. Suññāgārānīti iminā janavivittatthānaṃ. Ubhayenāpi ca yogānurūpasenāsanaṃ ācikkhati, dāyajjaṃ niyyāteti. Jhāyathāti ārammaṇūpanijjhānena aṭṭhatimsārammaṇāni, lakkhaṇūpanijjhānena ca aniccādito khandhāyatanādīni upanijjhāyatha, samathaṃ vipassanaṃ vaḍḍhethāti vuttaṃ hoti. Mā pamādatthāti mā pamajjittha. Mā pacchā vipaṭṭisārino ahuvatthāti ye hi pubbe daharakāle, ārogyakāle, sattaṃsappāyādisampattikāle, satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikāravirahitā rattindivaṃ maṅgulabhaddā hutvā seyyasukhaṃ middhasukhamanubhontā pamajjanti, te pacchā jarākāle, rogakāle, maraṇakāle, vipattikāle, satthu parinibbutakāle ca taṃ pubbe pamādavahāraṃ anussarantā, sappaṭisandhikālakiriyaṃ bhāriyaṃ sampassamānā vipaṭṭisārino honti, tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti etamatthaṃ dassento āha “mā pacchā vipaṭṭisārino ahuvatthā”ti. Ayaṃ vo amhākaṃ anusāsānīti ayaṃ amhākaṃ santikā “jhāyatha mā pamādatthā”ti tumhākaṃ anusāsānī, ovādoti vuttaṃ hoti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sallekhasuttavaṇṇanā nīṭṭhitā.

9. Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā

89. Evaṃ me sutanti sammādiṭṭhisuttaṃ. Tattha “sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti, āvuso, vuccati, kittāvatā nu kho, āvuso”ti vā “katamaṃ panāvuso, akusala”nti vā evaṃ yattakā therena pucchā vuttā, sabbā kathetukamyatā pucchā eva.

Tattha yasmā jānantāpi sammādiṭṭhīti vadanti ajānantāpi bāhirakāpi sāsānikāpi anussavādivasenāpi attapaccakkhenāpi, tasmā taṃ bahūnaṃ vacanaṃ upādāya dvikkhattuṃ āmasanto “sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti, āvuso, vuccati”ti āha. Ayañhi ettha adhippāyo, aparehipi sammādiṭṭhīti vuccati, athāparehipi sammādiṭṭhīti vuccati,

svāyaṃ evaṃ vuccamāno atthañca lakkhaṇaṃ upādāya kittāvatā nu kho, āvuso, ariyasāvako sammādiṭṭhi hotīti. Tattha sammādiṭṭhīti sobhanāya pasatthāya ca diṭṭhiyā samannāgato. Yadā pana dhammeya eva ayaṃ sammādiṭṭhisaddo vattati, tadāssa sobhanā pasatthā ca diṭṭhi sammādiṭṭhīti evamattho veditabbo.

Sā cāyaṃ sammādiṭṭhi duvidhā hoti lokiyā lokuttarāti. Tattha kammassakatāññaṃ saccānulomikaññaṃ lokiyā sammādiṭṭhi, saṅkhepato vā sabbāpi sāsavā paññā. Ariyamaggaphalasampayuttā paññā lokuttarā sammādiṭṭhi. Puggalo pana tividho hoti puthujjano sekkho asekkho ca. Tattha puthujjano duvidho hoti bāhirako sāsāniko ca. Tattha bāhirako kammavādī kammassakatādiṭṭhiyā sammādiṭṭhi hoti, no saccānulomikāya attadiṭṭhiparāmāsakattā. Sāsāniko dvīhipi. Sekkho niyatāya sammādiṭṭhiyā sammādiṭṭhi. Asekkho asekkhāya. Idha pana niyatāya niyyānikāya lokuttarakusalasammādiṭṭhiyā samannāgato “sammādiṭṭhī”ti adhippeto. Tenevāha “ujugatāssa diṭṭhi dhamme aveccappasādena samannāgato āgato imaṃ saddhamma”nti, lokuttarakusalasammādiṭṭhiyeva hi antadvayamanupagamma ujubhāvena gatattā, kāyavaṅkāḍīni ca sabbavaṅkāṇi samucchinditvā gatattā ujugatā hoti, tāyeva ca diṭṭhiyā samannāgato navappakārepi lokuttaradhamme aveccappasādena acalappasādena samannāgato hoti, sabbadiṭṭhigahanāni ca vinibbeṭhento sabbakilese pajahanto jātisaṃsārā nikkhamanto paṭipattiṃ pariniṭṭhapento ariyena maggena āgato imaṃ sambuddhappaveditaṃ amatogadhaṃ nibbānaṃ saṅkhātāṃ saddhammanti vuccati.

Yato khoti kālaparicchedavacanametam, yasmiṃ kāleti vuttaṃ hoti. Akusalañca pajānāti dasākusalakammapathasaṅkhātāṃ akusalañca pajānāti, nirodhārammaṇāya pajānanāya kiccavasena “idaṃ dukkha”nti paṭivijjhanto akusalaṃ pajānāti. Akusalamūlañca pajānāti tassa mūlapaccayabhūtaṃ akusalamūlañca pajānāti, teneva pakārena “ayaṃ dukkhasamudayo”ti paṭivijjhanto. Esa nayo kusalañca kusalamūlañcāti etthāpi. Yathā cettha, evaṃ ito paresu sabbavāresu kiccavaseneva vatthupajānanā veditabbā. Ettāvatāpīti ettakena iminā akusalādippajānanenāpi. Sammādiṭṭhi hotīti vuttappakārāya lokuttarasammādiṭṭhiyā samannāgato hoti. Ujugatāssa...pe... imaṃ saddhammanti ettāvatā saṃkhittadesanā niṭṭhitā hoti. Desanāyeva cesā saṃkhittā, tesam pana bhikkhūnaṃ vitthāravaseneva sammāmanasikārappaṭivedho veditabbo.

Dutiyavāre pana desanāpi vitthārena manasikārappaṭivedhopi vitthāreneva vuttoti veditabbo. Tattha “saṃkhittadesanāya dve heṭṭhimamaggā, vitthāradesanāya dve uparimamaggā kathitā”ti bhikkhū āhaṃsu vitthāradesanāvasāne “sabbaso rāgānusayaṃ pahāyā”tiādivacanaṃ sampassamānā. Thero panāha “saṃkhittadesanāyapi cattāro maggā rāsito kathitā, vitthāradesanāyapī”ti. Yā cāyaṃ idha saṃkhittavithāradesanāsu vicāraṇā āvikatā, sā sabbavāresu idha vuttanayeneva veditabbā. Apubbānuttānapadavaṇṇanāmattameva hi ito paraṃ karissāma.

Akusalakammapathavaṇṇanā

Tattha paṭhamavārassa tāva vitthāradesanāya “pāṇātipāto kho, āvuso, akusala”ntiādisu akosallappavattiyā akusalaṃ veditabbaṃ, parato vattabbakusalappaṭipakkhato vā. Taṃ lakkhaṇato sāvajjadukkhavipākāṃ saṃkiliṭṭhaṃ vā. Ayaṃ tāvettha sādharmaṇapadavaṇṇanā.

Asādhāraṇesu pana pāṇassa atipāto pāṇātipāto, pāṇavadho pāṇaghātoto vuttaṃ hoti.

Pāṇoti cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ. Tasmim̐ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedakaupakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo. Tassa pañca sambhārā honti pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittaṃ, upakkamo, tena maraṇanti. Cha payogā sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmim̐ panettha vitthārīyamāne atipapañco hoti, tasmā naṃ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṃ. Atthikehi pana samantapāsādikam̐ vinayaṭṭhakatham̐ oloketvā gahetabbo.

Adinnassa ādānaṃ adinnādānaṃ, parassa haraṇaṃ theyyaṃ, corikāti vuttaṃ hoti. Tattha adinnanti parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti. Tasmim̐ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyakaupakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇīte mahāsāvajjaṃ. Kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṃ santake vatthusmim̐ mahāsāvajjaṃ. Taṃ taṃ guṇādhikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmim̐ appasāvajjaṃ. Tassa pañca sambhārā honti parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṃ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattāti ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana samantapāsādikāyaṃ vutto.

Kāmesumicchācāroti ettha pana kāmesūti methunasamācāresu. Micchācāroti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā kāmesumicchācāro.

Tattha agamanīyaṭṭhānaṃ nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginirakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhita, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa; dhanakkītā, chandavāsini, bhogavāsini, paṭavāsini, odapattakinī, obhaṭacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhatā, muhuttikāti etā ca dhanakkītādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dvinnam̐ sārakkhāsaparidaṇḍānaṃ, dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā, idaṃ agamanīyaṭṭhānaṃ nāma. So panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo, sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmim̐ sevanacittaṃ, sevanapayogo, maggenamaggappaṭipattiadhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Musāti visam̐vādanapurekkhārassa atthabhañjako vacīpayogo kāyapayogo vā. Visam̐vādanādhippāyena panassa paravisam̐vādanakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. Aparo nayo musāti abhūtaṃ atacchaṃ vatthu. Vādoti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthum̐ tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamatthaṃ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo. Apica gahaṭṭhānaṃ attano santakaṃ adātukāmatāya natthītiadinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā

hutvā atthabhañjanattham vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānam appakampi telam vā sappim vā labhitvā hasādhippāyena “ajja gāme telam nadīmaññe sandatī”ti purāṇakathānayaena pavatto appasāvajjo, adiṭṭhamyeva pana diṭṭhantiādīnā nayaena vadantānam mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā honti atatham vatthu, viṣaṃvādanacittam, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyappaṭibaddhena vā vācāya vā viṣaṃvādakakiriyākaraṇe daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamattham jānāti, ayaṃ kiriyāsamutṭhāpikacetanākkhaṇeaya musāvādakammunā bajjhati.

Pisuṇā vācātiādīsu yāya vācāya yassa tam vācam bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṃ parassa ca suññabhāvaṃ karoti, sā pisuṇā vācā. Yāya pana attānampi parampi pharusampi karoti, sā vācā sayampi pharusā neva kaṇṇasukhā na hadayasukhā vā, ayaṃ pharusā vācā. Yena samphaṃ palapati niratthakam, so samphappalāpo. Tesaṃ mūlabhūtā cetanāpi pisuṇāvācādināmameva labhati, sā eva ca idha adhippetāti. Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresaṃ vā bhedāya attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamutṭhāpikā cetanā pisuṇā vācā. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā bhinditabbo paro, “iti ime nānā bhavissanti vinā bhavissantī”ti bhedapurekkhāratā vā, “ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsiko”ti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamutṭhāpikā ekantapharusā cetanā pharusā vācā. Tassa āvibhāvatthamidaṃ vatthu - eko kira dārako mātuvacanam anādiyitvā araṇṇam gacchati, tam mātā nivattetum asakkontī “caṇḍā tam mahimsī anubandhatū”ti akkosī. Athassa tattheva araṇṇe mahimsī utṭhāsī. Dārako “yaṃ mama mātā mukhena kathesi tam mā hotu, yaṃ cittaena cintesi tam hotū”ti saccakiriyamakāsī. Mahimsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsī. Evaṃ mammacchedakopi payogo cittasaṇhatāya pharusā vācā na hoti. Mātāpitāro hi kadāci puttake evampi vadanti “corā vo khaṇḍākhāṇḍikam karontū”ti, uppalapattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti “kiṃ ime ahirikā anottappino caranti niddhamatha ne”ti. Atha kho nesaṃ āgamādhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṇhatāya pharusā vācā na hoti, evaṃ vacanaṣaṇhatāya aphaṇḍā vācāpi na hoti. Na hi mārāpetukāmassa “imaṃ sukham sayāpethā”ti vacanam aphaṇḍā vācā hoti. Cittapharusatāya panesā pharusā vācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā akkositabbo paro, kupitacittam, akkosanāti.

Anatthaviññāpakakāyavacīpayogasamutṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā bhāratayuddhasītāharaṇādiniratthakakathāpurekkhāratā, tathārūpīkathākathananti.

Abhijjhāyatīti abhijjhā, parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vata idaṃ mamassā”ti evaṃ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā. Adinnādānam viya appasāvajjā ca mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍam, attano pariṇāmanaṇca. Parabhaṇḍavatthuke hi lobhe uppannapi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva “aho vatīdaṃ mamassā”ti attano na pariṇāmeti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti byāpādo. So paravināsāya manopadosalakkhaṇo, pharusā vācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa ca vināsacintā. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva “aho vatāyaṃ ucchijjeyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti micchādiṭṭhi. Sā “natthi dinna”ntiādinaṃ nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitākāraviparītātā, yathā ca taṃ gaṇhāti, tathābhāvena tassupaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammappathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha dhammatoti etesu hi paṭipāṭiyā satta, cetanādharmāva honti, abhijjhādayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatotī paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammappathā eva honti, no mūlāni. Abhijjhābyāpādā kammappathā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti. Byāpādo doso akusalamūlaṃ.

Ārammaṇatotī paṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnādānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā. Micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo. Sattārammaṇotipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā pisuṇā vācā. Pharusā vācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātotī paṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghātethā”ti vadanti, sannitṭhāpakacetanā pana nesaṃ dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano, sannitṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano, tathā pisuṇā vācā. Pharusā vācā dukkhavedanāva. Samphappalāpo tivedano. Abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā, tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti paṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānaṃ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā pisuṇā vācā samphappalāpo ca. Pharusā vācā dosamohavasena. Abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Lobho akusalamūlantiādīsu lubbhatīti lobho. Dussatīti doso. Muyhatīti moho. Tesu lobho sayañca akusalo sāvajjadukkhavipākattṭhena, imesañca paṇātipātādīnaṃ akusalānaṃ kesañci sampayuttappabhāvakaṭṭhena kesañci upanissayapaccayaṭṭhena mūlanti akusalamūlaṃ. Vuttampi cetam “ratto kho āvuso rāgena abhibhūto pariyādinnaṃ cittaṃ paṇampi hanatī”tiādi. Dosamohānaṃ akusalamūlabhāvepi eseṃ nayo.

Akusalakammappathavaṇṇanā niṭṭhitā.

Kusalakammappathavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇī kusalantiādīsu pāṇātipātādayo vuttatthā eva. Veramaṇī maṇatīti veramaṇī, veramaṇī pajahatīti attho. Viramati vā etāya karaṇabhūtāya, vikārassa vekāraṇ katvāpi veramaṇī. Ayaṇ tāvetha byañjanato vaṇṇanā. Atthato pana veramaṇīti kusala-cittasampayuttā virati. Yā “pāṇātipātā viramantassa, yā tasmiṃ samaye pāṇātipātā āraṭi viratī”ti evaṇ vuttā kusala-cittasampayuttā virati, sā bhedaṭo tividho hoti sampattavirati samādānavirati samucchadaviratīti. Tattha asaṃdinnasikkhāpadānaṃ attano jātivaya-bāhusaccādīni paccavekkhitvā “ayuttaṃ amhākaṃ evarūpaṃ kātu”nti sampattavatthūṃ avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati sampattaviratīti veditabbā sīhaḷadīpe cakkanaupāsakassa viya.

Tassa kira daharakāleyeva mātuyā rogo uppajji. Vejjena ca “allasasamaṃsaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Tato cakkanaṃsa bhātā “gaccha tāta khettaṃ āhiṇḍāhī”ti cakkanaṃ pesesi. So tattha gato. Tasmiṃca samaye eko saso taruṇasassaṃ khādituṃ āgato hoti, so taṃ disvā vegena dhāvento valliyaṃ baddho “kiri kirī”ti saddamakāsi. Cakkano tena saddena gantvā taṃ gahetvā cintesi “mātu bhesajjaṃ karomī”ti. Puna cintesi “na mettaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ mātu jīvita-kāraṇaṃ paraṃ jīvita voropeyya”nti. Atha naṃ “gaccha araṇṇe sasehi saddhiṃ tiṇodakaṃ paribhuñjā”ti muñci. Bhātara ca “kiṃ tāta saso laddho”ti pucchito taṃ pavattiṃ ācikkhi. Tato naṃ bhātā paribhāsi. So mātusantikaṃ gantvā “yato haṃ jāto, nābhijānāmi sañcicca paṇaṃ jīvita voropetā”ti saccaṃ vatvā adhiṭṭhāsi. Tāvadevassa mātā arogā ahoṣi.

Samādinna-sikkhāpadānaṃ pana sikkhāpadasamādāne ca tatuttari ca attano jīvitaṃ pi pariccajītvā vatthūṃ avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati samādānaviratīti veditabbā uttaravaḍḍhamānapabbatavāsīupāsakassa viya.

So kira ambariyavihāravāsīpiṇḍalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettaṃ kassati. Athassa goṇo naṭṭho, so taṃ gavesanto uttaravaḍḍhamānapabbataṃ āruhi, tatra naṃ mahāsappa aggahesi. So cintesi “imāyassa tikhiṇavāsīya sīsaṃ chindāmī”ti. Puna cintesi “na mettaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ bhāvanīyassa garuṇaṃ santike sikkhāpadaṃ gahetvā bhindeyya”nti. Evaṃ yāvata tiyaṃ cintetvā “jīvitaṃ pariccajāmi, na sikkhāpada”nti aṃse ṭhapitaṃ tikhiṇadaṇḍavāsīṃ araṇṇe chaḍḍesi. Tāvadeva naṃ mahāvālo muñcivā agamāsīti.

Ariyamaggasampayuttā pana virati samucchadaviratīti veditabbā. Yassā uppattito pabhutī “paṇaṃ ghāteṣṣāmī”ti ariya-puggalānaṃ cittaṃ pi na uppajjatīti. Sā paṇāyaṃ virati kosallappavattiyā kusalanti vuttā. Kucchitasayanato vā kusanti laddhāvohāraṃ dussīyaṃ lunātīti pi kusalaṃ. Katamañcāvuso kusalanti imassa pana pañhassa ananurūpattā kusalāti na vuttā.

Yathā ca akusalānaṃ, evaṃ imesaṃ pi kusala-kamma-pathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha dhammatoti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vaṭṭanti, viratīyopi. Ante tayo cetanā-sampayuttāva.

Koṭṭhāsatoṭi paṭipāṭiyā satta kamma-pathā eva, no mūlāni. Ante tayo kamma-pathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlaṃ patvā alobo kusala-mūlaṃ hoti. Abyāpādo adoso kusala-mūlaṃ. Sammādiṭṭhi amoho kusala-mūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṃ ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni, vītikkamitabbatoyeva hi veramaṇī nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādiārammaṇāpete kammaṇāpeta pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti sabbe sukhavedanā vā honti, majjhavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta kammaṇāpeta ṇāṇasampayuttacittena viramantassa alobhaadosaamohavasena timūlā honti. Ṇāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā. Anabhijjhā ṇāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā. Ṇāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti, abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosavasena dvimūlāvāti.

Alobho kusalamūlantiādīsu na lobhoti alobho, lobhapaṭipakkhassa dhammassetaṃ adhivacanaṃ. Adosāmohe supi eseva nayo. Tesu alobho sayañca kusalaṃ, imesañca pāṇātipātā veramaṇīādīnaṃ kusalaṇaṃ kesañci sampayuttappabhāvakaṭṭhena kesañci upanissayapaccayaṭṭhena mūlanti kusalamūlaṃ. Adosāmohe nampi kusalamūlabhāve eseva nayo.

Idāni sabbampi taṃ saṅkhepena ca vitthārena ca desitamattaṃ nigamento yato kho āvusotīdiappanāvāramāha. Tattha evaṃ akusalaṃ pajānātīti evaṃ yathānidhiṭṭhadāsākusalakammaṇāpeta akusalaṃ pajānāti. Evaṃ akusalamūlantiādīsupi eseva nayo. Ettāvatā ekena nayena catusaccakammaṭṭhānikassa yāva arahattā niyyānaṃ kathitaṃ hoti. Kathaṃ? Ettha hi ṭhapetvā abhijjhaṃ dasa akusalakammaṇāpeta ca kusalaṃ kammaṇāpeta ca dukkhasaccaṃ. Abhijjhā ca lobho akusalamūlañcāti ime dve dhammā nippariyāyena samudayasaccaṃ. Pariyāyena pana sabbepi kammaṇāpeta dukkhasaccaṃ. Sabbāni kusalaṃ kusalamūlāni samudayasaccaṃ. Ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ. Dukkhaṃ pariṇānanto samudayaṃ pajahamāno nirodhaṃ pajānanto ariyamaggo maggasaccanti iti dve saccāni sarūpena vuttāni, dve āvattahāravasena veditabbāni.

So sabbaso rāgānusayaṃ pahāyāti so evaṃ akusalādīni pajānanto sabbākārena rāgānusayaṃ pajahitvā. Paṭighānusayaṃ paṭivinodetvāti paṭighānusayañca sabbākāreneva nīharitvāti vuttaṃ hoti. Ettāvatā anāgānimaggo kathito. Asmīti diṭṭhimānānusayaṃ samūhanitvāti pañcasu khandhesu kañci dhammaṃ anavakārīkaritvā “asmī”ti iminā samūhaggahaṇākārena pavattaṃ diṭṭhimānānusayaṃ samugghāṭetvā.

Tattha diṭṭhimānānusayanti diṭṭhisadisāṃ mānānusayanti vuttaṃ hoti. Ayañhi mānānusayo asmīti pavattattā diṭṭhisadiso hoti, tasmā evaṃ vutto. Imañca asmimānaṃ vitthārato viññātukāmena khandhiyavagge khemakasuttaṃ oloketabbanti.

Avijjaṃ pahāyāti vaṭṭamūlaṃ avijjaṃ pajahitvā. Vijjaṃ uppādetvāti tassā avijjāya samugghāṭikaṃ arahattamaggavijjaṃ uppādetvā. Ettāvatā arahattamaggo kathito. Diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hotīti asmimyeva attabhāve vaṭṭadukkhassa paricchedakaro hoti. Ettāvatāpi kho, āvusoti desanaṃ niyyātetīti, imāya kammaṇāpeta desanāya vuttamanasikārappaṭivedhavasena pīti vuttaṃ hoti. Sesaṃ vuttanayameva. Evaṃ anāgānimaggaarahattamaggehi desanaṃ niṭṭhesīti.

Kusalakammaṇāpetaṃ niṭṭhitā.

Āhāravāraṇṇanā

90. Sādhāvusoti kho...pe... āgato imaṃ saddhammanti evaṃ āyasmato sārīputtassa kusālākusalamukhena catusaccadesanaṃ sutvā taṃ āyasmato sārīputtassa bhāsitaṃ “sādhāvuso”ti iminā vacanena te bhikkhū abhinanditvā imasseva vacanassa samuṭṭhāpakena cittaṇa anumoditvā vacasā sampaṭicchitvā cetasā sampiyāyitvāti vuttaṃ hoti. Idāni yasmā thero nānappakārena catusaccadesanaṃ desetum paṭibalo, yathāha “sārīputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vitthārena ācikkhitum desetu”nti yasmā vā uttarimpi desetukāmo va hutvā “ettāvatāpi kho”ti avaca, tasmā aparenapi nayena saccadesanaṃ sotukāmā te bhikkhū āyasmantaṃ sārīputtaṃ uttarim pañhaṃ apucchimsu. Tena sayameva pucchitvā vissajjitapañhato uttarim siyā kho pañāvuso, aññopi pariyāyo bhavēyya aññampi kāraṇanti iminā nayena aññaṃ atirekaṃ pañhaṃ pucchimsu, purimapañhassa vā uparibhāge pucchimsūti vuttaṃ hoti. Atha nesaṃ byākaramāno thero siyā, āvusotiādīmāha. Tatthāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā, āhāraṇti paccayaṃ. Paccayo hi āharati attano phalaṃ, tasmā “āhāro”ti vuccati.

Bhūtānaṃ vā sattānantiādīsu bhūtāni sañjātā, nibbattā. Sambhavesīnanti ye sambhavaṃ jātim nibbattim esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṃ vatthikosañca na bhindanti, tāva sambhavesino nāma. Aṇḍakosaṃ vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesino nāma. Dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva te tato aññaṃ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma. Tato paraṃ bhūtā nāma.

Atha vā bhūtāni jātā abhinibbattā, ye bhūtāyeva na puna bhavissantīti saṅkhyāṃ gacchanti, tesāṃ khīṇāsavānametaṃ adhivacanaṃ. Sambhavamasantīti sambhavesino. Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpi sambhavaṃ esantānaṃ sekkhaputhujjanānametaṃ adhivacanaṃ. Evaṃ sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. Vāsaddo cettha sampiṇḍanatto, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamatto veditabbo.

Ṭhitiyāti ṭhitatthaṃ. Anuggahāyāti anuggahatthaṃ upakāratthaṃ. Vacanabhedo cesa, attho pana dvinnampi padānaṃ ekoyeva. Atha vā ṭhitiyāti tassa tassa sattassa uppannadhammānaṃ anuppabandhavasena avicchedāya. Anuggahāyāti anuppannānaṃ uppādāya. Ubhopi cetāni bhūtānaṃ ṭhitiyā ceva anuggahāya ca. Sambhavesīnaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya cāti evaṃ ubhayattha daṭṭhabbāni. Kabaḷīkāro āhāroti kabaḷaṃ katvā ajjhoharitatthato kabaḷīkāro āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṃ adhivacanaṃ. Oḷāriko vā sukhumo vāti vatthuoḷārikatāya oḷāriko, vatthusukhumatāya sukhumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpannattā kabaḷīkāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa vatthuto oḷārikatā sukhumatā ca upādāyupādāya veditabbā.

Kumbhīlānañhi āhāraṃ upādāya morānaṃ āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāṇe gilanti. Te ca nesaṃ kucchippattāva vilīyanti. Morā sappavicchikādipāṇe khādanti. Morānaṃ pana āhāraṃ upādāya taracchānaṃ āhāro sukhumo. Te kira tivassachadḍitāni visāṇāni ceva aṭṭhīni ca khādanti. Tāni ca nesaṃ kheḷena temitamatteneva kandaṃulāṃ viya mudukāni honti. Taracchānampi āhāraṃ upādāya hatthīnaṃ āhāro sukhumo. Tepi nānārukkhasākhāyo khādanti. Hatthīnaṃ āhāro gavayagokaṇṇamigādīnaṃ āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni

khādanti. Tesampi āhārato gunnaṃ āhāro sukhumo. Te allasukkhatīṇāni khādanti. Tesam āhārato sasānaṃ āhāro sukhumo. Sasānaṃ āhārato sakuṇānaṃ āhāro sukhumo. Sakuṇānaṃ āhārato paccantavāsīnaṃ āhāro sukhumo. Paccantavāsīnaṃ āhārato gāmabhojakānaṃ āhāro sukhumo. Gāmabhojakānaṃ āhārato rājarājamahāmattānaṃ āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummadevānaṃ āhāro sukhumo. Bhummadevānaṃ āhārato cātumahārājikānaṃ āhāro sukhumo. Evaṃ yāva paranimmitavasavattīnaṃ āhāro vitthāretabbo, tesam āhāro sukhumotveva niṭṭhaṃ patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṃ oḷā parittā hoti dubbalā, sukhume balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāguṃ pīvato muhutteneva jighacchito hoti, yaṃkañcideva khāditukāmo. Sappiṃ pana pasaṭamattaṃ pivitvā divasaṃ abhottukāmo hoti. Tattha vatthu parissamaṃ vinodeti, na pana sakkoti pāletuṃ. Oḷā pāleti, na sakkoti parissamaṃ vinodetuṃ. Dve pana ekato hutvā parissamañceva vinodenti pāleti cāti.

Phasso dutiyoti cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso. Etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa. Tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo vā tatiyo vāti idamettha na gavesitabbaṃ. Manosañcetanāti cetanā eva vuccati. Viññāṇanti yaṃkiñci cittaṃ.

Etthāha, yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānaṃ paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttāti? Vuccate, ajjhattikasantatiyā visesapaccayaṭṭā. Visesapaccayo hi kabalīkārāhārabhakkhānaṃ sattānaṃ rūpakāyassa kabalīkāro āhāro. Nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa viññāṇaṃ. Yathāha -

“Seyyathāpi, bhikkhave, ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko, āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati. Tathā phassapaccayā vedanā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti.

Ko panettha āhāro, kiṃ āharatīti? Kabalīkārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati. Phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhava, viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṃ? Kabalīkārāhāro tāva mukhe ṭhapitamattoyeva aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti. Dantavicuṇṇitaṃ pana ajjhohariyamānaṃ ekekaṃ sitthaṃ aṭṭhaṭṭha rūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evaṃ ojaṭṭhamakarūpāni āharati.

Phassāhāro pana sukhavedaniyo phasso uppajjamāno sukhavedanaṃ āharati, tathā dukkhavedaniyo dukkhaṃ, adukkhamasukhavedaniyo adukkhamasukhanti evaṃ sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagaṃ kammaṃ kāmabhavaṃ āharati, rūpārūpabhavūpagāni taṃ taṃ bhavaṃ. Evaṃ sabbathāpi manosañcetanāhāro tayo bhava āharati.

Viññāṇāhāro pana ye ca paṭisandhikkhaṇe taṃsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantativasena tiṃsarūpāni uppajjanti, sahaḷātādipaccayanayena tāni āharatīti vuccati. Evaṃ viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti.

Ettha ca manosañcetanāhāro tayo bhava āharatīti sāsavā kusalākusalacetanāva vuttā. Viññāṇaṃ paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti paṭisandhiviññāṇameva vuttaṃ. Avisesena pana taṃsampayuttataṃsamuṭṭhānadhammānaṃ āharaṇato pete āhārāti

veditabbā.

Etesu catūsu āhāresu kabaḷīkārāhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti. Phasso phusantoyeva, manosañcetanā āyūhamānāva. Viññāṇaṃ vijānantameva.

Kathaṃ? Kabaḷīkārāhāro hi upatthambhentoyeva kāyaṭṭhapanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayaṃ kāyo kabaḷīkārāhārena upatthambhito dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇaṃ tiṭṭhati. Yathā kiṃ? Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādīni pāyetvā posiyamānova ciraṃ tiṭṭhati, yathā cupatthambhena upatthambhitagehaṃ. Vuttampi cetaṃ -

“Yathā mahārāja gehe patante aññena dārunā upatthambhenti, aññena dārunā upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ taṃ gehaṃ na patati, evameva kho mahārāja ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko, āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati”ti.

Evaṃ kabaḷīkāro āhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti. Evaṃ sādhentopi ca kabaḷīkāro āhāro dvinnaṃ rūpasantatīnaṃ paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādinnaṃ ca. Kammajānaṃ anupālako hutvā paccayo hoti. Āhārasamuṭṭhānānaṃ janako hutvā paccayo hoti.

Phasso pana sukhādivatthubhūtaṃ ārammaṇaṃ phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanipphādanato sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Viññāṇaṃ vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti.

Evaṃ upatthambhanādivasena āhāraḱiccaṃ sādhayamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidaṃ, kabaḷīkārāhāre nikantiyeva bhayaṃ, phasse upagamanaṃ, manosañcetanāya āyūhanameva, viññāṇe abhinipātoyeva bhayanti. Kiṃ kāraṇaṃ? Kabaḷīkārāhāre hi nikantiṃ katvā sītādīnaṃ purekkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇanādikammāni karontā anappakaṃ dukkhaṃ nigacchanti. Ekacce ca imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāraṃ pariyasantā diṭṭhepi dhamme gārayhā honti. Samparāyepi tassa saṅghāṭipi ādittā sampajjalitātiādīnā lakkhaṇasaṃyutte vuttanayena samaṇapetā honti. Imināva tāva kāraṇena kabaḷīkārāhāre nikantiyeva bhayanti veditabbā.

Phassaṃ upagacchantāpi phassassādino paresaṃ rakkhitaḱopitesu dārādīsu bhaṇḍesu aparajjhanti. Te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhāṇḍikaṃ vā chinditvā saṅkārakūṭesu chaḍḍenti. Rañño vā niyyātentī. Tato ne rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti. Kāyassa ca bhedaṃ duggati nesaṃ pāṭikaṅkhā hoti. Iti phassassādamūlakaṃ diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṃ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena phassāhāre upagamanaṃ bhayanti veditabbāṃ.

Kusalākusalakammāyūhaneneva pana tammūlakaṃ tīsu bhavesu bhayaṃ sabbamāgataṃyeva hoti. Iminā kāraṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbāṃ.

Paṭisandhiviññāṇaṃ yasmīṃ yasmīṃ ṭhāne abhinipatati, tasmīṃ tasmīṃ ṭhāne paṭisandhināmarūpaṃ gahetvāva nibbattati, tasmīṃ nibbatte sabbabhayāni nibbattāniyeva honti, tammūlakattāti, iminā kāraṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabbo.

Evaṃ sabhayesu pana imesu āhāresu sammāsambuddho kabaḷīkārāhāre nikantipariyādānatthaṃ “seyyathāpi, bhikkhave, dve jāyampatikā”tiādinaṃ nayena puttamaṃsūpamaṃ desesi. Phassāhāre nikantipariyādānatthaṃ “seyyathāpi, bhikkhave, gāvī nīccammā”tiādinaṃ nayena nīccammagāvūpamaṃ desesi. Manosañcetanāhāre nikantipariyādānatthaṃ “seyyathāpi, bhikkhave, aṅgārakāsū”tiādinaṃ nayena aṅgārakāsūpamaṃ desesi. Viññāṇāhāre nikantipariyādānatthaṃ “seyyathāpi, bhikkhave, coraṃ āgucāri”ntiādinaṃ nayena sattisatāhatūpamaṃ desesi.

Tatrāyaṃ bhūtamattaṃ katvā saṅkhepato atthayojanā, dve kira jāyampatikā puttaṃ gahetvā parittena pātheyyena yojanasatikaṃ kantāramaggaṃ paṭipajjimsu. Tesāṃ paññāsa yojanāni gantvā pātheyyaṃ niṭṭhāsi. Te khuppiṇāsatūrā virāḷacchāyāyaṃ nisīdimsu. Tato puriso bhariyaṃ āha “bhadde ito samantā paññāsa yojanāni gāmo vā nigamo vā natthi, tasmā yaṃ taṃ purisena kātappaṃ bahumpi kasigorakkhādikammaṃ, na dāni sakkā taṃ mayā kātuṃ, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasāṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Sāpi āha “sāmi mayā dāni yaṃ taṃ itthiyā kātappaṃ bahumpi suttakantaṇḍikammaṃ, taṃ kātuṃ na sakkā, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasāṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Tato so taṃ āha “bhadde mātugāmaṃ maraṇena dvinnāṃ maraṇaṃ paññāyati. Na hi mando kumāro mātaraṃ vinā jīvituṃ sakkoti. Yadi pana mayaṃ jīvāma, puna dāraṃ labheyyāma, handa dāni puttakaṃ māretvā maṃsaṃ gahetvā kantāraṃ nittharāma”ti.

Tato mātā puttamāha “tāta pitu santikaṃ gacchāhi”ti. So agamāsi. Athassa pitā “mayā puttakaṃ posessāmīti kasigorakkhādīhi anappakaṃ dukkhamanubhūtaṃ, na sakkomi puttaṃ māretuṃ, tvaṃyeva tava puttakaṃ mārehi”ti vatvā “tāta mātusantikameva gacchāhi”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi “mayā puttaṃ patthentiyaṃ govatakkuravatadevatāyācanādīhipi tāva anappakaṃ dukkhaṃ anubhūtaṃ, ko pana vādo kucchinā pariharantiyaṃ? Na sakkāhaṃ puttaṃ māretu”nti vatvā “tāta pitusantikaṃyeva gacchāhi”ti āha. Evaṃ so dvinnāṃ antarā gacchantoyeva mato. Te taṃ disvā paridevitvā pubbe vuttanayeneva maṃsāni gahetvā khādantā pakkamimsu. Tesāṃ so puttamaṃsāhāro navahi kāraṇehi paṭikulattā neva davāya hoti, na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, kevalaṃ kantāranittharaṇatthāyeva hoti.

Katamehi navahi kāraṇehi paṭikuloti ce? Sajātimaṃsatāya ñātimaṃsatāya puttamaṃsatāya piyaputtamaṃsatāya taruṇamaṃsatāya āmakamaṃsatāya agorasamaṃsatāya aloṇatāya adhūpitatāyāti. Tasmā yo bhikkhu kabaḷīkārāhāraṃ evaṃ puttamaṃsasadisāṃ passati, so tattha nikantiṃ pariyādiyati. Ayaṃ tāva puttamaṃsūpamāyaṃ atthayojanā.

Nīccammagāvūpamāyaṃ pana yathā sā gāvī gīvato yāva khurā, tāva cammaṃ uddāletvā muttā yaṃ yadeva nissāya tiṭṭhati, tattha pāṇakehi khajjamānā dukkhassevādhikaraṇaṃ hoti, evaṃ phassopi yaṃ yadeva vatthuṃ ārammaṇaṃ vā nissāya tiṭṭhati, taṃtaṃvatthārammaṇasambhavassa vedayitadukkhassa adhikaraṇameva hoti. Tasmā yo bhikkhu phassāhāraṃ evaṃ nīccammagāvisadisāṃ passati, so tattha nikantiṃ pariyādiyati, ayaṃ nīccammagāvūpamāyaṃ atthayojanā.

Aṅgārakāsūpamāyaṃ pana yathā sā aṅgārakāsu, evaṃ mahāpariḷāhaṭṭhena tayo bhavā. Yathā nānābhāsu gahetvā tattha upakaḍḍhakā dve purisā, evaṃ bhavesu upakaḍḍhanaṭṭhena manosañcetanā. Tasmā yo bhikkhu manosañcetanāhāraṃ evaṃ aṅgārakāsūpakaḍḍhaka purisasadisam passati, so tattha nikantiṃ pariyādiyati, ayaṃ aṅgārakāsūpamāyaṃ atthayojanā.

Sattisatāhatūpamāyaṃ pana yena so puriso pubbaṇhasamaye sattisatena haññati, tamassa sarīre vaṇamukhasataṃ katvā antarā aṭṭhatvā vinivijjhivā aparabhāgeyeva patati, evaṃ itarāni dve sattisatāni, evamassa patitokāse apatitvā apatitvā gatāhi sattīhi sabbasarīraṃ chiddāvachiddameva hoti, tassa ekavaṇamukhepi uppannassa dukkhassa pamāṇaṃ natthi, ko pana vādo tīsu vaṇamukhasatesu? Tattha sattinipātakālo viya paṭisandhiviññāṇanibbattakālo. Vaṇamukhajananaṃ viya khandhajananaṃ. Vaṇamukhesu dukkhavedanuppādo viya jātesu khandhesu vaṭṭamūlakanānāvidhadukkhuppādo. Aparo nayo, āgucārī puriso viya paṭisandhiviññāṇaṃ. Tassa sattighātehi uppannavāṇamukhāni viya viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ. Vaṇamukhapaccayā tassa purisassa kakkhaḷadukkhuppādo viya nāmarūpapaccayā viññāṇassa dvattiṃsakammakāraṇaṭṭhanavutirogādivasena nānappakāradukkhuppādo daṭṭhabbo. Tasmā yo bhikkhu viññāṇāhāraṃ evaṃ sattisatāhatasadisam passati. So tattha nikantiṃ pariyādiyati, ayaṃ sattisatāhatūpamāyaṃ atthayojanā.

So evaṃ imesu āhāresu nikantiṃ pariyādiyanto cattāropi āhāre parijānāti, yesu pariññātesu sabbampi pariññātaṃ vatthu pariññātameva hoti. Vuttañhetam bhagavatā -

“Kabaḷikāre, bhikkhave, āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hoti. Pañcakāmaguṇike rāge pariññāte natthi taṃ saṃyojanaṃ, yena saṃyojanena saṃyutto ariyasāvako puna imaṃ lokaṃ āgaccheyya. Phasse, bhikkhave, āhāre pariññāte tisso vedanā pariññātā honti. Tīsu vedanāsu pariññātāsu ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmi. Manosañcetanāya, bhikkhave, āhāre pariññāte tisso taṇhā pariññātā honti. Tīsu taṇhāsu pariññātāsu ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmi. Viññāṇe, bhikkhave, āhāre pariññāte nāmarūpaṃ pariññātaṃ hoti. Nāmarūpe pariññāte ariyasāvakassa natthi kiñci uttarikaraṇīyanti vadāmi”ti.

Taṇhāsamudayā āhārasamudayoti purimataṇhāsamudayā paṭisandhikānaṃ āhārānaṃ samudayo nibbatto hotīti attho. Kathaṃ? Paṭisandhikkhaṇe hi tisantativasena uppannasamatīṃsarūpabbhantare jātā ojā atthi. Ayaṃ taṇhāpaccayā nibbatto upādinna kabaḷikārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassacetanā sayañca cittaṃ viññāṇanti ime taṇhāpaccayā nibbattā upādinna kaphassamanosañcetanā viññāṇāhārāti. Evaṃ tāva purimataṇhāsamudayā paṭisandhikānaṃ āhārānaṃ samudayo veditabbo. Yasmā panidha upādinna kāpi anupādinna kāpi āhārā missetvā kathitā, tasmā anupādinna kānampi evaṃ taṇhāsamudayā āhārasamudayo veditabbo. Aṭṭhalobhasahagatacittasamuṭṭhitesu hi rūpesu ojā atthi, ayaṃ sahajātataṇhāpaccayā nibbatto anupādinna kabaḷikārāhāro. Lobhasahagatacittasampayuttā pana phassacetanā sayañca cittaṃ viññāṇanti ime taṇhāpaccayā nibbattā anupādinna kaphassamanosañcetanā viññāṇāhārāti.

Taṇhānirodhā āhāranirodhoti imissā upādinnaṇaṇca anupādinnaṇaṇca āhārānaṃ paccayabhūtāya taṇhāya nirodhena āhāranirodho paññāyati. Sesam vuttanayameva. Ayam pana viseso, idha cattāripi saccāni sarūpeneva vuttāni. Yathā ca idha, evam ito uttarimpi sabbavāresūti. Tasmā sabbattha asammuyhantena saccāni uddharitabbāni. Sabbavāresu ca “ettāvatāpi kho āvuso”ti idaṃ desanāniyyātaṃ tattha tattha desitadhammavasena yojetabbaṃ. Tassa idha tāva ayam yojanā ettāvatāpīti imāya āhāradesanāya vuttamanasikārappaṭivedhavasenāpīti vuttaṃ hoti. Esa nayo sabbatthāpi.

Āhāravāraṇṇanā niṭṭhitā.

Saccavāraṇṇanā

91. Idāni “sādhāvuso”ti purimanayeneva therassa bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā te bhikkhū uttarimpi pañhaṃ pucchimsu. Thero ca nesam aññenapi pariyāyena byākāsi. Esa nayo ito paresupi sabbavāresu. Tasmā ito param evarūpāni vacanāni anāmasitvā yena yena pariyāyena byākaroti, tassa tasseeva atthaṃ vaṇṇayissāma. Imassa pana vārassa saṅkhepadesanāyaṃ dukkhaṇca pajānātīti ettha dukkhanti dukkhasaccaṃ. Vitthāradesanāyaṃ pana yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbam visuddhimagge saccaniddese vuttamevāti.

Saccavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Jarāmaraṇavāraṇṇanā

92. Ito param paṭiccasamuppādasena desanā hoti. Tattha jarāmaraṇavāre tāva tesam tesanti ayam saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddesoti ñātabbo. Yā devadattassa jarā, yā somadattassa jarāti evaṇhi divasampi kathentassa neva sattā pariyādānaṃ gacchanti. Imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti. Tasmā vuttaṃ “ayam saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddeso”ti.

Tamhi tamhīti ayam gatijātivasena anekesaṃ nikāyānaṃ sādharmaṇaniddeso. Sattanikāyeti sādharmaṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanidassanaṃ. Jarā jīraṇatātiādīsu pana jarāti sabhāvaniddeso. Jīraṇatāti ākāraniddeso. Khaṇḍiccantiādayo kālātikkame kiccaniddesā. Pacchimā dve pakatiniddesā. Ayañhi jarāti iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyaṃ sabhāvaniddeso. Jīraṇatāti iminā ākārato. Tenassāyaṃ ākāraniddeso. Khaṇḍiccanti iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. Pāliccanti iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. Valittacatāti iminā maṃsaṃ milāpetvā tace valittabhāvakaraṇakiccato dīpitā. Tenassā ime khaṇḍiccantiādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭibhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā agginō vā vātassa vā tiṇarukkhādīnaṃ sambhaggaḥpalibhaggaṭāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīsu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhum ummīletvāpi gayhati. Na ca khaṇḍiccādīneva jarā, na hi jarā cakkhuvīññeyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva abhibyattatāya āyukkhayacakkhādiindriyaparipākasaññitāya pakatiyā dīpitā. Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā.

Tattha yasmā jaraṃ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhāni”ti

phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṃ sukheveva gaṇhanasamatthāni cakkhādāni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni oḷārikampi attano visayaṃ gahetuṃ asamatthāni honti, tasmā “indriyānaṃ paripāko”tipi phalūpacāreneva vuttā. Sā panāyaṃ evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti.

Tattha dantādīsu khaṇḍabhāvādidassanato rūpadhammesu jarā pākaṭajarā nāma. Arūpadhammesu pana tādisassa vikārassa adassanato paṭicchannajarā nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṃ dantādīnaṃ suviññeyyattā vaṇṇoyeva, taṃ cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti udakaṭṭhāne baddhāni gosīsādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvaṃ jānanaṃ viya. Puna avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇikanakaratapavāḷasūriyādīnaṃ mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnaṃ viya antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ duviññeyyattā jarā avīcijarā nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā savīcijarā nāmāti veditabbā.

Ito paraṃ, tesāṃ tesantiādi vuttanayeneva veditabbaṃ. Cuti cavanatātiādīsu pana cutīti cavanakavasena vuccati, ekacatupañcakkhandhānaṃ sāmāññavacanametāṃ. Cavanatāti bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaṃ. Bhedoti cutikkhandhānaṃ bhaṅguppattiparidīpanaṃ. Antaradhānanti ghaṭasseva bhinnassa bhinnānaṃ cutikkhandhānaṃ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaṃ. Maccu maraṇanti maccusaṅkhātāṃ maraṇaṃ. Tena samucchadamaraṇādīni nisedheti. Kālo nāma antako, tassa kiriyāti kālakiriyā. Etena lokasammutiyaṃ maraṇaṃ dīpeti.

Idāni paramatthena dīpetuṃ, khandhānaṃ bhedotiādīmāha. Paramatthena hi khandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti.

Ettha ca catuvokāravasena khandhānaṃ bhedo, ekavokāravasena kaḷevarassa nikkhepo. Catuvokāravasena vā khandhānaṃ bhedo, sesadvayavasena kaḷevarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasaṅkhātassa kaḷevarassa sambhavato. Atha vā yasmā ca cātumahārājikādīsu khandhā bhijjanteva, na kiñci nikkhipanti, tasmā tesāṃ vasena khandhānaṃ bhedo, manussādīsu kaḷevarassa nikkhepo. Ettha ca kaḷevarassa nikkhepakāraṇato maraṇaṃ kaḷevarassa nikkhepoti vuttanti evamattho daṭṭhabbo.

Iti ayañca jarā idañca maraṇaṃ. Idaṃ vuccatāvusoti idaṃ ubhayampi ekato katvā jarāmaraṇanti kathīyati. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Jarāmaraṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Jātivāraṇṇanā

93. Jātivāre jāti sañjātītiādīsu jāyanaṭṭhena jāti, sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena sañjāti, sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena okkanti, sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattanaṭṭhena abhinibbatti, sā saṃsedaopapātikavasena yuttā, te hi pākaṭāyeve hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Khandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca khandhānanti ekavokārabhave ekassa catuvokārabhave catunnaṃ pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. Pātubhāvoti uppatti. Āyatanānanti ettha tatra tatra uppajjamānāyatanavaseneva saṅgaho veditabbo. Paṭilābhoti santatiyaṃ pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. Ayaṃ vuccatāvuso jātīti iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātīyā nigamanaṃ karotīti. Bhavasamudayāti ettha pana jātīyā paccayabhūto kammabhavo veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Jātivāraṇṇanā niṭṭhitā.

Bhavavāraṇṇanā

94. Bhavavāre kāmabhavoti kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha kammabhavo nāma kāmabhavūpagaṃ kammameva. Tañhi upapattibhavassa kāraṇattā “sukho buddhānamuppādo dukkho pāpassa uccayo”tiādīni viya phalavohārena bhavoti vuttaṃ. Upapattibhavo nāma tena kammena nibbattaṃ upādinnaṃ khandhapañcakaṃ. Tañhi tattha bhavātīti katvā bhavoti vuttaṃ. Evaṃ sabbathāpi idaṃ kammañca upapatti ca ubhayampetamidha “kāmabhavo”ti vuttaṃ. Esa nayo rūpārūpabhavesu. Upādānasamudayāti ettha pana upādānaṃ kusalakammabhavassa upanissayavaseneva paccayo hoti. Akusalakammabhavassa upanissayavasenapi saḥajātādivasenapi. Upapattibhavassa pana sabbassāpi upanissayavaseneva. Sesam vuttanayamevāti.

Bhavavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Upādānavāraṇṇanā

95. Upādānavāre kāmupādānantiādīsu vatthukāmaṃ upādiyati etena, sayam vā taṃ upādiyati kāmupādānaṃ. Kāmo ca so upādānañcāti vā kāmupādānaṃ. Upādānanti daḥhaggahaṇaṃ vuccati. Daḥhattho hi ettha upasaddo, “upāyāsa upakaṭṭhā”tiādīsu viya pañcakāmaguṇikarāgassetam adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ kāmupādānaṃ, yo kāmesu kāmaccando”ti vuttanayena veditabbaṃ.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañcāti diṭṭhupādānaṃ. Atha vā diṭṭhiṃ upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhinti diṭṭhupādānaṃ. Upādiyati hi purimadiṭṭhiṃ uttaradiṭṭhi. Upādiyanti ca tāya diṭṭhiṃ. Yathāha “sassato attā ca loko ca, idameva saccaṃ moghamañña”ntiādi, sīlabbatupādānaattavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigatassetam adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ diṭṭhupādānaṃ natthi dinna”nti vuttanayena veditabbaṃ.

Tathā sīlabbataṃ upādiyanti etena, sayam vā taṃ upādiyati, sīlabbatañca taṃ upādānañcāti vā sīlabbatupādānaṃ. Gosīlagovatādīni hi evaṃ suddhīti abhinivesato sayameva upādānāni ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ sīlabbatupādānaṃ, ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṃ sīlena suddhī”ti vuttanayena veditabbaṃ.

Idāni vadanti etenāti vādo. Upādiyanti etenāti upādānaṃ. Kiṃ vadanti, upādiyanti vā? Attānaṃ. Attano vādupādānaṃ attavādupādānaṃ. Attavādamattameva vā attāti upādiyati etenāti attavādupādānaṃ, vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā etaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ

attavādupādānaṃ, idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti vuttanayena veditabbaṃ.

Taṇhāsamudayāti ettha taṇhā kāmupādānassa upanissayavasena anantarasamanantaranatthivigatāsevanavasena vā paccayo. Avasesānaṃ pana sahaajātādivasenāpi. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Upādānavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Taṇhāvāraṇṇanā

96. Taṇhāvāre rūpataṇhā...pe... dhammataṇhāti evaṃ cakkhudvārādīsu javanavīthiyaṃ pavattāya taṇhāya “seṭṭhiputto brāhmaṇaputto”ti evamādīsu pitito nāmaṃ viya pītisadisārammaṇato nāmaṃ. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti rūpataṇhā. Sā kāmāragabhāvena rūpaṃ assādentī pavattamānā kāmataṇhā. Sassatadiṭṭhisahagatarāgabhāvena rūpaṃ niccaṃ dhuvāṃ sassatanti evaṃ assādentī pavattamānā bhavataṇhā. Uccchedadiṭṭhisahagatarāgabhāvena rūpaṃ ucchijjati vinassati pecca na bhavissatīti evaṃ assādentī pavattamānā vibhavataṇhāti evaṃ tividhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti etāni aṭṭhārasa taṇhāvicarītāni honti. Tāni ajjhattarūpādīsu aṭṭhārasa, bahiddhārūpādīsu aṭṭhārasāti chattiṃsa. Iti atītāni chattiṃsa, anāgatāni chattiṃsa, paccuppannāni chattiṃsāti aṭṭhasataṃ. “Ajjhattikassupādāya ‘asmī’ti hoti, ‘itthasmī’ti hotī”ti vā evamādīnā ajjhattikarūpādinissitāni aṭṭhārasa, “bāhirassupādāya ‘iminā asmī’ti hoti, ‘iminā itthasmī’ti hotī”ti vā evamādīnā bāhīrarūpādinissitāni aṭṭhārasāti chattiṃsa. Iti atītāni chattiṃsa, anāgatāni chattiṃsa, paccuppannāni chattiṃsāti evampi aṭṭhasatataṇhāvicarītāni honti. Puna saṅgahe karīyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaḷeva taṇhākāyā tissoyeva kāmataṇhādayo hontīti evaṃ -

Niddesatthena niddesa-vitthārā vitthārassa ca;
Puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvināti.

Vedanāsamudayāti ettha pana vedanāti vipākavedanā adhippetā. Sā kathaṃ chasu dvāresu taṇhāya paccayo hotīti ce? Assādanīyato. Sukhāya hi vedanāya assādanena sattā vedanaṃ mamāyanta vedanāya taṇhaṃ uppādetvā vedanārāgarattā hutvā cakkhudvāre iṭṭhameva rūpaṃ patthenti, laddhā ca naṃ assādentī, ārammaṇadāyākānaṃ citta-kārādīnaṃ sakkāraṃ karonti. Tathā sotadvārādīsu iṭṭhe ca saddādayo patthenti, laddhā ca ne assādentī, ārammaṇadāyākānaṃ viñāvādaka-gandhikasūda-tantavāya-nānāvidhasippasandassakādīnaṃ sakkāraṃ karonti. Yathā kiṃ? Yathā puttasiṇehena puttaṃ mamāyanta dhātiyā sakkāraṃ karonti, sappāyasappikhīrādīniyeva naṃ pāyenti ceva bhojenti ca. Sesāṃ vuttanayameva.

Taṇhāvāraṇṇanā niṭṭhitā.

Vedanāvāraṇṇanā

97. Vedanāvāre vedanākāyāti vedanāsamūhā. Cakkhusamphassajā vedanā...pe... manosamphassajā vedanāti etaṃ “cakkhusamphassajā vedanā atthi kusalā, atthi akusalā, atthi abyākatā”ti evaṃ vibhaṅge āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānaṃ kusalākusalābyākatavedanānaṃ “sāriputto, mantāṇiputto”ti evamādīsu mātito nāmaṃ viya mātisadisavatthuto nāmaṃ. Vacanattho panettha cakkhusamphassahetu jātā vedanā cakkhusamphassajā vedanāti. Esa nayo sabbattha. Ayaṃ tāvettha

sabbasaṅgāhikakathā. Vipākavasena pana cakkhudvāre dve cakkhuviññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Esa nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassasamudayāti ettha pana pañcadvāre pañcavatthukavedanānaṃ sahaajātacakkhusamphassādisamudayā samudayo hoti. Avasesānaṃ cakkhusamphassādayo upanissayādivasena paccayā. Manodvāre tadārammaṇavedanānaṃ advārikānañca paṭisandhibhavaṅgacutivedanānaṃ sahaajātamanosamphassasamudayā samudayo hotīti veditabbo. Sesam vuttanayameva.

Vedanāvāraṇṇanā niṭṭhitā.

Phassavāraṇṇanā

98. Phassavāre cakkhusamphassoti cakkhumhi samphasso. Esa nayo sabbattha. Cakkhusamphasso...pe... kāyasamphassoti ettāvatā ca kusalākusalavipākā pañcavatthukā dasa samphassā vuttā honti. Manosamphassoti iminā sesā bāvīsati lokiyavipākamanasampayuttaphassā. Saḷāyatanasamudayāti channaṃ cakkhādīnaṃ āyatanānaṃ samudayena imassa chabbidhassāpi samphassassa samudayo hotīti veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Phassavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Saḷāyatanavāraṇṇanā

99. Saḷāyatanavāre cakkhāyatanantiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge khandhaniddese ceva āyatananiddese ca vuttanayameva. Nāmarūpasamudayāti ettha pana yaṃ nāmaṃ yañca rūpaṃ, yañca nāmarūpaṃ yassa āyatanassa paccayo hoti, tassa vasena visuddhimagge paṭiccasamuppādaniddese vuttanayena nāmarūpasamudayā saḷāyatanasamudayo veditabbo. Sesam vuttappakāramevāti.

Saḷāyatanavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nāmarūpavāraṇṇanā

100. Nāmarūpavāre namanalakkhaṇaṃ nāmaṃ. Ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ. Vitthāravāre panassa vedanāti vedanākkhandho. Saññāti saññākkhandho. Cetanā phasso manasikāroti saṅkhārakkhandho veditabbo. Kāmañca aññepi saṅkhārakkhandhasaṅgahitā dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi. Tasmā etesaṃyeva vasenettha saṅkhārakkhandhopi dassito. Cattāri ca mahābhūtānīti ettha cattārīti gaṇanaparicchedo. Mahābhūtānīti pathavīpatejavāyānametaṃ adhivacanaṃ. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo visuddhimagge rūpakkhandhaniddese vutto.

Catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyāti ettha pana catunnanti upayogatthe sāmivacanaṃ, cattāri ca mahābhūtānīti vuttaṃ hoti. Upādāyāti upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissāyātipi eke. Vattamānanti ayañcettha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etaṃ sāmivacanaṃ. Tena catunnañca mahābhūtānaṃ samūhaṃ upādāya pavattamānaṃ rūpanti ayamattho veditabbo. Evaṃ sabbatthāpi yāni cattāri pathavīādīni

mahābhūtāni, yañca catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vattamānaṃ cakkhāyatanādibhedena abhidhammapāliyaṃ eva vuttaṃ tevīsatividhaṃ rūpaṃ, taṃ sabbampi “rūpa”nti veditabbaṃ. Viññāṇasamudayāti ettha pana yaṃ viññāṇaṃ yassa nāmassa yassa ca rūpassa yassa ca nāmarūpassa paccayo hoti, tassa vasena visuddhimagge paṭiccasamuppādaniddese vuttanayeneva viññāṇasamudayā nāmarūpasamudayo veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Nāmarūpavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Viññāṇavāraṇṇanā

101. Viññāṇavāre cakkhuviññāṇanti cakkhumhi viññāṇaṃ, cakkhuto vā jātaṃ viññāṇanti cakkhuviññāṇaṃ. Evaṃ sotaghānajivhākāyaviññāṇāni. Itaraṃ pana manoyeva viññāṇanti manoviññāṇaṃ. Dvipañcaviññāṇavajjassa tebhūmakavipākacittasetaṃ adhivacanaṃ. Saṅkhārasamudayāti ettha pana yo saṅkhāro yassa viññāṇassa paccayo hoti, tassa vasena saṅkhārasamudayā viññāṇasamudayo veditabbo. Sesam vuttanayamevāti.

Viññāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅkhāravāraṇṇanā

102. Saṅkhāravāre abhisāṅkharaṇalakkhaṇo saṅkhāro. Vitthāravāre panassa kāyasaṅkhāroti kāyato pavattasaṅkhāro, kāyadvāre copanavasena pavattānaṃ kāmāvacarakusalato aṭṭhannaṃ, akusalato dvādasannanti vīsatiyā kāyasañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. Vacīsaṅkhāroti vacito pavattasaṅkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānaṃ vīsatiyā eva vacīsañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. Cittasaṅkhāroti cittato pavattasaṅkhāro, kāyavacīdvāre copanaṃ akatvā raho nisīditvā cintayantassa pavattānaṃ lokiyakusalākusalavasena ekūnatimsamanosañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. Avijjāsamudayāti ettha pana kusālānaṃ upanissayavasena akusalānaṃ saḥajātādivasenāpi avijjāpaccayo hotīti veditabbā. Sesam vuttanayamevāti.

Saṅkhāravāraṇṇanā niṭṭhitā.

Avijjāvāraṇṇanā

103. Avijjāvāre dukkhe aññāṇanti dukkhasacce aññāṇaṃ, mohassetam adhivacanaṃ. Esa nayo samudaye aññāṇantiādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇaṃ veditabbaṃ antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Tathā hi taṃ dukkhasaccapariyāpannattā dukkhe antogadhaṃ, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇaṃ, dukkhasaccañca etaṃ paṭicchādeti, tassa yāthāvalakkhaṇappaṭivedhanivāraṇena, ñāṇappavattiyā cettha appadānena.

Samudaye aññāṇaṃ tīhi kāraṇehi veditabbaṃ vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāyañca aññāṇaṃ ekeneva kāraṇena veditabbaṃ paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadāya hi paṭicchādakameva aññāṇaṃ tesam yāthāvalakkhaṇappaṭivedhanivāraṇena, tesu ca ñāṇappavattiyā appadānena. Na pana tattha antogadhaṃ, tasmim saccadvaye apariyāpannattā. Na tassa taṃ saccadvayaṃ vatthu, asaḥajātattā. Nārammaṇaṃ, tadārabba appavattanato.

Pacchimañhi saccadvayaṃ gambhīrattā duddasaṃ, na cettha andhabhūtaṃ aññāṇaṃ pavattati. Purimaṃ pana vañcaniyaṭṭhena sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīraṃ, tattha vipallāsaggāhavasena pavattati.

Apica dukkheti ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. Dukkhasamudayeti ettāvatā vatthuto ārammaṇato kiccato ca. Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyāti ettāvatā kiccato. Avisesato pana aññāṇanti etena sabhāvato niddiṭṭhāti ñātabbā. Āsavaśamudayāti ettha pana kāmāsavabhavāsavā saḥajātādivasena avijjāya paccayā honti. Avijjāsavo upanissayavaseneva. Pubbuppannā cettha avijjā avijjāsavoti veditabbā. Sā aparāparuppannāya avijjāya upanissayapaccayo hoti. Sesam vuttanayamevāti.

Avijjāvāraṇṇanā niṭṭhitā.

Āsavavāraṇṇanā

104. Āsavavāre avijjāsamudayāti ettha avijjā kāmāsavabhavāsavānaṃ saḥajātādivasena paccayo hoti. Avijjāsavassa upanissayavaseneva. Aparāparuppannā cettha avijjā avijjāsavoti veditabbā. Pubbuppannā avijjāyevassa aparāparuppannassa avijjāsavassa upanissayapaccayo hoti. Sesam vuttanayamevāti. Ayaṃ vāro yā esā paṭiccasamuppādapadesu jeṭṭhikā avijjā, tassāpi paccayadassanavasena vutto. Evaṃ vuttena vārena saṃsārassa anamataggaṭā sādhitā hoti. Kathaṃ? Āsavaśamudayena hi avijjāsamudayo. Avijjāsamudayenāpi āsavaśamudayo. Evaṃ āsavā avijjāya avijjāpi āsavānaṃ paccayoti katvā pubbaḷḷaṃ na paññāyati avijjāya, tassā apaññāyanato saṃsārassa anamataggaṭā siddhā hotīti.

Evaṃ sabbepe ime samsāraṃ sutte kammaṇṇavāro āhāravāro dukkhavāro jarā-maraṇa-jāti-bhava-upādāna-taṇhā-vedanā-phassa-saḷāyatana-nāmarūpa- viññāṇa-saṅkhāra-avijjā-āsavavāroti soḷasavārā vuttā.

Tesu ekekassa vārassa saṅkhepavithāravasena dvidhā vibhattā dvattiṃsaṭṭhānāni honti. Iti imasmiṃ sutte imesu dvattiṃsaṭṭhānesu cattāri saccāni kathitāni. Etesaṃyeva vitthāravasena vuttesu soḷasasu ṭhānesu arahattaṃ kathitaṃ. Therassa pana matena dvattiṃsāyapi ṭhānesu cattāri saccāni cattāro ca maggā kathitāti. Iti sakalepi pañcamahānikāyasaṅgahite buddhavaśane natthi taṃ suttaṃ, yattha dvattiṃsakkhattuṃ cattāri saccāni dvattiṃsakkhattuñca arahattaṃ pakāsitam aññatra imamhā sammādiṭṭhisuttāti.

Idamavocāyasmā sārīputtoti idaṃ dvattiṃsāya catusaccapariyāyehi dvattiṃsāya arahattapariyāyehīti catusaṭṭhiyā kāraṇehi alaṅkaritvā sammādiṭṭhisuttaṃ āyasmā sārīputto avoca, attamaṇā te bhikkhū āyasmato sārīputtassa bhāsitaṃ abhinandunti.

Āsavavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Satipaṭṭhānasuttavaṇṇanā

105. Evaṃ me sutanti satipaṭṭhānasuttaṃ. Tattha kurūsu viharatīti kurunāmakā jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena kurūti vuccati, tasmīṃ kurūsu janapade. Aṭṭhakathācariyā pañhu - mandhātukāle tīsu dīpesu

manussā jambudīpo nāma buddhapaccekabuddhamahāsāvakacakkavattipabhutīnaṃ
uttamapurisānaṃ uppattibhūmi uttamadīpo atiramaṇīyoti sutvā rañña
mandhātucakkavattinā cakkaratanaṃ purakkhatvā cattāro dīpe anusaṃyāyanta
saddhiṃ āgamaṃsu. Tato rājā pariṇāyakaratanaṃ pucchi -

“Atthi nu kho manussalokato ramaṇīyataraṃ tṭhāna”nti?

“Kasmā deva evaṃ bhaṇasi?

“Kiṃ na passasi candimasūriyānaṃ ānubhāvaṃ?

“Nanu etesaṃ tṭhānaṃ ito ramaṇīyatara”nti?

Rājā cakkaratanaṃ purakkhatvā tattha agamāsi. Cattāro mahārājāno
“mandhātumahārājā āgato”ti sutvāva “mahiddhiko mahānubhāvo rājā na sakkā
yuddhena paṭibāhita”nti sakarajjaṃ niyyātesuṃ. So taṃ gahetvā puna pucchi - “atthi
nu kho ito ramaṇīyataraṃ tṭhāna”nti. Athassa tāvatimsabhavanaṃ kathayiṃsu -
“tāvatimsabhavanaṃ, deva, ramaṇīyataraṃ, tattha sakkassa devaraṇṇo ime cattāro
mahārājāno paricārakā dovārikabhūmiyaṃ tiṭṭhanti. Sakko devarājā mahiddhiko
mahānubhāvo. Tassimāni pana upabhogaṭṭhānāni, yojanasahassubbedho
vejayantapāsādo, pañcayojanasatubbedhā sudhammā devasabhā,
diyaḍḍhayaojanasatiko vejayantaratho, tathā erāvaṇo hatthī,
dibbarukkhasahassapaṭimaṇḍitaṃ nandanavanaṃ cittalatāvanaṃ phārusakavanaṃ
missakavanaṃ. Yojanasatubbedho pāricchattako koviḷāro, tassa heṭṭhā
saṭṭhiyojanāyāmā paṇṇāsayaohanavittatā pañcadasayaohanubbedhā
jayasumanapupphavaṇṇā paṇḍukambalasilā, yassā mudutāya sakkassa nisīdato
upaḍḍhakāyo anupavisatī”ti.

Taṃ sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanaṃ abbhukkiri. Taṃ ākāse patitṭhāsi
saddhiṃ caturaṅginiyā senāya. Atha dvinnāṃ devaḷokānaṃ vemajjhato
cakkaratanaṃ otaritvā pathaviyaṃ patitṭhāsi saddhiṃ pariṇāyakaratanappamukhāya
caturaṅginiyā senāya. Rājā ekakova tāvatimsabhavanaṃ agamāsi. Sakko “mandhātā
āgato”ti sutvāva tassa paccuggamanaṃ katvā - “svāgataṃ te, mahārāja, sakaṃ te,
mahārāja. Anusāsa, mahārāja”ti vatvā saddhiṃ nātakehi rajjaṃ dvebhāge katvā
ekaṃ bhāgamadāsi. Rañña tāvatimsabhavane patitṭhitamattasseva manussabhāvo
vigacchi, devabhāvo pāturahosi.

Tassa kira sakkena saddhiṃ paṇḍukambalasilāyaṃ nisinnassa akkhinimisamattena
nānattaṃ paññāyati. Taṃ asallakkhenta devā sakkassa ca tassa ca nānatte
muyhanti. So tattha dibbasampattiṃ anubhavamāno yāva chattiṃsa sakkā uppajjitvā
cutā, tāva rajjaṃ kāretvā atittoyeva kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patitṭhito
vātātapena phuṭṭhagatto kālamakāsi.

Cakkaratane pana pathaviyaṃ patitṭhite pariṇāyakaratanaṃ suvaṇṇapaṭṭe
mandhātuupāhanaṃ likhāpetvā idaṃ mandhāturajjanti rajjamanusāsi. Tepi tīhi dīpehi
āgatamanussā puna gantuṃ asakkontā pariṇāyakaratanaṃ upasaṅkamitvā “deva
mayaṃ rañña ānubhāvena āgatā, idāni gantuṃ na sakkoma, vasanaṭṭhānaṃ no
dehī”ti yāciṃsu. So tesāṃ ekekaṃ janapadamadāsi. Tattha pubbavidehato
āgatamanussehi āvasitapadeso tāyeva purimasaññāya videharaṭṭhanti nāmaṃ labhi.
Aparagoyānato āgatamanussehi āvasitapadeso aparantajanapadoti nāmaṃ labhi.
Uttarakuruto āgatamanussehi āvasitapadeso kururaṭṭhanti nāmaṃ labhīti. Bahuke
pana gāmanigamādayo upādāya bahuvacanena voharīyati. Tena vuttaṃ “kurūsu

viharatī”ti.

Kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamoti. Kammāsadhammanti ettha keci dha-kārassa da-kārena atthaṃ vaṇṇayanti. Kammāso ettha damitoti kammāsadammo. Kammāsoti kammāsapādo porisādo vuccati. Tassa kira pāde khāṇukena viddhaṭṭhāne vaṇo ruhanto cittadārusadiso hutvā ruhi, tasmā kammāsapādoti paññāyittha. So ca tasmim̐ okāse damito porisādabhāvato paṭisedhito. Kena? Mahāsattena. Katarasmim̐ jātaketi? Mahāsutasomajātaketi eke. Ime pana therā jayaddisajātaketi vadanti. Tadā hi mahāsattena kammāsapādo damito. Yathāha -

“Putto yadā homi jayaddisassa,
Pañcālaraṭṭhādhīpatissa atrajo;
Cajitvāna pāṇaṃ pitaraṃ pamocayim̐,
Kammāsapādampi cahaṃ pasādayi”nti.

Keci pana dha-kāreneva atthaṃ vaṇṇayanti. Kururaṭṭhavāsīnaṃ kira kuruvattadhammo tasmim̐ kammāso jāto, tasmā taṃ ṭhānaṃ kammāso ettha dhammo jātoti kammāsadhammanti vuccati. Tattha nivīṭṭhanigamassāpi etadeva nāmaṃ. Bhummavacanena kasmā na vuttanti? Avasanokāsato. Bhagavato kira tasmim̐ nigame vasanokāso koci vihāro nāhosi. Nigamato pana apakkamma aññatarasmim̐ udakasampanne ramaṇīye bhūmibhāge mahāvanasaṇḍo ahosi. Tattha bhagavā vihāsi. Taṃ nigamaṃ gocaragāmaṃ katvā, tasmā evamettha attho veditabbo “kurūso viharati kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā”ti.

Uddesavārakathāvaṇṇanā

106. Ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggoti. Kasmā bhagavā idaṃ suttaṃ abhāsi? Kururaṭṭhavāsīnaṃ gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthātāya. Kururaṭṭhavāsino kira bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo utupaccayādisampannattā tassa raṭṭhassa sappāyautupaccayasevanena niccaṃ kallasarīrā kallacittā ca honti. Te cittasarīrakallatāya anuggahitapaññābalā gambhīrakathaṃ pariggahetuṃ samatthā honti. Tena tesam̐ bhagavā imaṃ gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthataṃ sampassanto ekavīsatiyā ṭhānesu kammaṭṭhānaṃ arahatte pakkhipitvā idaṃ gambhīratthaṃ satipaṭṭhānasuttaṃ abhāsi. Yathā hi puriso suvaṇṇacaṇkoṭakaṃ labhitvā tattha nānāpupphāni pakkhiṇeṃ, suvaṇṇamañjūsam̐ vā pana labhitvā sattaratanāni pakkhiṇeṃ, evam̐ bhagavā kururaṭṭhavāsiparisam̐ labhitvā gambhīradesanaṃ desesi. Tenevettha aññānīpi gambhīratthāni dīghanikāye mahānidānaṃ mahāsatipaṭṭhānaṃ imasmim̐ majjhimanikāye sāropamaṃ rukkhūpamaṃ raṭṭhapālaṃ māgaṇḍiyaṃ āneñjasappāyanti aññānīpi suttāni desesi.

Apica tasmim̐ janapade catasso parisā pakatīyāva satipaṭṭhānabhāvanānuyogamanuyuttā viharanti, antamaso dāsakammakaraparījanāpi satipaṭṭhānappaṭisaṃyuttameva kathaṃ kathenti. Udakatitthasuttakantanaṭṭhānādīsopi niratthakakathā nāma na pavattati. Sace kaci itthi “amma tvaṃ kataraṃ satipaṭṭhānabhāvanaṃ manasikarosi”ti pucchitā “na kiñcī”ti vadati. Taṃ garahanti “dhiratthu tava jīvitam̐, jīvamānāpi tvaṃ matasadisā”ti. Atha naṃ “mā dāni puna evamakāsī”ti ovaḍitvā aññataram̐ satipaṭṭhānaṃ uggaṇhāpentī. Yā pana “ahaṃ asukaṃ satipaṭṭhānaṃ manasikaromī”ti vadati. Tassā “sādhū sādhū”ti sādhuḥkāraṃ datvā “tava jīvitam̐

sujīvitam, tvaṃ nāma manussattam pattā, tavatthāya sammāsambuddho uppanno'tiādihi pasamsanti. Na kevalañcetha manussajātiyāyeva satipaṭṭhānamanāsikārayuttā, te nissāya viharantā tiracchānagatāpi. Tatridaṃ vatthu - eko kira naṭako suvapotaṃ gahetvā sikkhāpento vicarati. So bhikkhunupassayaṃ upanissāya vasitvā gamanakāle suvapotaṃ pamussitvā gato. Taṃ sāmaṇeriyo gahetvā paṭijaggiṃsu. Buddharakkhitotissa nāmaṃ akaṃsu. Taṃ ekadivasaṃ purato nisinnaṃ disvā mahātherī āha - "buddharakkhitā'ti?

Kim ayyeti.

Atthi koci tava manāsikāroti?

Natthi ayyeti.

Āvuso, pabbajitānaṃ santike vasantena nāma vissaṭṭhaattabhāvena bhavituṃ na vaṭṭati, kocideva manāsikāro icchitabbo, tvaṃ pana aññaṃ na sakkhissasi "aṭṭhi aṭṭhī'ti sajjhāyaṃ karohīti. So theriyā ovāde ṭhatvā "aṭṭhi aṭṭhī'ti sajjhāyanto carati.

Taṃ ekadivasaṃ pātova toraṇagge nisīditvā bālātapam tapamānaṃ eko sakuṇo nakhapañjarena aggahesi. So "kiri kirī'ti saddamakāsi. Sāmaṇeriyo sutvā "ayye buddharakkhito sakuṇena gahito, mocema na'nti leḍḍuādīni gahetvā anubandhitvā mocesuṃ. Taṃ ānetvā purato ṭhapitaṃ therī āha -

"Buddharakkhita, sakuṇena gahitakāle kiṃ cintesī'ti?

Na ayye aññaṃ cintesiṃ, "aṭṭhipuñjova aṭṭhipuñjaṃ gahetvā gacchati, katarasmimpi ṭhāne vippakirissatī'ti evaṃ ayye aṭṭhipuñjameva cintesinti.

Sādhū sādhū, buddharakkhita, anāgate bhavakkhayassa te paccayo bhavissatīti. Evaṃ tattha tiracchānagatāpi satipaṭṭhānamanāsikārayuttā, tasmā nesaṃ bhagavā satipaṭṭhānabuddhimeva janento idaṃ suttaṃ abhāsī.

Tattha ekāyanoti ekamaggo. Maggassa hi -

"Maggo pantho patho pajjo, añjasaṃ vaṭumāyanaṃ;
Nāvā uttarasetū ca, kullo ca bhisisaṅkamo'ti. -

Bahūni nāmāni. Svāyaṃ idha ayananāmena vutto. Tasmā ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggoti ettha ekamaggo ayaṃ, bhikkhave, maggo, na dvedhāpathabhūtoti evamattho daṭṭhabbo. Atha vā ekena ayitabboti ekāyano. Ekenāti gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya vūpakaṭṭhena pavivittacittena. Ayitabboti paṭipajjitabbo. Ayanti vā etenāti ayano, saṃsārato nibbānaṃ gacchantīti attho. Ekassa ayano ekāyano, ekassāti seṭṭhassa. Sabbasattānaṃ seṭṭho ca bhagavā, tasmā bhagavatoti vuttaṃ hoti. Kiñcāpi hi tena aññepi ayanti, evaṃ santepi bhagavatova so ayano tena uppāditattā. Yathāha "so hi, brāhmaṇa, bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā'tiādi. Ayatīti vā ayano, gacchati pavattatīti attho. Ekasmiṃ ayanoti ekāyano, imasmiṃyeva dhammavinaye pavattati, na aññatrāti vuttaṃ hoti. Yathāha "imasmiṃ kho, subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhatī'ti. Desanābhedoyeva heso, attho paneko. Apica ekaṃ ayatīti ekāyano. Pubbabhāge nānāmukhabhāvanānāyappavattopi aparabhāge ekaṃ nibbānameva gacchatīti vuttaṃ hoti. Yathāha brahmā sahampati -

"Ekāyanaṃ jātikhayantadassī,

Maggaṃ pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tarīṃsu pubbe,
Tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Keci pana “na pāraṃ diguṇaṃ yanti”ti gāthānayaena yasmā ekavāraṃ nibbānaṃ gacchati. Tasmā “ekāyano”ti vadanti, taṃ na yujjati. Imassa hi atthassa sakiṃ ayanoti iminā byañjanaena bhavitabbaṃ. Yadi pana ekaṃ ayanamassa ekā gati pavattīti evamatthaṃ yojetvā vucceyya, byañjanaṃ yujjeyya, attho pana ubhayathāpi na yujjati. Kasmā? Idha pubbabhāgaṃ maggaṃ adhippetattā. Kāyādicatuāraṃ appavatto hi pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo idha adhippeto, na lokuttaro. So ca anekavāraṃpi ayati, anekāñcassa ayaṇaṃ hoti.

Pubbepi ca imasmiṃ pade mahātherānaṃ sākacchā ahosiyeva. Tipiṭakacūḷanāgatthero “pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo”ti āha. Ācariyo panassa tipiṭakacūḷasumatthero “missakamaggo”ti āha. Pubbabhāgo bhanteti. Missako āvusoti. Ācariye punappunaṃ bhaṇante appaṭibāhitvā tuṇhī ahosi. Pañhaṃ avinicchinitvā uṭṭhahiṃsu. Athācariyatthero nhānaṃ koṭṭhakaṃ gacchanto “mayā missakamaggo kathito, cūḷanāgo pubbabhāgoti ādāya voharati, ko nu kho ettha nicchayo”ti suttantaṃ ādito paṭṭhāya parivattento “yo hi koci, bhikkhave, ime cattāro satipaṭṭhāne evaṃ bhāveyya satta vassāni”ti imasmiṃ ṭhāne sallakkhesi, lokuttaramaggo uppajjitvā satta vassāni tiṭṭhamāno nāma natthi, mayā vutto missakamaggo na labbhati, cūḷanāgena diṭṭho pubbabhāgamaggova labbhatīti nātvā aṭṭhamiyaṃ dhammassavane saṅghuṭṭhe agamāsi.

Porāṇakattherā kira piyadhammassavanā honti. Saddaṃ sutvā “ahaṃ paṭhamā, ahaṃ paṭhama”nti ekappahāreneva osaranti. Tasmiṃ divase cūḷanāgattherassa vāro. Tena dhammāsane nisīditvā vijāṇiṃ gahetvā pubbagāthāsu vuttāsu therassa āsanapiṭṭhiyaṃ ṭhitassa etadahosi “raho nisīditvā na vakkhāmi”ti. Porāṇakattherā hi anusūyakā honti, na attano rucimeva ucchubhāraṃ viya evaṃ ukkhipitvā vicaranti, kāraṇameva gaṇhanti, akāraṇaṃ vissajjenti. Tasmā therō “āvuso cūḷanāgā”ti āha. So ācariyassa viya saddoti dhammaṃ ṭhapetvā “kiṃ bhante”ti āha. Āvusō cūḷanāga mayā vutto missakamaggo na labbhati, tayā vutto pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggova labbhatīti.

Therō cintesi “amhākaṃ ācariyo sabbapariyattiko tepiṭako sutabuddho, evarūpassapi nāma bhikkhuno ayaṃ pañho āluḷeti, anāgate mama bhātikā imaṃ pañhaṃ āluḷessanti suttaṃ gahetvā imaṃ pañhaṃ niccalaṃ karissāmi”ti paṭisambhidāmaggaṃ “ekāyaṇamaggo vuccati pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo -

“Maggaṇaṭṭhaṅgiko seṭṭho, saccānaṃ caturo padā;
Virāgo seṭṭho dhammānaṃ, dvipadānañca cakkhumā.

Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā;
Etañhi tumhe paṭipajjatha, mārasenappamaddanaṃ;
Etañhi tumhe paṭipannā, dukkhassantaṃ karissathā”ti. -

Suttaṃ āharitvā ṭhapesi.

Maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamaṇaṭṭhena nibbānaṭṭhikehi maggaṇiyaṭṭhena ca. Sattānaṃ visuddhiyāti rāgādīhi malehi abhiññāvisamaḷobhādīhi ca upakkilesehi kiliṭṭhacittānaṃ sattānaṃ visuddhatthāya. Tathā hi imināva maggena

ito satasahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ upari ekasmiññeva kappe nibbatte taṇhaṅkaramedhaṅkarasaraṇaṅkaradīpaṅkaranāmake buddhe ādiṃ katvā sakyamunipariyosānā aneke sammāsambuddhā anekasatā paccekabuddhā gaṇanapathaṃ vītivattā ariyasāvakā cāti ime sattā sabbe cittamalaṃ pavāhetvā paramavisuddhiṃ pattā. Rūpamalavasena pana saṃkilesavodānapaññattiyeva natthi. Tathā hi -

Rūpena saṃkiliṭṭhena, saṃkilissanti māṇavā;
Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātaṃ mahesinā.

Cittena saṃkiliṭṭhena, saṃkilissanti māṇavā;
Citte suddhe visujjhanti, iti vuttaṃ mahesinā.

Yathāha “cittasaṃkilesā, bhikkhave, sattā saṃkilissanti, cittavodānā visujjhantī”ti. Tañca cittavodānaṃ iminā satipaṭṭhānamaggena hoti. Tenāha “sattānaṃ visuddhiyā”ti.

Sokaparidevānaṃ samatikkamāyāti sokassa ca paridevassa ca samatikkamāya, pahānāyāti attho. Ayañhi maggo bhāvito santatimahāmattādīnaṃ viya sokasamatikkamāya, paṭācārādīnaṃ viya ca paridevasamatikkamāya ca saṃvattati. Tenāha “sokaparidevānaṃ samatikkamāyā”ti. Kiñcāpi hi santatimahāmatto -

“Yaṃ pubbe taṃ visodhehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi”ti.

Imaṃ gāthaṃ sutvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patto.

Paṭācārā -

“Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā;
Antakenādhīpanassa, natthi ñātīsu tāṇatā”ti.

Imaṃ gāthaṃ sutvā sotāpattiṃ phale patiṭṭhitā. Yasmā pana kāyavedanācittadhammesu kañci dhammaṃ anāmasitvā bhāvanā nāma natthi, tasmā tepi imināva maggena sokaparideve samatikkantāti veditabbā.

Dukkhadomanassānaṃ atthaṅgamāyāti kāyikadukkhassa ca cetasikadomanassassa cāti imesaṃ dvinnaṃ atthaṅgamāya, nirodhāyāti attho. Ayañhi maggo bhāvito tissattherādīnaṃ viya dukkhassa, sakkādīnaṃ viya ca domanassassa atthaṅgamāya saṃvattati.

Tatrāyaṃ atthadīpanā - sāvatthiyaṃ kira tisso nāma kuṭumbikaputto cattālīsa hiraññakoṭiyo pahāya pabbajitvā āgāmake araññe viharati. Tassa kaniṭṭhabhātubhariyā “gacchatha naṃ jīvitā voropethā”ti pañcasate core pesesi. Te gantvā therāṃ parivāretvā nisīdiṃsu. Thero āha “kasmā āgatattha upāsakā”ti? Taṃ jīvitā voropessāmāti. Pāṭibhogaṃ me upāsakā gahetvā ajjekarattiṃ jīvitaṃ dethāti. Ko te, samaṇa, imasmiṃ tṭhāne pāṭibhogo bhavissatīti? Thero mahantaṃ pāsāṇaṃ gahetvā dve ūruṭṭhīni bhinditvā “vaṭṭati upāsakā pāṭibhogo”ti āha. Te apakkamitvā caṅkamanasīse aggim katvā nipajjiṃsu. Therassa vedanaṃ vikkhambhetvā sīlaṃ paccavekkhato parisuddhaṃ sīlaṃ nissāya pītipāmojjaṃ uppajji. Tato anukkamena vipassanaṃ vaḍḍhento tiyāmarattiṃ samaṇadhammaṃ katvā aruṇuggamane arahattaṃ patto imaṃ udānaṃ udānesi -

“Ubho pādāni bhinditvā, saññapessāmi vo ahaṃ;
Aṭṭiyāmi harāyāmi, sarāgamaraṇaṃ ahaṃ.

Evāhaṃ cintayitvāna, yathābhūtaṃ vipassisaṃ;
Sampatte aruṇuggamhi, arahattamaṃpāpuṇi”nti.

Aparepi tiṃsa bhikkhū bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññavihāre vassaṃ upagantvā “āvuso, tiyāmarattiṃ samaṇadhammova kātabbo, na aññaṃaññaṃ santikaṃ āgantabba”nti vatvā vihariṃsu. Tesaṃ samaṇadhammaṃ katvā paccūsasamaye pacalāyantaṃ eko byaggho āgantvā ekekaṃ bhikkhuṃ gahetvā gacchati. Na koci “maṃ byaggho gaṇhī”ti vācampi nicchāresi. Evaṃ pañcasu dasa bhikkhūsu khāditesu uposathadivase “itare, āvuso, kuhi”nti pucchitvā ṇatvā ca “idāni gahitena, gahitomhīti vattabba”nti vatvā vihariṃsu.

Atha aññataraṃ daharabhikkhuṃ purimanayeneva byaggho gaṇhi. So “byaggho, bhante”ti āha. Bhikkhū kattaradaṇḍe ca ukkāyo ca gahetvā mocessāmāti anubandhiṃsu. Byaggho bhikkhūnaṃ agatiṃ chinnataṭṭhānaṃ āruyha taṃ bhikkhuṃ pādaṅguṭṭhakato paṭṭhāya khāditaṃ ārabhi. Itarepi “idāni, sappurisa, amhehi kattabbaṃ natthi, bhikkhūnaṃ viseso nāma evarūpe ṭhāne paññāyatī”ti āhaṃsu. So byagghamukhe nipannova taṃ vedanaṃ vikkhambhetvā vipassanaṃ vaḍḍhento yāva gopphakā khāditasamaye sotāpanno hutvā, yāva jaṇṇukā khāditasamaye sakadāgāmī, yāva nābhiyā khāditasamaye anāgāmī hutvā, hadayarūpe akhāditeyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā imaṃ udānaṃ udānesi -

“Sīlavā vatasampanno, paññavā susamāhito;
Muhuttaṃ pamādamanvāya, byagghenoruḍḍhamānaso.

Pañjarasmiṃ gahetvāna, silāya uparīkato;
Kāmaṃ khādatu maṃ byaggho, bhakkho kāyo amittānaṃ;
Paṭiladdhe kammaṭṭhāne, maraṇaṃ hehiti bhaddaka”nti.

Aparopi pītamallatthero nāma gihikāle tīsu rajjesu paṭākaṃ gahetvā tambapaṇḍīpaṃ āgamma rājānaṃ disvā raññaṃ katānuggaho ekadivasaṃ kilañjakāpaṇasāladvārena gacchanta “rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ, taṃ pajahatha, taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti natumhākavaggaṃ sutvā cintesi “neva kira rūpaṃ attano, na vedanā”ti. So taṃyeva aṅkusaṃ katvā nikkhamitvā mahāvihāraṃ gantvā pabbajjaṃ yācitvā pabbajito upasampanno dvemātikā paguṇaṃ katvā tiṃsa bhikkhū gahetvā gabalavāliyaāṇaṃ gantvā samaṇadhammakāsi. Pādesu avahantesu jaṇṇukehi caṅkamati. Tamaṃ rattiṃ eko migaluddako migoti maññaṃ sattiyaṃ pahari. Satti vinivijjhitaṃ gatā. So taṃ sattiṃ harāpetvā pahāramukhāni tiṇavaṭṭhiyā pūrāpetvā pāsānapitṭhiyaṃ attānaṃ nisīdāpetvā okāsaṃ kāretvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā ukkāsitassaddena āgatānaṃ bhikkhūnaṃ byākaritvā imaṃ udānaṃ udānesi -

“Bhāsitaṃ buddhasetṭhassa, sabbalokaggavādino;
Na tumhākamidaṃ rūpaṃ, taṃ jaheyyātha bhikkhavo.

Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;

Uppajjitvā nirujjhanti, tesam vūpasamo sukho''ti.

Atha naṃ bhikkhū āhaṃsu ''sace, bhante, sammāsambuddho arogo abhavissā, addhā te muddhamatthake hatthaṃ pasāretvā sīsaṃ parāmaseyyā''ti. Ettāvatā ayaṃ maggo tissattherādīnaṃ viya dukkhassa atthaṅgamāya saṃvattati.

Sakko pana devānamindo attano pañcavidhaṃ pubbanimittaṃ disvā maraṇabhayasantaṃjito domanassajāto bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchi. So upekkhāpañhavissajjanāvasāne asītisahassāhi devatāhi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāsi. Sā cassa upapatti puna pākatikāva ahosi.

Subrahmāpi devaputto accharāsahassaparivāro saggasampattiṃ anubhoti, tattha pañcasatā accharāyo rukkhato pupphāni ocinantiyo cavitvā niraye upapannā. So ''kiṃ imā cirāyanti''ti upadhārento tāsāṃ niraye nibbattabhāvaṃ disvā ''kittakaṃ nu kho mama āyū''ti upaparikkhanto attanopi āyuparikkhayaṃ viditvā tattheva niraye nibbattanabhāvaṃ disvā bhīto ativiya domanassajāto hutvā ''imaṃ me domanassaṃ satthā vinayissati na añño''ti avasesā pañcasatā accharāyo gahetvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchi -

''Niccaṃ utrastamidaṃ cittaṃ, niccaṃ ubbiggidaṃ mano;
Anuppannesu kicchesu, atho uppatitesu ca;
Sace atthi anutrastaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito''ti.

Tato naṃ bhagavā āha -

''Nāññatra bojjhā tapasā, nāññatrindriyasamvarā;
Nāññatra sabbanissaggā, sotthiṃ passāmi paṇina''nti.

So desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhiṃ sotāpattiphale patitṭhāya taṃ sampattiṃ thāvaraṃ katvā devalokameva agamāsīti. Evamayaṃ maggo bhāvito sakkādīnaṃ viya domanassassa atthaṅgamāya saṃvattatīti veditabbo.

Ñāyassa adhigamāyāti ñāyo vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tassa adhigamāya, pattiyaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi pubbabhāge lokiyo satipaṭṭhānamaggo bhāvito lokuttarassa maggassa adhigamāya saṃvattati. Tenāha ''ñāyassa adhigamāyā''ti. Nibbānassa sacchikiriyāyāti taṇhāvānavirahitattā nibbānanti laddhanāmassa amatassa sacchikiriyāya, attapaccakkhatāyāti vuttaṃ hoti. Ayañhi maggo bhāvito anupubbena nibbānasacchikiriyāṃ sādheti. Tenāha ''nibbānassa sacchikiriyāyā''ti.

Tattha kiñcāpi ''sattānaṃ visuddhiyā''ti vutte sokasamatikkamādīni atthato siddhāneva honti, ṭhapetvā pana sāsana yuttikovidā aññesaṃ na pākaṭāni, na ca bhagavā paṭhamaṃ sāsana yuttikovidānaṃ janaṃ katvā pacchā dhammaṃ deseti. Tena teneva pana suttena taṃ taṃ atthaṃ ñāpeti. Tasmā idha yaṃ yaṃ atthaṃ ekāyanamaggo sādheti, taṃ taṃ pākaṭaṃ katvā dassento ''sokaparidevānaṃ samatikkamāyā''tiādimāha. Yasmā vā yā sattānaṃ visuddhi ekāyanamaggena saṃvattati, sā sokaparidevānaṃ samatikkamena hoti, sokaparidevānaṃ samatikkamo dukkhadomanassānaṃ atthaṅgamaṃ, dukkhadomanassānaṃ atthaṅgamo ñāyassādhigamaṃ, ñāyassādhigamo nibbānassa sacchikiriyāya. Tasmā imampi kamaṃ dassento ''sattānaṃ visuddhiyā''ti vatvā ''sokaparidevānaṃ samatikkamāyā''tiādimāha.

Apica vaṇṇabhaṇanametāṃ ekāyanamaggassa. Yatheva hi bhagavā ''dhammaṃ vo,

bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāsessāmi, yadidaṃ chachakkānī”ti chachakkadesanāya aṭṭhahi padehi vaṇṇaṃ abhāsi, yathā ca ariyavaṃsadesanāya “cattārome, bhikkhave, ariyavaṃsā aggaññā rattaññā vaṃsaññā porāṇā asaṃkiṇṇā asaṃkiṇṇapubbā na saṃkīyanti, na saṃkīyissanti, appaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi”ti navahi padehi vaṇṇaṃ abhāsi, evaṃ imassapi ekāyanamaggassa sattānaṃ visuddhiyātiādīhi sattahi padehi vaṇṇaṃ abhāsi.

Kasmā iti ce? Tesāṃ bhikkhūnaṃ ussāhajananaṭṭhaṃ. Vaṇṇabhāsanañhi sutvā te bhikkhū “ayaṃ kira maggo hadayasantāpabhūtaṃ sokaṃ, vācāvipalāpabhūtaṃ paridevaṃ, kāyikaasātabhūtaṃ dukkhaṃ, cetasikaasātabhūtaṃ domanassanti cattāro upaddave hanati, visuddhiṃ ñāyaṃ nibbānanti tayo visese āvahaṭī”ti ussāhajātā imaṃ dhammadesanaṃ uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetabbaṃ, imaṃca maggaṃ bhāvetabbaṃ maññissanti. Iti tesāṃ bhikkhūnaṃ ussāhajananaṭṭhaṃ vaṇṇaṃ abhāsi, kambalavāṇijādayo kambalādīnaṃ vaṇṇaṃ viya.

Yathā hi satasahassagghanikapaṇḍukambalavāṇijena kambalaṃ gaṇhathāti ugghositepi asukakambaloti na tāva manussā jānanti. Kesakambalavālakambalādayopi hi duggandhā kharasamphassā kambalātveva vuccanti. Yadā pana tena gandhārako rattakambalo sukhumo ujjalo sukhasamphassoti ugghositaṃ hoti, tadā ye pahonti, te gaṇhanti. Ye na pahonti, tepi dassanakāmā honti, evamevaṃ “ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggo”ti vuttepi asukamaggoti na tāva pākaṭo hoti. Nānappakārakā hi aniyyānamaggāpi maggātveva vuccanti. “Sattānaṃ visuddhiyā”tiādīmhi pana vutte “ayaṃ kira maggo cattāro upaddave hanati, tayo visese āvahaṭī”ti ussāhajātā imaṃ dhammadesanaṃ uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetabbaṃ, imaṃca maggaṃ bhāvetabbaṃ maññissantīti vaṇṇaṃ bhāsanto “sattānaṃ visuddhiyā”tiādīmāha. Yathā ca satasahassagghanikapaṇḍukambalavāṇijopamā, evaṃ rattajambunadasuvaṇṇaudakappasādakamaṇiratanasuvisuddhamuttāratanaḍḍhapavāḷādivāṇijūpamādayopettha āharitabbā.

Yadidanti nipāto, ye imeti ayamassa attho. Cattāroṭi gaṇanaparicchedo, tena na tato heṭṭhā na uddhanti satipaṭṭhānaparicchedaṃ dīpeti. Satipaṭṭhānāti tayo satipaṭṭhānā satigocaropi, tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunaṃ avitattatāpi, satipi. “Catunnaṃ, bhikkhave, satipaṭṭhānānaṃ samudayañca atthaṅgamañca desessāmi, taṃ suṇātha...pe... Ko ca, bhikkhave, kāyassa samudayo? Āhārasamudayā kāyasamudayo”tiādīsu hi satigocarō satipaṭṭhānanti vuccati. Tathā “kāyo paṭṭhānaṃ, no sati. Sati paṭṭhānañceva sati cā”tiādīsūpi. Tassattho - paṭiṭṭhāti asminti paṭṭhānaṃ. Kā paṭiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ. Padhānaṭṭhānanti vā paṭṭhānaṃ. Satiyā paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ, hatthiṭṭhānaassatṭhānādīni viya. “Tayo satipaṭṭhānā, yadariyo sevati, yadariyo sevamāno satthā gaṇamanusāsītumarahatī”ti etthāpi tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunaṃ avitattatā “satipaṭṭhāna”nti vuttā. Tassattho - paṭṭhapetabbato paṭṭhānaṃ, pavattayitabbatoti attho. Kena paṭṭhapetabbatoti? Satiyā. Satiyā paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānanti. “Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulikatā satta bojjhaṅge paripūrentī”tiādīsū pana satiyeva “satipaṭṭhāna”nti vuccati. Tassattho - paṭiṭṭhātīti

paṭṭhānaṃ, upaṭṭhāti okkantitvā pakkhanditvā pavattatīti attho. Satiyeva paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ. Atha vā saraṇaṭṭhena sati, upaṭṭhānaṭṭhena paṭṭhānaṃ. Iti sati ca sā paṭṭhānañcātipi satipaṭṭhānaṃ. Idamidha adhippetam.

Yadi evaṃ, kasmā “satipaṭṭhānā”ti bahuvacanaṃ? Satibahuttā. Ārammaṇabhedenā hi bahukā etā satiyo. Atha maggoti kasmā ekavacanaṃ? Maggaṭṭhena ekattā. Catassopi hi etā satiyo maggaṭṭhena ekattaṃ gacchanti. Vuttañhetam “maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamaṇaṭṭhena, nibbānatthikehi maggaṇīyaṭṭhena cā”ti. Catassopi cetā aparabhāge kāyādīsu ārammaṇesu kiccaṃ sādhamānā nibbānaṃ gacchanti. Ādito paṭṭhāya ca nibbānatthikehi maggaṇīyanti, tasmā catassopi eko maggoti vuccanti. Evañca sati vacanānusandhinā sānusandhikāva desanā hoti, “mārasenappamaddanaṃ vo, bhikkhave, maggaṃ desessāmi, taṃ suṇātha...pe... katamo ca, bhikkhave, mārasenappamaddano maggo? Yadi daṃ sattabojjhaṅgā”tiādīsu viya hi yathā mārasenappamaddanoti ca sattabojjhaṅgāti ca atthato ekaṃ, byañjanaṃ evettha nānaṃ. Evaṃ ekāyanamaggoti ca cattāro satipaṭṭhānāti ca atthato ekaṃ, byañjanaṃ evettha nānaṃ. Tasmā maggaṭṭhena ekattā ekavacanaṃ, ārammaṇabhedenā satibahuttā bahuvacanaṃ veditabbam.

Kasmā pana bhagavatā cattārova satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikāti? Veneyyāhitattā. Taṇhācaritadiṭṭhicaritasamathayānikavipassanāyānikesu hi mandatikkhavasena dvedhā dvedhā pavattesu veneyyesu mandassa taṇhācaritassa oḷārikaṃ kāyānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaṃ vedanānupassanaṃ satipaṭṭhānaṃ. Diṭṭhicaritassāpi mandassa nātippabhedagataṃ cittānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataṃ dhammānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ. Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbanimittaṃ paṭhamam satipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa oḷārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaṃ. Vipassanāyānikassapi mandassa nātippabhedagatārammaṇam tatiyaṃ, tikkhassa atippabhedagatārammaṇam catuttham. Iti cattārova vuttā anūnā anadhikāti.

Subhasukhaniccaattabhāvavipallāsapahānattham vā. Kāyo hi asubho, tattha ca subhavipallāsavipallatthā sattā, tesam tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānattham paṭhamam satipaṭṭhānaṃ vuttaṃ. Sukham niccam attāti gahitesupi ca vedanādīsu vedanā dukkhā, cittaṃ aniccaṃ, dhammā anattā, tesu ca sukhaniccaattavipallāsavipallatthā sattā, tesam tattha dukkhādibhāvadassanena tesam vipallāsānaṃ pahānattham sesāni tīṇi vuttānīti evaṃ subhasukhaniccaattabhāvavipallāsapahānattham vā cattārova vuttā anūnā anadhikāti veditabbā.

Na kevalaṇca vipallāsapahānatthameva, atha kho caturoghayogāsavaganthaupādānaagatipahānatthampi catubbidhāhārapariññatthaṇca cattārova vuttāti veditabbā. Ayaṃ tāva pakaraṇanayo.

Aṭṭhakathāyaṃ pana saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānaṃ ārammaṇavasena cattāroti etadeva vuttaṃ. Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadisāya utṭhānakaṃ bhaṇḍam gahetvā pācīnavārena nagameva pavisanti, dakkhiṇato pacchimato uttarato āgacchantā

uttaradisāya uttṭhānakam bhaṇḍam gahetvā uttaradvārena nagameva pavisanti, evaṃsāmpadamidaṃ veditabbaṃ. Nagaraṃ viya hi nibbānamahānagaraṃ. Dvāraṃ viya aṭṭhaṅgiko lokuttaramaggo. Pācīnadisādayo viya kāyādayo.

Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadisāya uttṭhānakam bhaṇḍam gahetvā pācīnadvārena nagameva pavisanti, evaṃ kāyānupassanāmukhena āgacchantā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ bhāvetvā kāyānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṃ nibbānameva osaranti.

Yathā dakkhiṇato āgacchantā dakkhiṇadisāya uttṭhānakam bhaṇḍam gahetvā dakkhiṇadvārena nagameva pavisanti, evaṃ vedanānupassanāmukhena āgacchantā navavidhena vedanānupassanaṃ bhāvetvā vedanānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṃ nibbānameva osaranti.

Yathā pacchimato āgacchantā pacchimadisāya uttṭhānakam bhaṇḍam gahetvā pacchimadvārena nagameva pavisanti, evaṃ cittānupassanāmukhena āgacchantā soḷasavidhena cittānupassanaṃ bhāvetvā cittānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṃ nibbānameva osaranti.

Yathā uttarato āgacchantā uttaradisāya uttṭhānakam bhaṇḍam gahetvā uttaradvārena nagameva pavisanti, evaṃ dhammānupassanāmukhena āgacchantā pañcavidhena dhammānupassanaṃ bhāvetvā dhammānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṃ nibbānameva osaranti.

Evaṃ saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānaṃ ārammaṇavasena cattāro vuttāti veditabbā.

Katame cattāroti kathetukamyatā pucchā. Idhāti imasmiṃ sāsane. Bhikkhaveti dhammapaṭiggāhakaṃ puggalālanametam. Bhikkhūti paṭipattisāmpādhakapuggalanidassanametaṃ. Aññepi ca devamanussā paṭipattiṃ sampādentiyeva, seṭṭhattā pana paṭipattiyā bhikkhubhāvadassanato ca, “bhikkhū”ti āha. Bhagavato hi anusāsaniṃ sampācchantesu bhikkhu seṭṭho, sabbappakārāya anusāsaniyā bhājanabhāvato, tasmā seṭṭhattā “bhikkhū”ti āha. Tasmīṃ gahite pana sesā gahitāva honti rājagamanādīsu rājaggahaṇena sesaparisā viya. Yo ca imaṃ paṭipattiṃ paṭipajjati, so bhikkhu nāma hotīti paṭipattiyā bhikkhubhāvadassanatopi “bhikkhū”ti āha. Paṭipannako hi devo vā hotu manusso vā, “bhikkhū”ti saṅkham gacchatiyeva. Yathāha -

“Alaṅkato cepi samaṃ careyya,
Santo danto niyato brahmacārī;
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam,
So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhū”ti.

Kāyeti rūpakāye. Rūpakāyo hi idha aṅgapaccaṅgānaṃ kesādīnañca dhammānaṃ samūhaṭṭhena hatthikāyathakāyādayo viya kāyoti adhippeto. Yathā ca samūhaṭṭhena, evaṃ kucchitānaṃ āyaṭṭhena. Kucchitānañhi paramajegucchānaṃ so

āyotipi kāyo. Āyoti uppattideso. Tatrāyaṃ vacanattho, āyanti tatoti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṃ āyoti kāyo. Kāyānupassīti kāyamanupassanasīlo, kāyaṃ vā anupassamāno.

“Kāye”ti ca vatvāpi puna “kāyānupassī”ti dutiyaṃ kāyaggahaṇaṃ asammissato vavatthānaghanavinibbhogādīdassanatthaṃ katanti veditabbaṃ. Tena na kāye vedanānupassī vā, cittadhammānupassī vā, atha kho kāyānupassīyevāti kāyasaṅkhāte vatthusmiṃ kāyānupassanākārasseva dassanena asammissato vavatthānaṃ dassitaṃ hoti. Tathā na kāye aṅgapaccaṅgavimuttaekadhammānupassī, nāpi kesalomādivinimuttaitthipurisānupassī. Yopi cettha kesalomādiko bhūtopādāyasamūhasaṅkhāto kāyo, tatthapi na bhūtopādāyavinimuttaekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya aṅgapaccaṅgasamūhānupassī, nagarāvayavānupassako viya kesalomādisamūhānupassī, kadalikkhandhapattavaṭṭivinibbhujanako viya rittamuṭṭhiviniveṭhako viya ca bhūtopādāyasamūhānupassīyevāti nānappakārato samūhavaseneva kāyasaṅkhātassa vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti. Na hettha yathāvuttasamūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati, yathāvuttadhammasamūhamatteyeva pana tathā tathā sattā micchābhinivesaṃ karonti. Tenāhu porāṇā -

“Yaṃ passati na taṃ diṭṭhaṃ, yaṃ diṭṭhaṃ taṃ na passati;
Apassaṃ bajjhate mūḷho, bajjhamāno na muccatī”ti. -

Ghanavinibbhogādīdassanatthanti vuttaṃ. Ādisaddena cettha ayampi attho veditabbo - ayañhi ekasmiṃ kāye kāyānupassīyeva, na aññadhammānupassī. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā anudakabhūtāyapi marīciyā udakānupassino honti, na evaṃ aniccadukkhānattaasubhabbhūteyeva imasmiṃ kāye niccasukhaattasubhabbhāvānupassī, atha kho kāyānupassī aniccadukkhānattaasubhākārasamūhānupassīyevāti. Atha vā yvāyaṃ parato “idha, bhikkhave, bhikkhu araṇṇagato vā...pe... so satova assasatī”tiādinā nayena assāsapassāsādicuṇṇikajātaatṭhikapariyosāno kāyo vutto, yo ca “idhekacco pathavikāyaṃ aniccato anupassati āpokāyaṃ tejokāyaṃ vāyokāyaṃ kesakāyaṃ lomakāyaṃ chavikāyaṃ cammakāyaṃ maṃsakāyaṃ ruhirakāyaṃ nahārukāyaṃ atṭhikāyaṃ atṭhimiñjakāya”nti paṭisambhidāyaṃ kāyo vutto, tassa sabbassa imasmiṃyeva kāye anupassanato “kāye kāyānupassī”ti evampi attho daṭṭhabbo.

Atha vā kāye ahanti vā mamanti vā evaṃ gahetabbassa yassa kassaci ananupassanato tassa tasseva pana kesālomādikassa nānādhammasamūhassa anupassanato kāye kesādidhammasamūhasaṅkhātakāyānupassīti evamattho daṭṭhabbo. Apica “imasmiṃ kāye aniccato anupassati, no niccato”tiādinā nayena paṭisambhidāyaṃ āgatanayassa sabbasseva aniccalakkhaṇādino ākārasamūhasaṅkhātassa kāyassānupassanatopi “kāye kāyānupassī”ti evampi attho daṭṭhabbo.

Tathā hi ayaṃ kāye kāyānupassanāpaṭipadaṃ paṭipanno bhikkhu imaṃ kāyaṃ aniccānupassanādīnaṃ sattannaṃ anupassanānaṃ vasena aniccato anupassati, no niccato. Dukkhatō anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjati. Nirodheti, no samudeti. Paṭinissajjati, no ādiyati. So taṃ aniccato anupassanto niccasaññaṃ pajahati, dukkhato anupassanto

sukhasaññaṃ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṃ pajahati, nibbindanto nandiṃ pajahati, virajjanto rāgaṃ pajahati, nirodhento samudayaṃ pajahati, paṇinissajjanto ādānaṃ pajahatīti veditabbo.

Viharatīti iriyati. Ātāpīti tīsu bhavesu kilese ātāpetīti ātāpo, vīriyassetam nāmaṃ. Ātāpo assa atthīti ātāpī. Sampajānoti sampajaññaṃ saṅkhātena ñāṇena samannāgato. Satimāti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato. Ayaṃ pana yasmā satiyā ārammaṇaṃ pariggahetvā paññāya anupassati, na hi sativirahitassa anupassanā nāma atthi. Tenevāha “satiñca khvāhaṃ, bhikkhave, sabbatthikaṃ vadāmi”ti. Tasmā ettha “kāye kāyānupassī viharatī”ti ettāvata kāyānupassanāsati patthānakammaṭṭhānaṃ vuttaṃ hoti. Atha vā yasmā anātāpino antosaṅkhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggahe anupāyaparivajjane ca sammuyhati, muṭṭhassati upāyāpariccāge anupāyāpariggahe ca asamattho hoti, tenassa taṃ kammaṭṭhānaṃ na sampajjati, tasmā yesaṃ dhammānaṃ ānubhāvena taṃ sampajjati. Tesam dassanatthaṃ “ātāpī sampajāno satimāti idaṃ vutta”nti veditabbaṃ.

Iti kāyānupassanāsati patthānaṃ sampayogaṅgañcassa dassetvā idāni pahānaṅgaṃ dassetuṃ vineyya loke abhijjhādomanassanti vuttaṃ. Tattha vineyyāti tādāṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā. Loketi tasmimyeva kāye. Kāyo hi idha lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti adhippeto. Yasmā panassa na kāyamatteyeva abhijjhādomanassaṃ pahīyati, vedanādīsipi pahīyatiyeva, tasmā “pañcapi upādānakkhandhā loko”ti vibhaṅge vuttaṃ. Lokasaṅkhātattā vā tesam dhammānaṃ atthuddhāranayenetaṃ vuttaṃ. Yaṃ panāha “tattha katamo loko? Sveva kāyo loko”ti. Ayamevettha attho, tasmim loke abhijjhādomanassaṃ vineyyāti evaṃ sambandho daṭṭhabbo. Yasmā panettha abhijjhāgahaṇena kāmacchando, domanassaggahaṇena byāpādo saṅghaṃ gacchati, tasmā nīvaraṇapariyāpannabalavadhammadvayadassanena nīvaraṇappahānaṃ vuttaṃ hotīti veditabbaṃ.

Visesena cettha abhijjhāvinayena kāyasampattimūlakassa anurodhassa, domanassavinayena pana kāyavipattimūlakassa virodhassa, abhijjhāvinayena ca kāye abhiratiyā, domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratiyā, abhijjhāvinayena kāye abhūtānaṃ subhasukhabhāvādīnaṃ pakkhepassa, domanassavinayena ca kāye bhūtānaṃ asubhāsukhabhāvādīnaṃ apanayanassa ca pahānaṃ vuttaṃ. Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthattā ca dīpitā hoti. Yogānubhāvo hi esa, yadidaṃ anurodhavirodhavippamutto aratiratisaho abhūtapakkhepabhūtāpanayanavirahito ca hoti. Anurodhavirodhavippamutto cesa aratiratisaho abhūtaṃ apakkipanto bhūtañca anapanento yogasamattho hotīti.

Aparo nayo “kāye kāyānupassī”ti ettha anupassanāya kammaṭṭhānaṃ vuttaṃ. “Viharatī”ti ettha vuttavihārena kammaṭṭhānikassa kāyapariharaṇaṃ. “Ātāpī”tiādīsū ātāpena sammappadhānaṃ, satisampajaññaṃ sabbatthikakammaṭṭhānaṃ, kammaṭṭhānapariharaṇūpāyo vā, satiyā vā kāyānupassanāvasena paṭiladdhasamatho, sampajaññaṃ vipassanā, abhijjhādomanassavinayena bhāvanāphalaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Vibhaṅge pana “anupassī”ti tattha katamā anupassanā? Yā paññā pajānanā...pe... sammādiṭṭhi. Ayaṃ vuccati anupassanā. Imāya anupassanāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno sampanno samannāgato. Tena vuccati anupassīti.

Viharatīti iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti carati viharati. Tena vuccati viharatīti.

Ātāpīti tattha katamo ātāpo? Yo cetasiko vīriyārambho...pe... sammāvāyāmo. Ayaṃ vuccati ātāpo. Iminā ātāpena upeto hoti...pe... samannāgato. Tena vuccati ātāpīti.

Sampajānoti tattha katamaṃ sampajāññaṃ? Yā paññā pajānanā...pe... sammādiṭṭhi. Imaṃ vuccati sampajāññaṃ. Iminā sampajāññaena upeto hoti...pe... samannāgato. Tena vuccati sampajānoti.

Satimāti tattha katamā sati? Yā sati anussati...pe... sammāsati. Ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti...pe... samannāgato. Tena vuccati satimāti.

Vineyya loke abhijjhādomanassanti tattha katamo loko? Sveva kāyo loko, pañcapi upādānakkhandhā loko. Ayaṃ vuccati loko. Tattha katamā abhijjhā? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandīrāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati abhijjhā. Tattha katamaṃ domanassaṃ? Yaṃ cetasikaṃ asātaṃ, cetasikaṃ dukkhaṃ, cetosamphassaṃ asātaṃ...pe... dukkhā vedanā. Imaṃ vuccati domanassaṃ. Iti ayañca abhijjhā idañca domanassaṃ imamhi loke vinītā honti paṭivinītā santā vūpasantā samitā vūpasamitā atthaṅgatā abbatthaṅgatā appitā byappitā sositā visositā byantikātā, tena vuccati vineyya loke abhijjhādomanassanti evametesam padānamattho vutto. Tena saha ayaṃ aṭṭhakathānayo yathā saṃsandati, evaṃ veditabbo. Ayaṃ tāva kāyānupassanāsatiṭṭhānuddesassa atthavaṇṇanā.

Vedanāsu... citte... dhammesu dhammānupassī viharati...pe... vineyya loke abhijjhādomanassanti ettha pana vedanānupassīti evamādīsu vedanādīnaṃ puna vacane payojanaṃ kāyānupassanāyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Vedanāsu vedanānupassī, citte cittānupassī, dhammesu dhammānupassīti ettha pana vedanāti tisso vedanā, tā ca lokiyā eva. Cittampi lokiyaṃ, tathā dhammā. Tesam vibhāgo niddesavāre pākaṭo bhavissati. Kevalaṃ panidha yathā vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto vedanāsu vedanānupassīti veditabbo. Esa nayo cittadhammesupi. Kathaṃca vedanā anupassitabbāti? Sukhā tāva vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato. Yathāha -

“Yo sukhaṃ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato;
Adukkhamasukhaṃ santaṃ, adakkhi naṃ aniccato;
Sa ve sammaddaso bhikkhu, upasanto carissatī”ti.

Sabbā eva cetā dukkhātīpi anupassitabbā. Vuttañhetam “yaṃkiñci vedayitaṃ, sabbam taṃ dukkhasminti vadāmī”ti. Sukhadukkhato ca anupassitabbā. Yathāha “sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā”ti sabbam vitthāretabbaṃ. Apica aniccādisattānupassanāvasenapi anupassitabbā. Sesam niddesavāreyeva pākaṭam bhavissati. Cittadhammesupi cittaṃ tāva ārammaṇādhīpatisahajātabhūmikammavipākakiriyādinānattabhedānaṃ aniccādisattānupassanānaṃ niddesavāre āgatasarāgādibhedānañca vasena anupassitabbam. Dhammā salakkhaṇasāmaññalakkaṇānaṃ suññatadhammassa aniccādisattānupassanānaṃ niddesavāre āgatasantāsantādibhedānañca vasena anupassitabbā. Sesam vuttanayameva. Kāmañcettha yassa kāyasaṅkhāte loke abhijjhādomanassaṃ pahīnaṃ, tassa vedanādilokesupi taṃ pahīnameva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkaṇikasatiṭṭhānabhāvanāvasena ca sabbattha vuttaṃ. Yato vā ekattha pahīnaṃ sesesupi pahīnaṃ hoti. Tenevassa tattha pahānadassanattampi evaṃ vuttanti veditabbanti.

Kāyānupassanāānāpānappabbavaṇṇanā

107. Idāni seyyathāpi nāma cheko vilīvakārako

thūlakilañjasaṇhakilañjacaṇkoṭakapeḷapuṭādīni upakaraṇāni kattukāmo ekaṃ mahāveṇuṃ labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekaṃ veṇukhaṇḍaṃ gahetvā phāletvā taṃ taṃ upakaraṇaṃ kareyya, evameva bhagavā satipaṭṭhānadesanāya sattānaṃ anekappakāravisesādhigamaṃ kattukāmo ekameva sammāsatīṃ “cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharatī”tiādīnā nayena ārammaṇavasena catudhā bhinditvā tato ekekaṃ satipaṭṭhānaṃ gahetvā vibhajanto “kathaṃca bhikkhave”tiādīnā nayena niddesavāraṃ vattumāraddho.

Tattha kathaṃcātiādi vitthāretukamyatā pucchā. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - bhikkhave, kena ca pakārena bhikkhu kāye kāyānupassī viharatīti? Esa nayo sabbapucchāvāresu. Idha, bhikkhave, bhikkhūti, bhikkhave, imasmiṃ sāsane bhikkhu. Ayañhettha idha-saddo sabbappakārakāyānupassanānibbattakassa puggalassa sannissayabhūtasāsanaparidīpano aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttañhettaṃ “idheva, bhikkhave, samaṇo...pe... suññā parappavādā samaṇebhi aññehī”ti. Tena vuttaṃ “imasmiṃ sāsane bhikkhū”ti.

“Arañṇagato vā...pe... suññāgāragato vā”ti idamassa satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpanaṃ. Imassa hi bhikkhuno dīgharattaṃ rūpādīsu ārammaṇesu anuvisaṭaṃ cittaṃ kammaṭṭhānavīthiṃ otarituṃ na icchatī, kūṭagoṇayuttaratho viya uppathameva dhāvati, tasmā seyyathāpi nāma gopo kūṭadhenuyā sabbam khīraṃ pivitvā vadḍhitam kūṭavacchaṃ dametukāmo dhenuto apantvā ekamante mahantaṃ thambhaṃ nikhaṇitvā tattha yottena bandheyya. Athassa so vaccho ito cito ca vipphanditvā palāyituṃ asakkonto tameva thambhaṃ upanīśideyya vā upanipajjeyya vā, evameva imināpi bhikkhunā dīgharattaṃ rūpārammaṇādirasapānavaḍḍhitam duṭṭhacittaṃ dametukāmena rūpādīārammaṇato apantvā araññaṃ vā rukkhamaḷaṃ vā suññāgāraṃ vā pavesetvā tattha satipaṭṭhānārammaṇatthambhe satiyottena bandhitabbaṃ. Evamassa taṃ cittaṃ ito cito ca vipphanditvāpi pubbe āciṇṇārammaṇaṃ alabhamānaṃ satiyottaṃ chinditvā palāyituṃ asakkontaṃ tamevārammaṇaṃ upacārappanāvasena upanīśidati ceva upanipajjati ca. Tenāhu porāṇā -

“Yathā thambhe nibandheyya, vacchaṃ damaṃ nara idha;
Bandheyyevaṃ sakaṃ cittaṃ, satiyārammaṇe daḷha”nti.

Evamassa taṃ senāsaṇaṃ bhāvanānurūpaṃ hoti. Tena vuttaṃ “idamassa satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpana”nti.

Apica yasmā idaṃ kāyānupassanāya muddhabhūtaṃ sabbabuddhapaccekaḥbuddhabuddhasāvakānaṃ visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānaṃ ānāpānassatikammaṭṭhānaṃ itthipurisahaṭṭhiassādisaddasamākulaṃ gāmantam apariccajitvā na sukaraṃ sampādetuṃ, saddakaṇṭakattā jhānassa. Agāmake pana araṇṇe sukaraṃ yogāvacarena idaṃ kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā ānāpānacatutthajjhānaṃ nibbattetvā tadeva jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsivā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇituṃ. Tasmāssa anurūpasenāsaṇaṃ dassento bhagavā “arañṇagato

vā''tiādimāha.

Vatthuvijjācariyo viya hi bhagavā. So yathā vatthuvijjācariyo nagarabhūmiṃ passitvā suṭṭhu upaparikkhitvā “ettha nagaraṃ māpethā”ti upadisati, sotthinā ca nagare niṭṭhite rājakulato mahāsakkāraṃ labhati, evameva yogāvacarassa anurūpaṃ senāsanaṃ upaparikkhitvā “ettha kammaṭṭhānaṃ anuyuñjitabba”nti upadisati. Tato tattha kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantena yoginā anukkamena arahatte patte “sammāsambuddho vata so bhagavā”ti mahantaṃ sakkāraṃ labhati.

Ayaṃ pana bhikkhu dīpisadisoti vuccati. Yathā hi mahādīpirajā araññe tiṇagahanaṃ vā vanagahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya nilīyitvā vanamahimsagokaṇṇasūkarādayo mige gaṇhāti, evameva ayaṃ araññādīsu kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena cattāro magge ceva cattāri ariyaphalāni ca gaṇhāti. Tenāhu porāṇā -

“Yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhatī mige;
Tathevāyaṃ buddhaputto, yuttayogo vipassako;
Araññaṃ pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttama”nti.

Tenassa parakkamajavayoggabhūmiṃ araññasenāsanaṃ dassento bhagavā “araññagato vā”tiādimāha. Ito paraṃ imasmiṃ tāva ānāpānapabbe yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ visuddhimagge vuttameva.

Tassa pana imesaṃ “dīghaṃ vā assasanto dīghaṃ assasāmīti pajānāti...pe... passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhatī”ti evaṃ vuttānaṃ assāsapassāsānaṃ vasena sikkhato assāsapassāsanimitte cattāri jhānāni uppajjanti. So jhānā vuṭṭhahitvā assāsapassāse vā pariggaṇhāti jhānaṅgāni vā. Tattha assāsapassāsakammiko “ime assāsapassāsā kiṃ nissitā, vatthum nissitā, vatthu nāma karajakāyo, karajakāyo nāma cattāri mahābhūtāni upādārūpañcā”ti evaṃ rūpaṃ pariggaṇhāti, tato tadārammaṇe phassapañcamake nāmantī evaṃ nāmarūpaṃ pariggahetvā tassa paccayaṃ pariyesanto avijjādipaṭiccasamuppādaṃ disvā “paccayapaccayuppannadhammamattamevetam, añño satto vā puggalo vā natthī”ti vitiṇṇakaṅkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇaṃ āropetvā vipassanaṃ vaḍḍhento anukkamena arahattaṃ pāpuṇāti. Idaṃ ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhaṃ.

Jhānakammikopi “imāni jhānaṅgāni kiṃ nissitāni, vatthum nissitāni. Vatthu nāma karajakāyoti jhānaṅgāni nāmaṃ, karajakāyo rūpa”nti nāmarūpaṃ vavatthapetvā tassa paccayaṃ pariyesanto avijjādipaccayākāraṃ disvā “paccayapaccayuppannadhammamattamevetam, añño satto vā puggalo vā natthī”ti vitiṇṇakaṅkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇaṃ āropetvā vipassanaṃ vaḍḍhento anukkamena arahattaṃ pāpuṇāti, idaṃ ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhaṃ.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ attano vā assāsapassāsakāye kāyānupassī viharati. Bahiddhā vāti parassa vā assāsapassāsakāye. Ajjhattabahiddhā vāti kālena attano, kālena parassa assāsapassāsakāye. Etenassa paguṇakammaṭṭhānaṃ aṭṭhapetvā aparāparaṃ saṅcaraṇakālo kathito. Ekasmiṃ kāle panidaṃ ubhayaṃ na labbhati.

Samudayadhammānupassī vāti yathā nāma kammārabhastañca gaggaranāliñca tajjañca vāyāmaṃ paṭicca vāto aparāparaṃ sañcarati, evaṃ bhikkhuno karajakāyañca nāsāpuṭañca cittañca paṭicca assāsapassāsakāyo aparāparaṃ sañcarati. Kāyādayo dhammā samudayadhammā, te passanto “samudayadhammānupassī vā kāyasmiṃ viharatī”ti vuccati. Vayadhammānupassī vāti yathā bhastāya apanītāya gaggaranāliyā bhinnāya tajje ca vāyāme asati so vāto nappavattati, evameva kāye bhinne nāsāpuṭe viddhaste citte ca niruddhe assāsapassāsakāyo nāma nappavattatīti kāyādinirodhā assāsapassāsanirodhoti evaṃ passanto “vayadhammānupassī vā kāyasmiṃ viharatī”ti vuccati. Samudayavayadhammānupassī vāti kālena samudayaṃ, kālena vayaṃ anupassanto. Atthi kāyoti vā panassāti kāyova atthi, na satto, na puggalo, na itthī, na puriso, na attā, na attaniyaṃ, nāhaṃ, na mama, na koci, na kassacīti evamassa sati paccupaṭṭhitā hoti.

Yāvadevāti payojanaparicchedavavatthāpanametam. Idaṃ vuttam hoti - yā sati paccupaṭṭhitā hoti, sā na aññatthāya. Atha kho yāvadeva ñāṇamattāya aparāparaṃ uttaruttari ñāṇapamāṇatthāya ceva satipamāṇatthāya ca, satisampajaññānaṃ vuḍḍhatthāyāti attho. Anissito ca viharatīti tañhānissayadiṭṭhinissayānaṃ vasena anissito viharati. Na ca kiñci loke upādiyatīti lokasmiṃ kiñci rūpaṃ vā...pe...viññānaṃ vā “ayaṃ me attā vā attaniyaṃ vā”ti na gaṇhāti. Evampīti upariattham upādāya sampiṇḍanattho pikāro. Iminā pana padena bhagavā ānāpānapabbadesanaṃ niyyātetvā dasseti.

Tattha assāsapassāsapariggāhikā sati dukkhasaccaṃ, tassā samuṭṭhāpikā purimatanhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ, dukkhaparijānanaṃ samudayapajahanaṃ nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccaṃ. Evaṃ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṃ pāpuṇātīti idamekassa assāsapassāsavasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Ānāpānapabbavaṇṇanā nitṭhitā.

Iriyāpathapabbavaṇṇanā

108. Evaṃ assāsapassāsavasena kāyānupassanaṃ vibhajitvā idāni iriyāpathavasena vibhajituṃ puna caparantiādīmāha. Tattha kāmam soṇasiṅgālādayopi gacchantā “gacchāmā”ti jānanti. Na panetaṃ evarūpaṃ jānanaṃ sandhāya vuttam. Evarūpañhi jānanaṃ sattūpaladdhiṃ na pajahati, attasaññaṃ na ugghāṭeti, kammaṭṭhānaṃ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanaṃ sattūpaladdhiṃ pajahati, attasaññaṃ ugghāṭeti, kammaṭṭhānañceva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idañhi “ko gacchati, kassa gamanaṃ, kiṃ kāraṇā gacchatī”ti evaṃ sampajānanaṃ sandhāya vuttam. Tāhānādīsupi eseva nayo.

Tattha ko gacchatīti na koci satto vā puggalo vā gacchati. Kassa gamananti na kassaci sattassa vā puggalassa vā gamanaṃ. Kiṃ kāraṇā gacchatīti cittakiriyavāyodhātuvipphārena gacchati. Tasmā esa evaṃ pajānāti “gacchāmī”ti cittaṃ uppajjati, tam vāyaṃ janeti, vāyo viññattim janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa purato abhinīhāro gamananti vuccati. Tāhānādīsupi eseva nayo.

Tatrāpi hi “tiṭṭhāmī”ti cittaṃ uppajjati, taṃ vāyaṃ janeti, vāyo viññattiṃ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa koṭito paṭṭhāya ussitabhāvo ṭhānanti vuccati. “Nisīdāmī”ti cittaṃ uppajjati, taṃ vāyaṃ janeti, vāyo viññattiṃ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena heṭṭhimakāyassa samiñjanaṃ uparimakāyassa ussitabhāvo nisajjāti vuccati. “Sayāmī”ti cittaṃ uppajjati, taṃ vāyaṃ janeti, vāyo viññattiṃ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalasarīrassa tiriyaṭo pasāraṇaṃ sayananti vuccatīti.

Tassa evaṃ pajānato evaṃ hoti “satto gacchati satto tiṭṭhatī”ti vuccati. Atthi pana koci satto gacchanto vā ṭhito vā natthi. Yathā pana “sakaṭaṃ gacchati sakaṭaṃ tiṭṭhatī”ti vuccati, na ca kiñci sakaṭaṃ nāma gacchantam vā tiṭṭhantaṃ vā atthi. Cattāro pana goṇe yojetvā chekamhi sārathimhi pājente “sakaṭaṃ gacchati sakaṭaṃ tiṭṭhatī”ti vohāramattameva hoti, evameva ajānanaṭṭhena sakaṭaṃ viya kāyo. Goṇā viya cittaṃ jāvatā. Sārathi viya cittaṃ. Gacchāmi tiṭṭhāmīti citte uppanne vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati, cittakiriyavāyodhātuvipphārena gamanādīni pavattanti. Tato “satto gacchati, satto tiṭṭhatī, ahaṃ gacchāmi, ahaṃ tiṭṭhāmī”ti vohāramattaṃ hotīti. Tenāha -

“Nāvā mālutavegena, jiyāvegena tejanaṃ;
Yathā yāti tathā kāyo, yāti vātāhato ayaṃ.

Yantaṃ suttavaseneva, cittasuttavaseneva;
Payuttaṃ kāyayantaṃ, yāti ṭhātī nisīdati.

Ko nāma ettha so satto, yo vinā hetupaccaye;
Attano ānubhāvena, tiṭṭhe vā yadi vā vaje”ti.

Tasmā evaṃ hetupaccayavaseneva pavattāni gamanādīni sallakkhento esa gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā, nisinno vā, sayāno vā sayānomhīti pajānātīti veditabbo.

Yathā yathā vā panassa kāyo paṇihito hoti, tathā tathā naṃ pajānātīti sabbasaṅgāhikavacanametam. Idaṃ vuttaṃ hoti - yena yena vā ākārena tassa kāyo ṭhito hoti, tena tena naṃ pajānāti. Gamanākārena ṭhitaṃ gacchatīti pajānāti. Ṭhānanisajjāsayanākārena ṭhitaṃ sayānoti pajānātīti.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ attano vā catuiriyaṃ pathapariggaṇhanena kāye kāyānupassī viharati. Bahiddhā vāti parassa vā catuiriyaṃ pathapariggaṇhanena. Ajjhatabhiddhā vāti kālena attano, kālena parassa catuiriyaṃ pathapariggaṇhanena kāye kāyānupassī viharati. Samudayadhammānupassī vāti ādīsu pana “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti ādinā nayena pañcahākārehi rūpakkhandaṃ samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Tañhi sandhāya idha “samudayadhammānupassī vā”ti ādi vuttaṃ. Atthi kāyoti vā panassāti ādi vuttasadisameva.

Idha pana catuiriyaṃ pathapariggaṇhikā sati dukkhasaccaṃ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ, dukkhaparijānanaṃ samudayapajahanaṃ nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccaṃ. Evaṃ catusaccavasena ussakkītvā nibbutiṃ pāpuṇātīti idamekassa catuiriyaṃ pathapariggaṇhakassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Iriyāpathapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catusampajaññapabbavaṇṇanā

109. Evaṃ iriyāpathavasena kāyānupassanaṃ vibhajitvā idāni catusampajaññavasena vibhajituṃ puna caparantiādīmāha. Tattha abhikkante paṭikkanteti ettha tāva abhikkantaṃ vuccati gamanaṃ. Paṭikkantaṃ nivattanaṃ. Tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma. Paṇivattento paṭikkamati nāma. Ṭhānēpi ṭhitakova kāyaṃ purato onāmento abhikkamati nāma. Pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāyapi nisinnakova āsanassa purimaaṅgābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma. Pacchimaaṅgappadesaṃ pacchā saṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjāyapi eseṇa nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī, sampajaññameva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṃ karoteva, na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññaṃ sappāyasampajaññaṃ gocarasampajaññaṃ asammohasampajaññanti catubbidhaṃ sampajaññaṃ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā “kiṃ nu me ettha gatena attho atthi natthī”ti atthānatthaṃ pariggaṇhitvā atthapariggahaṇaṃ sātthakasampajaññaṃ. Tattha ca atthoti

cetiyadassanabodhidassanasaṅghadassanatheradassanaasubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvāpi hi buddhārammaṇaṃ saṅghadassanena saṅghārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesāṃ ovāde paṭiṭṭhāya asubhaṃ disvā tattha paṭhamajjhānaṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā etesaṃ dassanaṃ sātthakaṃ. Keci pana “āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā”ti vadanti.

Tasmiṃ pana gamane sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggahaṇaṃ sappāyasampajaññaṃ. Seyyathidaṃ, cetiyadassanaṃ tāva sātthakaṃ. Sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti. Attano vibhavanurūpaṃ itthiyopi purisāpi alaṅkatappaṭiyattā cittakammarūpakāni viya saṅcaranti. Tatra cassa itṭhe ārammaṇe lobho, anitṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasamsaggāpattiṃ vā āpajjati, jīvitabrahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ hoti. Vuttappakāraantarāyābhāve sappāyaṃ. Bodhidassanepi eseṇa nayo. Saṅghadassanampi sātthaṃ. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattiṃ dhammassavanaṃ kārentesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ. Antarāyābhāve sappāyaṃ. Mahāparisaparivārānaṃ therānaṃ dassanepi eseṇa nayo.

Asubhadassanampi sātthaṃ. Tadattadāpanatthañca idaṃ vatthu -eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṃ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṃ disvā paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṃ apassanto “sāmaṇerā”ti pakkosi. So “mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṃ dve kathā nāma na kathitapubbā. Aññaṃmimpi divase uparivisesaṃ nibbattessāmī”ti cintetvā “kiṃ, bhante”ti paṭivacanaṃ adāsi. Ehīti ca vutte ekavacaneneva āgantvā “bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṃ puratthābhimukho ṭhatvā olokethā”ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṃ ekaṃ asubhaṃ

dvinnam janānam atthāya jāyati. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubhaṃ asappāyaṃ. Mātugāmassa ca purisāsubhaṃ sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggahaṇaṃ sappāyasampajaññaṃ nāma.

Evaṃ pariggahitasātthasappāyassa pana atthatiṃsāya kammaṭṭhānesu attano cittarucitakammaṭṭhānasaṅkhātāṃ gocaraṃ uggahetvā bhikkhācāragocare taṃ gahetvā gamanaṃ gocarasampajaññaṃ nāma. Tassāvibhāvatthaṃ idaṃ catukkaṃ veditabbaṃ. Idhekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco na harati paccāharati, ekacco neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca.

Tattha yo bhikkhu divasaṃ caṅkameṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā tathā rattiyaṃ paṭhamaṃ yāmaṃ majjhime yāme seyyaṃ kappetvā pacchimayāmeṇi nisajjācaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā bodhirukkhe udakaṃ abhisiṅcitvā pāṇīyaṃ paribhojanīyaṃ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā dve tayo pallaṅke usumaṃ gāhāpento kammaṭṭhānaṃ anuyuñjitvā bhikkhācāraṇelāya utthahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova cetiyaṅgaṇaṃ gantvā sace buddhānussatikammaṭṭhānaṃ hoti, taṃ avissajjetvā cetiyaṅgaṇaṃ pavisati. Aññaṃ ce kammaṭṭhānaṃ hoti, sopānapādamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṃ viya taṃ ṭhapetvā buddhāraṃmaṇaṃ pītiṃ gahetvā cetiyaṅgaṇaṃ āruya mahantaṃ cetiyaṃ ce, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṃ. Khuddakaṃ cetiyaṃ ce, tatheva padakkhiṇaṃ katvā atthasu ṭhānesu vanditabbaṃ. Cetiyaṃ vanditvā bodhiyaṅgaṇaṃ pattenāpi buddhassa bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṃ dassetvā bodhi vanditabbo. So evaṃ cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṃ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṃ hatthena gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaraṃ pārupitvā gāmaṃ piṇḍāya pavisati.

Atha naṃ manussā disvā “ayyo no āgato”ti paccuggantvā pattaṃ gahetvā āsanasālāyaṃ vā gehe vā nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅgahatthaṃ dhammakathā nāma kātabbāyevāti atthakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi. Tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammaṃ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ katvā nivattiyamānehi manussehi anugato gāmato nikkhamitvā tattheva nivattetvā maggaṃ paṭipajjati. Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradahaṃbhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti.

Porāṇā bhikkhū kira “na amhākaṃ upajjhāyo ācariyo”ti mukhaṃ ulloketvā vattaṃ karonti. Sampattaparicchedeneva karonti. Te taṃ pucchanti “bhante, ete manussā tumhākaṃ kiṃ honti mātupakkhato sambandhā pitipakkhato”ti. Kiṃ disvā pucchathāti. Tumhesu etesaṃ pemaṃ bahumānanti. Āvuso, yaṃ mātāpitūhipi dukkaraṃ, taṃ ete amhākaṃ karonti, pattacīvarampi no etesaṃ santakameva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātake chātakaṃ jānāma, edisā nāma amhākaṃ upakārino natthīti tesāṃ guṇe kathento gacchati, ayaṃ vuccati harati na paccāharatīti.

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattapaṭipattiṃ karontassa kammajatejo pajjalati, anupādinnaṃ muñcitvā upādinnaṃ gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti, kammaṭṭhānavīthiṃ nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasāva cetiyaṃ vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyameva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanasālaṃ gantvā pivati. Athassa dvattikkhattuṃ ajjhoharaṇamatteneva kammajatejo upādinnaṃ muñcitvā anupādinnaṃ gaṇhāti. Ghaṭasatena nhāto viya tejodhātupariḷāhanibbāpanaṃ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṃ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānaṃ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhāraṃ paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṇkhānupoṇkhaṃ upaṭṭhahamānaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvāva āgacchati, ayaṃ vuccati na harati paccāharatīti. Edisā ca bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ ārabhitvā buddhasāsane arahattaṃ pattā nāma gaṇanapathaṃ vītivattā, sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ na taṃ āsanaṃ atthi, yattha yāguṃ pivitvā arahattappattabhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhattadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhilavinibandhacitto viharanto “kammaṭṭhānaṃ nāma atthī”tipi saññaṃ akatvā gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṃsaggena saṃsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati neva harati na paccāharatīti.

Yo panāyaṃ harati ca paccāharati cāti vutto, so gatapaccāgatikavattavasena veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti, āvuso, tumhe na iṇaṭṭhā na bhayaṭṭhā na jīvīkāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāyaṃ, sayane uppannakilesaṃ sayaneyeva niggaṇhathāti. Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍhausabhausabhaaḍḍhagāvutagāvutantareshu pāsāṇā honti. Tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesaṃ uppajjati, tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati. Athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannavitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te eta”nti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamituṃ asakkontopi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova gacchati. Na kammaṭṭhānavippayuttena cittaṇa pādaṃ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattetvā purimāpadesaṃ yeva eti ālīndakavāsī mahāphussadevatthero viya.

So kira ekūnavāsativassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūrento eva vihāsi. Manussāpi sudaṃ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā therāṃ tathāgacchantāṃ disvā “ayaṃ thero punappunaṃ nivattitvā gacchati. Kiṃ nu kho maggaṃ uḷho udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuṇi. Arahattappattadivaseyevassa caṅkamanakoṭiyaṃ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahaṃpati upaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Tañca obhāsaṃ disvā vanavāsīmahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi “rattibhāge āyasmato santike

obhāso ahosi, kiṃ so obhāso’’ti. Thero vikkhepaṃ karonto ‘‘obhāso nāma dīpobhāsoṃ hoti maṇiobhāsoṃ’’ti evamādimāha. Tato paṭicchādettha tumheti nibaddho āmāti paṭijānitvā ārocesi kālavallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero viya ca.

Sopi kira gatapaccāgatikavattaṃ pūrento paṭhamam tāva bhagavato mahāpadhānam pūjessāmīti satta vassāni tṭhānacaṅkamanameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasa vassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittaṇa pādam uddharanto viyuttena uddhate paṭinivattanto gāmassa samīpaṃ gantvā ‘‘gāvī nu pabbajito nū’’ti āsaṅkaṇīyapadesa tṭhātvā cīvaram pārupitvā kacchakantarato udakena pattaṃ dhovitvā udakagaṇḍūsaṃ karoti. Kiṃ kārāṇā? Mā me bhikkham dātuṃ vandituṃ vā āgate manusse dīghāyukā hothāti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahoṣīti. Ajja, bhante, katimīti divasaṃ vā bhikkhugaṇaṇam vā pañhe vā pucchito pana udakaṃ gilitvā ārocesi. Sace divasādīpucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvāva yāti kalambatitthavihāre vassūpagatapaññāsabhikkhū viya.

Te kira āsāḥīpuppaṇamāyaṃ katikavattaṃ akaṃsu ‘‘arahattaṃ appatvā aññaṃaññaṃ na ālapissāmā’’ti. Gāmaṇca piṇḍāya pavisaṇṭā udakagaṇḍūsaṃ katvā pavisaṃsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjīsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṃ disvā jāniṃsu, ‘‘ajjeko āgato, ajja dve’’ti. Evaṇca cintesuṃ ‘‘kiṃ nu kho ete amhehiyeva saddhiṃ na sallapanti, udāhu aññaṃaññaṃpi, yadi aññaṃaññaṃ na sallapanti, addhā vivādaṇṭā bhavissanti, ettha ne aññaṃaññaṃ khamāpessāmā’’ti sabbe vihāraṃ gantvā paññāsāya bhikkhusu dvepi bhikkhū ekokaṣe nāddasaṃsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha ‘‘na bho kalahakāraṇaṃ okāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṃ cetiyaṇaṇaṃ bodhiyaṇaṇaṃ, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṃ pāṇīyaṃ paribhojaniya’’nti. Te tatova nivattā, tepi bhikkhū antotemāseyeva arahattaṃ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṃ pavāresuṃ.

Evaṃ kālavallimaṇḍapavāsī mahānāgattthero viya kalambatitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittaṇa pādam uddharanto gāmasamīpaṃ patvā udakagaṇḍūsaṃ katvā vīthiyo sallakkhetvā yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakāraṇā caṇḍahatthiassādayo vā natthi, taṃ vīthiṃ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapāṭiyadhutaṅgaṃ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaṃ pana udakasakaṭaṃ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharaṃ pavitṭho ca taṃ dātukāmaṃ vā adātukāmaṃ vā sallakkhetuṃ tadanurūpaṃ kālaṃ āgamento bhikkham gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasikaronto āhāre paṭikūlasaññaṃ upaṭṭhāpetvā akkhabbhañjanavaṇalepanaputtamaṃsūpamāvasena naṃ paccavekkhanto atṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya. Bhuttāvi ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakilamathaṃ paṭippassambhetvā yathā purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ. Yathā purimayāmaṃ, evaṃ pacchimayāmaṇca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayaṃ vuccati harati ca paccāharati cāti.

Idaṃ pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātaṃ gatapaccāgatikavattaṃ pūrento yadi upanissayasampanno hoti. Paṭhamavaye eva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha pacchimavaye. No ce pacchimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti,

anuppanne buddhe nibbatto paccekabodhiṃ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṃ sacchikaroti, atha buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti seyyathāpi therō bāhiyo dārucīriyo, mahāpañño vā seyyathāpi therō sārīputto, mahiddhiko vā seyyathāpi therō mahāmoggallāno, dhutaṅgadhāro vā seyyathāpi therō mahākassapo, dibbacakkhuko vā seyyathāpi therō anuruddho, vinayadhāro vā seyyathāpi therō upāli, dhammakathiko vā seyyathāpi therō puṇṇo mantāniputto, ārañhiko vā seyyathāpi therō revato, bahussuto vā seyyathāpi therō ānando, sikkhākāmo vā seyyathāpi therō rāhulo buddhaputtoti. Iti imasmiṃ catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajāññaṃ sikhāpattaṃ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṃ asammohasampajāññaṃ. Taṃ evaṃ veditabbaṃ - idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhaputhujjanā abhikkamādīsu “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti. Tathā asammuyhanto “abhikkamāmī”ti citte uppajjamāne teneva cittaena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati, iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisāṅghāto abhikkamati, tashevāṃ abhikkamato ekekapāduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā atiharaṇavīti haraṇesu. Vossajjane tejovāyodhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo. Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti. Tathā atiharaṇe pavattā vīti haraṇaṃ, vīti haraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṃ pabbaṃ sandhi sandhi odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyanta bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati? Kassa vā ekassa abhikkamanaṃ? Paramatthato hi dhātūnaṃ yeva gamanaṃ, dhātūnaṃ ṭhānaṃ, dhātūnaṃ nisajjanaṃ, dhātūnaṃ sayanaṃ, tasmīṃ tasmīhi koṭṭhāse saddhiṃ rūpena -

Aññaṃ uppajjate cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati;
Avācimanusambandho, nadīsotova vattatīti.

Evaṃ abhikkamādīsu asammuyhanaṃ asammohasampajāññaṃ nāmāti;
Niṭṭhito abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotīti padassa attho;

Ālokite vilokiteti ettha pana ālokitaṃ nāma purato pekkhanaṃ. Vilokitaṃ nāma anudisāpekkhanaṃ. Aññānīpi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena olokitaullokitāpalokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānīpi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmī”ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggahaṇaṃ sātthakasampajāññaṃ. Taṃ āyasmantaṃ nandaṃ kāyasakkiṃ katvā veditabbaṃ. Vuttañhetāṃ bhagavatā - “sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetasā samannāharitvā nando puratthimaṃ disaṃ āloketi, evaṃ me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyunti iti so tattha sampajāno hoti, sace, bhikkhave, nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddhaṃ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā nando anudisaṃ āloketi. Evaṃ me anudisaṃ ālokeyato...pe... sampajāno hotī”ti.

Apica idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā. Kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññaṃ. Tasmā khandhadhātuāyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanavilokanaṃ kātappaṃ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, ālokessāmīti pana citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva heṭṭhimam akkhidalaṃ adho sīdati, uparimaṃ uddham laṅgheti, koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādheṇṇaṃ uppajjatīti. Evaṃ sampajānaṃ panettha asammohasampajaññaṃ nāma.

Apica mūlapariññāgantukatāvakālikabhāvavasena pettha asammohasampajaññaṃ veditabbam. Mūlapariññāvasena tāva -

Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanaṃ sampañicchanam;
Santīraṇaṃ voṭṭhabbanam, javanaṃ bhavati sattamaṃ.

Tattha bhavaṅgaṃ upapattibhavassa aṅgakiccaṃ sādhayamānaṃ pavattati, taṃ āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādhayamānaṃ, tannirodhā vipākamanodhātu sampañicchanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbapanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā sattakkhattuṃ javanaṃ javati. Tattha paṭhamajavanepi “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṃ na hoti. Dutijajavanepi...pe... sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti rajjanādivasena ālokitavilokitaṃ hoti. Evaṃ tāvettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññaṃ veditabbam.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavaṅgacalanato uddham sakakiccaṃ nipphādanavasena āvajjanādīsū uppajjivā niruddhesu avasāne javanaṃ uppajjati. Taṃ pubbe uppannānaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṃ pavitṭhassa āgantukapurisassa gehasāmikesu tuṇhīmāsinesu āṇākaraṇaṃ na yuttaṃ. Evaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsūpi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti evaṃ āgantukabhāvavasena asammohasampajaññaṃ veditabbam.

Yāni pana tāni cakkhudvāre voṭṭhabbapanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṃ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññaṃaññaṃ na passantīti ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṃ ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇeññaṃ maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsū abhirati nāma, evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsū tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeññaṃ maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti evaṃ tāvakālikabhāvavasena asammohasampajaññaṃ veditabbam.

Apica khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasena pettaṃ veditabbam. Ettha hi cakkhu ceva rūpañca rūpakkhando, dassanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārakkhandho.

Evametesam pañcannam khandhānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu cakkhāyatanaṃ, rūpaṃ rūpāyatanaṃ, dassanaṃ manāyatanaṃ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṃ. Evametesam catunnam āyatanānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṃ rūpadhātu, dassanaṃ cakkhuviññādhātu, taṃsampiluttā vedanādayo dhammadhātu. Evametāsam catunnam dhātūnam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpaṃ ārammaṇapaccayo, āvajjanaṃ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo vedanādayo sahaṇātapaccayo. Evametesam paccayānam samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti? Evamettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Samiñjite pasāriteti pabbānaṃ samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṃ akatvā hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānattham pariggahetvā atthapariggahaṇaṃ sātthakasampajaññaṃ. Tattha hatthapāde aticiraṃ samiñjetvā pasāretvā eva vā tṭhassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittaṃ ekaggaṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ paripatati, visesaṃ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā na uppajjanti, cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gacchati, visesamadhigacchatīti evaṃ atthānatthapariggahaṇaṃ veditabbaṃ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggahaṇaṃ sappāyasampajaññaṃ. Tatrāyaṃ nayo - mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti. Tesam piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento kāyasamaggam patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparopi bhikkhu pādaṃ pasārento aggimhi pasāresi, atṭhiṃ āhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsivisena datṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṃ maṇisappo ḍaṃsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idamettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana mahātheravatthunā dīpetabbaṃ - mahāthero kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne tṭhapetvā saṇikaṃ samiñjesi. Taṃ antevāsikā pucchimsu “kasmā bhante sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne tṭhapetvā saṇikaṃ samiñjayitthā”ti. Yato paṭṭhāyāhaṃ, āvuso, kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcitvā hattho samiñjitapubbo, idāni pana tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcitvā samiñjito, tasmā puna yathāṭṭhāne tṭhapetvā samiñjesinti. Sādhū, bhante, bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi. Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttakaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaṇaṃ viya samiñjanapasāraṇaṃ hotīti evaṃ parijānaṃ panettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Saṅghātipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāticīvarānaṃ nivāsanapārūpanavasena pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaṃ nāma. Tattha saṅghāticīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārūpitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho

“sītassa paṭighātāyā”tiādinā nayena bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaram sukhumaṃ sappāyaṃ. Sītālukassa ghanam dupaṭṭam. Viparītaṃ asappāyaṃ. Yassa kassaci jiṇṇam asappāyameva. Aggaḷādīdāne hissa tam palibodhakaram hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedam lobhanīyacīvaram. Tādisañhi araṇṇe ekakassa nivāsantarāyakaram jīvitantarāyakaram vāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvavasena uppannam, yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, tam asappāyaṃ. Viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaram pārupanto natthi. Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārenea pana cīvarapārupanaṃ hoti. Tattha cīvarampi acetanaṃ, kāyopi acetano. Cīvaram na jānāti “mayā kāyo pāruṭo”ti. Kāyopi na jānāti “ahaṃ cīvarena pāruṭo”ti, dhātuyova dhātusamūhaṃ paṭicchādentī paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaram cīvaram labhitvā somanassaṃ kātābbaṃ, na asundaram labhitvā domanassaṃ. Nāgavammikacetiyarukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavattadhādīhi sakkāram karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthappahārādīhi asakkāram, na te nāgavammikarukkhādayo somanassaṃ vā domanassaṃ vā karonti; evameva neva sundaram cīvaram labhitvā somanassaṃ kātābbaṃ, na asundaram labhitvā domanassanti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasena panettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Pattadhāraṇepi pattaṃ sahasāva aggahetvā imaṃ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkham labhissāmīti evaṃ pattagahaṇapaccayā paṭilabhitabbaatthavasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Kisadubbalasarīrassa pana garu patto asappāyo. Yassa kassaci catupañcagaṇḍikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapatto hi na vaṭṭati, tam dhovantasseva cassa palibodho hoti. Mañivaṇṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayeneva asappāyo. Nimittakammādivasena laddho pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, yaṃ ekantaasappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṃ gaṇhanto natthi. Vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārenea pana pattaggahaṇam nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti “ahaṃ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti “patto amhehi gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ gaṇhanti saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Apica yathā chinnaḥatthapāde vaṇamukhehi paggharitaḥpubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikīṇṇe anāthasālāyaṃ nīpanne anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesam vaṇapaṭṭaḥcolākāni ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha colākānīpi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālākānīpi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇappaṭicchādanamatteneva hi colākena bhesajjapaṭiggahaṇamatteneva

ca kapālakena tesamattho, evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṃ viya cīvaram,
bhesajjakapālakaṃ viya pattam, kapāle bhesajjamiva ca patte laddham bhikkham
sallakkheti. Ayaṃ saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajañña
uttamasampajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu asiteti piṇḍapātabhojane. Pītetī yāguādīpāne. Khāyiteti
piṭṭhakhajjakādikhādane. Sāyiteti madhuphāṇitādisāyane. Tattha “neva
davāyā”tiādīnā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tassa vasena
sāttakāsampajaññaṃ veditabbaṃ. Lūkhapaṇītatittamadhurādīsu pana yena
bhojanena yassa aphāsu hoti, taṃ tassa asappāyaṃ. Yaṃ pana
nimittakammādivasena paṭiladdham, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā
abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ ekantaasappāyameva. Viparītaṃ
sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva
ca gocarāsampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi,
vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāraseneva pana pattapaṭiggahaṇaṃ nāma
hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāraseneva hatthassa patte otāraṇaṃ nāma hoti.
Cittakiriyavāyodhātuvipphāraseneva ālopakaraṇaṃ ālopauddharaṇaṃ
mukhavivaraṇaṇca hoti. Na koci kuñcikāya yantakena ca hanukaṭṭhīni vivarati,
cittakiriyavāyodhātuvipphāraseneva ālopassa mukhe ṭhapanam, uparidantānaṃ
musalakiccasādhanaṃ, heṭṭhādantānaṃ udukkhalakiccasādhanaṃ, jivhāya
hatthakiccasādhanaṇca hoti.

Iti taṃ tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṃ
heṭṭhādantaudukkhale jivhāhatthaparivattitaṃ kheḷaudakatemitam
uparidantamusalasañcuṇṇitaṃ koci kaṭacchunā vā dabbīyā vā antopavesento nāma
natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Pavittam pavittam koci palālasantharam katvā
dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṃ ṭhitaṃ koci uddhanaṃ
katvā aggim jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkam pakkam
koci daṇḍena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati.

Iti vāyodhātu atiharati ca vītiharati ca dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti visoseti ca
nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca. Āpodhātu
sineheti ca allattañca anupāleti. Tejodhātu antopavittam paripāceti. Ākāsadhātu
añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti
evaṃpavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Apica gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato
paripakkato phalato nissandato sammakkhaṇatoti evaṃ
dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇatopettha asammohasampajaññaṃ
veditabbaṃ. Vitthārakathā panettha visuddhimagge āhārapaṭikūlasaññānidhesato
gahetabbā.

Uccārapassāvakkammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle
uccārapassāvaṃ akarontassa sakalasārīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṃ
na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṃ taṃ na hotīti
ayamettha attho. Tassa vasena sāttakāsampajaññaṃ veditabbaṃ. Aṭṭhāne
uccārapassāvaṃ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti.
Patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṃ taṃ na hotīti idamettha sappāyaṃ. Tassa vasena
sappāyasampajaññaṃ, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarāsampajaññaṃ

veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci uccārapassāvaṃ karonto natthi.

Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea pana uccārapassāvakkammaṃ hoti. Yathā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedenā pubbalohitaṃ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṃ akāmatāya nikkhamati, evaṃ pakkāsayaṃuttavattāhiṃsu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppīḷitā akāmatāyapi nikkhamanti. So panāyaṃ evaṃ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa. Kevalaṃ sarīranissandova hoti. Yathā kiṃ? Yathā udakakumbhato purāṇaudakaṃ chaḍḍentassa neva taṃ attano hoti, na paresaṃ. Kevalaṃ paṭijagganamattameva hoti. Evaṃpavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Gatādīsu gateti gamane. Ṭhiteti ṭhāne. Nisinneti nisajjāya. Sutteti sayane. Jāgariteti jāgaraṇe. Bhāsiteti kathane. Tuṇhībhāveti akathane. “Gacchanta vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiñhi ṭhāne addhānairiyāpathā kathitā. “Abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite”ti imasmiṃ majjhimā. “Gate ṭhite nisinne sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacuṇṇikairiyāpathā kathitā. Tasmā etesupi vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipiṭakamahāsīvatthero panāha - yo ciraṃ gantvā vā caṅkamitvā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisañcikkhati “caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayaṃ gate sampajānakārī nāma. Yo sajjhāyaṃ vā karonto pañhaṃ vā vissajjento kammaṭṭhānaṃ vā manasikaronto ciraṃ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisañcikkhati “ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayaṃ ṭhite sampajānakārī nāma. Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṃ nisīditvā aparabhāge nipanno iti paṭisañcikkhati “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayaṃ nisinne sampajānakārī nāma. Yo pana nipannako sajjhāyaṃ vā karonto kammaṭṭhānaṃ vā manasikaronto niddaṃ okkamitvā aparabhāge vuṭṭhāya iti paṭisañcikkhati “sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayaṃ sutte jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyaṃmayacittānañhi appavattaṃ suttaṃ nāma, pavattaṃ jāgaritaṃ nāmāti. Yo pana bhāsamāno “ayaṃ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca dante ca jivhañca tāluñca paṭicca cittassa tadanurūpaṃ payogaṃ paṭicca jāyatī”ti sato sampajāno bhāsati, ciraṃ vā pana kālaṃ sajjhāyaṃ vā katvā dhammaṃ vā kathetvā kammaṭṭhānaṃ vā parivattetvā pañhaṃ vā vissajjetvā aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisañcikkhati “bhāsitaṃkāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti, ayaṃ bhāsite sampajānakārī nāma. Yo tuṇhībhūto ciraṃ dhammaṃ vā kammaṭṭhānaṃ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati “tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā, upādārūpapavattiyā sati bhāsati nāma, asati tuṇhī bhavati nāmā”ti, ayaṃ tuṇhībhāve sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṃ mahāsīvattherena vuttaṃ asammohadhuraṃ imasmiṃ satipaṭṭhānasutte adhippetāṃ. Sāmaññaphale pana sabbampi catubbidhaṃ sampajaññaṃ labbhati. Tasmā visesato ettha asammohasampajaññasseva vasena sampajānakāritā veditabbā. Sampajānakārī sampajānakārīti ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajaññaṃ vasenattho veditabbo. Vibhaṅgappakaraṇe pana, “sato sampajāno abhikkhamati, sato sampajāno paṭikkhamati”ti evametāni padāni vibhattāneva.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ catusampajaññaapariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Idha samudayavayadhammānupassītiādīsu rūpakkhandhasseva samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Sesam vuttasadisameva.

Idha catusampajaññaapariggāhikā sati dukkhasaccaṃ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ, vuttappakāro ariyamaggo maggasaccaṃ. Evaṃ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṃ pāpuṇātīti idamekassa catusampajaññaapariggāhakassa bhikkhuno vasena yāva arahattā niyyānamukhanti.

Catusampajaññapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā

110. Evaṃ catusampajaññavasena kāyānupassanaṃ vibhajitvā idāni paṭikūlamanasikāravasena vibhajituṃ puna caparantiādīmāha. Tattha imameva kāyantiādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbam sabbākārena vitthārato visuddhimagge kāyagatāsaticammaṭṭhāne vuttaṃ. Ubhatomukhāti heṭṭhā ca upari cāti dvīhi mukhehi yuttā. Nānāvihitassāti nānāvidhassa.

Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ - ubhatomukhā putoli viya hi cātumahābhūtika kāyo, tattha missetvā pakkhittanānāvidhadhaññaṃ viya kesādayo dvattiṃsākārā, cakkhumā puriso viya yogāvacaro, tassa taṃ putoliṃ muñcitvā paccavekkhato nānāvidhadhaññaassa pākāṭakālo viya yogino dvattiṃsākārassa vibhūṭākāro veditabbo.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ kesādiapariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati, ito paraṃ vuttanayameva. Kevalaṇhi idha dvattiṃsākārapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam purimasadisamevāti.

Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā

111. Evaṃ paṭikūlamanasikāravasena kāyānupassanaṃ vibhajitvā idāni dhātumanasikāravasena vibhajituṃ puna caparantiādīmāha. Tatrāyaṃ opammasaṃsandanena saddhiṃ atthavaṇṇanā - yathā koci goghātako vā tasseeva vā bhattavetanabhato antevāsiko gāviṃ vadhitvā vinivijjhitvā catasso disā gatānaṃ mahāpathānaṃ vemajjhaṭṭhānaṣaṅkhāte catumahāpathe koṭṭhāsaṃ koṭṭhāsaṃ katvā nisinno assa, evameva bhikkhu catunnaṃ iriyāpathānaṃ yena kenaci ākārena ṭhitattā yathāṭhitam, yathāṭhitattā ca yathāpaṇihitam kāyaṃ - “atthi imasmiṃ kāye pathavīdhātu...pe... vāyodhātū”ti evaṃ paccavekkhati.

Kiṃ vuttaṃ hoti - yathā goghātakassa gāviṃ posentassāpi āghātanaṃ āharantassāpi āharitvā tattha bandhitvā ṭhapentassāpi vadhentassāpi vadhitam matam passantassāpi tāvadeva gāvīti saññā na antaradhāyati, yāva naṃ padāletvā bīlaso na vibhajati. Vibhajitvā nisinnassa pana gāvīti saññā antaradhāyati, maṃsasaññā pavattati, nāssa evaṃ hoti “ahaṃ gāviṃ vikkiṇāmi, ime gāviṃ harantī”ti. Atha khvassa “ahaṃ maṃsaṃ vikkiṇāmi, ime maṃsaṃ haranti”ccea hoti, evameva imassāpi bhikkhuno pubbe bālaputhujjanakāle gihibhūṭassāpi pabbajitassāpi

tāvadeva sattoti vā puggaloti vā saññā na antaradhāyati, yāva imameva kāyaṃ yathāṭṭhitam yathāpaṇihitam ghanavinibbhogaṃ katvā dhātuso na paccavekkhati. Dhātuso paccavekkhato panassa sattasaññā antaradhāyati, dhātuvaseneva cittaṃ santiṭṭhati. Tenāha bhagavā - “imameva kāyaṃ yathāṭṭhitam yathāpaṇihitam dhātuso paccavekkhati, atthi imasmim kāye pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātūti. Seyyathāpi, bhikkhave, dakkho goghātako vā...pe...vāyodhātū”ti.

Goghātako viya hi yogī, gāvīti saññā viya sattasaññā, catumahāpatho viya catuiriyaṭṭhāpatho, bīlaso vibhajitvā nisinnabhāvo viya dhātuso paccavekkhanti ayamettha pāḷivaṇṇanā, kammaṭṭhānakathā pana visuddhimagge vittharītā.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ catudhātupariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Ito paraṃ vuttanayameva. Kevalaṇhi idha catudhātupariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam purimasadisamevāti.

Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Navasivathikapabbavaṇṇanā

112. Evaṃ dhātumanasikāravasena kāyānupassanaṃ vibhajitvā idāni navahi sivathikapabbehi vibhajitum, puna caparantiādimāha. Tattha seyyathāpi passeyyāti yathā passeyya. Sarīranti matasarīraṃ. Sivathikāya chaḍḍitanti susāne apaviddham. Ekāhaṃ matassa assāti ekāhamataṃ. Dvīhaṃ matassa assāti dvīhamataṃ. Tīhaṃ matassa assāti tīhamataṃ. Bhastā viya vāyunā uddham jīvītapariyādānā yathānukkamaṃ samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā uddhumātakaṃ. Vinīlaṃ vuccati viparibhinnavāṇaṃ. Vilīnameva vinīlakaṃ. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vinīlanti vinīlakaṃ. Maṃsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhānesu nīlasāṭakapārutasseva chavasārīrassetaṃ adhivacanaṃ. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇamukhehi visandamānaṃ pubbaṃ vipubbaṃ. Vipubbameva vipubbakaṃ, paṭikūlattā vā kucchitaṃ vipubbanti vipubbakaṃ. Vipubbakaṃ jātaṃ tathābhāvaṃ gatanti vipubbakajātaṃ.

So imameva kāyanti so bhikkhu imaṃ attano kāyaṃ tena kāyena saddhiṃ ñāṇena upasaṃharati upaneti. Kathaṃ? Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃanatītoti. Idaṃ vuttaṃ hoti - āyu, usmā, viññāṇanti imesaṃ tiṇṇaṃ dhammānaṃ atthitāya ayaṃ kāyo ṭhānagamanādikhāmo hoti imesaṃ pana vigamā ayampi evaṃdhammo evaṃpūtikasabhāvoyeva, evaṃbhāvī evaṃuddhumātādibhedo bhavissati, evaṃanatīto evaṃuddhumātādibhāvaṃ anatikkantoti.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ uddhumātādipariggahaṇena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati.

Khajjamānanti udarādīsū nisīditvā udaramaṃsaotṭhamamāsaakkhikūṭādīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaṃ. Samaṃsalohitanti sesāvasesamaṃsalohitayuttaṃ. Nimaṃsalohitamakkhanti maṃse khīṇepi lohitaṃ na sussati, taṃ sandhāya vuttaṃ “nimaṃsalohitamakkhita”nti. Aññenāti aññena disābhāgena. Hatthaṭṭhikanti catusaṭṭhibhedampi hatthaṭṭhikaṃ pāṭiyekkaṃ vippakiṇṇaṃ. Pādaṭṭhikādīsūpi eseṇa nayo. Terovassikānīti atikkantaṃvaccharāni. Pūṭinīti abbhokāse ṭhitāni

katvā vedanāva vedayati. Taṃ pana vedanāpavattiṃ upādāya ‘ahaṃ vedayāmi’ti vohāramattaṃ hoti’ti. Evaṃ vedanāva vatthum ārammaṇaṃ katvā vedanāva vedayatīti sallakkhento esa “sukhaṃ vedanaṃ vedayāmi”ti pajānāti veditabbo. Cittalapabbate aññataro thero viya. Thero kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto aparāparaṃ parivattati. Tameko daharo āha “kataraṃ vo, bhante, tḥānaṃ rujjati”ti. Āvuso, pāṭiyekkaṃ rujjanaṭṭhānaṃ nāma natthi, vatthum ārammaṇaṃ katvā vedanāva vedayatīti. Evaṃ jānanakālato paṭṭhāya adhivāsetum vaṭṭati no, bhanteti. Adhivāsemi āvusoti. Adhivāsanā, bhante, seyyāti. Thero adhivāsesi. Tato vāto yāva hadayā phālesi, mañcake antāni rāsikatāni ahesum. Thero daharassa dassesi “vaṭṭatāvuso, ettakā adhivāsanā”ti. Daharo tuṇhī ahosi. Thero vīriyasamataṃ yojetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇitvā samasīsī hutvā parinibbāyi.

Yathā ca sukhaṃ, evaṃ dukkhaṃ...pe... nirāmiṣaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedayamāno “nirāmiṣaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedayāmi”ti pajānāti. Iti bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā arūpakammaṭṭhānaṃ kathento vedanāvasena kathesi. Duvidhañhi kammaṭṭhānaṃ rūpakammaṭṭhānañca arūpakammaṭṭhānañca. Rūpapariggaho arūpapariggahoti etadeva vuccati. Tattha bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ kathento saṅkhepamanasikāravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātuvavatthānaṃ kathesi. Tadubhayampi sabbākārato visuddhimagge dassitameva.

Arūpakammaṭṭhānaṃ pana kathento yebhuyyena vedanāvasena katheti. Tividho hi arūpakammaṭṭhāne abhiniveso phassavasena vedanāvasena cittavasenāti. Kathaṃ? Ekaccassa hi saṃkhittena vā vitthārena vā pariggahite rūpakammaṭṭhāne tasmiṃ ārammaṇe cittacetāsikānaṃ paṭhamābhiniṇipāto taṃ ārammaṇaṃ phusanto uppajjamāno phasso pākaṭo hoti. Ekaccassa taṃ ārammaṇaṃ anubhavanti uppajjamānā vedanā pākaṭā hoti. Ekaccassa taṃ ārammaṇaṃ pariggahetvā vijānantaṃ uppajjamānaṃ viññāṇaṃ pākaṭaṃ hoti. Tattha yassa phasso pākaṭo hoti, sopi “na kevalaṃ phassova uppajjati, tena saddhiṃ tadeva ārammaṇaṃ anubhavamānā vedanāpi uppajjati, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, vijānanamānaṃ viññāṇampi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva pariggaṇhāti. Yassa vedanā pākaṭā hoti. So “na kevalaṃ vedanāva uppajjati, tāya saddhiṃ tadevārammaṇaṃ phusamāno phassopi uppajjati, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, vijānanamānaṃ viññāṇampi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva pariggaṇhāti. Yassa viññāṇaṃ pākaṭaṃ hoti, so “na kevalaṃ viññāṇameva uppajjati, tena saddhiṃ tadevārammaṇaṃ phusamāno phassopi uppajjati, anubhavamānā vedanāpi, sañjānanamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi uppajjati”ti phassapañcamakeyeva pariggaṇhāti.

So “ime phassapañcamakā dhammā kiṃ nissitā”ti upadhārento “vatthum nissitā”ti pajānāti. Vatthu nāma karajakāyo, yaṃ sandhāya vuttaṃ “idañca me viññāṇaṃ ettha sitaṃ ettha paṭibaddha”nti. So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca. Evamettha “vatthu rūpaṃ, phassapañcamakā nāma”nti nāmarūpamattameva passati. Rūpaṃ cettha rūpakkhando, nāmaṃ cattāro arūpino khandhāti pañcakkhandhamattaṃ hoti. Nāmarūpavinimuttā hi pañcakkhandhā, pañcakkhandhavinimuttañca nāmarūpaṃ natthi.

So “ime pañcakkhandhā kiṃ hetukā”ti upaparikkhanto “avijjādihetukā”ti passati. Tato paccayo ceva paccayuppannañca idaṃ, añño satto vā puggalo vā natthi,

suddhasaṅkhārapuñjamattamevāti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhaṇaṃ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti sammasanto vicarati.

So “ajja ajjā”ti paṭivedhaṃ ākaṅkhamāno tathārūpe divase utusappāya puggalasappāya bhojanasappāya dhammassavanasappāyaṃ labhitvā ekapallaṅkena nisinnō vipassanaṃ matthakaṃ pāpetvā arahatte paṭiṭṭhāti. Evaṃ imesampi tiṇṇaṃ janānaṃ yāva arahattā kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ hoti.

Idha pana bhagavā arūpakammaṭṭhānaṃ kathento vedanāvasena kathesi. Phassavasena vā hi viññāṇavasena vā kathīyamānaṃ na pākaṭaṃ hoti, andhakāraṃ viya khāyati. Vedanāvasena pana pākaṭaṃ hoti. Kasmā? Vedanānaṃ uppattipākaṭatāya. Sukhadukkhavedanānañhi uppatti pākaṭā. Yadā sukhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ satadhotāṃ sappiṃ khādāpayantaṃ viya satapākatelaṃ makkhayamānaṃ viya ghaṭasahassena pariḷāhaṃ nibbāpayamānaṃ viya “aho sukhaṃ aho sukha”nti vācaṃ nicchārayamānameva uppajjati. Yadā dukkhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ tattaphālaṃ pavesentaṃ viya vilīnatambalohena āsiñcantaṃ viya sukkhatiṇavanappatimhi araññe dāruukkākalāpaṃ khipamānaṃ viya “aho dukkhaṃ aho dukkha”nti vippalāpayamānameva uppajjati. Iti sukhadukkhavedanānaṃ uppatti pākaṭā hoti.

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārāva avibhūtā. Sā sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātappaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Yathā kiṃ? Yathā antarā piṭṭhipāsāṇaṃ ārohitvā palātassa migassa anupathaṃ gacchanto migaluddako piṭṭhipāsāṇassa orabhāgepi parabhāgepi padaṃ disvā majjhe apassantopi “ito āruḷho, ito oruḷho, majjhe piṭṭhipāsāṇe iminā padesena gato bhavissati”ti nayato jānāti, evaṃ āruḷhaṭṭhāne padaṃ viya hi sukhavedanāya uppatti pākaṭā hoti. Oruḷhaṭṭhāne padaṃ viya dukkhavedanāya uppatti pākaṭā hoti. “Ito āruyha ito oruyha majjhe evaṃ gato”ti nayato gahaṇaṃ viya sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātappaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Evaṃ bhagavā paṭhamaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṃ vedanāvasena nibbattetvāva dassesī.

Na kevalaṅca idheva evaṃ dassesī, cūḷataṇhāsaṅkhaye, mahātaṇhāsaṅkhaye, cūḷavedalle, mahāvedalle, raṭṭhapālasutte, māgaṇḍīyasutte, dhātuviḷbhaṅge, āneñjasappāye, dīghanikāyamhi mahānidāne, sakkapañhe, mahāsatipaṭṭhāne, saṃyuttamhi cūḷanidānasutte, rukkhopame, parivīmaṃsanāsutte, sakale vedanāsaṃyutteti evaṃ anekesu suttesu paṭhamaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṃ vedanāvasena nibbattetvā dassesī. Yathā ca tesu, evaṃ imasmimpi satipaṭṭhānasutte paṭhamaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṃ vedanāvasena nibbattetvā dassesī.

Tattha sukhaṃ vedanantiādīsu ayaṃ aparopi pajānanapariyāyo -sukhaṃ vedanaṃ vedayāmīti pajānātīti sukhavedanākkhaṇe dukkhāya vedanāya abhāvato sukhaṃ vedanaṃ vedayamāno “sukhaṃ vedanaṃ vedayāmī”ti pajānāti. Tena yā pubbe anubhūtapubbā dukkhā vedanā, tassā idāni abhāvato imissā ca sukhāya vedanāya ito paṭhamaṃ abhāvato vedanā nāma aniccā adhuvā vipariṇāmadhammā, itiha tattha sampajāno hoti.

Vuttampi cetāṃ bhagavatā -

“Yasmiṃ aggivessana samaye sukhaṃ vedanaṃ vedeti, neva tasmiṃ samaye dukkhaṃ vedanaṃ vedeti, na adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedeti, sukhaṃyeva tasmiṃ samaye vedanaṃ vedeti, yasmiṃ aggivessana samaye dukkhaṃ...pe... adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedeti, neva tasmiṃ samaye sukhaṃ vedanaṃ vedeti, na dukkhaṃ vedanaṃ vedeti, adukkhamasukhaññeva tasmiṃ samaye vedanaṃ vedeti. Sukhāpi kho aggivessana vedanā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā. Dukkhāpi kho...pe... adukkhamasukhāpi kho aggivessana vedanā aniccā...pe... nirodhadhammā. Evaṃ passaṃ aggivessana sutavā ariyasāvako sukhāyapi vedanāya dukkhāyapi vedanāya adukkhamasukhāyapi vedanāya nibbindati, nibbindaṃ virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hoti. ‘Khīṇā jāti, vusitaṃ brahmacariyaṃ, kataṃ karaṇīyaṃ, nāparaṃ itthattāyā’ti pajānāti’”ti.

Sāmisam vā sukhantiādīsu sāmīsā sukhā nāma pañcakāmaguṇāmisaniṣṣitā cha gehasitasomanassavedanā. Nirāmisā sukhā nāma cha nekkhammasitasomanassavedanā. Sāmīsā dukkhā nāma cha gehasitadomanassavedanā. Nirāmisā dukkhā nāma cha nekkhammasitadomanassavedanā. Sāmīsā adukkhamasukhā nāma cha gehasitaupekkhā vedanā. Nirāmisā adukkhamasukhā nāma cha nekkhammasitaupekkhā vedanā. Tāsaṃ vibhāgo uparipaṇṇāsake pāliyaṃ āgatoyeva.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ sukhavedanādipariggahaṇena attano vā vedanāsu, parassa vā vedanāsu, kālena vā attano, kālena vā parassa vedanāsu vedanānupassī viharati. Samudayavayadhammānupassī vāti ettha pana “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”tiādīhi pañcahi pañcahi ākārehi vedanānaṃ samudayañca vayañca passanto samudayadhammānupassī vā vedanāsu viharati, vayadhammānupassī vā vedanāsu viharati, kālena samudayadhammānupassī vā, kālena vayadhammānupassī vā vedanāsu viharatīti veditabbo. Ito paraṃ kāyānupassanāyaṃ vuttanayameva.

Kevalañhi idha vedanāpariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā vedanāpariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Vedanānupassanā niṭṭhitā.

Cittānupassanāvaṇṇanā

114. Evaṃ navavidhena vedanānupassanāsati paṭṭhānaṃ kathetvā idāni soḷasavidhena cittānupassanaṃ kathetuṃ kathaṇca, bhikkhavetiādīmāha. Tattha sarāganti aṭṭhavidhaṃ lobhasahagataṃ. Vitarāganti lokiyakusalābyākataṃ. Idaṃ pana yasmā sammasanaṃ na dhammasamodhānaṃ, tasmā idha ekapadepi lokuttaraṃ na labbhati. Sesāni cattāri akusalacittāni neva purimaṃ padaṃ, na pacchimapaṇṇaṃ bhajanti. Sadosanti duvidhaṃ dosasahagataṃ. Vītadosanti lokiyakusalābyākataṃ. Sesāni dasākusalacittāni neva purimaṃ padaṃ, na pacchimaṃ padaṃ bhajanti. Samohanti vicikicchāsahagatañceva uddhaccasahagatañcāti duvidhaṃ. Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati, tasmā tānapi idha vaṭṭantiyeva. Imasmiṃyeva hi duke dvādasākusalacittāni pariyādiṇṇānīti. Vītamohanti lokiyakusalābyākataṃ. Saṃkhittanti thinamiddhānupatitaṃ, etañhi saṃkuṭṭitacittaṃ nāma. Vikkhittanti uddhaccasahagataṃ, etañhi pasaṭacittaṃ nāma.

Mahaggatanti rūpārūpāvacaraṃ. Amahaggatanti kāmāvacaraṃ. Sauttaranti kāmāvacaraṃ. Anuttaranti rūpāvacarañca arūpāvacarañca. Tatrāpi sauttaraṃ rūpāvacaraṃ, anuttaraṃ arūpāvacarameva. Samāhitanti yassa appanāsamādhi upacārasamādhi vā atthi. Asamāhitanti ubhayasamādhivirahitaṃ. Vimuttanti tadaṅgavikkhambhanavimuttīhi vimuttaṃ. Avimuttanti ubhayavimuttivirahitaṃ, samucchedapaṭippassaddhinissaraṇavimuttīnaṃ pana idha okāsova natthi.

Iti ajjhataṃ vāti evaṃ sarāgādipariggahaṇena yasmiṃ yasmiṃ khaṇe yaṃ yaṃ cittaṃ pavattati, taṃ taṃ sallakkhento attano vā citte, parassa vā citte, kālena vā attano, kālena vā parassa citte cittānupassī viharati. Samudayavayadhammānupassīti ettha pana “avijjāsamudayā viññāṇasamudayo”ti evaṃ pañcahi pañcahi ākārehi viññāṇassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalaṇhi idha cittapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā cittapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Cittānupassanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaṇṇanā

115. Evaṃ soḷasavidhena cittānupassanāsatipaṭṭhānaṃ kathetvā idāni pañcavidhena dhammānupassanaṃ kathetuṃ kathaṇca, bhikkhavietiādimāha. Apica bhagavatā kāyānupassanāya suddharūpapariggaho kathito, vedanācittānupassanāhi suddhaarūpapariggaho. Idāni rūpārūpamissakapariggahaṃ kathetuṃ “kathaṇca, bhikkhave”tiādimāha. Kāyānupassanāya vā rūpakkhandhapariggahova kathito, vedanānupassanāya vedanākkhandhapariggahova, cittānupassanāya viññāṇakkhandhapariggahovāti idāni saññāsaṅkhārakkhandhapariggahampi kathetuṃ “kathaṇca, bhikkhave”tiādimāha.

Tattha santanti abhiṇhasamudācāravasena saṃvijjamānaṃ. Asantanti asamudācāravasena vā pahīnattā vā avijjamānaṃ. Yathā cāti yena kāraṇena kāmacchandassa uppādo hoti. Taṇca pajānātīti taṇca kāraṇaṃ pajānāti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Tattha subhanimitte ayonisomanasikārena kāmacchandassa uppādo hoti. Subhanimittaṃ nāma subhampi subhanimittaṃ, subhārammaṇampi subhanimittaṃ. Ayonisomanasikāro nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro anicce niccanti vā dukkhe sukhanti vā anattani attāti vā asubhe subhanti vā manasikāro, taṃ tattha bahulaṃ pavattayato kāmacchando uppajjati. Tenāha bhagavā - “atthi, bhikkhave, subhanimittaṃ, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya uppannassa vā kāmacchandassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Asubhanimitte pana yonisomanasikārenassa pahānaṃ hoti. Asubhanimittaṃ nāma asubhampi asubhārammaṇampi. Yonisomanasikāro nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro anicce aniccanti vā dukkhe dukkhanti vā anattani anattāti vā asubhe asubhanti vā manasikāro, taṃ tattha bahulaṃ pavattayato kāmacchando pahīyati. Tenāha bhagavā - “atthi, bhikkhave, asubhanimittaṃ, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya uppannassa vā kāmacchandassa pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṃvattanti asubhanimittassa uggaho asubhabhāvanānuyogo indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Dasavidhañhi asubhanimittam uggaṇhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, catunnam pañcannam ālopānam okāse sati udakam pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññunopi. Tenetaṃ vuttaṃ -

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive;
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Asubhakammikatissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi kāmacchando pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dasaasubhanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ “cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṃvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmacchandassa arahattamaggena āyatim anuppādo hotīti pajānāti.

Paṭighanimitte ayonisomanasikārena pana byāpādassa uppādo hoti. Tattha paṭighampi paṭighanimittam, paṭighārammaṇampi paṭighanimittam. Ayonisomanasikāro sabbattha ekalakkhaṇova. Tam tasmim nimitte bahulam pavattayato byāpādo uppajjati. Tenāha bhagavā - “atthi, bhikkhave, paṭighanimittam, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā byāpādassa uppādāya uppannassa vā byāpādassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Mettāya pana cetovimuttiyā yonisomanasikārenassa pahānam hoti. Tattha tattha “mettā”ti vutte appanāpi upacāropi vaṭṭati. “Cetovimutti”ti appanāva. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇova. Tam tattha bahulam pavattayato byāpādo pahīyati. Tenāha bhagavā - “atthi, bhikkhave, mettā cetovimutti, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayaṇāhāro anuppannassa vā byāpādassa anuppādāya uppannassa vā byāpādassa pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā byāpādassa pahānāya saṃvattanti mettānimittassa uggaho mettābhāvanānuyogo kammassakatāpaccavekkhaṇā paṭisaṅkhānabahutā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Odhisakaanodhisakadisāpharaṇānañhi aññataravasena mettam uggaṇhantassāpi byāpādo pahīyati, odhiso anodhiso disāpharaṇavasena mettam bhāventassāpi. “Tvam etassa kuddho kiṃ karissasi, kimassa sīlādīni nāsetum sakkhissasi, nanu tvam attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissasi, parassa kujjhanam nāma vītaccitaṅgāra-tattaayasalāka-gūthādīni gahetvā param paharitukāmatāsadisam hoti. Esopi tava kuddho kiṃ karissati, kiṃ te sīlādīni vināsetum sakkhissati, esa attano kammeneva āgantvā attano kammena gamissati, appaṭicchitapaheṇakam viya paṭivātam khittarajomuṭṭhi viya ca etassevesa kodho matthake patissati”ti evam attano ca parassa ca kammassakatam paccavekkhatopi, ubhayakammassakatam paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassāpi, assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi byāpādo pahīyati. Ṭhānanisajjādīsu mettānissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ “cha dhammā byāpādassa pahānāya saṃvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa byāpādassa anāgāmaggena āyatim anuppādo hotīti pajānāti.

Aratiādīsu ayonisomanasikārena thinamiddhassa uppādo hoti. Arati nāma ukkaṇṭhitā. Tandī nāma kāyālasīyatā. Vijambhitā nāma kāyavināmanā. Bhattasammado nāma bhattachā bhattachapariḷāho. Cetaso līnattaṃ nāma cittassa līnākāro. Imesu aratiādīsu ayonisomanasikāraṃ bahulaṃ pavattayato thinamiddhaṃ uppajjati. Tenāha - “atthi, bhikkhave, arati tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattaṃ, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa uppādāya uppannassa vā thinamiddhassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Ārambhadhātuādīsu pana yonisomanasikārenassa pahānaṃ hoti. Ārambhadhātu nāma paṭhamārambhavīriyaṃ. Nikkamadhātu nāma kosajjato nikkhantatāya tato balavataraṃ. Parakkamadhātu nāma paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. Imasmiṃ tippabhede vīriye yonisomanasikāraṃ bahulaṃ pavattayato thinamiddhaṃ pahīyati. Tenāha - “atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa anuppādāya uppannassa vā thinamiddhassa pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṃvattanti, atibhojane nimittaggāho iriyāpathasamparivattanatā ālokasaññāmanasikāro abbhokāsavāso kalyāṇamittatā sappāyakathāti.

Āharahatthakatatravaṭṭakaalaṃsāṭakakākamāsakabhuttavamitakabhojanaṃ bhuñjitvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnassa hi samaṇadhammaṃ karoto thinamiddhaṃ mahāhatthī viya ottharantaṃ āgacchati. Catupañcaālopaokāsaṃ pana ṭhapetvā pāṇiyaṃ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taṃ na hotīti evaṃ atibhojane nimittaṃ gaṇhantassāpi thinamiddhaṃ pahīyati. Yasmiṃ iriyāpathe thinamiddhaṃ okkamati, tato aññaṃ parivattentassāpi, rattiṃ candālokaḍḍipālokaḍḍikāloke divā sūriyālokaṃ manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, mahākassapattherasadise pahīnathinamiddhe kalyāṇamitte sevantassāpi thinamiddhaṃ pahīyati. Ṭhānanisajjādīsu dhutaṅganissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ “cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṃvattanti”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thinamiddhassa arahattamaggena āyatiṃ anuppādo hotīti pajānāti.

Cetaso avūpasame ayonisomanasikārena uddhaccakukkuccassa uppādo hoti. Avūpasamo nāma avūpasantākāro. Uddhaccakukkuccamevetaṃ atthato. Tattha ayonisomanasikāraṃ bahulaṃ pavattayato uddhaccakukkuccaṃ uppajjati. Tenāha “atthi, bhikkhave, cetaso avūpasamo, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya uppannassa vā uddhaccakukkuccassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Samādhisaṅkhāte pana cetaso vūpasame yonisomanasikārenassa pahānaṃ hoti. Tenāha - “atthi, bhikkhave, cetaso vūpasamo, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya uppannassa vā uddhaccakukkuccassa pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṃvattanti bahussutatā paripucchakatā vinaye pakataññutā vuddhasevitā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Bāhusaccenapi hi ekaṃ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye pālivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi uddhaccakukkuccaṃ pahīyati. Kappiyākappiyapariucchābahulassāpi, vinayapaññattiyaṃ ciṇṇavasibhāvatāya pakataññunopi, vuddhe mahallakatthere upasaṅkamantassāpi, upālittatherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassāpi uddhaccakukkuccaṃ pahīyati.

Ṭhānanisajjādīsu kappiyākappiyanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ - “cha dhammā uddhaccakukkucassa pahānāya saṃvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhaccakukkucce uddhaccassa arahattamaggena kukkucassa anāgāmi maggena āyatīṃ anuppādo hotīti pajānāti.

Vicikicchāṭṭhānīyesu dhammesu ayonisomanasikārena vicikicchāya uppādo hoti. Vicikicchāṭṭhānīyā dhammā nāma punappunaṃ vicikicchāya kāraṇattā vicikicchāva. Tattha ayonisomanasikāraṃ bahulaṃ pavattayato vicikicchā uppajjati. Tenāha - “atthi, bhikkhave, vicikicchāṭṭhānīyā dhammā, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya uppannāya vā vicikicchāya bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Kusalādīsu dhammesu yonisomanasikārena panassā pahānaṃ hoti. Tenāha - “atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā sevitabbāsevitabbā dhammā hīnappaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya uppannāya vā vicikicchāya pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṃvattanti bahussutatā paripucchakatā vinaye pakataññutā adhimokkhabahulatā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Bāhusaccenapi hi ekaṃ vā...pe... pañca vā nikāye pāḷivasena atthavasena ca uggaṇhantassāpi vicikicchā pahīyati. Tīṇi ratanāni ārabba paripucchābahulassāpi, vinaye ciṇṇavasibhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsāṅkhātā adhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte vakkalittherasādise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati. Ṭhānanisajjādīsu tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṃ - “cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṃvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahānāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatīṃ anuppādo hotīti pajānāti.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ pañcanīvaraṇapariggahaṇena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha subhanimitta asubhanimittādīsu ayonisomanasikārayonisomanasikārasena pañcasu nīvaraṇesu vuttanayena nīharitabbā. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalañhi idha nīvaraṇapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā nīvaraṇapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Nīvaraṇapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Khandhapabbavaṇṇanā

116. Evaṃ pañcanīvaraṇavasena dhammānupassanaṃ vibhajitvā idāni pañcakkhandhavasena vibhajituṃ puna caparantiādīmāha. Tattha pañcasu upādānakkhandhesūti upādānassa khandhā upādānakkhandhā, upādānassa paccayabhūtā dhammapuñjā dhammarāsayoti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana khandhakathā visuddhimagge vuttā. Iti rūpanti “idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, na ito paraṃ rūpaṃ atthī”ti sabhāvato rūpaṃ pajānāti. Vedanādīsupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana rūpādīni visuddhimagge khandhakathāyameva vuttāni. Iti rūpassa samudayoti evaṃ avijjāsamudayādivasena pañcahākārehi rūpassa

samudayo. Iti rūpassa atthaṅgamoti evaṃ avijjānirodhādivasena pañcahākārehi rūpassa atthaṅgamo, vedanādīsipi eseṇa nayo. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana visuddhimagge udayabbayaññakathāyaṃ vutto.

Iti ajjhataṃ vāti evaṃ pañcakkhandhapariggahaṇena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha “avijjāsamudayā rūpasamudayo”tiādīnaṃ pañcasu khandhesu vuttānaṃ paññāsāya lakkhaṇānaṃ vasena nīharitabbā. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalaṇhi idha khandhapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā khandhapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Khandhapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Āyatanapabbavaṇṇanā

117. Evaṃ pañcakkhandhavasena dhammānupassanaṃ vibhajitvā idāni āyatanavasena vibhajitum puna caparantiādīmāha. Tattha chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesūti cakkhu sotaṃ ghānaṃ jivhā kāyo manoti imesu chasu ajjhattikesu rūpaṃ saddo gandho raso phoṭṭhabbo dhammāti imesu chasu bāhiresu. Cakkhum ca pajānātīti cakkhupasādaṃ yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. Rūpe ca pajānātīti bahiddhā catusamuṭṭhānikarūpaṃ yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. Yañca tadubhayaṃ paṭicca uppajjati saṃyojananti yañca taṃ cakkhum ceva rūpe cāti ubhayaṃ paṭicca kāmarāgasamyojanaṃ paṭigha-māna-ditṭhi-vicikicchā-sīlabbataparāmāsa-bhavarāga-issā-macchariyāvijjāsamyojananti dasavidhaṃ saṃyojanaṃ uppajjati, tañca yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti.

Kathaṃ panetaṃ uppajjātīti? Cakkhudvāre tāva āpāthagataṃ itṭhārammaṇaṃ kāmassādavasena assādayato abhinandato kāmarāgasamyojanaṃ uppajjati. Anitṭhārammaṇe kujjhato paṭighasamyojanaṃ uppajjati. “Thapetvā maṃ na koci añño etaṃ ārammaṇaṃ vibhāvetum samattho atthī”ti maññato mānasamyojanaṃ uppajjati. “Etaṃ rūpārammaṇaṃ niccaṃ dhuva”nti gaṇhato ditṭhisamyojanaṃ uppajjati. “Etaṃ rūpārammaṇaṃ satto nu kho, sattassa nu kho”ti vicikicchato vicikicchāsamyojanaṃ uppajjati. “Sampattibhave vata no idaṃ sulabhaṃ jāta”nti bhavaṃ patthentassa bhavarāgasamyojanaṃ uppajjati. “Āyatimpi evarūpaṃ sīlabbataṃ samādiyitvā sakkā laddhu”nti sīlabbataṃ samādiyantassa sīlabbataparāmāsasamyojanaṃ uppajjati. “Aho vata etaṃ rūpārammaṇaṃ aññe na labheyyu”nti usūyato issāsamyojanaṃ uppajjati. Attanā laddhaṃ rūpārammaṇaṃ aññassa maccharāyato macchariyasamyojanaṃ uppajjati. Sabbeheva saha jātaaññānavasena avijjāsamyojanaṃ uppajjati.

Yathā ca anuppannassāti yena kāraṇena asamudācāravasena anuppannassa tassa dasavidhassāpi saṃyojanassa uppādo hoti, tañca kāraṇaṃ pajānāti. Yathā ca uppannassāti appahīnaṭṭhena pana samudācāravasena vā uppannassa tassa dasavidhassāpi saṃyojanassa yena kāraṇena pahānaṃ hoti, tañca kāraṇaṃ pajānāti. Yathā ca pahīnassāti tadaṅgavikkhambhanappahānavasena pahīnassāpi tassa dasavidhassa saṃyojanassa yena kāraṇena āyatim anuppādo hoti, tañca pajānāti. Kena kāraṇena panassa āyatim anuppādo hoti? Ditṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsaissāmacchariyabhedassa tāva pañcavidhassa

saṃyojanassa sotāpattimaggena āyatim anuppādo hoti.
Kāmarāgapatighasaṃyojanadvayassa oḷārikassa sakadāgāmimaggena,
aṇusahagatassa anāgāmimaggena, mānabhavarāgāvijjāsaṃyojanattayassa
arahattamaggena āyatim anuppādo hoti.

Sotañca pajānāti sadde cā tiādīsupi eseṇa nayo. Apicettha āyatanakathā vitthārato
visuddhimagge āyatananiddese vuttanayeneva veditabbā.

Iti ajjhataṃ vāti evaṃ ajjhattikāyatanapariggahaṇena attano vā dhammesu,
bāhirāyatanapariggahaṇena parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā
parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha
“avijjāsamudayā cakkhusamudayo”ti rūpāyatanassa rūpakkhandhe, arūpāyatanesu
manāyatanassa viññāṇakkhandhe, dhammāyatanassa sesakkhandhesu vuttanayena
nīharitabbā. Lokuttaradhammā na gahetabbā. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalaṇhi idha āyatanapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā
āyatanapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam
tādisamevāti.

Āyatanapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā

118. Evaṃ cha ajjhattikabāhirāyatanavasena dhammānupassanaṃ vibhajitvā idāni
bojjhaṅgavasena vibhajituṃ puna caparanti ādimāha. Tattha bojjhaṅgesūti
bujjhanakasattassa aṅgesu. Santanti paṭilābhavasena saṃvijjamānaṃ.
Satisambojjhaṅganti satisaṅkhātaṃ sambojjhaṅgaṃ. Ettha hi sambujjhati
āraddhavipassakato paṭṭhāya yogāvacaroti sambodhi, yāya vā so satiādikāya
sattadhammasāmaggiyā sambujjhati kilesaniddāto uttāhāti, saccāni vā paṭivijjhati, sā
dhammasāmaggi sambodhi. Tassa sambodhissa, tassā vā sambodhiyā aṅganti
sambojjhaṅgaṃ. Tena vuttaṃ “satisaṅkhātaṃ sambojjhaṅga”nti.
Sesasambojjhaṅgesupi imināva nayena vacanatto veditabbo.

Asantanti appaṭilābhavasena avijjamānaṃ. Yathā ca anuppannassātiādīsu pana
satisambojjhaṅgassa tāva - “atthi, bhikkhave, satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā,
tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā
satisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā satisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya
vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī”ti evaṃ uppādo hoti. Tattha satiyeva
satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā. Yonisomanasikāro vuttalakkaṇoyeva, taṃ tattha
bahulaṃ pavattayato satisambojjhaṅgo uppajjati.

Apica cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti satisampajaññaṃ
muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadadhimuttatāti.
Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññaṇa bhattanikkhittakākasadise
muṭṭhassatipuggale parivajjanena tissadattattheraabhayaṭṭherasādise
upaṭṭhitassatipuggale sevanena ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṃ
ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Evaṃ catūhi kāraṇehi
uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Dhammavicayasambojjhaṅgassa pana - “atthi, bhikkhave, kusalākusalā
dhammā...pe... kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha
yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā

dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā
dhammavicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā
saṃvattatī”ti evaṃ uppādo hoti.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti
paripucchakatā vatthuvisadakiriyā indriyasamattapaṭipādanā
duppaññapuggalaparivajjanā paññavantapuggalasevanā
gambhīraññācariyapaccavekkhaṇā tadadhimuttatāti. Tattha paripucchakatāti
khandhadhātuāyatanaindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgasamathavipassanāna
ṃ atthasannissitaparipucchābahulatā.

Vatthuvisadakiriyāti ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa
kesanakhalomā atidīghā honti, sarīraṃ vā ussannadosaṅceva sedamalamakkhitaṅca,
tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā pana cīvaraṃ jiṇṇaṃ
kiliṭṭhaṃ duggandhaṃ hoti, senāsanaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ
hoti aparisuddhaṃ. Tasmā kesādicchedāpanena uddhaṃvirecanaadhovirecanādīhi
sarīrasallahukabhāvakaraṇena ucchādananhāpanena ca ajjhattikaṃ vatthu visadaṃ
kātabbaṃ.

Sūcikkammadhovanarajanaparibhaṇḍakaraṇādīhi bāhiraṃ vatthu visadaṃ kātabbaṃ.
Etasmiñhi ajjhattikabāhire vatthusmiṃ avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi
aparisuddhaṃ hoti, aparisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya
uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu
cittacetasikesu ñāṇampi visadaṃ hoti, parisuddhāni dīpakapallakavaṭṭitelāni nissāya
uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṃ - “vatthuvisadakiriyā
dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattatī”ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace
hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni. Tato vīriyindriyaṃ
paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, samādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ,
paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ
dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaṃ, tathā
amanasikārena hāpetabbaṃ. Vakkalittherassa vatthu cettha nidassanaṃ. Sace pana
vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhakiccaṃ kātuṃ
sakkoti, na itarāni itarakiccabhedā. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya
hāpetabbaṃ. Tatrāpi soṇattherassa vatthu dassetabbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa
balavabhāve sati itaresaṃ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ samādhivīriyānaṃ ca samataṃ pasaṃsanti.
Balavasaddho hi mandapañño mudhāpasanno hoti, avatthusmiṃ pasīdati.
Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati. Bhesajjasamuṭṭhito viya rogo
atekiccho hoti. Cittuppādamatteneva kusalaṃ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto
niraye uppajjati. Ubhinnaṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhim
pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ adhibhavati.
Balavavīriyaṃ mandasamādhim vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ
adhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṃyojito kosajje patituṃ na labhati. Vīriyaṃ
samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patituṃ na labhati. Tasmā tadubhayaṃ samaṃ
kātabbaṃ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evaṃ saddahanto okappento
appanaṃ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī

vaṭṭati, evañhi so appanaṃ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati, evañhi so lakkhaṇappaṭivedhaṃ pāpuṇāti. Ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu sabbakammikaamacco viya ca sabbarājakicesu sabbattha icchitabbā. Tenāha - “sati ca pana sabbatthikā vuttā bhagavatā. Kiṃ kāraṇā? Cittañhi sati paṭisaraṇaṃ, ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati, na ca vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī”ti.

Duppaññapuggalaparivajjanā nāma khandhādibhede anogāḷhapaññānaṃ dummedhapuggalānaṃ ārakāva parivajjanaṃ. Paññavantapuggalasevanā nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. Gambhīraññācariyapaccavekkhaṇā nāma gambhīresu khandhādīsū pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. Tadadhimuttatā nāma ṭhānanisajjādīsū dhammavicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaṃ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Vīriyasambojjhaṅgassa - “atthi, bhikkhave, ārabbhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī”ti evaṃ uppādo hoti.

Apica ekādasā dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti apāyabhayapaccavekkhaṇatā ānisaṃsadassāvitā gamanavīthipaccavekkhaṇatā piṇḍapātāpacāyanatā dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā satthumahattapaccavekkhaṇatā jātimahattapaccavekkhaṇatā sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā kusītapuggalaparivajjanatā āraddhavīriyapuggalasevanatā tadadhimuttatāti.

Tattha nirayesu pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāya mahādukkhaṃ anubhavanakālepi, tiracchānayaniyaṃ jālakkhipakumīnādīhi gahitakālepi, pājanakaṇṭakādippahāratunnassa pana sakaṭavāhanādīkālepi, pettivisaye anakānīpi vassasahassāni ekaṃ buddhantarampi khuppipāsāhi āturitakālepi, kālakañjikaasuresu saṭṭhihatthaasīti hatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva attabhāvena vātātapādidukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgaṃ uppādetuṃ. Ayameva te bhikkhu kālo vīriyakaraṇāyāti evaṃ apāyabhayaṃ paccavekkhantassāpi vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

“Na sakkā kusītena navalokuttaradhammaṃ laddhuṃ, āraddhavīriyeneva sakkā ayamānisaṃso vīriyassā”ti evaṃ ānisaṃsadassāvinopi uppajjati.

“Sabbabuddhapacceka buddhamahāsāvakehi te gatamaggo gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantu”nti evaṃ gamanavīthiṃ paccavekkhantassāpi uppajjati. “Ye taṃ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi ‘taṃ nissāya jīvissāmā’ti te paṇītāni piṇḍapātādīni denti, atha kho attano kārānaṃ mahapphalataṃ paccāsīsamānā denti, satthārāpi ‘ayaṃ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhībahuḷo sukhaṃ viharissatī’ti na evaṃ sampassatā tuyhaṃ paccayā anuññātā, atha kho ‘ayaṃ ime paribhuñjamāno samaṇadhammaṃ katvā

vaṭṭadukkhato muccissatī'ti te paccayā anuññātā, so dāni tvaṃ kusīto viharanto na taṃ piṇḍaṃ apacāyissasi, āradhaviṛiyasseva hi piṇḍapātāpacāyanaṃ nāma hotī'ti evaṃ piṇḍapātāpacāyanaṃ paccavekkhantassāpi uppajjati mahāmittattherassa viya.

Thero kira kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahāupāsikā therāṃ puttaṃ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasāṃ araññaṃ gacchantī dhītaraṃ āha - "amma asukasmim̐ ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmim̐ khīraṃ, asukasmim̐ sappi, asukasmim̐ phāṇitaṃ, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle bhattaṃ pacitvā khīrasappipphāṇitehi saddhim̐ dehi, tvaṃ ca bhuñjeyyāsi, ahaṃ pana hiyyo pakkāṃ pārivāsikabhattaṃ kañjikenā bhuttāmhī'ti. Divā kiṃ bhuñjissasi ammāti? Sākapaṇṇaṃ pakkhipitvā kaṇṇataṇḍulehi ambilayāguṃ pacitvā ṭhapehi ammāti.

Thero cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ nīharantova taṃ saddaṃ sutvā attānaṃ ovadi - "mahāupāsikā kira kañjiyena pārivāsikabhattaṃ bhuñji, divāpi kaṇṇapaṇṇambilayāguṃ bhuñjissati, tuyhaṃ atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati, taṃ nissāya kho panesā neva khettaṃ na vatthuṃ na bhattaṃ na vatthaṃ paccāsīsatī, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti, tvaṃ etissā tā sampattiyo dātuṃ sakkhissasi na sakkhissasīti, ayaṃ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā gaṇhitunti pattaṃ thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaṃ muñcitvā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattaṃ heṭṭhāmañce cīvaraṃ cīvaravaṃse ṭhapetvā arahattaṃ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī'ti vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaṃ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṃ vadḍhetvā purebhattameva arahattaṃ patvā vikaṣitaṃ viya padumaṃ mahākhīṇāsavo sitaṃ karontova nikkhami. Leṇadvāre rukkhamaṃhi adhivatthā devatā -

"Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārīsā'ti. -

Evaṃ udānaṃ udānetvā "bhante, piṇḍāya pavittānaṃ tumhādisānaṃ arahantānaṃ bhikkhaṃ datvā mahallakittiyo dukkhā muccissantī'ti āha.

Thero utṭahitvā dvāraṃ vivaritvā kālaṃ olokento pātoyevatī ñatvā pattacīvaramādāya gāmaṃ pāvisi. Dārikāpi bhattaṃ sampādetvā "idāni me bhātā āgamissati, idāni āgamissati'ti dvāraṃ olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraṃ sampatte pattaṃ gahetvā sappipphāṇitayojitassa khīrapaṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero "sukhaṃ hotū'ti anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sāpi taṃ olokayamānāva aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahoṣi, vippasannāni indriyāni, mukhaṃ bandhanā pamuttatālapakkaṃ viya ativiya virocittha. Mahāupāsikā arañña āgantvā "kiṃ amma, bhātiko te āgato'ti pucchi. Sā sabbāṃ taṃ pavattim̐ ārocesi. Sā upāsikā "ajja me puttassa pabbajitakiccaṃ matthakaṃ patta'nti ñatvā "abhiraṃmati te amma bhātā buddhasāsane na ukkaṇṭhatī'ti āha.

"Mahantaṃ kho panetaṃ satthu dāyajjaṃ, yadidaṃ sattaariyadhanaṃ nāma, taṃ na sakkā kusītena gahetuṃ. Yathā hi vipaṭṭipannaṃ puttaṃ mātāpitara 'ayaṃ amhākaṃ aputto'ti paribāhiraṃ karonti, so tesāṃ accayena dāyajjaṃ na labhati, evaṃ kusītopi idaṃ ariyadhanadāyajjaṃ na labhati, āradhaviṛiyova labhatī'ti dāyajjamahattataṃ paccavekkhatopi uppajjati. "Mahā kho pana te satthā, satthuno hi mātukucchismim̐ paṭisandhiggahaṇakālepi abhinikkhamanepi abhisambodhiyampi dhammacakkappavattanayamakapāṭihāriyadevorohaṇa-āyusaṅkhāravossajjanesupi

parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu kampittha, yuttaṃ nu te evarūpassa satthuno sāsane ‘pabbajitvā kusītena bhavitu’”nti evaṃ satthumahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

Jātiyāpi - “tvaṃ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgato, ukkākarājavamse jātosi, suddhodhanamahārājassa mahāmāyādeviyā ca nattā, rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttaṃ kusītena viharitu”nti evaṃ jātimahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati.

“Sāriputtamoggallānā ceva asīti ca mahāsāvaka vīriyeneva lokuttaradhammaṃ paṭivijjhiṃsu, tvaṃ etesaṃ sabrahmacārīnaṃ maggaṃ paṭipajjissasi na paṭipajjissasī”ti evaṃ sabrahmacārimahattaṃ paccavekkhatopi uppajjati. Kucchiṃ pūretvā ṭhitaajagarasadiṣe viṣaṭṭhakāyikacetāsikavīriye kusītapuggale parivajjantassāpi, āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu vīriyuppadanattaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṃ uppannaṃ panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Pītisambojjhaṅgassa - “atthi, bhikkhave, pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannaṃ vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannaṃ vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī”ti evaṃ uppādo hoti. Tattha pītiyeva pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma, tassa uppādakamanasikāro yonisomanasikāro nāma.

Apica ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti buddhānussati dhammasaṅghasīlacāgadevatānussati upasamānussati lūkhapuggalaparivajjanatā siniddhapuggalasevanatā pasādanīyasuttantapaccavekkhanatā tadadhimuttatāti.

Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasaṃsāraṃ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati. Dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaṃ akhaṇḍaṃ katvā rakkhitaṃ catupārisuddhisīlaṃ paccavekkhantassāpi, gihino dasasīlapaṇcasīlaṃ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu paṇītaṃ bhojanaṃ sabrahmacārīnaṃ datvā “evaṃ nāma adamhā”ti cāgaṃ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānaṃ dinnadānaṃ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devatā devattaṃ pattā, tathārūpānaṃ guṇānaṃ attani atthitaṃ paccavekkhantassāpi, “samāpattiyā vikkhambhitā kilesā saṭṭhipi, sattatipi vassāni na samudācarantī”ti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṃsūcitalūkhabhāve buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadiṣe lūkhapuggale parivajjantassāpi, buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake pasādanīye suttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pītiuppadanattaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṃ uppannaṃ panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Passaddhisambojjhaṅgassa - “atthi, bhikkhave, kāyapassaddhi cittapassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannaṃ vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannaṃ vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattatī”ti evaṃ uppādo hoti.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti paṇītabhojanasevanatā utusukhasevanatā iriyāpathasukhasevanatā majjhataṭṭhapayogatā sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā passaddhakāyapuggalasevanatā tadadhimuttatāti.

Paṇṭaṇhi siniddham sappāyabhojanam bhuñjantassāpi, sītuṇhesu utūsu ṭhānādīsu iriyāpathesu sappāyam utum ca iriyāpatham ca sevantassāpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabbautuiriyāpathakkhamova hoti, na tam sandhāyetam vuttam. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasseva visabhāge utuiriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassāpi uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatāpaccavekkhaṇā, iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍādīhi param viheṭṭhayamānova vicarati. Evarūpam sāraddhakāyam puggalam parivajjantassāpi, samyatapādapāṇim passaddhakāyam puggalam sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhiuppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṃ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Samādhisambojjhaṅgassa - “atthi, bhikkhave, samathanimittam abyagganimittam, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā samvattatī”ti evaṃ uppādo hoti. Tattha samathova samathanimittam, avikkhepaṭṭhena ca abyagganimittanti.

Apica ekādasa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya samvattanti vatthuvisadakiriyatā indriyasamattapaṭipādanatā nimittakusalatā samaye cittassa paggahaṇatā samaye cittassa niggahaṇatā samaye sampahaṃsanatā samaye ajjhupekkhanatā asamāhitapuggalaparivajjanatā samāhitapuggalasevanatā jhānavimokkhaḥpaccavekkhaṇatā tadadhimuttatāti. Tattha vatthuvisadakiriyatā ca indriyasamattapaṭipādanatā ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā. Samaye cittassa paggahaṇatāti yasmiṃ samaye atisithilavīriyatādīhi līnam cittaṃ hoti, tasmīṃ samaye dhammavicayavīriyasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggahaṇam. Samaye cittassa niggahaṇatāti yasmiṃ samaye accāraddhavīriyatādīhi uddhatam cittaṃ hoti, tasmīṃ samaye passaddhisamādhipekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggahaṇam. Samaye sampahaṃsanatāti yasmiṃ samaye cittaṃ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādam hoti, tasmīṃ samaye aṭṭhasamvegavatthupaccavekkhaṇena samvejeti. Aṭṭha samvegavatthūni nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkham pañcamam, atīte vaṭṭamūlakam dukkham, anāgate vaṭṭamūlakam dukkham, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakam dukkhanti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādam janeti. Ayaṃ vuccati “samaye sampahaṃsanatā”ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiṃ samaye sammāpaṭipattiṃ āgamma alīnam anuddhatam anirassādam ārammaṇe samappavattam samathavīthipaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadāssa paggahaniggahasampahaṃsanesu na byāpāram āpajjati sārathi viya samappavattesu. Assesu. Ayaṃ vuccati “samaye ajjhupekkhanatā”ti. Asamāhitapuggalaparivajjanatā nāma upacāram vā appanam vā appattānam vikkhittacittānam puggalānam ārakā parivajjanam. Samāhitapuggalasevanatā nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānam sevanā bhajanā payirupāsana. Tadadhimuttatā nāma ṭhānanisajjādīsu samādhuiuppādanatthamyeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaṇhi paṭipajjato esa uppajjati. Evaṃ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Upekkhāsambojjhaṅgassa - “atthi, bhikkhave, upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī”ti evaṃ uppādo hoti. Tattha upekkhāyeva upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma.

Apica pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti sattamajjhataṭṭatā saṅkhāramajjhataṭṭatā sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā sattasaṅkhāramajjhataṭṭapuggalasevanatā tadadhimuttatāti.

Tattha dvīhākārehi sattamajjhataṭṭatam samuṭṭhāpeti - “tvaṃ attano kammena āgantvā attano kammena gamissasi, esopi attano kammena āgantvā attano kammena gamissati, tvaṃ kaṃ kelāyasī”ti evaṃ kammassakatāpaccavekkhaṇena ca, “paramatthato sattoyeva natthi, so tvaṃ kaṃ kelāyasī”ti evaṃ nissattapaccavekkhaṇena ca. Dvīhevākārehi saṅkhāramajjhataṭṭatam samuṭṭhāpeti - “idaṃ cīvaram anupubbena vaṇṇavikāram ceva jiṇṇabhāvaṃ ca upagantvā pādapuñchanacolaṃ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍanīyaṃ bhavissati, sace panassa sāmiko bhaveyya, nāssa evaṃ vinassituṃ dadeyyā”ti evaṃ asāmikabhāvaṃ paccavekkhaṇena, “anaddhaniyaṃ idaṃ tāvakālīka”nti evaṃ tāvakālīkatāpaccavekkhaṇena ca. Yathā ca cīvare, evaṃ pattādīsopi yojanā kātābbā.

Sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihi vā attano puttadhītādiḥ, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādiḥ mamāyati, sahattheneva nesam kesacchedanasūcikkamma cīvaradhovanarajanapattapacānādīni karoti, muhuttampi apassanto “asuko sāmāṇero kuhiṃ, asuko daharo kuhi”nti bhantamigo viya ito cito ca āloketi, aññaṃ kesacchedanādīnaṃ atthāya “muhuttam tāva asukaṃ pesethā”ti yācīyamānopi “amhepi taṃ attano kammaṃ na kārema, tumhe taṃ gahetvā kilamessathā”ti na deti. Ayaṃ sattakelāyano nāma. Yo pana pattacīvarathālakakattarayaṭṭhiādīni mamāyati, aññaṃ hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālīkaṃ yācito “mayampi idaṃ mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṃ kiṃ dassāmā”ti vadati. Ayaṃ saṅkhārakelāyano nāma. Yo pana tesu dvīsopi vatthūsu majjhato udāsino. Ayaṃ sattasaṅkhāramajjhato nāma. Iti ayaṃ upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṃ sattasaṅkhārakelāyanaṃ puggalaṃ ārakā parivajjantassāpi, sattasaṅkhāramajjhataṭṭapuggalaṃ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsū taduppādanatthaṃ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṃ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotīti pajānāti.

Iti ajjhataṃ vāti evaṃ attano vā satta sambojjhaṅge pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa bojjhaṅge pariggaṇhitvā dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha bojjhaṅgānaṃ nibbattinirodhavasena veditabbā. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalañhi idha bojjhaṅgapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā bojjhaṅgapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catusaccapabbavaṇṇanā

119. Evaṃ sattabojjhaṅgavasena dhammānupassanaṃ vibhajitvā idāni catusaccavasena vibhajitum puna caparantiādimāha.

Tattha idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānātīti tṭhapetvā taṇhaṃ tebhūmake dhamme “idaṃ dukkha”nti yathāsabhāvato pajānāti, tasseva kho pana dukkhassa janikaṃ samuṭṭhāpikaṃ purimataṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo”ti, ubhinnaṃ appavattiṃ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho”ti, dukkhaparijānanaṃ samudayapajahanaṃ nirodhasacchikaraṇaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathāsabhāvato pajānātīti attho. Avasesā ariyasaccakathā visuddhimagge vitthāritāyeva.

Iti ajjhattaṃ vāti evaṃ attano vā cattāri saccāni pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa cattāri saccāni pariggaṇhitvā dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha catunnaṃ saccānaṃ yathāsambhavato uppattinivattivasena veditabbā. Ito paraṃ vuttanayameva.

Kevalaṇhi idha catusaccapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṃ yojanaṃ katvā saccapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṃ veditabbaṃ. Sesam tādīsamevāti.

Catusaccapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ettāvatā ānāpānaṃ catuiriyaṃpathaṃ catusampajaññaṃ dvattiṃsākāraṃ catudhātuvavatthānaṃ navasivathikā vedanānupassanā cittānupassanā nīvaraṇapariggaho khandhapariggaho āyatanapariggaho bojjhaṅgapariggaho saccapariggahoti ekavīsati kammaṭṭhānāni vuttāni. Tesu ānāpānaṃ dvattiṃsākāro navasivathikāti ekādasa appanākammaṭṭhānāni honti. Dīghabhāṇakamahāsīvattothero pana “navasivathikā ādīnavānupassanāvasena vuttā”ti āha. Tasmā tassa matena dveyeva appanākammaṭṭhānāni, sesāni upacāraṇakammaṭṭhānāni. Kiṃ panetesu sabbesu abhiniveso jāyatīti? Na jāyati. Iriyāpathasampajaññaṃnīvaraṇabojjhaṅgesu hi abhiniveso na jāyati, sesesu jāyatīti. Mahāsīvattothero panāha - “etesupi abhiniveso jāyati, ayaṇhi atthi nu kho me cattāro iriyāpathā, udāhu natthi, atthi nu kho me catusampajaññaṃ, udāhu natthi, atthi nu kho me pañcanīvaraṇā, udāhu natthi, atthi nu kho me sattabojjhaṅgā, udāhu natthīti evaṃ pariggaṇhāti, tasmā sabbattha abhiniveso jāyatī”ti.

137. Yo hi koci, bhikkhaviyo yo hi koci bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā. Evaṃ bhāveyyāti ādito paṭṭhāya vuttana bhāvanānukkamena bhāveyya. Paṭikaṅkhanti paṭikaṅkhitabbaṃ, avassaṃ bhāvīti attho. Aññāti arahattaṃ. Sati vā upādiseseti upādānasese vā sati aparikkhīṇe. Anāgāmitāti anāgāmibhāvo.

Evaṃ sattannaṃ vassānaṃ vasena sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ dassetvā puna tato appatarepi kāle dassento “tiṭṭhantu, bhikkhave”tiādimāha. Sabbampi cetam majjhimasseva neyyapuggalassa vasena vuttaṃ. Tikkhapaññaṃ pana sandhāya - “pāto anusitṭho sāyaṃ visesaṃ adhigamissati, sāyaṃ anusitṭho pāto visesaṃ adhigamissati”ti vuttaṃ.

Iti bhagavā “evaṃniyyānikaṃ, bhikkhave, mama sāsana”nti dassetvā ekavīsatiyāpi tṭhānesu arahattanikūṭena desitaṃ desanaṃ niyyātento “ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggo...pe... iti yaṃ taṃ vuttaṃ, idametam paṭicca vutta”nti āha. Sesam uttānatthamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Satipaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 2. Η συλλογή των μεσαίου μήκους ομιλιών - Σχόλια. 1. Σχόλια για τις πρώτες πενήντα ομιλίες. 1. Το κεφάλαιο της ομιλίας για τη ρίζα όλων των φαινομένων έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org